A. VINOGRADOV

CONSULUL NEGRU

A. VINOGRADOV

CONSULUL NEGRU

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
București
1962

Traducere de
A. Gabrielescu și E. Mircea

PARTEA ÎNTÂI

FRANȚA ALBĂ

Capitolul 1

UMBRELE UNEI NOPȚI PARIZIENE

...Și n-are nicio vină
Că-ntre Adonișii veniți din alte zări
Unul, spre nenorocul ei, fu dintr-acei
Ce-n fapt de seară invită la plimbare
Pe-alei de chiparoși o-anume doamnă care,
De-o săptămână și o zi, dincolo de perete,
Cu el împarte același ‘coperământ
Wieland[1] „Wastole”

Ningea îmbelșugat la Paris în acel decembrie revoluționar, spre deosebire de lunile premergătoarei ierni 1788. Din senin se stârnise mai întâi o viforniță cumplită: norii învăluiseră cu totul soarele; cerul, până atunci scânteietor, se mohorâse și un amurg cenușiu se înstăpânise în plină zi. În „Analele grozavelor întâmplări” stă scris de mâna unui călugăr din congregația sfântului Maur că a nins fără ostoi cincizeci și două de ore în șir, „atât cât ar fi durat, slujite una după alta, liturghia, vecernia, litia, slujba de la miezul nopții, prohodirea marchizului d’Abbeville, oratoriul preasfintei fecioare Maria și *încă o dată pe atât*”. Iar norodul din Paris a însemnat pe răbojul aducerii-aminte că în ziua aceea nu s-a adus în oraș făină; ca urmare, s-a plătit brutarului pentru câte o prăpădită livră[2] de pâine cu gunoaie, șapte și jumătate de sous[3].

Când, în sfârșit, ninsoarea a mai încetat, pe cer s-a ivit luna plină. Caii de șa călcau fără zgomot pe covorul gros de omăt, iar roțile trăsurilor foșneau înnăbușit, lăsând în urma lor dâre

[1] *Wieland Christoph Martin* (1733-1813), scriitor din perioada iluminismului german (n. ed.)
[2] Livră – veche unitate de măsură franceză, având aprox. ½ kg. (N. ed.)
[3] Sou – monedă divizionară franceză. (N. t.)

lungi. Vizitiii nu mai strigau „garrre”[1], deoarece străzile erau aproape pustii.

În toiul acelei nopți geroase, un bărbat înainta anevoie pe strada Guénégaud. Purta în cap un tricorn, iar fața îi era ascunsă sub o mască neagră. Felul cum mergea, sprijinindu-se într-un baston lung, îl arăta doborât de oboseală. Înaintea lui, luminând drumul – fără rost de altfel – cu un felinar în opt colțuri, fumegând și pâlpâitor, ale cărui umbre gălbui, azvârlite peste neaua de o albeață neprihănită, se împleteau cu acelea albăstrui ale lunii, venea legănându-se un alt bărbat, servitor sau însoțitor. Omul acesta bombănea furios cuvinte de neînțeles; în mers, căciula țuguiată i se clătina cadențându-i pașii. Celălalt, „stăpânul”, îl urma tăcut, cufundat în gânduri.

La o răspântie, sluga întoarse capul și întrebă:

— Și acum încotro? Acușica se crapă de ziuă și tot nu mi-ați spus unde o să mânem în noaptea asta. Să ne întoarcem mai bine în strada Cordelierilor, la numărul optsprezece. Vă fac un culcuș bun sub scară, cu pachetul ăsta sub cap în loc de pernă, și mă culc și eu, ca un câine lângă ușă. Pic de oboseală... Și nici n-am poftă să-mi pun pielea în joc pentru niște nenorocite de șpalturi.

Omul mascat dădu să răspundă, dar îl înecă tusea și făcu numai un gest înciudat cu mâna. Când, în sfârșit, își putu trage sufletul, văzu ivindu-se de după colț două mogâldețe, o femeie și un bărbat, înfofoliți amândoi atât de tare, că nu li se vedeau decât ochii. Femeia alergă gâfâind spre bărbatul mascat, iar cel care o însoțea se opri ceva mai încolo, în umbra unei case.

— Cetățene! strigă femeia. Apoi, văzându-i masca, șovăi: Preastimate domn! Sau, poate, domnule marchiz? Glasul îi era din ce în ce mai rugător și mai emoționat. Spuneți-mi, rogu-vă, urmă ea, unde locuiește ilustrul doctor Canabis[2]? E

[1] *Gare*! – păzea! (fr.) (N.t.)

[2] *Canabis, Pierre-Jean-George* (1757-1808), medic francez, filozof materialist, girondin; a luat parte la lovitura de stat de la 18 brumar (9 noiembrie 1799), a lui Napoleon Bonaparte, care a dus la instaurarea

vorba de un om care trage să moară...

— Noaptea, Parisul e plin de umbre, răspunse omul cu masca. Nu sunt marchiz, ci un cetățean oarecare, ca și dumneata... Dacă nu cumva dumneata ești o aristocrată. Află că doctorul Canabis nu s-a întors în toamna asta de la Versailles și mai află că la Paris sunt și alți medici...

— Știu, dar n-am izbutit să calc pragul niciunuia!... De aseară batem străzile de pomană, eu și domnul de colo, care e rudă cu bolnavul. Iar doctorul Canabis... poate nici n-o vrea să stea de vorbă cu noi! Dar lumea îl vorbește numai de bine, încât ne-am hotărât să încercăm... Am fost pân-acum la patru adrese, dar peste tot ni s-a spus că doctorul s-a mutat.

— S-a mutat, repetă îngândurat bărbatul cu masca. Doctorul s-a mutat... Când oare o să se spună așa și despre mine?

— Cum, sunteți medic? se bucură femeia. Doamne, ce noroc!

— Da, sunt medic, dar eu nu m-aș grăbi să spun că e un noroc. Mai întâi, cine-i bolnavul? Și de ce îmi vorbești dumneata, o femeie, în timp ce domnul de colo tace, se ascunde sub streașină. Te pomenești că voinicul acela e un agent al municipalității, care și-a pus în gând să-mi întindă o cursă?

— Vai, nu, domnule. Nu sunt agent, se apără bărbatul, apropiindu-se. Nici măcar nu sunt parizian. Gerul ăsta mă face să sufăr cumplit și mă tem să nu-l fi răpus până acum pe sărmanul bolnav care mi-e rudă.

— După accent, pari spaniol, constată medicul. De altfel, mi-e totuna... Numai aristocrat să nu fii.

— Nu, nu, nici vorbă de așa ceva, protestă cu tărie străinul.

Doctorul se întoarse spre omul cu felinar.

— Uite ce-o să facem, dragă Laurent, îi spuse el. Aveai dreptate. Du-te acolo unde ziceai să mergem amândoi și ia cu tine și pachetul ăsta cu medicamente pe care-l cari de atâta vreme. Mâine, poimâine, am să tratez cu leacurile astea tot

---

dictaturii militare sub forma Consulatului, iar mai târziu (în 1804) a Imperiului napoleonian. (N. ed.)

Parisul. Deocamdată, însă, o să am de lucru cu străinul acela bolnav.

— Luați cel puțin felinarul, îl rugă omul care se numea Laurent Bass.

— Ce să fac cu felinarul mâine dimineață, când deasupra Parisului va străluci soarele? Pleacă odată, pisălog bătrân, cu felinarul tău cu tot și fii cu ochii în patru la medicamentele din pachet; ți-am spus că, odată și odată, o să lecuim cu ele Parisul nostru bolnav... Cu bine, prietene Laurent... Și nu irosi timpul, care-i atât de prețios! Trebuie să apucăm și noi ceasul când tricotezele și lucrătorii din foburguri vor juca plini de voie bună; cât despre bogătași și aristocrați, au să dănțuiască și ei, dar așa... cam la o palmă deasupra pământului.

Femeia și însoțitorul își aruncară o privire iute. Străinul vorbi:

— Puteți rămâne peste noapte la noi, domnule doctor; în zori o trăsură o să vă ducă unde veți porunci.

Omul care răspundea la numele de Laurent Bass întoarse spatele și se depărtă în legănările ritmice ale felinarului. Iar medicul porni, însoțit de cei doi, într-acolo unde era nevoie de ajutorul său.

Mergeau cam de multișor... O tăcere stânjenitoare se așternuse între ei... La un moment dat, doctorul se opri locului, dădu să spună ceva, dar tocmai în clipa aceea răsunară pe celălalt mal al Senei detunături puternice de muschete. Mai trecu o bucată de vreme. Pași înnăbușiți pe omăt, gânduri și presupuneri nerostite.

— Treizeci și nouă de împușcături cu pauze, spuse într-un târziu doctorul. Mai avem mult de mers?

Străinul ridică din umeri. În locul lui se grăbi să răspundă femeia:

— Trecem pe Pont-Neuf, o luăm spre biserica Samaritaine, iar când ajungem la Pont au Change, cotim la dreapta...

— Bine, încuviință scurt doctorul, apoi deodată zvâcni, urcă la repezeală treptele unei case pe lângă care tocmai treceau și se piti îndărătul unui stâlp...

Ceilalți doi își continuară drumul încetinind puțin pasul.

Venea spre ei o caretă luxoasă, puternic luminată, trasă de patru cai; trei lachei o aveau în grijă, dintre care unul călărind pe calul înaintaș. Înăuntru, tolănit pe pernele de atlaz, un bărbat fără perucă își făcea vânt cu o pălărie împodobită cu pene. Peste o clipă totul se mistui în noapte ca o nălucire.

— El era, spuse gâfâind doctorul ieșind din ascunzătoare când echipajul nu se mai văzu. El, domnul Mirabeau[1], care se lăfăiește în lux cu banii primiți de la rege, care apără pielea Capețienilor[2], acești vampiri hrăniți cu sângele Franței... Nu de mult a stat la pușcărie pentru datorii neplătite, iar acum, poftim! se plimbă într-o caleașcă aurită, tolănit pe perne de puf. Un pungaș palavragiu, un nemernic care și-ar vinde și sufletul pentru bani și care nu prețuiește nici cât scuipatul unei târfe de la Palais-Royal[3] sau al unei desfrânate din vreo tavernă din Hâvre...

Doctorul încleștă pumnii. Masca îi căzu, tricornul îi alunecă pe-o ureche. I se văzu capul înfășurat într-o basma de mătase albastră. Spumega de furie. Stătea pe scară, scăldat de razele lunii, cu mâna întinsă ce părea sculptată în piatră. Avea bărbia ascuțită, nasul mic, cute amare la colțurile gurii. Fața îi era schimonosită atunci de o mânie năprasnică, deși ochii, neobișnuit de mari, triști și în același timp plini de viață, îi luceau ca două stele. Se uita, fără să-i vadă, la cei doi oameni pe care abia îi cunoscuse. Clocotea de furie și totuși părea mai degrabă un copil neajutorat, cum par adeseori oamenii care au pierdut până și noțiunea unei vieți personale. Peste o clipă se liniști însă. Își puse iarăși masca pe față și, apropiindu-se de străin, îl măsură cu o privire scrutătoare.

— Nici nu te-am întrebat cum te cheamă, i se adresă el aproape răstit.

---

[1] *Mirabeau, Gabriel-Victor-Honoré Riqueti* (1749-1791), conte, militant de frunte al revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, exponentul intereselor marii burghezii și ale nobilimii îmburghezite, orator de talent; în 1790 a intrat în înțelegere secretă cu curtea regală, primind bani în schimbul trădării. (N.ed.)

[2] *Capețieni* – dinastie regală în Franța (987-1328). (N. ed.)

[3] *Palais-Royal* (Palatul regal – fr.) – palat din Paris; grădina acestui palat era amenajată ca loc de plimbare și distracție publică. (N.ed.)

— Ce însemnătate are? răspunse celălalt. Dacă ești într-adevăr medic, puțin trebuie să-ți pese de numele meu.

— Află, prietene, replică doctorul, că există la Paris anumite persoane cărora le-aș aplica un singur tratament: le-aș tăia beregata.

— Bolnavul la care ne ducem nu e parizian și nici măcar francez. Iar în ce mă privește pe mine, dacă ții neapărat, poftim, mă prezint: numele meu e Adonis Breda.

— Aha! șuieră doctorul. Încep să mă căiesc. Așadar, Breda! Dumneata l-ai ascuns pe marchizul de Maillebois[1], cel care a atentat la libertatea poporului francez?...

Străinul se posomorî și ducându-și mâna la frunte spuse:

— Te înșeli, domnule doctor, te înșeli. Domeniile lui Breda, căruia, mărturisesc cu durere, răposatul meu bunic i-a fost sclav, nu se află la Paris și nici măcar în Franța, ci departe, dincolo de ocean. Dar îndată vei afla totul. Să ne grăbim.

— Să admitem că e așa, spuse doctorul. Dar bagă de seamă, am să verific. Și te vei căi amar de fiecare cuvânt...

— Și dumneata, doctore.

— Cum, mă amenințI?

— Nu, nici gând, dar tremur pentru viața omului la care ținem atât de mult, cu toate că el își spune sluga noastră, a tuturor.

— Să mergem, doctore, să nu ne mai oprim, fiecare clipă e prețioasă, imploră femeia.

— Breda... Breda... Mi se pare că vrei să mă atragi într-o cursă, cetățene. Dar bagă de seamă, sunt înarmat și voi ști să mă apăr.

Dându-se câțiva pași înapoi, doctorul își deschise cu o mișcare iute mantia grea. Peste vesta albă de atlaz, atingând aproape răscroiala jaboului, era încins cu un brâu lat, roșu, de sub care ieșeau prăselele unui pumnal lung și mânerele a două pistoale marinărești.

— Eu nu sunt înarmat, spuse încet bărbatul.

În vocea lui caldă, melodioasă, era ceva ce-l liniști pe doctor. Când femeia îl apucă de mână, porni la drum, împăcat. Dar îndată după asta, apăru de după colț o patrulă. După uniforme erau ostași ai regimentului din Flandra. Zornăindu-și pintenii, se apropiau de cei trei, când la capătul

[1] *Maillebois, Yves-Marie* (1715-1791), în timpul revoluției franceze, a luat parte la un complot regalist. (N.ed.)

străzii prinseră a licări luminile unei trăsuri.

Doctorul și femeia urcară în fugă scările casei și se pitiră în umbră.

Șeful patrulei strigă de departe „Stai!” Adonis ascultă și trecu repede strada.

Ofițerul îi verifică legitimația albastră de „cetățean”, apoi dispăru cu toată patrula pe o stradă lăturalnică. În timpul acesta, trăsura care venea cu viteză se izbi de un colț al clădirii, roțile din dreapta se desprinseră și cupeul se răsturnă în zăpadă.

Femeia îl trase pe doctor de mână, traversară amândoi strada în goană și, aproape rostogolindu-se pe taluzul cheiului de piatră, se opriră abia trăgându-și sufletul, în tufișurile de pe malul nisipos al Senei, sub Pont-Neuf, învăluiți în umbra groasă a unei arcade enorme de piatră. În depărtare se zărea silueta zimțată și crucile bisericii Samaritaine. La doi pași de ei sforăia într-un tufiș un cerșetor, iar potaia care-i ținea tovărășie scâncea jalnic în somn, de parcă fredona niște cântece vechi, de-ale câinilor. În lumina lunii se profila silueta maiestuoasă a Pont au Change, așternând pe oglinda neagră a Senei, săgetată de dâre argintii, umbrele uriașe ale celor trei arce.

— N-am deloc chef, cetățeano, spuse doctorul, să dorm, în plin decembrie, aici sub pod sau în vreun tufiș, în murdărie de câine. Domnul Voltaire a scris o dată domnului Rousseau: „Nimeni n-a făcut încă atâta risipă de materie cenușie pentru a ne convinge să redevenim animale. Când îți citesc cărțile, mă simt ispitit să umblu în patru labe...” Află însă, cetățeano, că mie nu mi s-a urât să dorm în pat, ba dimpotrivă, mi s-a urât cu viața de câine pe care o duc și nu simt niciun îndemn să umblu în patru labe. Bărbatul care te însoțește spunea că bolnavul e un servitor de-al vostru. Ei bine, eu nu mai vreau să-mi bat capul cu slugile, de când lacheii contelui d’Artois[1] s-

[1] *Contele d’Artois* (1757-1836), nepot al lui Ludovic al XV-lea; în timpul revoluției franceze, unul din principalii conducători ai emigrației contrarevoluționare, întreținută de puterile străine; în 1824-1830, a ocupat tronul Franței sub numele de Carol al X-lea, (N. ed.)

au dovedit a fi niște mizerabili. Sunt cu toții de partea nobililor și împotriva revoluției, iar pe de altă parte, toți sunt niște spioni își săvârșesc tot felul de mârșăvii luând în gură numele Constituantei... Nu mă întrerupe, lasă-mă să spun tot, urmă el plimbându-se agitat sub pod și frământând nervos între degete bumbii de sidef ai vestei sale murdare de atlaz. Ascultă ce viață zbuciumată duc! Două săptămâni am dormit în grajdurile lui Bonafous. Am luat râie de la blestematele acelea de mârțoage de poștă! Groaznic mă chinuiesc! Ca în iad! Și de ce? Numai pentru că m-au pârât niște ipochimeni cărora peste o săptămână o să le taie călăul beregata; mânia poporului le-a și pregătit streangul. Nu cred, cetățeano, că-ți face prea multă plăcere să-mi asculți cuvintele pline de ură. Află, însă, că dacă aș fi consimțit să fac sluj, de mult aș fi tronat la Academia Franceză alături de cei mai iluștri lingăi din Franța. Dar nu, eu n-am vrut să fac sluj. În schimb, m-am dedicat științei. Știu acuma nu numai să lecuiesc bolnavii, dar cunosc și alcătuirea luminii, a aștrilor, știu să răsfir și să înmănunchez la loc razele soarelui, am dezlegat taina culorilor în natură.

Femeia îl privea îngrozită, crezând că doctorul aiurează. Acesta, fără s-o bage în seamă, se plimba cu pași mari, ridicând uneori ochii săi negri enormi și strălucitori în întâmpinarea clarului de lună, cernut printre fulgii care cădeau mereu, pufoși, molatici. Apoi, ca și când ar fi uitat cu totul că nu-i singur, începu să se cațere pe taluz, ținându-se de tufișuri. Femeia îl urmă.

Nu mai întâlniră pe nimeni. Necunoscuta o luă înaintea doctorului. Acesta o urma aproape mașinal. Într-o stradelă întunecoasă, sub un felinar a cărui flacără pâlpâia în vânt, văzură adăstând o matahală de om cu o măciucă solidă în mână. Namila făcu câțiva pași în întâmpinarea femeii.

— Ce naiba, Georgette, nu se găsește niciun medic în orașul ăsta afurisit? A început să scuipe sânge, aiurează... trage să moară, și voi... din toți treisprezece, niciunul nu v-ați întors încă.

— Am adus un medic, îi tăie vorba Georgette.

Însoțit de femeie și de omul cu măciuca, doctorul urcă treptele scârțâitoare ce duceau la etaj.

În camera în care intrară, lămpile puse ici și colo împrăștiau o lumină palidă, pe jos erau așternute rogojini de trestie, și peste tot plutea o mireasmă vag amăruie de ulei de cuișoare și de mosc.

Femeia se mistui după o ușă, sau mai precis îndărătul unei perdele din noduri de bambus, care fremătară melodios la trecerea ei.

— Luați loc, domnule, îl pofti uriașul, și doctorul îi văzu pentru prima oară fața.

Era un negru. Avea ochii bombați și părul ca smoala, scurt și foarte creț. Nu părea a fi un sclav. O clipă ochii lui îl sfredeliră pe medic, dar își ascunse îndată pornirea iscoditoare și ieși din cameră. Doctorul auzi cum trei uși se deschiseră și se închiseră pe rând, cu un sunet melodios, lăsându-l pe uriaș să treacă mai departe.

„Încă o aventură”, gândi doctorul. Se auziră din nou ușile; intră un alt negru, care, după ce se înclină respectuos, îl conduse în camera bolnavului.

Pe un pat larg, sub o pilotă fină, împodobită cu un desen matlasat înfățișând niște flori mari, portocalii, zăcea cu brațele aruncate pe perna de un alb imaculat un negru puțintel la trup și cu fața suptă. Din colțul gurii i se prelingea o dâră subțire de sânge care înroșea perna. Doctorul se apropie de bolnav și-i luă mâna. Ardea. Respirația îi era sacadată. La atingerea mâinii înghețate a doctorului, bolnavul ridică pleoapele. Rotind prin încăpere ochii lui negri, măriți de febră, dar fără să vadă nimic, începu să recite, sau mai degrabă să șuiere:

Haec vera libertas! hoc nobis pillea donant.
An quisquam est alius liber, nisi ducere vitam.
Cui licet, ut voluit? licet ut volo vivere: non sum
Liberior Bruto? — Mendose colligis, inquit
Stoicus hic aurem mordaci lotus aceto,
Haec reliqua accipio licet illud et ut volo tolle.
Vindicta postquam — meus a praetore recessi

Cur mihi non liceat, jussit quodcumque voluntas,
Excepto si quid Masuri rubrica vetavit?[1]

Simțind cum clocotea sângele în vinele negrului care se zvârcolea în așternut, doctorul îl asculta în același timp cu uimire, căznindu-se să-și aducă aminte căruia dintre poeții latini îi aparțineau aceste versuri *păgâne* despre libertate. În vremea asta, pe nesimțite, camera se umpluse. Intraseră unul câte unul oameni de tot felul: scunzi și înalți, cu părul creț sau cu peruci argintii, în costume negre sau de alte culori, tivite cu găitane și fireturi de aur, toți gravi, tăcuți și îngrijorați. Intrau călcând fără zgomot. Apoi apăru un bărbat înalt, de o paloare stranie și cu albul ochilor bătând în gălbui. Când își îndreptă pe cap peruca albă pudrată, i se văzură mâinile încărcate de inele – mâini albe, cu unghiile de un albastru gălbui. Era un mulatru.

Afară, îndărătul celor patru ferestre bine astupate, vuia viscolul. În mijlocul camerei, două vase cu mangal aprins răspândeau căldură. Bolnavul își smulse deodată mâna dintre degetele doctorului. Gestul său făcu să cadă perna. Doctorul se ridică și-i vorbi peste umăr omului alb cu unghii albastre:

— Și mai pretindeți că e sluga voastră, că e sclavul vostru! Acest om care recită noaptea, în delir, satirele nemuritorului Persius[2] atât de bine, că l-ar invidia și un academician! N-am mai auzit ca un om să delireze în felul acesta. Sau poate îmi pierd mințile? Cine sunteți voi?

— Doctore, scumpe doctore, coboare-se pacea în inima dumitale, sune aurul în buzunarele dumitale – de asta de altfel o să avem noi grijă, îi răspunse cu blândețe mulatrul, te implor, salvează-l pe sclavul nostru. Află că micuța insulă pierdută în necuprinsul oceanului are și alte taine, dintre care

[1] Iat-o adevărata libertate, iată ce ne aduc în dar libertății. Oare cine poate spune că este liber, dacă nu acela care trăiește cum îi place? Eu pot să trăiesc cum vreau: oare nu sunt mai liber decât Brutus? Concluzia ți-e greșită, va spune stoicul care și-a desfundat urechile cu oțet tare; renunță la „pot orice și cum vreau”, restul îl accept. Dar m-am întors de la pretor om liber, după ceremonia eliberării, atunci de ce să nu-mi îngădui tot ce-mi dictează voința, cu excepția celor interzise de legile lui Masuriu?

[2] *Flaccus, Aulus Persius* (34-62), poet satiric latin (N. ed.)

unele înspăimântătoare. S-ar cădea să răspundem la întrebările dumitale, dacă și noi ți-am fi pus la rândul nostru întrebări. Dar când ai venit, nu ți-a cerut nimeni nici măcar diploma universității pariziene care dă dreptul de a practica medicinia. Noi ți-am arătat toată încrederea, deși știam că oamenii noștri te-au întâlnit din întâmplare. Și totuși, am fi fost în drept să-ți punem întrebări. Căci dacă nu ești medic, ai putea să-l ucizi pe bolnavul nostru. În schimb pentru dumneata, faptul că pacientul știe latinește nu poate constitui în niciun caz un motiv de teamă.

— Te înșeli în privința asta, cetățene! strigă doctorul aruncându-și cât colo mantia și tricornul. În aceste din urmă două luni am fost hărțuit groaznic, m-aș putea asemui unui șoarece aruncat într-o cușcă cu o sută de pisici. Nimic nu mă mai miră. Am ajuns la convingerea că mi se poate întâmpla orice. Dar mă încred în voi: sunt doctorul Marat, Prietenul poporului[1]. Dușmanii mei mă urmăresc ca pe o fiară, m-au adus în pragul nebuniei.

Negrii schimbară șoapte mirate. Câțiva dintre ei, maturi, cu chipuri grave și cute adânci între sprâncene, se descoperiră. Cei care ședeau se ridicară.

Marat, cu capul tras între umeri, puțin aplecat înainte, zborșit ca o pasăre bolnavă, lovea ușor cu palma mânerul unui pistol marinăresc de la brâu, așteptând efectul vorbelor sale. Privirile-i înfrigurate, scăpărătoare, iscodeau chipurile oamenilor: toți îl ascultaseră cu capul plecat, într-o atitudine plină de respect.

— Inimile noastre sunt la picioarele Prietenului poporului, rosti omul cu fața palidă și unghiile albastre. Mă numesc Ogé. Negrii și frații de altă culoare m-au trimis la Adunarea

[1] *Marat, Jean-Paul* (1743-1793), unul dintre conducătorii revoluției franceze burgheze, fruntaș al democrației revoluționare. A editat ziarul „Prietenul poporului” (de unde i se trage și supranumele), în care a demascat cu vigoare trădarea regelui, politica conciliatoare a Adunării constituante și a municipalității din Paris, duplicitatea lui La Fayette, Mirabeau, Bailly și a altor conducători ai burgheziei liberale; a avut un rol conducător în răscoala populară din 31 mai-2 iunie 1793, care a dus la căderea girondinilor și la instaurarea dictaturii iacobine. (N. ed.)

constituantă ca să cer drepturi pentru ei. Soarta te-a adus între noi. Am credința că vei reda sănătatea stăpânului nostru, doborât de cumplitele geruri din Paris, că ne vei aduce alinare și nouă, tuturor, care tânjim după libertate și drepturi omenești. Ești Prietenul poporului, al tuturor celor pomeniți în Declarația drepturilor omului. Ești așadar și prietenul semințiilor de culoare din Haiti – Țara munților.

— Ssst, făcu Marat, arătând spre bolnav, mai încet! Hemoragia începe din nou.

Și parcă uitând de ceilalți, își scoase repede pelerina și vestonul, puse pe masă pistoalele și pumnalul, desfăcu nodul brâului său roșu, lepădă vesta și rămase într-o cămașă albă care abia se ținea de putredă. Pe cap rămase numai cu basmaua albastră legată peste părul răvășit. Își plecă ochii obosiți asupra bolnavului, apoi făcu semn lui Ogé să se apropie și-i ceru în fraze scurte și precise să i se aducă un lighean cu apă rece, un cearșaf și câteva exemplare din „Gazeta națională”, făcu din toate acestea o prișniță mare și învălui cu ea pieptul bolnavului care, gemând și încordându-și pumnii, striga în latină:

— Zboară, cartea mea, și du salutul meu meleagurilor dragi; mare mi-e dorința să calc iarăși pe pământul scump, dar nu-mi stă în putere. Iar dacă cineva de același sânge își va aduce-aminte de mine și va întreba ce fac pe-aici, răspunsul tău să fie: „trăiește”; de va voi să știe dacă o duc bine, „nu” să-i spui!

— Recită acum din Ovidiu! spuse uimit Marat. Acest sclav-stăpân al vostru a fost și el surghiunit? Limba exilatului, limba dușmanului Romei parcă ar fi limba lui maternă. Cine e? Puteți să-mi spuneți fără teamă. Vă asigur că nu-l paște nicio primejdie. Mult mai primejdios este pentru mine să bat străzile Parisului, decât pentru el să zacă aici.

Negrii clătinară din cap cu părere de rău, ca și cum li s-ar fi cerut să săvârșească un lucru neîngăduit, apoi se ridicară unul după altul și părăsiră demni camera, la intervale egale și într-o anumită ordine. Marat muie o bucată de pânză mai mică în apa rece, stoarse bine compresa și, netezind-o cu

grijă, o aplică pe fruntea bolnavului. Acesta, cu capul răsturnat dincolo de marginea pernei, respira acum cu gura larg deschisă, înghițind aerul cu lăcomie, ca o pasăre. Mâna lui neagră, uriașă, căzu pe capul lui Marat, făcând să-i lunece basmaua albastră de sub care scăpară câteva șuvițe. Doctorul se ridică și, având grijă să nu facă zgomot, se depărtă de pat. Își așeză mai bine părul sub basma și se pregăti să plece. Pe când își punea pelerina, bolnavul răsuflă adânc, se întinse încet în așternut și gura i se închise; fața, până atunci răvășită de durere, deveni senină, frumoasă, melancolică. Bucuros, Marat își vârî pistoalele în brâu, dar deodată tresări: auzise clar, răzbind prin cele trei uși, cunoscuta somație răstită și măciulia bastonului purtat de reprezentanții municipalității lovind în poartă:

— În numele maiestății sale!

Marat se răsuci pe călcâie și începu să se vânture prin cameră căutând o ieșire. În clipa aceea, intră Ogé, calm și zâmbitor. Aducea o farfurioară și o bucată de vată. Se apropie de Marat călcând cu grijă.

— Stai jos, doctore, îi spuse încet. Ne rămâne destul timp până să ajungă ei în camera asta.

Muie vata în farfurioară și, înainte ca Marat, care se lăsase neputincios pe un scaun împletit, să înțeleagă ce i se întâmplă, mulatrul îi și vopsise fața și mâinile cu zeama cafenie. Intră apoi un băietan negru care așternu la iuțeală pe podea o rogojină la căpătâiul căreia puse, în loc de pernă, o rezemătoare de trestie. Între timp, Ogé, cu mișcări iuți și hotărâte, smulse aproape cu sila hainele de pe Marat, le făcu ghem și le înfășură în pelerină. Aruncă negrului bocceaua și făcu semn doctorului să se culce.

— Mai ales să nu ridici pleoapele, îi șopti Ogé. Ochii dumitale opresc stelele în loc și fac soarele să pălească.

Marat se supuse. Simțind în nări mirosul împrăștiat de lampa cu ulei de cocos ce fu stinsă, se culcă sub pilota în care stăruia o aromă de cuișoare și vanilie. Auzi venind parcă de departe o voce somnoroasă, ca mișcările molcome ale unei corăbii legănate de hulă. Morocănoasă și tărăgănată, vocea

punea întrebări celor de după ușă. Aproape îndată intrară soldații bocănind cu paturile armelor. Se așternu liniște. Comisarul se opri în prag și tună:

— În numele maiestății sale și din ordinul domnului marchiz de La Fayette[1], comandantul Gărzii naționale din Paris!

— Mai încet, mai încet, vă rog, aici zac doi bolnavi, spuse Ogé, care intrase pe o altă ușă. Nu sunt decât doi servitori de-ai noștri. Uitați-vă și dumneavoastră, cetățene comisar.

— Nu sunt comisar, sunt în slujba maiestății sale, răspunse înțepat omul. Îl căutăm pe afurisitul ăla de Marat și nu putem pune mâna pe el. Adineauri eram gata să-l înhățăm pe sluga lui, Laurent Bass, care avea la el șpalturile ziarului ăla infam de-i zice „Prietenul poporului”, și uite că diavolul a izbutit să ne scape printre degete. Ei, da vorba aia: așchia nu sare departe de trunchi. Oamenii noștri răscolesc tot cartierul.

— Cetățene...

— Nu sunt cetățean, ci ofițer al maiestății sale.

— Domnule, reluă Ogé, noi nu-l cunoaștem pe omul pe care-l căutați. Nici n-am auzit vreodată de domnul Bass sau de domnul Marat. Aici nu e decât...

— Aici e o speluncă de negri, asta e. Află că bunicul meu, Esnambuc[2], care l-a slujit pe răposatul bunic al actualului rege, avea zece mii de faraoni ca voi. Când venea la Paris, suita și bagajele îl urmau în zece călești aurite. Miniștrii ieșeau să-l întâmpine, regele în persoană lua masa la el, cardinalul Richelieu[3] îi cerea bani cu împrumut... Și azi.... Afurisite timpuri! se lamentă ofițerul așezându-se pe un scaun lângă masă și răsturnând cu sabia, din nebăgare de seamă,

---

[1] *La Fayette, Marie-Joseph* (1757-1834), marchiz, general și om politic francez; a participat la războiul de independență al statelor Americii de nord. La începutul revoluției, unul dintre fruntașii burgheziei liberale moderate, conducătorul Gărzii naționale (1789-1791). Adept al monarhiei constituționale, a căutat să frâneze dezvoltarea revoluției. În iulie 1830, a contribuit la instaurarea monarhiei lui Ludovic-Filip. (N. ed.).

[2] *Esnambuc, Pierre d'*, nobil din Caux, mare posesor de plantații din insulele St. Christophe, Guadelupa și Martinica. Mort în 1636. (N. ed.)

[3] *Richelieu, Armand Jean du Plessis* (1585-1642), duce, cardinal, bărbat de stat francez, reprezentant de frunte al absolutismului. (N. ed.)

una din lămpi.

Uleiul aprins se prelinse pe fața de masă, învăpăind toată camera. Pe pereți prinseră a dănțui umbre tremurătoare. Negrii păstrau tăcere. Ofițerul iscodi cu privirea prin odaie și, fără să-i pese că masa luase foc, spuse:

— Pare-se că într-adevăr aici nu sunt decât negri. Ticălosul de Marat nu se supune ordonanțelor, nici nu catadicsește să se prezinte, trimite scrisori neobrăzate poliției, în care se laudă că, atâta timp cât trei sute de mii de inși îl caută, iar trei sute și una de mii îl ascund, niciodată n-o să cadă în mâna autorităților. Oare în districtul Cordelierilor nu trăiesc decât maratiști? Halal vremuri! Halal poliție! Parcă ar fi prunci în scutece. Nu-s în stare să găsească măcar tipografia unde s-a tipărit numărul 83 din „Prietenul poporului”. Ar trebui spânzurați toți tipografii! Să nu se mai tipărească nici ziare, nici cărți! Toate belelele și nenorocirile regatului numai de la știință și presă se trag!

Ofițerul se ridică și începu să măsoare camera cu pași mari. Mișcându-se fără zgomot, negrii scoaseră afară fața de masă care continua să ardă. Fu adus un sfeșnic aprins, dar acesta abia împrăștia întunericul din cameră. Ofițerul îi întrebă pe zdrahonii din subordinea lui:

— Ei, ați isprăvit?

— A rămas numai mansarda, răspunse un soldat înalt, cu botfori și mustață căruntă, zornăindu-și asurzitor pintenii la fiecare mișcare.

— Hai, grăbiți-vă, porunci ofițerul. Dacă mi-ar fi spus cineva, cu un an în urmă, că o să-mi petrec vreodată nopțile ca acum, i-aș fi râs în nas. Pe atunci, în camerele dosnice din cafeneaua Robert-Manouri găseai cu duiumul fetițe de la Palais-Royal. Pe atunci, când ne invita contele la vânătoare în Bretania, veneam cu douăzeci de perechi de ogari, cum n-avea nimeni altul. Pe atunci nu se pomenea de Stări generale convocate la Paris, iar banda asta de burghezi de neam prost n-ar fi îndrăznit să se intituleze, împotriva voinței regelui, Adunare națională. Pe când acum... Adică ce mare lucru! Să fi fost eu în locul regelui, le-aș fi împușcat, cât ai bate din

palme, pe toate prepelițele alea care pitpălăcesc în sala *Manège*[1]-ului. Cu mine nu le-ar fi mers. Auzi, Adunare națională! O bandă de tâlhari, iată ce este Adunarea națională! Cei cu minți răzvrătite au născocit-o, domnii filozofi și niște golani de rând. N-au nimic al lor, nici măcar un fleac de cincizeci de pogoane, și îndrăznesc să-și spună și ei părerea, ba încă în gura mare.

— Dar și domnul locotenent își spune tare părerea, strecură domol Ogé, ba chiar atât de tare încât ar putea să-i trezească pe bolnavii noștri. Aduc respectuos la cunoștința domnului locotenent că noi suntem o delegație a Camerelor – instituție legală – că am venit dintr-o insulă îndepărtată din ocean pentru a declara că, indiferent de culoarea pielii, suntem cu toții credincioși statului francez. Suntem cetățeni ai insulei Haiti, trimiși ca delegați la Adunarea națională. Am venit pe temeiul unui permis regal și cuvintele domnului locotenent ne uimesc.

Ofițerul o cam băgase pe mânecă, dar ostașul care tocmai intră îl scoase din încurcătură.

— Domnule locotenent, percheziția s-a terminat, raportă omul. Să încercăm alături, dar mă tem că jigodiile astea de negri au dat de veste prin vecini și toată truda o să ne fie zadarnică.

N-apucă bine să plece ofițerul cu detașamentul său, că Marat sări în picioare spumegând de furie și uitând că e machiat. Ogé îl luă de mână și-i spuse blând:

— Culcă-te, Prieten al poporului, odihnește-te.

— Crezi că pot să dorm? Sau îți închipui, cetățene, că mă cramponez de viață? Când mi-e greu și să respir în Parisul ăsta infect? Hei, dar n-or să poată ei să-mi frângă voința!...

Din coridor se auzi un zgomot. Marat se opri și trase cu urechea.

— Băgați de seamă, șopti el, ăștia au obiceiul să se întoarcă de câte trei ori!

Dar nu erau soldații: intrară doi negri. Unul aducea două

[1] În sala *Manège*-ului se întrunea Adunarea legislativă. (N. ed.)

sfeșnice, fiecare cu câte patru lumânări, celălalt voia să controleze dacă ferestrele sunt bine închise. Uitându-se întâmplător spre o fereastră, Marat zări pe pervaz un teanc de coli de hârtie albastră, din acelea care se găseau de vânzare în dugheana copistului public cu firma „Père Coulon”, de lângă librăria doamnei Avril. Se repezi la fereastră, apucă un vraf de coli fără să le numere și, risipind din ele câteva, le puse pe masă împreună cu un borcan cu cerneală de fier[1] și două, trei pene de gâscă. Ogé îi aduse nisipernița. Marat tăcea, cufundat în gânduri. Negrii se așezară care pe rogojină, care pe perne, sau pe niște scăunașe în apropierea patului bolnavului adormit. Marat începu să aștearnă pe hârtie, rând după rând, cu un scris iute și nervos. Doar arareori se oprea, apucându-se când de un braț, când de un picior. În acele clipe, fața i se schimonosea de durere; râia, pe care o luase dormind prin stănoage de cai, îi dădea acest tic nervos. Când durerea îl mai lăsa, Marat lua din nou pana.

I

„Domnilor membri ai tribunalului polițienesc de pe lângă municipalitatea orașului Paris.

Domnilor! Am fost citat să mă prezint astăzi în fața domniilor voastre în legătură cu o pretinsă încălcare a dispozițiilor și normelor în vigoare, de care m-aș fi făcut vinovat tipărind numărul 83 al ziarului meu «Prietenul poporului». Întrucât în numărul cu pricina figurează numele redactorului și al tipografului și, ca și celelalte numere de altfel, corespunde pe deplin tuturor regulilor, bănuiesc, după recenta tentativă mișelească a tribunalului, că și această citație nu-i decât o capcană grosolană, având de scop să mă determine să părăsesc districtul Cordelierilor, unde libertatea îmi este asigurată. Vă rog să-mi comunicați dacă într-adevăr tribunalul a trimis această citație. Aștept răspunsul dumneavoastră, pentru a putea da ziarul la tipar.

[1] Cerneală preparată cu sulfat de fier. (N. ed.)

Marat, Prietenul poporului.”

II

„Scrisoare către cetățenii din districtul Sfânta Margareta.

În primul rând, concetățeni, îngăduiți-mi să vă mulțumesc cu sinceră recunoștință că mi-ați făcut cunoscute rezoluțiile ce le-ați adoptat în privința mea la Adunarea generală a districtului vostru; aceste rezoluții v-au fost dictate de teama unei discordii între cetățeni, de dragostea pentru pace și pentru binele general, care adeveresc cu cinste simțămintele voastre patriotice, totdeauna scumpe și inimii mele. Dar aducând elogii meritate patriotismului ce-l dovediți, îmi voi permite să analizez în același timp modul vostru de a acționa și să vă pun în gardă împotriva intrigilor țesute de oameni perfizi, care mă ponegresc în ochii voștri pentru a vă face să zădărniciți voi înșivă străduințele aceluia care vă apără.

Încercând să defăimeze ziarul meu, un anume deputat municipal urmărește un singur scop: să ridice împotriva mea districtul vostru. După felul în care încearcă să vă întărâte împotriva mea, ar fi trebuit să vă dați seama care îi sunt intențiile. Dați-mi voie să vă întreb dacă nu el a fost acela care v-a sfătuit să comunicați și foburgurilor Saint-Antoine și Saint-Marceau rezoluțiile voastre, în speranța că cetățenii de acolo se vor ridica împotriva mea?

Cât privește acuzațiile ce și-a permis să-mi aducă acest deputat, ele sunt tot atât de ridicole pe cât de neîntemeiate. El pretinde că ziarul meu proclamă principii greșite. În loc să se mărginească la această afirmație, ar fi trebuit să atace principiile în sine; în felul acesta mi s-ar fi dat putința să le apăr, să le arăt temeiurile, să demonstrez cât sunt de adevărate, și am credința că până la urmă s-ar fi stabilit între noi o deplină înțelegere. El pretinde că principiile mele nu pot decât să vatăme unitatea și armonia ce trebuie să domnească între cetățeni și aleșii lor, cărora ei le-au încredințat misiunea de a supraveghea administrarea treburilor publice. Foarte

bine, cu condiția ca acei care administrează să fie oameni cinstiți, incoruptibili. Dar aceștia nu visează altceva decât cum să scape de controlul concetățenilor, pentru a-i oprima cu dări și a se înavuți pe seama lor. Așa stând lucrurile, încrederea oarbă ar putea duce la un dezastru. Și apoi, cine sunt, rogu-vă, acești domni, pentru a socoti că numai ei au dreptul de a veghea asupra treburilor publice? Răsfățați ai soartei, complici ai despotismului și ai slujbașilor cârciogari, academicieni fără merite, pensionari ai regelui, niște desfrânați și lași care în acele zile memorabile de zbucium s-au închis prin case așteptând cu moartea în suflet să se potolească răzmerița. În vremea asta, voi, plini de praf, de sudoare și de sânge, sfârșiți de foame și înfruntând cu bărbăție moartea, ați luptat să vă apărați căminele, să răsturnați despotismul, să răzbunați patria.

Iar ei, obținând cu prețul unor mârșăvii și intrigi tot felul de onoruri, își apără cu strășnicie situația dominantă și se ridică împotriva bravilor cetățeni care nu-i slăbesc din ochi, susținând că, fiind aleși, numai lor le revine misiunea de a veghea asupra binelui statului.

Dar ce am fi devenit noi la 14 iulie[1], dacă ne-am fi încrezut orbește, dacă le-am fi încredințat lor soarta lui de Launay, Flesselles, Foullon, Bertier[2], dacă nu le-am fi smuls cu forța ordinul de a porni la asaltul Bastiliei și de a o dărâma? Ce am fi devenit noi la 5 octombrie[3], dacă nu i-am fi silit să ordone

[1] 14 iulie 1789 – ziua luării Bastiliei. (N. ed.)

[2] *Launay, Bernard-René Jordan de* (1740-1789), ultimul guvernator al Bastiliei, executat la 14 iulie 1789 de către poporul revoluționar. *Flesselles, Jacques de* (1730-1789), consilier de stat și starostele negustorilor parizieni; a încercat să înșele poporul, dându-i, în loc de arme, pietre; executat la 14 iulie 1789. *Foullon Joseph-François* (1717-1789), controlor general al finanțelor Franței; urât de popor, a fost executat în 1789. *Sauvigny, Louis-Bénigne-François Bertier de* (1737-1789) guvernator al Parisului, ginerele lui Foullon. A avut aceeași moarte. (N.ed.)

[3] La Paris bântuia foametea; la 5 octombrie 1789, mii de femei înfometate au pornit spre Versailles, reședința regelui și bastion al contrarevoluției, cerând pâine și sancționarea decretelor din 4-11 august, care prevedeau desființarea privilegiilor. Speriat, regele s-a văzut silit să satisfacă revendicările poporului, iar a doua zi, la 6 octombrie, să se întoarcă la

acel marș spre Versailles? Și ce am fi devenit până astăzi, dacă am fi continuat să ne încredem în ei? Au toate motivele să vă ceară credință oarbă. Dar ca să vă dați seama cât de puțin o merită, aduceți-vă aminte că nici până astăzi, cu toate stăruințele depuse, comisia de aprovizionare nu s-a înduplecat să izgonească din rândurile ei pe membrii nedemni; aduceți-vă aminte că la fel de greu ne-a fost să smulgem municipalității o dare de seamă clară și completă; aduceți-vă aminte că mulți dintre membrii ei au fost învinuiți de abuzuri incalificabile.

Gândiți-vă la luxul scandalos în care se lăfăiesc acești administratori municipali întreținuți din banii poporului, la fastul de care se înconjoară primarul[1] și ajutoarele lui, la palatul său somptuos, la mobilierul bogat, la bucatele ce le mănâncă la o singură masă, al cărei cost ar ajunge să sature patru sute de săraci; gândiți-vă, în sfârșit, că acești mandatari nedemni, care risipesc bogățiile statului pentru plăcerile lor, vă forțează pe voi să-i plătiți la zi pe neînduplecații creditori și, dacă nu puteți, vă fac să îndurați toate grozăviile temniței, fără niciun pic de milă.

Îmi reproșați violența, lipsa de moderație a atacurilor împotriva dușmanilor patriei, îmi cereți să schimb titlul ziarului pe motiv că o asemenea denumire presupune simpatia unei părți din popor, spuneți că poporul îl socotește prieten sincer numai pe acela care acuză pe bază de dovezi sigure, numai pe acela care procedează cu multă delicatețe atunci când se încumetă să discute reputația unui mare dregător iubit de toți, numai pe acela care în scrierile sale se adresează publicului pe un ton politicos și plin de respect...

E ca și cum m-aș apuca să vă trag la răspundere pentru că ați revărsat un potop de injurii în ziua când ați asediat

Paris; acest fapt a avut importante urmări pentru desfășurarea ulterioară a revoluției, întrucât l-a izolat pe rege de trupele contrarevoluționare concentrate la Versailles. (N.ed.)

[1] *Bailly, Jean-Silvain* (1736-1793), savant și om politic francez, adept al monarhiei constituționale; ca primar al Parisului (1789-1791), Bailly a luat parte la organizarea masacrelor de pe Câmpul lui Marte; a murit pe eșafod. (N. ed.)

Bastilia, sau în timpul marșului împotriva gărzii regale, e ca și cum v-aș reproșa că, atunci când l-ați acuzat pe de Launay de trădare, nu i-ați vorbit cu destulă reverență și nu i-ați cerut mai întâi permisiunea de a-l sfârteca în bucăți. Nu vă lăsați înșelați: bătălia nu s-a sfârșit încă. Zilnic dușmanii ne întind curse. Zilnic trebuie să luptăm împotriva lor. Socotiți o crimă faptul că mă zbat cu disperare pentru binele vostru și că mă ridic împotriva dușmanilor cu singura armă de care le e teamă? Cât despre acel dregător iubit[1] al Franței, țin să spun că înainte de a se fi întors în țară își mai putea îngădui să ponegrească pe câte unii. Venind aici, însă, vălul i-a fost smuls: întrebați-l cine a plătit trupele venite pentru a ne ucide pe noi toți și a ne transforma orașul în ruine; întrebați-l din vina cui a izbucnit foametea și cine v-a otrăvit atât amar de vreme; întrebați-l ce informații sigure vă dădea el asupra pregătirilor ce se făceau pentru fuga familiei regale la Metz[2]; întrebați-l cine acaparează moneda sunătoare după ce s-au cumpărat toate grânele – și tăcerea cu care va răspunde vă va da pas să vă faceți o părere asupra iscusinței sale.

Mi-ați cerut să renunț la numele de Prieten al poporului; nici chiar dușmanii mei de moarte nu s-ar fi gândit să-mi ceară mai mult. Cum a fost cu putință atâta nesocotire? Când mi-am luat acest nume minunat, nu am ascultat decât de imboldul inimii mele; m-am străduit să fiu vrednic de el, prin zelul meu, prin dragostea de patrie, și nădăjduiesc că m-am arătat la înălțime. Plecați-vă urechea la glasul opiniei publice, priviți mulțimea celor nenorociți, obidiți, prigoniți, care mă roagă în fiecare zi să-i sprijin împotriva asupritorilor, și întrebați-i dacă Marat este ori nu prietenul poporului. De altfel, pe binefăcător îl cunoști după faptele sale bune, iar nu după spusele celor pe care i-a copleșit cu binefaceri. Și, oare

[1] La începutul revoluției, Mirabeau, a cărui trădare nu se descoperise încă, se bucura de mare popularitate în rândul maselor. (N.ed.)

[2] În noaptea de 20 spre 21 iunie 1791, Ludovic al XVI-lea, împreună cu familia, a încercat să fugă, pentru a se pune în fruntea trupelor emigrației contrarevoluționare și ale intervenționiștilor, care veneau în întâmpinarea lui dinspre Metz. Datorită vigilenței maselor, regele a fost prins în localitatea Varennes și silit să se întoarcă la Paris (N. ed.).

voi, care ați contribuit la victoriile de la 14 iulie și 6 octombrie, nu vă mai socotiți eliberatori ai Franței numai pentru că patria a dat uitării meritele voastre? Oare omul neînfricat și cu suflet nobil, care se aruncă în apă ca să-și salveze aproapele, nu se mai poate socoti salvator, atunci când ingratul pe care l-a salvat nu-i recunoaște această calitate? Nu, concetățeni, normele pe care unii încearcă să vi le sugereze nu izvorăsc din adâncul inimii voastre: cinstită și simțitoare, această inimă va respinge cu revoltă orice încercare a nelegiuiților care țintesc să vă asmută împotriva apărătorului vostru. Citiți «Prietenul poporului» din 13 ale lunii curente și veți înțelege că el nu a așteptat până astăzi ca să vă aducă tributul său. Citiți zilnic «Prietenul poporului» și veți vedea că este însuflețit de o singură dorință: să-i sugrume pe tirani, să vă facă fericiți.

Doctorul Marat, Prietenul poporului.”

Nu aveau în casă rondele de lipit scrisorile. Doctorul împături pe rând cele două scrisori, făcând din fiecare câte o bandă lungă cu capetele vârâte unul în altul și tipări cu unghia muchile, pentru a micșora cât mai mult volumul. Ogé îi urmărea fiecare mișcare a mâinilor, îi admira degetele subțiri, lungi și neobișnuit de îndemânatice, degete de conspirator deprins să umble cu scrisori, cu cărți editate de tipografia secretă, cu micuțele compartimente ale casei de litere. Fără să scrie adresa, Marat băgă scrisorile în buzunarul drept al vestei de atlaz, acolo unde filfizonii, bărbierii și fercheșii vânzători de prăvălie obișnuiau să poarte lanțurile lungi ale unor ceasuri inexistente. Ogé voia să se însărcineze cu înmânarea acestor misive destinatarilor, dar văzând că Marat le ascunde, nu mai spuse nimic. Doctorul se apropie de patul bolnavului, îi ținu puțin mâinile în ale lui și, constatând că febra scăzuse, vorbi ușurat:

— Încă puțin și n-o să mai aibă nevoie de îngrijirile unui medic. V-aș ruga totuși, dacă se poate, să rămân aici până se va lumina de ziuă. Ați văzut cât de zbuciumat e Parisul nostru noaptea.

Marat se adresase lui Ogé. Acesta consultă cu privirea pe un negru bătrân, buzat, foarte zbârcit, cu perucă albă; ochii îi erau albaștri, cu luciri aspre. Fără să se uite la mulatru, bătrânul dădu grav din cap a încuviințare. „Cine-o fi mai mare la ei? se întrebă Marat. Și cine să fie acești oameni ciudați?”

— Rămâi aici, Prieten al poporului, rosti Ogé. Ș-apoi se cuvine să te răsplătim pentru îngrijirile date bolnavului. Firește, dacă ne va sta în putință să-l răsplătim pe Prietenul poporului așa cum merită.

Marat zâmbi sarcastic.

— Medicina e o știință, iar eu nu fac negoț cu adevărul. Nu-mi trebuie nimic, doar vreo doi-trei pesmeți și o ceașcă de lapte, dacă așa ceva se mai poate procura la Paris.

Delegații negri veniți la Adunare îi pregătiră cu drag o adevărată cină. Apăru pe masă și o ploscă uriașă, cu îmbrăcăminte împletită, plină cu vin ametitor, fabricat din plante aromate ale Antilelor, dar Marat clătină hotărât din cap. Prietenul poporului nu bău niciun strop de vin, în schimb înfulecă tot de pe masă cu o poftă de lup și, după cum îi crănțăneau în dinți pesmeții, se putea vedea în ce hal de înfometare și epuizare îl aduseseră pe Marat-Invizibilul magistrații din Paris, cei care organizaseră împotriva lui, cu cheltuială puțină, o prigoană polițienească rafinată, infernală.

Ușa se deschise fără veste și un bărbat cu pelerină cenușie dădu buzina în cameră. Își smulse masca, zvârli cât colo tricornul și, fără să-i dea vreo atenție lui Marat, care nu-și șterse încă machiajul, izbucni agitat:

— S-a întâmplat o nenorocire, o grozăvie. Treceam cu Rafael prin fața Palatului, când ne-a tăiat drumul o litieră purtată de patru lachei. În litieră se afla o doamnă cu mască pe față. Lângă acea doamnă se legăna pe un cerc quetzal[1]-ul nostru albastru, papagalul la care Rafael ținea atât de mult... Băiat fără minte! L-a strigat pe nume și quetzal-ul i-a răspuns țipând de două ori: „Țara munților! Țara munților!” Doamna a poruncit să se oprească litiera și unul din lachei i-a tras o

[1] Pasăre cu penaj multicolor, trăiește în regiunile tropicale ale Americii. (N.ed.)

palmă lui Rafael, făcând să-i cadă masca. Doamna i-a văzut fața și a țipat ca mușcată de șarpe: „Negrii insultă femeile în mijlocul Parisului!” De după grilaj s-a ivit un ofițer urmat de mai multe santinele. Ofițerul și-a smuls sabia din teacă. Rafael și-a dezgolit pieptul și a spus: „Sunt dezarmat. N-am insultat pe nimeni. Nu e adevărat ce spune doamna.» Spre nenorocirea noastră, zgomotul a atras câțiva trecători, printre care și pe domnul Lameth[1], care tocmai se afla în celălalt capăt al pieței. L-a recunoscut pe Rafael și a început să zbiere:

— Ce cauți aici, nemernicule? Cine ți-a dat voie să pleci de pe plantație?

— Stai puțin, stai puțin, îl întrerupse Ogé. Taci, Biassou. Trebuie să fie o neînțelegere.

— O neînțelegere? mugi spumegând de furie Biassou. Vreo zece negri, sclavi ai domnului Lameth l-au înșfăcat pe Rafael și l-au târât spre grajduri. Am văzut cu ochii mei cum au smuls îmbrăcămintea de pe el, i-au dezgolit umărul și l-au însemnat cu fierul roșu: *Runaway*[2]. Tânărul Lameth nu s-a temut că mirosul de carne arsă o să întărâte Parisul, ba l-a mai și lovit pe Rafael cu cizma. Striga: „De-acum înainte nu mai scapi, te prindem oriunde te-ai ascunde, sclav fugit!” Apoi l-au târât pe străzi în huiduielile, răcnetele și fluierăturile unei adunături de oameni: lachei, vânzători și conțopiști din solda domnului Lameth, toți nespus de încântați de spectacolul ce li se oferea.

Privirile noului venit se întâlniră cu ale lui Marat. Strălucirea ochilor Prietenului poporului, fălcile sale încleștate și pumnii amenințători trădau un străin între acești oameni de culoare. Biassou nu putea să-și dea seama ce anume l-a înfuriat pe acest francez vopsit în cafeniu și a cărui piele albă se vedea

[1] Frații Lameth, Alexandre și Charles, oameni politici francezi din rândurile nobilimii liberale, posesori de plantații în Haiti; au luptat în războiul pentru independență al statelor Americii de nord; în timpul revoluției franceze, au militat pentru monarhia constituțională. După lichidarea monarhiei, au emigrat împreună cu La Fayette. (N.ed.)

[2] *Runaway* – fugar (engl.). (N. t.)

bine de sub mânșetele descheiate: tratamentul barbar aplicat negrului Rafael, care primise un mandat cetățenesc fără știința stăpânului său, sau dimpotrivă, era furios pe negri. Se așternu o tăcere grea. Toți stăteau cu ochii în pământ, pradă unei cumplite amărăciuni.

În sfârșit vorbi Ogé:

— Pedepsi-i-ar dumnezeu! N-am avut de unde să știm că până și aici, în orașul nobilei libertăți, Codul negru atârnă amenințător deasupra capetelor noastre. Acum paisprezece ani, acolo, în îndepărtatele noastre savane, am citit pentru prima oară cuvintele care m-au rechemat la viață. Eram în cortul unui francez, abatele Raynal[1], prietenul meu, pe care țara voastră îl surghiunise la noi. Iată aceste cuvinte înscrise în „Declarația independenței”[2] a celor treisprezece State Unite ale Americii: „Considerăm ca un adevăr de netăgăduit că toți oamenii s-au născut egali, că le-au fost hărăzite de creator anumite drepturi inalienabile, printre care dreptul la viață, la libertate și la năzuința spre fericire”. Au trecut paisprezece ani de atunci, și din nou pasărea libertății și a fericirii a cântat inimii mele ostenite. Franța noastră a repetat, de o mie de ori mai frumos, cuvintele sfinte ale celor treisprezece state. Și cum să nu ne mândrim că tocmai statul nostru a glăsuit astfel, și încă atât de puternic ca să audă lumea întreagă, să știe toți care sunt drepturile omului și ale cetățeanului! „Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi!” Așa a strigat Franța lumii întregi! Prietenii noștri, prietenii francezi din țara noastră ne-au sfătuit să ne adresăm Adunării poporului liber. Am părăsit munții noștri Roșii și Albi, am adunat aur pe insule, prin sate și târguri. Ni s-a făgăduit libertatea. Pentru întâia oară călătoream, cu o corabie care transporta negri și alți oameni de culoare, fără să fie totuși un

[1] *Raynal, Guillaume-Thomas-François* (1713-1796), istoric și filozof francez, apropiat de enciclopediști. În lucrările sale a criticat rânduielile absolutiste feudale, biserica catolică, jaful colonial. (N.ed.)

[2] Declarație adoptată la 4 iulie 1776 de către cel de al doilea congres al reprezentanților coloniilor engleze în timpul Războiului de independență în America de Nord. Declarația a proclamat independența față de Anglia și constituirea Statelor Unite ale Americii. (N.ed.)

cimitir plutitor de sclavi, cum a numit domnul Mirabeau asemenea corăbii, într-un discurs ținut la *Manège*. Ne-am străduit să uităm că acelei corăbii i se spunea „Sans pareil”[1] tocmai pentru că nicio alta n-o întrecea în privința numărului de sclavi, transportați an de an; am voit să uităm că însuși regele Franței era stăpânul acelui cimitir al negrilor. Pentru întâia oară în amărâta noastră viață, priveam de pe punte crestele înspumate ale valurilor care aproape atingeau pânzele; ne uitam la zburătoarele care încercau zadarnic să poposească pe vergi; sub pielea noastră de africani, pentru întâia oară inima cânta în noi ca o pasăre. Din Saint-Malo ne-am îndreptat în grabă spre Paris, pe drumurile voastre pustii. Am văzut, noaptea, arzând cu vâlvătăi palate și sate; de două ori am auzit bubuind tunul, în două rânduri am întâlnit cete de țărani înarmați care ne-au cercetat cu emoție mandatele noastre galbene[2] și trăsurile noastre albastre[3]. Am adus la Paris două comori, și pe amândouă le-am depus la tribuna marii voastre Adunări naționale. Îți aduci aminte? În noaptea aceea eram înconjurați de prieteni: domnul Brissot, domnul Tracy, domnul Grégoire, domnul La Rochefoucauld, domnul Corneille, domnul Pétion, domnul Sieyès, domnul Lavoisier[4]...

---

[1] „Fără pereche” (fr.). (N.t.)

[2] Împuternicirile date de reprezentantul regal din Haiti erau scrise pe hârtie galbenă. (N.ed.)

[3] Aluzie la permisele de circulație, scrise pe hârtie albastră. (N.ed.)

[4] *Brissot, Jacques-Pierre* (1754-1793), militant al revoluției burgheze din Franța; în prima perioadă a revoluției, a fost membru activ al Clubului iacobin, ulterior, conducător și teoretician al girondinilor. *Grégoire, Henri* (1750-1831), militant al revoluției franceze, episcop; adversar al sclaviei negrilor, a luptat pentru triumful ideii egalității tuturor popoarelor. *La Rochefoucauld d'Enville* (1743-1792), om politic francez, liberal. *Pétion de Villeneuve* (1756-1794), om politic francez, deputat al stării a treia în Stările generale, orator de talent, girondin; în 1791, primar al Parisului. *Sieyès, Emmanuel-Joseph* (1748-1836), om politic francez, abate, autorul celebrei broșuri „Ce este starea a treia?”, în care formula revendicările burgheziei la dominația politică, apărător al intereselor marii burghezii. *Lavoisier, Antoine-Laurent* (1743-1794), celebru chimist francez, membru al Academiei de Științe din Paris, apoi directorul Academiei. Îndeplinind într-un timp funcția de fermier general (adică având concesiunea colectării impozitelor), a strâns o mare avere pe care a folosit-o în bună parte

Marat tresări, își încruntă sprâncenele și strigă cu mânie:

— Domnul Lavoisier? Directorul pulberăriei! Vechilul regelui! Cel mai bogat om din Paris, care a înconjurat capitala Franței cu un zid de metereze vamale, de fortărețe fiscale!... Nu-i chip să treci, pe jos, călare sau cu trăsura, oriîncare direcție, fără să-i plătești ceva acestui domn Lavoisier care a luat în arendă toate taxele și impozitele statului... Zidurile lui au costat trei milioane de livre, stoarse de la francezii cei mai nevoiași... Cetățeni, oameni de culoare, prieteni ai poporului meu, de ce ați rostit numele lui Lavoisier?

Biassou spuse către Ogé:

— Noi n-am uitat nimic din toate astea. Dar dacă te adresezi cetățeanului ăsta boit, atunci...

— Oprește-te, Biassou! Nu te lăsa pradă mâniei! strigă Ogé. Acest cetățean boit, cum îl numești, este doctorul Marat, Prietenul poporului. Primul alb, primul francez pe care, în seara asta, culoarea neagră a pielii l-a ferit de răzbunarea oamenilor albi.

Biajssou făcu o plecăciune adâncă, desfăcându-și ceremonios brațele. Ogé urmă:

— Te-am văzut în noaptea aceea, cetățene Marat. Te plimbai, șchiopătând puțin, împreună cu domnul Robespierre, dincolo de bariera de scânduri a tribunelor, acolo unde îndărătul capetelor deputaților se agita publicul. De două ori ți-am auzit glasul, în pauze, pe când se schimbau în sală torțele. De două ori m-a atins umbra dumitale când, arătând spre tribuna domnului Young, oaspetele englez, care ședea alături de domnul Dumont, oaspetele elvețian, ai strigat: „Se înșală lupii ăștia parlamentari, se înșală socotind glasul poporului francez, glasul libertății pariziene, drept un gungurit de prunc. O să le fie dat să-i audă tunetul!”

— Nu-mi amintesc bine, răspunse Marat, dar mi se pare că asta s-a întâmplat în ziua când Camus[1] a propus Adunării

---

pentru cercetări științifice. În timpul revoluției franceze, partizan al monarhiei constituționale. A murit pe eșafod. (N.ed.)

[1] *Camus, Armand-Gaston* (1740-1804), jurist-consul, om politic și scriitor francez. (N.ed.)

instituirea unei arhive naționale, unde să fie păstrate rufoasele hrisoave în care sunt înscrise privilegiile nobilimii. Pasămite, nobilii se temeau că își vor pierde titlurile, hârțoagele care-i fac stăpâni pe munca țăranilor. Mai bine s-ar gândi că în curând își vor pierde capetele lor de lemn. Îmi amintesc de asemenea că dobitocul acela de Bailly a propus să fie interzise aplauzele, pe motiv că ele încurajează adesea tocmai pe oratorii neghiobi. La aceste cuvinte toată sala *Manège*-ului s-a cutremurat de aplauzele parizienilor. Francezii se tăvăleau de râs, iar Bailly se făcuse roșu ca racul.

— Nu, n-a fost atunci, spuse Ogé posomorându-se. Vreau să amintesc doctorului Marat numai de adunarea aceea în care ni s-a dat și nouă cuvântul, când am putut vorbi în sfârșit despre suferințele și speranțele noastre, când am depus pe altarul Franței două scumpe tezaure. Am spus de la tribună că primul tezaur este credința noastră fierbinte în libertatea poporului francez, dorința noastră înflăcărată de a-i dărui toate puterile noastre înfrățite. Al doilea tezaur îl alcătuiau cele șase milioane de livre de aur pe care le-am dăruit Franței. Au fost adunate cu prețul trudei istovitoare și al crâncenelor suferințe impuse sclavilor de culoare; noi le-am dezgropat din ascunzișuri și le-am adus în dar Franței. Cred că-ți amintești, doctore Marat, că președintele Bailly ne-a răspuns: „Oricine face parte din națiunea franceză și vine aici să-și ceară drepturile, nu le va cere în zadar”. Apoi domnul Bailly a dat citire unui act semnat de bancherul regal în care se spunea că „galbenii pe care negrii și alți oameni de culoare i-au adus din insula Haiti, colonia sfântului Dominic, cu toate că sunt de fabricație veche, spaniolă, sunt ștanțați din aur de bună calitate și au greutatea deplină, fiind în adevăr în valoare de șase milioane de livre”. Și de data aceasta au răsunat aplauze, domnule Marat! Bătrânii noștri, care cunoșteau taina acestor comori, le-au dezgropat anume pentru răscumpărarea negrilor, și Franța liberă trebuie să-i izbăvească din robie. Înapoiați-ne pe frații noștri care au fost vânduți, pe soțiile despărțite cu sila de bărbații lor, pe copiii răpiți mamelor! Iată ce am cerut, iată ce cerem. Și ni se

răspunde prin aplicarea stigmatului de sclav fugit! Și, asta unde? Aici, la Paris! Sau poate domnii Lameth se tem să nu rămână fără sclavi, să nu sărăcească? Au acolo, peste ocean, nouăzeci și trei de fabrici de zahăr și șaisprezece plantații de cafea. Pentru ce unul din frații Lameth l-a înfierat pe Rafael? Oare răscumpărarea pe care am adus-o nu ajunge? Oare nu acest domn Lameth este membru al Adunării naționale? Oare și aici, la Paris, trebuie să tremurăm de frica fiarelor hrănite cu carne de negru, așa cum tremură frații noștri din savane? Și oare nu e ciudat, cetățene Marat – numai dacă nu s-o fi înșelat Biassou – oare nu-i ciudat că aici, la Paris, l-au înfierat pe Rafael cu danga engleză, iar nu cu crinul francez cum procedau până acum preanobilii franțuzi? Sau poate domnul Lameth, din respect pentru legile engleze, a ajuns să disprețuiască vechea stemă a Franței regale? Ce să ne facem, cetățene Marat? La ce uși să mai batem, cetățene Marat? Încotro să ne îndreptăm pașii, cetățene Marat?

— Așa, care va să zică! șopti Marat cu întristare. E ceva de necrezut!

Foarte tulburat, se ridică și începu să umble agitat prin cameră.

— Să trăiești la Paris și să nu știi nimic din toate acestea! Nici n-am bănuit că se poate întâmpla așa ceva! Mă ascund mereu de urmăritori. Scot un ziar în numele revoluției. Iar în noaptea asta m-a salvat de un agent alb al magistraților pielea neagră de rob! Tot în noaptea asta, francezii stăpâni de sclavi au stigmatizat un negru liber! Cine îndrăznește să spună că revoluția s-a terminat? Mă înnăbuș! Lăsați-mă să cuget puțin, să-mi vin în fire, prieteni!...

Marat rămase câteva clipe nemișcat, apoi ridică obosit capul. O groaznică dezamăgire i se citea pe față.

— Nu, nu pot să vă spun nimic bun, prieteni. Mă doare tot ce am aflat de la voi. Mă doare că ați venit degeaba de pe țărmurile râurilor și fluviilor cu apă caldă, tocmai pe malurile Senei noastre înzăpezite, că prietenul vostru zace aici, răcit, cu plămânii pătrunși de sânge. Ați străbătut un drum anevoios, căutând libertatea. Vă întrebați ce o să vă răspundă

poporul francez? La „Societatea amicilor negrilor”, unde tronează domnii deputați de prin meleagurile Girondei[1], nu veți găsi prieteni ai poporului. Ați pomenit de domnul Lavoisier. Știți voi cine este Lavoisier? Când Parisul a pornit cu înverșunare la asaltul Bastiliei, cine dacă nu Lefoché, ajutor al domnului Lavoisier și subdirector al Arsenalului, a dat butoaie cu pulbere apărătorilor închisorii regale? Ce spuneți de asta?

— Cum se simte Toussaint? întrebă Biassou, întrerupându-l pe Marat.

Ogé se uită la medic ca și când l-ar fi îmbiat să răspundă el.

— Bolnavul vostru nu mai e în primejdie, spuse cu glas surd Marat. Delirează în latinește ca un iezuit spaniol. Cine l-a învățat latina?

— Un abate bătrân, răspunse Biassou. Doctore Marat, citesc pe fața dumitale atâta compătimire, încât mă văd silit să-ți împărtășesc o constatare tristă. Am fost într-o seară cu prietenul meu Schoelcher, gazda noastră, la „Teatrul francez”, unde se juca piesa „Un negru cum rar se întâlnește printre albi”, sau „Adonis de abanos”. A ieșit pe scenă un om vopsit care, în cursul piesei, și-a jertfit viața pentru a-și salva stăpânul; acesta era însă un om de nimic, un nătărău. Veți fi

[1] Este vorba de *girondini*, grupare politică din perioada revoluției franceze, reprezentând interesele burgheziei comercial-industriale și agrare, în special din provincie. Își trage denumirea de la departamentul *Gironde*, locul de baștină al unor militanți ai acestui partid. Leaderii girondinilor au fost: J.-P. Brissot, P.-V. Vergniaud, soții Roland, E. Guadet, J.-A. Condorcet etc. În prima etapă a revoluției, girondinii au militat, alături de celelalte forțe revoluționare, împotriva absolutismului, mai târziu împotriva feuillanților (membii clubului politic al marii burghezii, adepte a monarhiei constituționale). Încă la începutul războiului împotriva intervenționiștilor străini, girondinii, speriați de faptul că masele populare se manifestau pe arena politică ca o forță independentă din ce în ce mai activă, au pornit fățiș pe calea trădării revoluției; în august 1792, intensifică lupta împotriva iacobinilor și ai adepților acestora, cu scopul de a opri dezvoltarea revoluției. După răscoala populară din 31 mai-2 iunie 1793, care i-a măturat de la putere, au încercat, fără succes, să dezlănțuie un război civil împotriva guvernului iacobin. După căderea dictaturii iacobine în urma loviturii reacționare de la 9 thermidor (27 iulie) 1794, girondinii au devenit una din cele mai active forțe ale reacțiunii thermidoriene. (N.ed.)

crezând oare că negrii n-au să fie niciodată în stare de altceva decât să se lase de bunăvoie pradă zăvozilor domnului Massiac[1]!? Nu suntem toți ca acest Adonis!

— Adonis? Stați, unde e Adonis? șopti bolnavul și, ridicându-se în capul oaselor, îi privi pe toți cu ochii lui mari, care mai păstrau scăpărările febrei.

Toți, afară de Marat, se ridicară în picioare; fețele negrilor oglindeau o fericire fără seamăn. Ogé si Biassou se apropiară de pat. Atitudinea lor era plină de respect și se părea că de bucurie uitaseră cu desăvârșire că între ei se află un străin.

— Breda, dragă Breda, scumpul nostru comandant! Ce bine că ți-ai venit în simțiri! Ce bucurie să te auzim vorbind! Adonis trebuie să se întoarcă îndată, s-a dus după un medic.

— Mi-e sete, apuse bolnavul.

Sorbi o înghițitură de apă și întrebă doar atât:

— Când trebuie să apară decretul?

— Permite-mi, comandante, îl rugă Ogé, să-ți prezint raportul mâine, când ai să fii din nou în camera ta! Acolo ai să-ți regăsești cărțile, acolo te așteaptă câteva scrisori. Mâine ai să afli cum vor să ne ajute prietenii și cum cei doisprezece căpitani întruniți în vila lui Massiac vor să ne pună bețe în roate aici la Paris.

Bolnavul răspunse:

— Nu-mi este îngăduit să zac. Am să mă fac bine și fără medici, așa cum biruiam boala fără ajutorul vraciului pe când eram copil. Se îndreptă de spate – era mărunt de statură, uscățiv, zvelt, cu mișcări neobișnuit de iuți; dădu să mai adauge ceva, dar auzind râsul lui Marat se opri nedumerit.

— Ai dreptate, prietene negru, se auzi vocea lui Marat, ai dreptate. Și află că și eu mai bucuros tratez cai bolnavi, decât oameni. Nerecunoștința unui cal doare mult mai puțin decât a omului.

— Cine-i dumnealui? întrebă bolnavul luptând cu un acces de tuse.

— Sunt doctorul Marat și mi se mai spune Prietenul

[1] Unul din cei mai mari plantatori din Antile, despre care se va vorbi pe larg în paginile următoare. (N. ed.)

poporului. Am venit aici la rugămintea fratelui dumitale care alerga prin tot Parisul, în căutarea unui medic. Ți-am dat îngrijirile necesare. Acum ți-e mai bine, așa că pot să plec.

Și întorcându-se spre Ogé:

— V-aș ruga numai să-mi dați puțină apă și o cârpă. Se vede că pielea neagră nu-mi prieste mai mult decât cea albă.

Bolnavul îl asculta cu luare-aminte.

— V-am meritat mânia, spuse el, dar în mai puțină măsură decât merită doctorul Marat considerația mea... Au trecut multe zile de când mi-am pierdut cunoștința și doar câteva minute din clipa în care mi-am recăpătat-o... A primit doctorul aurul cuvenit? îl întrebă apoi pe Ogé.

Dar tot Marat îi răspunse:

— Patruzeci de mii de oameni sunt la Paris, care, asemenea mie, nu știu unde o să-și plece mâine capul – cetățeni cinstiți, devotați revoluției. Poporul francez are grijă de noi și în schimb noi nu luăm de la nimeni niciun fel de plată. Păcat că nu v-a fost adus doctorul Mesmer[1], șarlatanul magnetic, favoritul reginei. Animal fiind, v-ar fi tratat cu magnetismul animal. O idioție care n-a vindecat încă pe nimeni, dar în schimb i-a îmbolnăvit pe foarte mulți. Vă asigur că ați fi trebuit să adăugați vreo bagatelă de aur la galbenii aceia spanioli. E ahtiat după bani. Ăsta zic și eu medic!

Se auziră câteva bătăi în ușă – un semn convențional. Negrii schimbară o privire. Bolnavul, cu ochii țintă la ușă, rosti tare și limpede, așa cum spui o parolă:

— *Kviskveia*!

Intră o femeie. Făcu o plecăciune bolnavului, apoi, își roti privirea iscoditoare prin cameră.

— Cauți pe cineva, soră Schoelcher? o întrebă Ogé. Dar femeia îl recunoscu pe Marat după haine și i se adresă,

[1] *Mesmer, Franz* (1734-1815), medic, autorul teoriei antiștiințifice a „magnetismului animal”, cunoscută sub numele de *mesmerism*; potrivit acestei teorii, planetele ar acționa asupra omului prin intermediul unei forțe magnetice speciale și omul care stăpânește această forță o poate radia asupra semenilor săi, influențând în mod binefăcător evoluția diverselor maladii. (N.ed.)

zâmbind:

— Se crapă de zi. Am fost la piața de legume și când m-am întors l-am găsit în fața casei pe servitorul dumneavoastră. S-a travestit în cerșetor. Mi-a spus câteva cuvinte ciudate: „Rugați-l, vă rog, pe stăpânul meu să-mi aducă șapte *sous*”. Nu sunt convinsă că m-a recunoscut, căci astă-noapte, când ne-am întâlnit, era întuneric beznă. Eu însă l-am putut vedea pentru că ținea în mână felinarul aprins.

— Șapte sous, repetă Marat. I-aș da bucuros acești bani cerșetorului, dacă cetățenii îmi vor da voie să-l chem aici.

Negrii se uitară la omul din pat. Acesta încuviință cu o mișcare a capului. Peste câteva minute intră Laurent Bass; ținea pe umăr o coșcogeamite traistă de milog. Se înclină cu o mutră hâtră, neștiind dacă trebuie să recunoască pe față că negrul din fața lui era insesizabilul Prieten al poporului. Marat își liniști păzitorul cu câteva cuvinte convenționale. Atunci Laurent Bass scoase din traistă un vraf de șpalturi: era numărul 84 din ziarul „Prietenul poporului”. Așează foile în fața lui Marat. Acesta parcurse repede articolele, notele și știrile pe care el însuși le scrisese și le recitise de cel puțin trei ori. După ce frunzări din nou tot numărul, notă cu scrisu-i tremurat și neciteț *Imprimatur*[1], ca să-și bată joc de termenul folosit de censorul regal. Laurent Bass se ridică până la urechea stăpânului, șoptindu-i:

— Ar fi mai bine să nu vă arătați astăzi prin districtul Cordelierilor. Au de gând să vă ceară prin „Monitor” să vă supuneți de bunăvoie judecății Adunării naționale.

— Sunt tâmpiți dacă-și închipuie că eu citesc fițuica lor scârnavă, izbucni Marat.

Laurent Bass își continuă raportul:

— Umblă zvonul că aristocrații care au apucat să treacă granița, împreună cu prinții și cu cimotiile austriecei, pregătesc un război și au de gând să dea foc Parisului.

— În timp ce ei se pregătesc, noi le-am și confiscat domeniile acum trei zile. Și ca să crape și popii de ciudă, în ziua de două noiembrie am confiscat și bunurile prinților

[1] Bun de tipar (lat.). (N.t.)

bisericii.

— Astăzi am văzut pentru prima dată asignațiile cu care au să se schimbe monedele de metal, urmă Laurent. Mie unuia îmi convine de minune; n-am să mai asud când le-oi duce zețarilor leafa.

— Ascultă, Laurent, am o mare rugăminte, spuse Marat. Du, prietene, aceste scrisori la destinație, dar vezi să nu te transformi din poștaș în spânzurat. Trebuie să apucăm și noi zilele bune, cu toate că mulți ar dori să ne știe de pe-acum pe lumea cealaltă. Ba unii socot că-i ofensăm prin simplul fapt că trăim. Ce să-i faci! Cu toate că suntem bine crescuți, nu vom împinge politețea până a ne pune capăt zilelor, așa, că să le facem pe plac. Cu bine, prietene.

Marat strânse mâna lui Laurent și-i șopti:

— Am să fac un semn cu creta pe turnul din stânga de la Notre-Dame, la un colț. O cifră, ca de obicei. Când te întorci de la tipografie, trage o linie peste ea. Așa am să știu că la ora stabilită ai să fii la Palais-Royal, sub copacul cel bătrân.

După plecarea lui Laurent, Marat se apropie de pacientul său, care citea o carte, și-l întrebă cum se simte. Ceilalți negri părăsiseră mai de mult odaia, unul câte unul. Bolnavul lăsă jos cartea și răspunse:

— Îngrijirile dumitale mi-au făcut bine, doctore Marat. Te superi dacă îți pun o întrebare, sau chiar două?

Marat îl îmbie cu un gest să vorbească:

— Știi oare, urmă bolnavul, că Schoelcher, fratele acestei tinere care a intrat adineauri în cameră, a fost primit o dată cu dumneata în loja masonică „Marea Anglie” din Londra? Și iată a doua întrebare: Îl cunoști pe abatele Raynal care a scris această carte?

Marat luă în mână volumul al patrulea din cartea confiscată și arsă a abatelui, devenit ateu, revoluționar, dușman declarat al religiei creștine și care reușise să fugă din Franța chiar în ziua când călăul ce arsese cartea urma să-l ardă și pe autor.

Săgetând în răstimpuri, cu privirea-i scăpărătoare, pe bolnav și pe bătrânul negru care intrase fără zgomot, legănându-se ca o rață, doctorul citi: „Nicăieri otrava creștină

n-a nenorocit atâția oameni ca în bogatele colonii ale Lumii Noi. Acolo, bogătașii folosesc religia pentru a-și ascunde viciile, iar pe oamenii care se deosebesc de ei doar prin culoarea pielii îi învață să fie virtuoși, înțelegând prin virtute supunerea robului față de stăpân. Se apropie epoca marilor republici. Sclavii albi și negri se vor înfrăți pentru a elibera lumea."

— Nu-i pot suferi pe popii renegați, spuse Marat, chiar dacă au scris, ca acesta, „Istoria filozofică și politică a instituțiilor și comerțului european în cele două Indii". Am mai văzut asemenea poze, adăugă el și lovi cu unghia gravura pe care se vedea un colonist vânzând o femeie tânără unor corăbieri, negustori de sclavi. Urăsc și eu negoțul de sclavi, dar și mai mult îmi displac materialiștii și ateii. Iar la prima întrebare refuz să răspund. Mi-e somn.

Clătinându-se de oboseală, se apropie de rogojină, se culcă și fără să se mai uite la bolnavul care îl urmărea cu ochii lui gravi, atenți, adormi numaidecât.

Savignienne de Fromont către Pierre-François Choderlos de Laclos.

„2 ianuarie 1790

Scumpul meu inițiator și preacucernice duhovnic! Nu ai niciun motiv să-ți dojenești zeloasa-ți elevă, în primul rând, pentru că tăcerea, de care de altfel nici nu sunt vinovată, nu s-a prelungit prea mult, și, în al doilea rând, pentru că am fost bolnavă, răcită din noaptea aceea când a nins atât de mult; am fost nevoită atunci să merg pe jos, împreună cu Madeleine și cu un june cavaler, de la Pont au Change tocmai până la podul Tournelle, deoarece mi s-a răsturnat cupeul și s-au desprins două roți. Am avut mare noroc să scăpăm nevătămate! Madeleine a spart cu cotul geamul gros din mică de Viti, iar eu m-am rostogolit prin portiera ce se deschisese și m-am încurcat în fustele Madeleinei. L-am trimis pe vizitiu după ajutor, dar nu s-a mai întors; rămăseserăm singure,

neștiind ce să facem. Priveam cu groază cum era aproape să se stingă luminița unuia din felinarele cupeului, singurul care nu se spărsese, ca prin minune. Aș fi fost bucuroasă să-mi continui drumul chiar într-una din acele urâcioase birji de piață, dar de unde s-o iei. Și acum începe aventura pe care țin să ți-o povestesc. De după colț a apărut un tânăr, a cărui înfățișare distinsă și plină de bărbăție ne-a câștigat îndată încrederea – și află, cucernice părinte, că foarte curând s-a dovedit întru totul vrednic de ea! Se înțelege că nu eu, ci Madeleine i-a adresat cuvântul, rugându-l să ne ajute. Tânărul a spus că aleargă după nu știu care medic și nu-l poate găsi. Am avut impresia că minte, dar, pentru a-l îndupleca să ne însoțească, i-am făgăduit că îi voi pune la dispoziție pe doctorul care locuiește, chipurile, în vila noastră. Și acum, atenție: s-a dovedit a fi un bărbat superb, cavaler al nu știu cărui ordin, dar vai, era negru! Un african... Ei și? Era atât de frumos! Iar numele său – îl chema Adonis – i se potrivea de minune. Mi-am amintit de învățămintele dumitale și te asigur, te asigur de o mie de ori, că mi-am întrecut învățătorul. Filele operei dumitale „Legături primejdioase” nu se depărtează prea mult de țărm, pe când eu m-am scăldat acolo unde e șuvoiul mai năvalnic. Odată ajunși acasă, i-am șoptit Madeleinei să-l pregătească, așa cum știe ea, pe Adonis al meu, și să-i dea vin fiert în care să toarne câteva picături din flaconașul pe care ni l-ai dăruit. Îmi spuneam că nu-i nicio nenorocire dacă voi modifica un pic mitologia: în locul lui Esculap[1], Adonis o va găsi pe Venus[2]. Madeleine a luminat bine camera, a trecut cu pămătuful peste oglinzile de argint de pe pereți și a așezat lângă alcov vasul cel mare de porțelan, acela trandafiriu, care-ți place atât de mult și care creează o atmosferă atât de intimă, când sunt lăsate să ardă în el numai două lămpi de lut. Te asigur că atunci când Madeleine a început să-mi desfacă șireturile, nu teama, ci numai curiozitatea mă făcea să tremur. N-ar putea oare să-ți explice asta prietena dumitale Cabarrus, spaniola aceea

[1] Zeul medicinii la romani. (N.ed.)
[2] Zeița frumuseții la romani. (N.ed.)

micuță despre care am auzit că a „cucerit” inima domnului Tallien[1], de parcă această podoabă de inimă ar fi fost fortificată! E adevărat că s-a plictisit de dumneata și a trecut prin patul propriului ei frate?... Eu am fost încântătoare, iar Adonis neobosit. În zori, însă, alarmă! Se întorsese pe neașteptate, din Versailles, contele Henri. Repede, repede l-am ascuns pe amantul meu negru în camera Madeleinei și am căutat să alung mirosul acela de ulei amărui. Nu l-am primit pe Henri, pretextând că am migrenă și sunt răcită, dar mă trudeam degeaba să adorm. M-a trezit din moțăială lătratul furios al ogarilor în curticica pietruită de sub ferestrele mele. Henri a bătut la ușă. I-am deschis. S-a repezit râzând la fereastră, a smucit perdelele, a ridicat jaluzelele și atunci, la lumina torțelor de afară, am văzut cum câinii întărâtați sfâșiau trupul lui Adonis al meu. El se apăra cu disperare, era gata să scape, când cățeaua aceea, pe care am poreclit-o Lamă de brici, și-a înfipt colții în beregata lui. Încântat de spectacol, Henri spunea: „Vezi ce bine sunt dresați? Tâlharul ăsta de negru n-a izbutit să fure nici măcar virginitatea Madeleinei noastre, cu toate că fecioria ei a fost zălogită de cel puțin douăzeci de ori până acum.” Gluma lui m-a făcut să râd. „Migrena” mi-a trecut ca prin farmec; m-am aruncat de gâtul lui Henri și, cum spun poeții: când aurora hibernală s-a strecurat în alcovul nostru, ne-a găsit încă treji. După cele ce ți-am povestit, cred că n-o să-mi mai poți imputa nimic. Am fost într-adevăr ireproșabilă și aș putea să devin preceptoarea preceptorului meu. Iar amețeala care mă supără se datorește poate nu răcelii, cât celor auzite aseară. Judecă și dumneata! După cină au fost la noi domnii Brissot și Vergniaud, nu știu care dintre magistrați, precum și Restif de la Bretonne[2], autorul „Țăranului desfrânat”, rivalul dumitale, care se bucură și el de un oarecare renume. Trăgând cu urechea pe când discutau cu soțul meu, am aflat că fiica cea mai mare a lui

[1] *Tallien, Jean-Lambert* (1769-1820), om politic burghez din Franța, unul din capii loviturii de stat contrarevoluționare de la 9 thermidor. (N. ed.)

[2] *Restif de la Bretonne* (1734-1806) scriitor francez, autorul seriei de sub influența ideilor lui J.-J. Rousseau. (N. ed.)

Restif, o cochetă de optsprezece primăveri, s-a îndrăgostit de un oarecare Ogé, un mulatru foarte bogat. Acest Ogé a venit cică tocmai din Antile pentru niște probleme politice – ce probleme politice or fi având oare și negrii? Explică-mi, rogute, de ce nu-i închid pe toți la Bicêtre, sau la Force, ori la Sainte-Pélagie? Sau poate că aceste închisori nu sunt pentru sclavi? Restif era impresionat: Ogé îi povestise că au dispărut la Paris câțiva negri. La rândul său, Restif a reușit să-l impresioneze pe Vergniaud, Vergniaud pe Brissot, și această mierlă gulerată de pe malurile Girondei n-a găsit ceva mai bun de făcut decât să vină să-l roage pe soțul meu să facă cercetări, deoarece lui Henri îi sunt subordonați toți comandanții corpurilor de gardă din Paris. Mi se făcuse inima cât un purice ascultându-i... În schimb Henri! O, era cât pe-aci să mă îndrăgostesc de el, cu toate că mi-e soț! A fost la înălțime: s-a arătat a fi un adevărat nobil. N-a lăsat să-i scape niciun cuvințel. Când au plecat, un singur lucru mă mai frământa: de ce au vorbit despre câțiva dispăruți? Oare cel-de-sus a fost atât de generos, încât a creat mai mulți feți-frumoși tuciurii și, în același timp, soarta mi-a fost atât de vitregă, încât a îngăduit vreunei ticăloase să mă întrecă în experiențele cu negrii? Te pomenești că tocmai Cabarrus a dumitale mi-a făcut figura? Adică nu, nu cred! De o mie de ori, nu! Totuși... Când ai s-o mai întâlnești la ducele de Orleans, întreab-o, te rog, pe această Evă nouă din vechiul iad dacă nu mi-a suflat cumva de sub nas fructul oprit.

Rămâi cu bine, draga François. Și nu mă uita în rugăciunile tale. Auzeam vorbindu-se că domnul conte Mirabeau a scris la închisoare o carte cu titlul „Erotica”. E adevărat? Dacă e ilustrată de Moreau le jeune[1], te rog să mi-o trimiți cu primul obuz tras de tunurile bateriei tale, afară numai dacă n-ai să vii singur în curând la Paris. Vreau să petrec puțin. Se spune că astăzi nimeni nu mai e în siguranță. Uite, verișoarei mele i-au confiscat domeniul! Țăranii au năvălit în castelul ei și i-au ars hrisoavele de proprietate. Să uităm necazurile! Să ne distrăm!

[1] *Moreau le jeune* (Moreau tânărul, (1741-1814), desenator și gravor francez. (N. ed.).

Dragă François, iubitul meu artilerist, care ai dovedit de atâtea ori că știi să tragi drept la țintă! Vezi ce bine m-ai inițiat? N-am să ți-o iert niciodată – vreau să spun, n-am să te iert, dacă ai să te oprești la jumătatea drumului. Rămâi cu bine.!

S. de F.”

Capitolul II

ALBI ȘI NEGRI

Temeți-vă de deznădejdea oamenilor care nu mai au ce pierde, pentru că li s-a luat totul. Cândva ar putea dori să pună stăpânire pe lumea-ntreagă.

(De Pradt[1])

Moș Coulon era sigur că a venit în ziua aceea să-și deschidă dugheana mai târziu ca de obicei. Era frig. Soarele de ianuarie lumina cu zgârcenie Parisul.

Bătrânul trase zăvoarele și dădu la o parte oblonul de scânduri. O șarabană uriașă trasă de patru cai trecu huruind. Moș Coulon își scoase politicos tricornul. Tânărul general La Fayette, comandantul Gărzii naționale, însoțit în careta sa de opt ofițeri, zâmbi amabil bătrânelului care de un lung șir de ani atârna în fiecare dimineață, deasupra cornișei chioșcului său, firma „Copist public”. În ziua aceea, reumatismele erau cât pe-aci să-l țintuiască la pat pe moș Coulon. Ieșise totuși din casă, deși mădularele bolnave îl dureau cumplit. Intrând își roti privirea prin micuța-i gospodărie, rândui frumos călimările, se uită dacă are destule pene ascuțite și dacă în nisipernițe era destulă pulbere aurie.

— Ce vremuri, bombăni moș Coulon. Pe zi ce trece am tot mai puțin de lucru și, până îmi vine un client, mi-e lehamite. În loc să scriu, stau și citesc.

Ridicând capul, bătrânul văzu, cu nemulțumire, că tulpinele

[1] *Pradt, Dominique de* (abatele de Pradt) (1759-1837), scriitor și om politic francez, regalist. (N.ed.)

iederei, care învăluia acoperișul de lemn al chioșcului, atârnau peste cornișă. Stropi din ploaia din ajun picau drept pe tejghea. Bătrânul o șterse bine cu o cârpă, apoi, plecându-se în afară, privi încruntat în lungul străzii.

Domnul Félix Bertain, care avea două vitrine la Nr. 88, nu-și deschisese încă brutăria; doamna Laval, proprietara panglicăriei aflată cu un etaj mai sus, nici nu se trezise din somn, căci jaluzelele de la ferestrele ei erau lăsate; nici la prăvălioara de perii a domnului Grocalu nu se vedea vreo mișcare. Mătușa Margot, care se ivea fără greș, dis-de-dimineață, cu fărașul de mangal, cu niște măsuțe, bănci și cu cei doi câini și se instala în colțul străzii sub o umbrelă uriașă, menită să o apere de arșiță și de ploaie, atât pe ea, cât și pateurile ei calde și pe dulăii blânzi, nici ea nu-și făcuse încă apariția.

— Da, merg prost lucrurile, bombăni din nou bătrânul, simțind cum durerea îi sfredelește oasele. Se strică vremea și frigul se lasă peste lume. De douăzeci de ani ochii mei o văd pe Margot, venită din zorii zilei la colțul ăsta de stradă. O dată nu s-a întâmplat să lipsească. Simt că mă cuprinde neliniștea. De când l-au adus pe rege din Versailles și l-au trecut prin fața chioșcului meu, n-a fost zi să lipsească Margot, sau vecinii mei să nu-și deschidă prăvăliile. Te pomenești că iar s-a întâmplat ceva.

Ca să-și alunge gândurile negre, moș Coulon luă din raft prima carte ce-i căzu în mână. Erau fabulele lui Florian. Bătrânul avea raftul plin de cărți – le împrumuta vecinilor care citeau ca să-și omoare vremea. Se așează comod pe scaun; când deschise cartea, căzu dintre file o foaie de hârtie desenată; se vede că un cititor o pusese ca semn. Pe pagina aceea erau subliniate primele două rânduri:

Secretul meu este că știu

Să-mi iau dulăi din cei mai răi...

Desenul îl înfățișa pe rege ținând legați de curea doi miniștri. Moș Coulon închise înciudat cartea, căutând să-și amintească cine i-a înapoiat ultimul fabulele lui Florian. Dar un domn care intrase fără zgomot în dugheană îi întrerupse gândurile:

— Ați putea să-mi scrieți ceva după dictat, domnule copist?

Moș Coulon tresări. Clientul, care după accent părea să fie străin, era de o amabilitate desăvârșită.

— Cum să nu. Și dea domnul să fiți bun de saftea. Cu toate că e târziu, n-am avut până acum niciun client.

— Târziu? se miră străinul. Ceasul meu arată abia șase dimineața. Uitați-vă și la soare!

Moș Coulon răsuflă ușurat:

— Așa-i, da, e tare devreme. Ornicul meu a stat aseară la zece și prostul de mine mi-am închipuit că s-a oprit viața în loc la Paris...

— Văd, domnule, că ai chef de vorbă, eu însă sunt tare grăbit, îl întrerupse clientul.

Moș Coulon nu era obișnuit să i se vorbească astfel. Molfăindu-și buzele smochinite, trase mai aproape un teanc de hârtii albastre, muie pana în cerneală și spuse pe nas:

— La dispoziția dumneavoastră, domnule.

— Bine, scrie! Și clientul începu să dicteze: „Prietenul poporului îi înștiințează pe magistrații parizieni de la Hotel de Ville[1] și pe toți cetățenii cinstiți că directorul pulberăriei a trecut de partea dușmanilor poporului și are de gând să vândă regelui Prusiei o mare cantitate de iarbă de pușcă, în care scop se pregătește expedierea a patruzeci de mii de butoaie la depozitele construite de curând nu departe de Valmy și Thionvillle. Academicianul Lavoisier, directorul pulberăriei...”

Ajungând aici, moș Coulon răsturnă din nebăgare de seamă călimara și dâre de cerneală se prelinseră peste toată fila.

— Vă rog să mă iertați, domnule. Iau îndată o altă foaie și, ca să nu vă obosiți cu dictatul, am să copiez de-a dreptul după ciorna dumneavoastră.

Cu o agilitate surprinzătoare pentru vârsta lui, moș Coulon apucă, îndoind-o la un colț, hârtia albastră pe care clientul o ținea în mână, dar acesta și-o feri repede, înainte ca bătrânul să poată citi măcar un rând. Vicleanul scrib, om trecut prin

[1] Primărie (fr.). (N.t.)

ciur și dârmon și care cunoștea multe din tainele străzii, apucase totuși să descifreze primele două cuvinte, sau mai precis un cuvânt și o literă: „Lordul W...”

Își compuse o mutră pocăită și începu să șteargă de zor masa plină de cerneală. Tot atunci se mai iviră în prag doi clienți. Și iat-o și pe mătușa Margot, cu căruțul ei tras de doi câini și urmată de nepoata care ducea coșurile. Bătrâna îi strigă lui moș Coulon un „bună dimineața” de răsună strada, iar nepoata deschise umbrela, așează măsuțele și tot harhătul plăcintăriei. De după colț se arătă sergentul de la postul de pază din apropiere, cu sabia la șold și o bandă șerpuitoare trecută pe un umăr. Peste peruca albă purta un tricorn albastru, rupt, care părea că i se sprijină de sprâncene – le avea stufoase și cărunte. Nasul mare, roșu-vânăt, îl arăta cam băut. O salută zgomotos pe plăcintăreasă și se apropie de chioșcul copistului.

— Ascultă, moșule, n-ai o cană de apă rece? Sunt însetat ca sfântul Ioan în pustiu. Aș putea să-i cer lui Margot, dar sunt supărat pe ea că nu vrea să mă ia de bărbat, mă tot duce cu vorba.

— Tacă-ți gura, păcătos bătrân! se oțărî plăcintăreasa. Ai o limbă de ți-a mers vestea cât de lungă e; te poți scărpina cu vârful ei până după ureche.

Fără să se sinchisească de clienți, moș Coulon scoase de undeva nelipsita-i ploscă și o întinse sergentului.

— Văd că n-ai timp pentru mine, plec și mă întorc când vei fi mai liber, spuse primul client ieșindu-și din sărite. Băgă în manșetă hârtia pe care o ținuse în mână și se depărtă.

— La dispoziția cetățenilor, îngână moș Coulon.

Sergentul traversă strada cu pași șovăitori și se ploconi adânc în fața plăcintăresei.

— Ești grozavă, Margot! Ești cea mai deșteaptă femeie din cartier. Știi una, după ce am tras o dușcă, n-ar strica și o gustărică. Hai, dă-mi un pateu!

Lui moș Coulon îi rămăseseră ochii pe o hârtie albastră, care zăcea împăturită în mijlocul drumului, la vreo douăzeci de pași de chioșc. Fără o vorbă, puse pana la o parte și se

repezi afară, șontâcăind. Înhață hârtia ce-i căzuse străinului din manșetă, o vârî în buzunar și se întoarse în dugheană ca să aștearnă, după dictat, epistola pe care un flăcău o trimitea părinților săi de la țară și care începea cu nenumărate salutări și plecăciuni.

Ziua se călători potolită, se călători și amurgul mohorât de ianuarie. Cerul se întunecă de tot deasupra Parisului și căpătă o nuanță verzuie. Doar ici-colo câte o geană subțire de un argintiu stins însemna marginea clăilor de nori ce pluteau în tării. Era ora când moș Coulon obișnuia să închidă. Stinse lampa, trase zăvoarele și se pregăti s-o pornească acasă. Ziua i se păruse neobișnuit de lungă deoarece își deschisese dugheana mai devreme ca de obicei, și apoi recrutările pentru Garda națională, anunțate de dimineață, umpluseră de semeție inimile tinerilor parizieni; care mai de care veniseră să-i dicteze scrisori adresate ba părinților, ba drăguțelor sau logodnicelor.

Mai zăbovind în chioșc, pentru a nu lăsa nimic neorânduit, moș Coulon auzea cum amuțește strada, auzea răsunând glasuri de fete care-și adresau urări peste zăplazurile grădinilor:

— Somn ușor, Anne!

— Noapte bună, Susette!

Mai trecură câteva minute. Glasurile tinerești se strigau tot mai rar.

— Visuri plăcute, Annette!...

— Pe mâine, Susanne!

Deodată răsună o împușcătură. Plumbul smulse câteva așchii din scândurile care acopereau chioșcul. Moș Coulon tresări de spaimă și se repezi afară. În clipa aceea răsună a doua împușcătură și bătrânul se prăbuși mort.

Doi bărbați traversară în fugă strada pustie și, aplecându-se deasupra bătrânului, îi întoarseră buzunarele. Unul din ei, găsind petecul de hârtie albastră pe care-l căutau, șopti furios celuilalt, în englezește:

— Uite-o! Să nu se mai întâmple! Ce prostie să te adresezi

unui copist de pe stradă! Noroc că tâmpiții ăștia de francezi se împrăștie ca potârnichile când aud un foc de armă. Strigătele unui om înjunghiat adună toată strada, iar o detunătură golește un cartier întreg.

Cei doi se grăbiră să se depărteze. Fără a schimba o vorbă, ajunseră cu răsuflarea tăiată la librăria doamnei Avril. Staționa acolo o cabrioletă, cu roțile din spate neobișnuit de mari, care îi primi sub coșul ei ospitalier. Vizitiul dădu bici cailor și zveltul echipaj, cu cei doi pasageri tăcuți, porni ca vântul spre foburgul Saint-Germain, legănându-se pe arcurile moi englezești.

Arthur Young, cunoscutul economist și călător, se plimba nerăbdător prin camerele sale; oprindu-se din când în când pentru a socoti cam cât valorau mașinile cu aburi pe care ducele de Orléans le instalase la fabrica lui de mătase, Young murmura cu un aer satisfăcut:

— O să dea faliment, fără doar și poate.

Secretarul său tocmai așternea pe hârtie, cu un scris frumos, tipic englezesc, textul stenografiat pe care i-l dictase ceva mai înainte vestitul călător și zâmbea cu gura până la urechi la fiecare exclamație voioasă a șefului.

— O să ne folosească la ceva și revoluția din Paris! Foarte inteligent au procedat lorzii noștri, băgându-se în industrie cot la cot cu târgoveții. În Franța numai burghezii reprezintă în economie factorul organizator, în timp ce aristocrații nu fac decât să risipească bogățiile națiunii. Nu, noi, englezii, n-avem a ne teme de Franța! Ducele de Orléans, cu mașinile lui cu aburi, n-o să poată ține piept lorzilor noștri, nu-l putem socoti un concurent al vechii și bunei noastre țări.

Un lacheu se opri în ușă. Young îl privi întrebător.

— Domnii Bigbey și Johnson s-au întors, sir.

— Foarte bine! strigă Young. Să intre!

Secretarul își luă hârtiile și se retrase înainte de a fi poftit să plece.

— A mers ca pe roate, sir! Succes pe toată linia, sir! turuiră tinerii sclivisiți, întrerupându-se unul pe altul. Să știți că Bigbey nu are nicio vină! Și-a schimbat vesta și, distrat cum e, crezuse că a pierdut scrisoarea.

Johnson îi întinse lui Young foaia mototolită, iar cu cealaltă mână își înghionti discret prietenul: să-și țină gura.

Young nu spuse nimic. Tinerii plecară. Cu un cleștișor,

Young tăie fitilul lămpii și-l trase puțin afară, apoi netezi foaia albastră și reciti instrucțiunile – pe care le știa de altfel pe de rost – parcă ar fi dorit să se asigure că nu era vorba de o substituire. Documentul spunea:

„Lordul Welloughby este foarte îngrijorat de lipsa unei legături regulate, fiind totuși bine informat asupra cauzelor care pot împiedica circulația pe drumurile Franței. Pe de altă parte, are știință că nu aceste cauze au întrerupt legătura. Pe excelența sa l-a neliniștit comunicarea că anul acesta s-au fabricat în Franța trei milioane opt sute mii pfunzi de iarbă de pușcă. Vă rog să verificați informația, scumpe sir: aceasta ar însemna că în numai patru ani producția s-a dublat! Cât despre știrea ce ne-ați comunicat-o în privința arestării apropiate a domnului Lavoisier, directorul pulberăriei, care este bănuit că a aprovizionat cu muniții Bastilia, ea ne mulțumește pe deplin. Se pare că numai o lovitură a soartei l-ar putea sili pe acest chimist să-și întrerupă experiențele. Bine ar fi să se descopere, de pildă, că are legături cu ducele de Braunschweig sau cu regele Prusiei. Vedeți ce se poate face. Șeful de cabinet al excelenței sale a fost informat că Franța depozitează provizii în Nord. Știm de asemenea că domnul Lavoisier, în calitatea sa de fermier general, nu se bucură de dragostea și încrederea burghezilor parizieni – niște criminali ahtiați de sânge, care bănuiesc pe toată lumea. Pe excelența sa îl interesează foarte mult cele comunicate de dumneavoastră cu privire la intenția Franței de a emite noi bancnote. Trimiteți fără zăbavă câteva exemplare bune, curate, indicând și numele gravorilor de la monetărie...”

Young nu citi mai departe. Pe marginile foii, ajutorul său însemnase punctele fortificate și pregătirile militare ce se făceau în răsăritul Franței.

Academicianul Lavoisier, marele chimist, locuia chiar la pulberărie. Apartamentul său ocupa jumătate din etajul de sus; ferestrele dădeau toate în curtea Arsenalului. Camera de primire era o sală mare, albă, cu perdele albe, cu fotolii, banchete și divane îmbrăcate în stofă de tapiserie și moar alb.

O parte din mobilă era acoperită cu huse albe, ca, de altfel, și tablourile de pe pereți. Din primele zile ale revoluției, doamna Lavoisier, fiică a celebrului arendaș Paulze, socotise mai cuminte să ascundă sub pânze albe anumite portrete. Domnul Lavoisier se supunea în toate soției sale, dăruită, printre alte calități, cu „o mare putere de voință, spirit practic și o dotă de optzeci de mii de livre”. Pe mesele albe, rotunde sau ovale, din acest salon imens, nelocuit, erau aranjate într-o ordine perfectă candelabre cu lumânări albe de spermanțet. Lumânările erau singurul lux pe care și-l îngăduia doamna Lavoisier, altfel cam strânsă la pungă. Numai la cumpărătura aceasta nu făcea economie: după fiecare recepție se puneau în sfeșnice și candelabre lumânări noi, iar cele vechi erau date slugilor. Camera de primire a doamnei Lavoisier era și mai modestă. Văzând această încăpere austeră, nu-ți puteai da seama dacă te găsești în salonul unei doamne sau în cabinetul unui om de știință. O perdea enormă o despărțea de dormitor. Un mare număr de cărți în scoarțe albe de piele, un dicționar englez, deschis, pe masa de lucru, o călimară de cristal și câteva pene de gâscă uriașe, o nisiperniță plină cu pulbere fină, uscată, de un alb imaculat, un volum al chimistului Kirwan[1], tradus de însăși doamna Lavoisier și tipărit la Paris; în sfârșit, o oglindă rotundă cu ramă de argint, dar întunecată de ani, completa decorul. Între toate aceste obiecte albe, singura pată neagră era doamna Paulze-Lavoisier. Înaltă, slabă, cu ochi negri strălucitori, care te sfredeleau parcă, era veșnic îmbrăcată în rochii negre și largi, croite după moda englezească, dar din cea mai fină stofă de Flandra, o țesătură al cărei secret de fabricație zadarnic se străduiau să-l obțină industriașii englezi. Din aceeași lână de Conway, pe care o foloseau mai toate țesătoriile și filaturile din Flandra, ei nu reușeau să fabrice această stofă splendidă.

Parterul aparținea pe jumătate Arsenalului, iar în celelalte șaisprezece camere se afla instalat laboratorul domnului Lavoisier. Erau oficine ciudate la vedere: ici o sobiță mică de cărbuni, dincolo forje uriașe cu foale, apoi pirostrii și tigăi,

[1] *Kirwan, Richard* (1735-1812), chimist și mineralog englez. (N.ed.)

coșuri de fum ce se ridicau drept în sus din cuptoarele de topire. După săli mari, întunecoase, venea o încăpere luminoasă, unde diferite suprafețe de porțelan, cristal și sticlă fracționau razele soarelui. Pe mesele de lemn, de porțelan, de sticlă și de argint se aflau îngrămădite la întâmplare, în stative de lemn, vase conice, eprubete, alonje, retorte, baloane de sticlă, mojare de agat, creuzete de porțelan turnate în fabricile din Sèvres ale Coroanei, apoi cristalizoare, executate după schițele lui Lavoisier la fabrica venețiană de sticlărie din Murano, și multe pipete, cănițe, biurete gradate, chiuvete – o lume fantasmagorică de sticlă, pe care voința savantului o trimitea la atac împotriva naturii zgârcite, pentru a o sili să-și mărturisească tainele. Toată această lume scânteia în blândul amurg parizian, cu generoase irizații aprinse de raza simplă, albă a soarelui, care în laboratorul lui Antoine Lavoisier se risipea prodigios în mii de nuanțe, pentru ca acolo sus, în imperiul doamnei Paulze, să redevină o simplă rază de soare, albă, austeră, incoloră și parcă zgârcită. Veneau apoi laboratoarele lui Laplace, Monnet, Seguin, Macguart, asistenți benevoli, tovarăși de muncă ai savantului Lavoisier. După câteva camere cu vitraliuri, veneau trei cabinete mari: în cel din urmă, nu pătrundea nicio rază de lumină. Aici, într-o beznă de nepătruns, a stat Antoine Lavoisier, fără să părăsească nicio clipă încăperea, o sută și una de zile, pentru ca ochii lui „de zi”, cum spunea el, să învețe a reacționa la cele mai slabe intensități ale luminii. Această întemnițare de bunăvoie – savantul lua și masa pe întuneric – a dat rezultatele așteptate: vederea academicianului a devenit nemaipomenit de ageră, dar în schimb el și-a zdruncinat sănătatea. În primele zile, pentru că ochii lui ajunseseră un instrument de control optic extrem de fin, la schimbările brusce de lumină încerca o senzație vecină cu leșinul. Și numai cu o mare sforțare se putea sustrage somnolenței ce i-o cauza excesiva sensibilitate a nervilor săi optici.

În ziua aceea criza se repetase și, în ciuda unui colosal efort de voință, savantul nu reușise să termine experiența începută. Cu palmele lipite de tâmple stătea răsturnat pe

speteaza scaunului tare, de lemn, când în laborator intră un servitor bătrân cu livrea blazonată. Doamna Lavoisier avea o slăbiciune pentru însemnele nobleții lor cumpărate. Pe Lavoisier, însă, darul socrului său îl lăsase rece. Patru mii de titluri de nobili, cu toate demnitățile și avantajele aferente așa-numitei „mantii aristocrate", constituiau o marfă a coroanei, marfă ce se vindea, la prețuri colosale, reprezentanților îmbogățiți ai stării a treia[1]. Tatăl doamnei Lavoisier găsise cu cale să facă un asemenea dar de nuntă ginerelui său.

Fără să observe că bătrânul servitor purta o livrea nouă, Lavoisier se simți îmbucurat că are un pretext pentru a-și întrerupe experiența ratată. Doamna Paulze-Lavoisier îi trimitea vorbă soțului ei să vină la masă.

— Doamna e supărată, îl informă bătrânul. Servitoarea de la alde Lefoché a întins iarăși rufe prin toată curtea Arsenalului. Doamna a poruncit să fie toate luate de pe frânghie. S-a stârnit ceartă.

Dar Lavoisier nu-l asculta. În pragul salonului îl întâmpină un omuleț într-un costum albastru, cu ciorapi și pantofi negri. O perucă mică, albă, foarte pretențioasă, cu niște cârlionți slobozi la tâmple, îi încadra fața calmă și senină; ochii albaștri, vii, păreau foarte pătrunzători, poate fiindcă erau tare miopi. Acest chip calm își păstră expresia melancolică și atunci când se destinse într-un zâmbet, drept răspuns la salutul lui Lavoisier.

— Mă bucur foarte mult, domnule Sylvestre de Sacy[2], că te văd iarăși printre noi. Știi, când au venit englezii, au ținut neapărat să te cunoască. Dar am aflat cu mirare că erai plecat, nu se știe unde.

— Da, trăiesc acum *extra muros*[3]. Între zidurile Parisului e

[1] Înainte de revoluția burgheză din Franța, denumirea păturilor birnice ale populației (țărănimea și târgoveții, inclusiv burghezia în formare), spre deosebire de stările privilegiate – clerul (starea întâi) și nobilimea (starea a doua). (N.ed.)

[2] *Sacy, Sylvestre de* (1758-1838), orientalist și om de stat francez. (N.ed.)

[3] *Extra muros* – în afara zidurilor (lat.), adică afară din oraș. (N. t.)

prea mult zbucium. Nu-ți vin idei prea strălucite când ți se repetă mereu că nu ești decât o entitate neglijabilă în gloata asta de cetățeni. Nu sunt nici mai bun, nici mai rău decât ceilalți oameni, dar mă consider un instrument al științei, or, știința trebuie tratată cu grijă. Eu și familia mea o ducem prost la țară.. În schimb, acolo e liniște.

— Și, tot așa...? Șaisprezece ore de muncă încordată – arabi, perși, druzi, manuscrise și cărți ale Orientului...

— Da, tot așa, răspunse de Sacy. Am adus un învățat evreu, ca să stea la noi. M-a învățat ebraica veche; imensele lui cunoștințe mi-au dat putința să descifrez textele din Samaria și acum le cunosc la fel de bine ca Rossi și Kennicott. Am descifrat împreună genialele manuscrise ale lui Jules-César Scaliger[1], și trebuie să-ți spun că în cele două secole care au trecut de la moartea lui, știința n-a progresat prea mult. Acest excentric genial, acest bigam care și-a petrecut viața într-o cămăruță din Olanda, încotoșmănat în blănuri și îngrijit cu o ciudată dragoste de către cele două tovarășe de viață ale sale, a știut să vadă departe în viitor. Aș putea să adaug doar foarte puține lucruri la deducțiile ce le-a formulat el asupra limbilor din Levant.

Profitând de o scurtă întrerupere a conversației, doamna Lavoisier întrebă dacă domnul Sylvestre de Sacy mai cultivă lalele și ce-i mai fac păsările. Pe când treceau, la invitația amfitrioanei, din salon în sufragerie, de Sacy răspunse:

— Mulțumesc, doamnă, numai că în loc de lalele cultiv acum legume, căci viața a devenit destul de grea: țăranii duc mai bucuros roadele grădinilor lor în piețele pariziene; cât privește păsările, graurul meu cel guraliv n-a suportat călătoria. Soră-mea cea mică l-a îngropat în grădină, sub un pom. Am izbutit în schimb să-l dresez pe cintezoi; l-am învățat să rostească două-trei fraze.

Lavoisier ridică mirat din sprâncene. De Sacy zâmbi și el. Doamna Lavoisier tăcea cu un aer îngăduitor, cugetând poate că nu-i ședea bine unui om de știință să-și piardă timpul cu

[1] *Scaliger, Jules-César* (1484-1558), filolog, umanist și critic italian, reprezentant al clasicismului timpuriu în literatura vest-europeană. (N.ed.)

asemenea nimicuri.

— Da, da, urmă de Sacy, vorbirea constituie un mecanism atât de subtil, o transformare atât de complicată a gândurilor în sunete, încât trebuie studiată sub toate aspectele. Iar structura graiului omenesc, redat de animale, dezvăluie taine surprinzătoare în privința naturii sunetului.

Servitorul anunță pe domnul Brissot. Lavoisier păși în întâmpinarea noului musafir. Brissot salută distrat și, așezându-se la masă, spuse repede:

— Semn rău, semn rău. Chiar acum l-am întâlnit pe Maximilian Robespierre, juristul acela intolerant.

— Și de ce-i semn rău? întrebă Lavoisier.

— Se vede că nu-l cunoașteți ce om e, răspunse Brissot. Mâine-poimâine o să devină revoluționarul fanatic cel mai de temut.

— Nu cred, răspunse Lavoisier. Ba chiar sunt sigur că te înșeli. Îmi amintesc că în anul când Robespierre a terminat colegiul, venise la festivitate și regele. Robespierre a recitat niște versuri latinești scrise chiar de el pentru acel prilej. Versurile erau cam slăbuțe, totuși se vedea bine că îl iubește pe rege.

— Robespierre nu iubește pe nimeni, domnule Lavoisier, răspunse Brissot. Lui Robespierre îi place să strige pe toate drumurile că-i sărac. S-a mutat dinadins la Maurice Duplay ca să se poată spune că, uite, o biată calfă l-a adăpostit pe deputatul revoluționar al stării a treia. Se știe însă că acest Duplay locuiește în nenorocita lui magherniță numai de ochii lumii, ca să-și ascundă câștigurile fabuloase. Duplay e proprietarul a două imobile din Paris, Duplay e tâmplarul curții. Duplay și Robespierre – o combinație strașnică!

— Bine, bine, dar de ce te frământi? Ți-a spus ceva Robespierre?

Brissot zâmbi.

— Mai știi, poate într-adevăr n-am niciun motiv să mă frământ. Ieșeam de la doamna Leclapair, librăreasa, chiar în momentul când poliția venea să-i facă o percheziție. Tocmai cumpărasem harta cea nouă, englezească, a Antilelor, căci

aflasem că Lameth are plantații în Haiti. Mergeam pe stradă; deodată, la vreo doi pași de Arsenal, aud pe cineva strigându-mă. Întorc capul – Robespierre! Se uită la mine ironic și-mi ispune: „Îți sapi singur groapa, Brissot, și ai să-ți frângi gâtul în ea. Holbându-te la harta universului de necuprins, îți închizi toate drumurile în micul nostru Paris revoluționar.”

Lavoisier clipi iute pleoapele: se străduia să pătrundă tâlcul ascuns, sinistru, al acestei fraze plină de un sarcasm înfiorător. Lacheul care făcea dinspre stânga ocolul mesei, mișcându-se atent cu tava în mână, oferi stăpânului său o aripioară de potârniche.

— Stați, nu cumva am făcut o gafă? Când intram pe ușă, vorbeați despre ceva și eu v-am întrerupt, spuse Brissot roșindu-se.

— Domnul marchiz de La Rochefoucauld! anunță solemn lacheul.

— Despre ce vorbeați? întrebă marchizul din ușă și, lunecând apoi grațios, pe podeaua ceruită, până în dreptul doamnei Lavoisier, îi sărută galant mâna.

Apropiind de buzele lui subțiri încheietura mâinii aproape de brățară, doamna Lavoisier îl puse la curent pe noul venit:

— Ilustrul nostru orientalist, fratele contelui de Sacy, tocmai ne povestea cum a învățat pe un cintezoi câteva fraze italienești.

Cu o plecăciune în direcția lui de Sacy, La Rochefoucauld ocupă scaunul indicat de amfitrioană și spuse:

— Mii de scuze, scumpă doamnă, că m-am lăsat așteptat, dar noaptea trecută cineva a tăiat tendoanele cailor mei. Mătușa e supărată pe mine, așa că n-am putut să-i cer cupeul. Cât privește dresarea păsărilor, eu unul aș învăța un papagal să strige: „Trăiască regele!” Și vă asigur că papagalul ar deveni peste noapte un personaj de seamă!

— N-ar fi mai bine să învețe textul jurământului de credință către Adunarea constituantă? întrebă Lavoisier.

La aceste cuvinte, Brissot se încruntă, dar păstră tăcere.

— Am refuzat să depun jurământul, spuse de Sacy, și n-aș îndrăzni să învăț pe nimeni să facă politică, nici chiar o

pasăre.

— Ba eu am jurat credință Constituției, spuse Lavoisier, și, vorbind drept, revoluția e într-adevăr o operă grandioasă.

— De acord, replică de Sacy. Numai că drumurile noastre se despart. Bunăoară, pe mine nu mă interesează ce se petrece la *Manège* și nici *„les manèges”*, cum spun parizienii.

Brissot se aprinse la față: aristocrații parizieni numeau *„manèges”* acel sistem de intrigi politice și uneltiri murdare ce se urzeau în jurul Constituantei.

— Dacă nu mă înșel, ați candidat la alegeri ca reprezentant al stării a doua? îl întrebă Brissot pe Lavoisier.

Acesta zăbovi puțin înainte de a răspunde:

— Așa e. Dar iubesc libertatea și mă străduiesc să fiu de folos revoluției.

— Eu țin la libertatea științei, rosti îngândurat de Sacy, dar, după cum a scris Ovidiu în „Pontice”:

Carmina secessum scribentis et otia quaerunt:
Me mare, me venti, me fera jactat hiems.
Carminibus metus omnis abest: ego perditus ensem
Haesurum jugulo jam puto jamque meo.
Haes quoque, quod facio, judex mirabitur aequus.
Scriptaque cum venia qualiacumque leget.
Da mihi Maeoniden, et tot circumspice casus.
Ingenium tantis excidet omne malis[1].

Se așternu o tăcere lungă.

Amfitrioana se uită atentă pe fereastră. Dintr-un echipaj care intrase în curtea Arsenalului, cobora un bărbat îmbrăcat într-un palton verde cu blană galbenă și purtând pe cap un tricorn de un verde închis. Era Ogé. Dar abia apucase acesta să treacă pe poarta clădirii, când în curte apăru o cabrioletă elegantă, din care sări aproape din mers și se îndreptă spre ușă cu pas elastic, de adolescent, domnul Young, oaspetele

[1] Spiritul creator reclamă pentru scriitori tihna singurătății și timp liber, iar eu sunt victima mării, a vânturilor și a iernii aspre. Poezia nu cunoaște teamă, dar eu, care sunt un „pierdut”, aștept în fiece clipă spada care-mi va străpunge grumajii. Dacă Homer ar fi trecut, ca mine, prin toate aceste năpaste smintite, durerea i-ar fi stins și lui imaginația. (N. t.).

de onoare al Parisului.

Intră în sufragerie o dată cu Ogé, înainte ca lacheul să poată striga: „Sir Arthur Young și domnul Vincent Ogé”.

Mulatrul se gătise cu o deosebită grijă. Englezul avea o prestanță naturală în costumul său gri-argintiu, croit simplu. Brissot și Ogé se salutară ca vechi prieteni. Young se așeză lângă Lavoisier. Conversația se resfiră. Profitând de tăcerea englezului, de Sacy se plecă peste masă și-i șopti marelui chimist:

— Am nevoie de sfaturile și de cunoștințele dumitale.

Și Lavoisier răspunse:

— Când vom ajunge la ceaiul englezesc, o să putem sta de vorbă mai în voie.

Auzind expresia „ceaiului englezesc”, Young își încreți buzele într-un surâs subțire și trufaș, spunându-și în sine: „Moda engleză, după care se dă în vânt Parisul, a devedit la fel de ridicolă ca orice maimuțărire provincială a capitalei”.

Terminându-și experiențele prin laboratoare, apărură unul câte unul și se așezară în jurul mesei, după ce-și scoaseră hainele de lucru, arse și mâncate de substanțe chimice, discipolii, asistenții și prietenii lui Lavoisier. Erau: Hassenfratz, Guyton de Morveau, Fourcroy[1], prieten și fost coleg de școală cu Robespierre, Séguin, cel mai bun elev al lui Lavoisier. Spiritul revoluției se manifesta prin aceea că, în ciuda severității doamnei Lavoisier, ei își puteau permite să întârzie la masă, tulburând astfel eticheta riguroasă, protocolară, ce domnea în casa ei.

Se auzi glasul lui Brissot:

— Revoluția însemnează libertate pentru toți. Declarația proclamă egalitatea tuturor. Jos cu „aristocrația pielii”.

La Rochefoucauld se lansă într-o amplă demonstrație susținând infailibilitatea experiențelor sale cu pucioasă. Fourcroy răspunse că un aristocrat nu poate fi un bun chimist.

[1] *Hassenfratz, Jean-Henri* (1755-1827), inginer de mine, profesor și om politic francez; *Guyton de Morveau* (1737-1816), magistrat și chimist francez; *Fourcroy, Antoine-François* (1755-1809), chimist și om de stat francez. (N.ed.)

Young zâmbea tot timpul și, întrucât nu vorbea curent franceza, lua rar parte la conversație. Sylvestre de Sacy tălmăcea cuvintele *„ghemt el melhaa”*, rostite de Vincent Ogé, al căror înțeles nu era cunoscut de francezi. Eruditul orientalist povestea frumos și captivant despre tribul african „benilail” din care englezii, francezii și turcii cumpărau pe întrecute fete tinere, plătindu-le cu bulgări de sare gemă adusă din Atlas. *„Ghemt el melhaa”*, cum i se spunea acestei mărfi vii, se traduce textual: *prețul unui drob de sare*.

Brissot i se adresă lui Ogé:

— Poate că acum, când aveți mai mult timp, o să-mi dezvăluiți, în sfârșit, și semnificația cuvântului pe care dumneavoastră îl folosiți ca o lozincă ori ca o parolă, la care Toussaint al dumneavoastră recurge ori de câte ori încuviințează ceva sau când permite intrarea cuiva?

Chipul palid al lui Ogé se acoperi de umbre albăstrii. Nu răspunse nimic. Dar francezul stărui:

— Cuvântul ăsta, „Kviskveia”, l-am auzit ori de câte ori am fost la dumneavoastră.

Cu o bucată de pește luată pe furculiță, de Sacy rămase gânditor și, după o clipă, interveni:

— După câte îmi aduc aminte, cuvântul este etiopian. Iată traducerea lui literală: „Muma tuturor pământurilor și țărilor”.

Ogé rosti încet și trist:

— Da, așa îi spunem noi insulei noastre. Bunii și străbunii noștri nu s-au stabilit pe ea de bunăvoie. Mașteră ne-a fost insula aceasta și noi îi cunoaștem bine istoria. Numele ei, Haiti, adică „Țara munților”, Columb l-a schimbat cu „Española” – Spania mică. A devenit Spania mică în 1492. S-au scurs de atunci trei secole și astăzi noi considerăm drept patrie acest pământ îngrășat cu sângele nostru și care i-a răpus pe străbunii noștri. Am trăit ca robi. Acum vom fi liberi. Acum vrem să devenim cetățeni ai unui Pământ nou, căruia să-i spunem cu bucurie „Muma tuturor pământurilor”. Această năzuință ne-a îndemnat să traversăm oceanul, dar, ajunși aici, neliniștea ni s-a cuibărit în inimi.

Glasul tunător al lui Fourcroy îi curmă brutal șirul vorbelor.

Prietenul lui Robespierre striga:

— Și ce-i dacă Simonne Evrard s-a juruit trup și suflet lui Marat? Și ce-i dacă, devenită părtașa tuturor suferințelor lui, îi dăruiește, o dată cu dragostea, și economiile părintelui ei, ajutându-l să scoată ziarul „Prietenul poporului”? De ce vedeți în asta ceva care-l înjosește pe Marat? Băgați de seamă, în curând calomniile vor fi spulberate, iar cei care le-au răspândit vor intra în pământ de frică. Din rândul clevetitorilor se va strânge o recoltă însângerată! Nu vă atingeți de „Prietenul poporului”! Adunarea națională nu-l va prigoni la nesfârșit pe Marat. Va veni o vreme...

În acest moment, Arthur Young, rânjindu-și dinții zdraveni, scoase din buzunar un exemplar din „Prietenul poporului”, îl despături și, întinzând lui Fourcroy ziarul, îi spuse calm:

— Marat al dumitale este el însuși un clevetitor fără rușine.

Fourcroy citi și se făcu galben ca ceara. Trecu ziarul lui Lavoisier. Iată ce scria Marat:

„Priviți-l pe domnul Lavoisier, acest corifeu al șnapanilor, fiu de cârciogar, acest discipol al unui speculant din Geneva, acest fermier general, director al pulberăriei, slujbaș la casa de sconturi, secretar regal, academician, cel mai mare intrigant al epocii noastre, chivernisit cu venituri de patruzeci de mii de livre. Lui trebuie să-i mulțumim pentru că: 1) Parisul s-a transformat într-o închisoare, înnăbușit între ziduri pentru care cetățenii fără averi au plătit treizeci și trei de milioane de livre și 2) pentru iarba de pușcă transportată în noaptea de 12 spre 13 iulie de la Arsenal la Bastilia. Prin intrigi diavolești s-a strecurat într-o demnitate electivă, care-i supune întreg Parisul. Păcat că în ziua de 6 august nu s-a legănat și el pe un felinar. Alegătorii lui n-ar mai fi avut acum de ce să roșească.”

Fără o vorbă, Lavoisier îi înapoie lui Young ziarul și se uită posomorât la englez.

— Mă mir mult și îmi pare rău, spuse Young, că acest clevetitor infam nu a fost încă prins. Ducele de Liancourt, continuă el cu un semn din cap în direcția marchizului de La Rochefoucauld, numindu-l astfel după al doilea titlu al său, mai înalt, dar pe care acesta îl ocolea, ducele de Liancourt

cunoaște situația. Chiar și pe domnia sa l-a atacat Marat, pentru că a cuvântat împotriva robilor negri. Dar poate că excelența voastră nu citește asemenea fițuici. Preferați firește „Faptele apostolilor”, ziarul satiric al lui Antoine de Rivarol[1].

După masă, trecură toți în salonul cel mare, tapetat în alb. Se așezară în jurul a trei măsuțe și începură să joace cărți. Dar jocul lâncezea, pentru că expresia de îngrijorare nu părăsea nicio clipă fața amfitrionului. Lipsit de tact, ca de obicei, Fourcroy continua să repete cuvintele rostite sau scrise de Marat cu diferite prilejuri, ajungând să-i enerveze pe toți. Brissot remarcă, fără să se adreseze cuiva anume:

— Pe vremuri, Marat și cu mine eram prieteni, îmi scria des.. Acum mi-e frică de el.

Aruncând o carte pe masă, Lavoisier se adresă lui Fourcroy:

— Marat e înrăit și îngâmfat. Au vrut să-l facă academician, dar a răspuns ducelui cu aroganță că preferă să rămână un cercetător *liber*. Totuși, ne-a trimis tratatul său despre foc, dar i l-am înapoiat, era plin de inepții. Vorbea acolo despre creșterea cantității de lumină în univers, când eu am demonstrat limpede invariabilitatea ei cantitativă. Am numit aceasta legea conservării materiei.

— Uiți, însă, obiectă Fourcroy, că savantul optician german, domnul Johann Wolfgang von Goethe[2], considera că tratatul doctorului Marat despre lumină reprezintă o descoperire colosală, care încununează secolul nostru.

— N-am încredere în germani, răspunse Lavoisier.

— Și foarte bine faceți, i se asocie Young de la o altă masă.

— Nu toți sunt făcuți pe același calapod, replică Fourcroy. Există germani și germani. Există ducele de Braunschweig[3], curtea prusacă și cea austriacă, dar există și un oarecare

[1] *Rivarol* (Antoine Rivaroli) (1753-1801), scriitor și epigramist francez, regalist. (N. ed.)

[2] Marele poet și gânditor german Johann Wolgang Goethe a depus o prodigioasă activitate și în domeniul științelor naturii. (N.ed.)

[3] *Karl-Wilhelm-Ferdinand, duce de Braunschweig* (1735-1806), general prusian; în timpul revoluției franceze, a fost comandantul armatei intervenționiste contrarevoluționare prusiene. (N.ed.)

domn Gill, tot neamț, pe care nu mai departe decât ieri l-au proclamat solemn în Adunare cetățean de onoare al Franței. Acest Gill a scris piesa de teatru „Robert, căpitan de haiduci”[1].

— Felicitările mele pentru această gravă eroare, interveni Young. Piesa despre care vorbiți – „Robert, căpitan de haiduci” – a ieșit acum aproape zece ani de sub pana unui simplu felcer neamț, Friedrich Schiller. Greșiți confundându-l cu Gill[2].

Dar Fourcroy nu se intimida de loc.

— Și apoi, ține seamă, Lavoisier, că în primul rând Jean-Paul Marat n-a fost niciodată asociat la Arenda generală. El nu și-ar putea permite să cheltuiască un milion opt sute de mii de livre ca să-și instaleze un laborator. Folosea pentru experiențe sticluțele luate de pe la parfumeri și hârburi de prin magazinele de porțelanuri. Iar în lunile pe care dumneata le petreci atât de plăcut la Fréchine, domeniul pe care l-ai plătit cu șase sute de mii de livre, doctorul Marat e nevoit să doarmă prin grajduri și hulubării, ascunzându-se de poliție. Polemizezi cu Turgot[3], susținând că nu agricultura hotărăște bugetul Franței, dar în același timp cultivi trifoi și sparcetă și comanzi din Anglia porci de rasă. Cu ajutorul domnului Ledoux împrejmuiești Parisul cu ziduri, ca să-ți fie mai ușor să

---

[1] Inversiune cronologică intenționată. Titlul de „cetățean al republicii franceze” i-a fost conferit poetului Schiller mai târziu, de către Convenție, dar speriat de decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, el a renunțat la această cetățenie. (N.aut.)

[2] Young face și el o eroare: Schiller a scris piesa „Hoții”, iar piesa „Robert, căpitan de haiduci”, imitație după Schiller, aparține scriitorului francez La Martelière. (N.ed.)

[3] *Turgot, Anne-Robert-Jacques* (1727-1781), om de stat și economist francez, reprezentant de seamă al școlii fiziocrate, școală care a mutat cercetarea fenomenelor, economice din sfera circulației în sfera producției, punând astfel bazele economiei politice burgheze clasice; luptând pentru o politică economică menită să ducă la dezvoltarea agriculturii, considerată de ei ca singura ramură de activitate producătoare de avuție, fiziocrații promovau principiul libertății comerțului și al liberei concurențe, cereau garantarea juridică a proprietății private împotriva arbitrariului și restricțiilor feudale etc. (N.ed.)

strângi accizele, și-i dai astfel la cap țăranului care mai înainte aducea gratis legume la Paris, lovești și în meșteșugarul care vindea încălțăminte de piele *extra muros*. Marat cere ca statul să nu mai dea în arendă colectarea impozitelor.

Lavoisier clătină din cap:

— Nu bănuiam, Fourcroy, că ești maratist! Îl cunosc însă pe omul de știință din tine. Știi doar și tu că experiențele cu distilarea și cântărirea apei, care au durat o sută unsprezece zile, m-au costat cincizeci de mii de livre. Știi, deasemenea, cât costă instrumentele acelea fine și de mare precizie. Cum le-aș fi cumpărat dacă nu aveam arenda?

— Atunci nu-l vorbi de rău pe Marat.

Lavoisier ridică din umeri. După o oră se servi ceaiul. Lavoisier îl pofti pe Sylvestre de Sacy să vină cu el într-un ungher retras, despărțit de restul încăperii printr-un paravan alb. Aici, de Sacy și Lavoisier își lăsară cești le cu băutura aromată pe o măsuță albă de marmură și discutară mult timp asupra felului în care trebuiau traduși unii termeni de chimie, precum și vechile denumiri arabe ale unor substanțe prețioase, întâlnite în poveștile din „O mie și una de nopți”. De Sacy povesti savantului francez despre Africa de nord-vest, țară unde circulă și astăzi cele mai bizare legende și care furnizează întregului Orient vrăjitori, amestecători de otrăvuri, „magi primejdioși” și tot felul de vraci nelipsiți prin țările tropicale.

De Sacy era înzestrat cu o memorie fenomenală. Fără să aibă în față manuscrisul, îi traducea pe de rost lui Lavoisier pagini întregi din textul arab al călătoriilor lui Sindbad marinarul[1], în care se vorbea despre arta de a fabrica argint și aur, despre otrăvuri și antidoturi, despre cele șapte planete și șapte sfere, șapte zile și șapte clime, despre cele șapte culori ale mătăsii și șapte culori ale curcubeului, despre cele șapte culori ale razei reflectate și refractate de diamant și de turmalina birefringentă, apoi despre cele șapte vârste ale lumii, despre minele de plumb de pe insula Kalah din Indiile

[1] Personaj dintr-o poveste din „O mie și una de nopți”. (N. ed.)

orientale, despre „arsenicul galben” folosit de medicii arabi pentru depilări, despre praful „Koho”, care, după de Sacy, nu era decât ristic pisat, despre personajul de basm Ali-Zibac, nume care înseamnă în traducere metal alb, strălucitor, greu, fluid și extrem de mobil... „E vorba oare de argintul viu?” întrebă el.

Terminându-se discuția dintre Lavoisier și savantul orientalist, La Rochefoucauld se alătură și el celor doi. Cu cotul proptit pe masă și bărbia rezemată în palmă, ducele de Liancourt arunca în răstimpuri câte o observație din care se putea deduce că, deși vine să lucreze în laboratorul lui Lavoisier, atât chimia veche cât și cea nouă îl lasă rece. Ducele era sceptic. Spuse râzând că un scriitor italian vechi, autorul „Divinei Comedii”, îi situase pe toți alchimiștii în infern.

În timp ce-l asculta pe La Rochefoucauld, urechea mereu la pândă a lui Lavoisier surprinse câteva cuvinte pe care Young le rostea, încet și stâlcit, la celălalt capăt al sălii: *„Le mur, murant Paris, fait Paris murmurant”*[1].

Lavoisier căzu pe gânduri. Îl stima mult pe oaspetele său englez; aprecia calmul și vastele cunoștințe ale eruditului economist, admira judecata lui practică, limpede, și profita de sfaturile lui în agricultură. Dar auzindu-l că repetă chiar în casă la el calamburul pus în circulație de către răuvoitori, Lavoisier își făcu o părere proastă despre buna creștere a englezului.

„Cam prea multe știe domnul Young! se gândi el. Cam prea mult s-a prelungit șederea lui în Franța.”

Se ridică puțin și-l privi peste marginea paravanului; englezul stătea în picioare, cu o tabacheră de aur în mână, și discuta cu Fourcroy.

Între timp, La Rochefoucauld spunea:

— M-am convins că aproape toate medicamentele orientale sunt toxice, cu excepția ierburilor sudorifice. N-am încredere decât în lipitori și în luarea de sânge.

[1] Joc de cuvinte ce se traduce astfel: „Zidul care împrejmuiește Parisul trezește murmurul Parisului.” (N. ed.)

Lavoisier tresări și se așeză repede la loc.

Vorbea de Sacy:

— N-am fost niciodată bolnav. Nu știu ce-i oboseala. Îmi place să umblu pe jos. De aceea, ca să ajung la timp în satul meu, aflat dincolo de zidurile Parisului, am s-o pornesc apostolește, înainte de căderea nopții. Cu bine! Și mulțumesc, iubite domnule Lavoisier, pentru sfaturi și invitație.

Apoi, fără să-și ia rămas bun de la nimeni, după obiceiul englezesc, de Sacy plecă.

În salonașul intim pe care îl forma paravanul, despărțind acest colț de restul sălii, apăru Young.

„Greu de spus care din noi doi se simte aici mai la el acasă”, gândi Lavoisier, privind chipul zâmbitor al oaspetelui englez.

— Am o nespusă admirație pentru geniul dumneavoastră, începu Young. Noua metodă, atât de simplă, de preparare a silitrei, va împătri forța și potențialul militar al Franței.

Printr-o ușoară înclinare a capului, Lavoisier mulțumi pentru aceste elogii, dar nu spuse nimic.

Fourcroy stătea de vorbă cu mulatrul:

— Școala chimiștilor francezi recunoaște numai treizeci și trei de substanțe elementare; prin combinarea și descompunerea lor iau naștere toți ceilalți corpi compuși din univers. Dar materia nu se distruge și nici nu se creează.

— Ați auzit? întrebă Lavoisier. Descoperirea cu care numai eu mă pot mândri este atribuită *școlii chimiștilor francezi*. Pot să-mi închipui ce o să se mai spună după moartea mea, dacă și acum, când sunt încă în viață, mi-e dat să aud asemenea neadevăruri, și încă în propria mea casă.

— Să nădăjduim că veți mai dărui încă mulți ani științei, cuvântă Young și, privindu-l pe Lavoisier în lumina ochilor, adăugă: Firește, dacă vă veți muta la timp în Anglia.

Lavoisier păru uluit:

— Să mă mut? De ce? Și apoi nici nu cred că ar fi cu putință. Cum să transport cele șaisprezece laboratoare, pulberăria și interesele Franței?

— Cu excepția intereselor Franței, vă putem oferi totul la

Londra.

Young se însufleți. Tonul său stăruitor dovedea cât ține să convingă:

— Am impresia că nici nu bănuiți toată grozăvia acestei revoluții. Dumneavoastră, ca deputat al nobilimii, ar trebui să vă dați seama că timpul nobililor a apus.

— Bine, dar eu nu sunt nobil, replică Lavoisier.

— Sunteți deputat al stării a doua și asta ajunge. Trebuie să plecați cât mai repede. Noi, care nu suntem în cauză, vedem mai bine cum stau lucrurile. Și vă asigur că și unele obiecte neînsufletite vorbesc, ba chiar mai lămurit decât oamenii. Lorzii Angliei au ales de mult o altă cale. Nobilii dumneavoastră nu au vitalitatea lorzilor englezi.

— Țin să vă amintesc, răspunse Lavoisier, că și parlamentul dumneavoastră a costat Anglia destule capete. Mai mult încă, printre acestea a căzut și un cap încoronat.

Young zâmbi:

— Sunteți de invidiat, domnule Lavoisier, dacă vă socotiți în stare să garantați pentru viața regelui Franței. Înainte de a mă hotărî să vă fac această propunere, am reflectat îndelung. Am cutreierat toată țara. Am văzut fabricile de mătase din Lyon, minele din Lorena, podgoriile din Dauphiné. Am văzut bogatele episcopate, dar și drumurile Franței pe care mișună cel puțin două sau trei sute de mii de cerșetori, hămesiți și groaznici la vedere. Am călătorit peste tot, dornic să știu cum își administrează gospodăriile rurale seniorii dumneavoastră. Pădurile Bretaniei mi-au evocat cele povestite de Fletcher[1] despre Rusia. Aceeași pustietate, aceeași sălbăticie, și numai ogarii, cei treizeci de mii de ogari care, atunci când nobilii pornesc la vânătoare, sfâșie adeseori și copii de săteni, tulbură tăcerea landelor cu lătratul lor. Nobilii dumneavoastră feudali nu se deosebesc mai deloc de șerbii lor. Țăranii dumneavoastră dorm pe podea de lut, fără să schimbe cu lunile grămada de frunze pe care și le așternd drept saltea; dar am vizitat în nordul Bretaniei și castelul Combourg, unde

[1] *Fletcher, John* (1579-1625), autor dramatic englez. (N.ed.)

locuiește domnul Chateaubriand[1] împreună cu familia, în total unsprezece persoane, și i-am găsit într-o murdărie de nedescris, între ziduri năpădite de licheni, pe malul unui iaz ruginiu de putreziciuni. Și nicăieri altundeva n-am văzut semne de prosperitate. Știți că în acest moment se află la Paris niște călători ruși? Acești nobili din țara ursilor sunt entuziasmați de revoluția dumneavoastră, ceea ce nu-i împiedică să-și biciuiască acasă ibovnicele iobage. Feudalii dumneavoastră nu se deosebesc prea mult de acești mujici cu titluri de noblețe. Când domnea în Rusia analfabetul țar Alexei, în Anglia, sir Daniel de Foe publica „Robinson Crusoe", ajuns astăzi lectura preferată a parizienilor. Când actorul nostru Shakespeare prezenta la „Globul"[2] celebrele sale tragedii, pe care publicul francez nu le cunoaște nici astăzi, nobilimea Franței încă nu învăța carte. Și dacă noi am știut să încununăm cu atâta glorie pe un simplu actor, de câtă stimă și considerație îl vom înconjura pe cel mai mare chimist al Franței!

— Nu, scumpe domn, n-am să plec! Chiar dacă aș afla că mâine sar în aer cu Arsenal cu tot, răspunse Lavoisier în engleză, invitând astfel și pe musafirul său să-i vorbească în această limbă.

Își închipuia, naiv, că înflăcărarea lui Young se datora slabei cunoașteri a limbii franceze. Dar Young îi dovedi îndată că se înșală.

Doamna Lavoisier își dădu seama, după unele intonații ale glasurilor celor doi convorbitori, că este cazul să intervină. Se apropie zâmbitoare de oaspete și-l întrebă dacă mai dorește ceai. Young se ridică, refuză mulțumind și, pregătindu-se de plecare, își luă ceremonios rămas bun de la fiecare în parte, ca pentru a sublinia că maniera englezească, potrivită la Londra, nu are ce căuta la Paris.

---

[1] *Chateaubriand, François-René* (1768-1848), cunoscut scriitor francez, bărbat de stat reacționar, în timpul revoluției a luptat de partea regaliștilor. (N.ed.)

[2] Începând de prin 1590, Shakespeare (1564-1616) a jucat la teatrul „Globul", unde și-a pus în scenă piesele. (N.ed.)

După ce-l conduse pe scorțosul său oaspe englez aproape până la cabrioletă, Lavoisier se întoarse în salon. În ușă îl aștepta Ogé.

— L-aș ruga pe domnul Lavoisier să-mi dăruiască fericirea unei convorbiri, spuse el pocind binișor cuvintele.

— Vă rog, răspunse Lavoisier, invitându-l pe mulatru în salonaș.

Ogé zăbovi puțin înainte de a începe. Lavoisier se neliniști. Înțelegea că mulatrul venise în seara aceea cu un scop precis și nu ca la un reprezentant oarecare al „Societății amicilor negrilor”.

— Domnul Lavoisier știe poate, începu Ogé tărăgănat, de parcă și-ar fi smuls cu cleștele fiecare cuvânt, că locuim în casa lui Schoelcher, bunul nostru prieten care a adus multe servicii oamenilor de culoare.

Lavoisier dădu afirmativ din cap. Ogé continuă:

— Ieri a fost înmormântată sora domnului Schoelcher. Era o tânără cu suflet mare. Ea ne-a călăuzit și ne-a ocrotit în Parisul acesta înfiorător. L-a îngrijit pe Toussaint care e bolnav. Și abia ieri am aflat că ea n-a murit de moarte naturală. Un abate, pe care nu știm cine ni l-a trimis, s-a înfățișat la Toussaint, chipurile pentru a împărtăși un muribund. Toussaint a refuzat împărtășania. După plecarea abatelui, sora domnului Schoelcher a mâncat cu noi și a băut puțină apă din ceașca ce se găsea pe măsuța bolnavului. Peste o oră, coborând pe scară, a căzut și n-a mai putut să se ridice. Când au adus-o în camera fratelui ei, nu mai respira. Pleoapele îi erau vinete, iar degetele crispate. Am pus în această sticluță lichidul rămas în ceașcă. Vă rog să-i faceți analiza, să vedeți ce este?

Ținând cu multă grijă flaconașul care purta eticheta peruchierului curții Soubiran, Ogé îl întinse chimistului. Lavoisier luă sticluța, o puse pe masa albă și, abia stăpânindu-și indignarea, spuse:

— Mă tem că unul din noi doi și-a pierdut mințile. Cine știe din ce cauză a murit tânăra! Sper că n-ați venit de pe insula dumneavoastră îndepărtată ca să-i calomniați pe preoții

parizieni, pururea însufleţiţi de cele mai frumoase intenţii?

Ogé se ridică, făcu o plecăciune şi se îndreptă spre uşă. Flaconaşul care conţinea un lichid limpede rămase pe măsuţa de marmură. Lavoisier deşurubă dopul artistic sculptat şi mirosi; lichidul era inodor.

— Mulatrul e nebun, bombăni Lavoisier.

Noaptea târziu, înainte de a adormi, doamna Lavoisier, asemenea unui contabil conştiincios, făcu bilanţul impresiilor sale din acea zi, de la violentul schimb de cuvinte cu doamna Lefoché, care îşi întinsese nereglementar rufele în mijlocul curţii, şi până la controversa cu La Rochefoucauld, privind cantitatea de silitră ce trebuia s-o conţină noul praf de puşcă. Culcată în aşternutul ei ca neaua, cu o bonetă albă în cap, doamna simţea cum o fură somnul.

Auzi însă o bătaie uşoară în uşă. Era Antoine Lavoisier, care foarte rar o vizita noaptea. Aprinzând lumânările, doamna constată după chipul posomorât, ca şi după îmbrăcămintea soţului ei, că el nu se culcase încă. Antoine Lavoisier începu să măsoare camera cu paşi mari, făcând să pâlpâie flacăra lumânărilor. Umbra lui uriaşă cu gât lung, cu nas acvilin şi perucă buclată începu să se agite pe pereţi, bălăbănind braţele, frângându-se la fiecare colţ, lungindu-se până în tavan, dănţuind pe mobile şi sărind peste masa de scris, pe care hârtiile rămăseseră nestrânse.

„Iarăşi are insomnie, îl compătimi în gând doamna Lavoisier. Explozia de anul trecut, când a luat foc pulberea de essonită şi bietul Antoine, plin de arsuri, a fost proiectat pe fereastră, n-a trecut fără urme.”

Lumânările trosneau uşor. Camera părea galbenă. Savantul îşi simţea inima grea. Şi nu explozia de anul trecut îi alungase astă-seară somnul.

— Ascultă, *little*[1], spuse Lavoisier – numai astfel îşi numea el soţia – vreau să renunţ la concesiune, să-mi iau rămas bun de la arenda generală. Afacerea asta mă chinuieşte prea mult, deşi nu mă simt vinovat cu nimic. Iar succesele ştiinţei mă răsplătesc cu prisosinţă pentru pierderea bănoaselor şi

[1] Micuţo (engl.). (N. t.)

ticăloaselor atribuții de fermier general. E drept că, dacă voi realiza numai încă două din proiectele ce le am, o să rămânem fără bani. Totul se va cheltui pentru știință. Dușmanii mei... Crezi că nu-i cunosc? Oare contrabandistul acela Bardet, care a tras în mine pe când călătoream cu Guettard[1], nu s-a dovedit a fi un nelegiuit, un infanticid? Și nu s-a constatat oare că el adresase magistraților mârșavele scrisori anonime, nu s-a dovedit cu prisosință că nici eu, nici Lefoché n-am trimis niciun firicel de pulbere Bastiliei? Lefoché s-a împușcat. Pe mine m-au închis. Cât despre Marceau, cămătarul acela din Piémont, crezi oare că nu știu de ce mă ponegrește acum, când a devenit revoluționar? Numai pentru că a fost o dată arestat la cererea mea; îl reclamasem că a introdus în urbea lui infamul acela de „impozit pe copite despicate” pe care îl aplica, întocmai ca acum trei secole, „evreilor și porcilor”!

Rezemându-se în cot, doamna Lavoisier își urmărea cu privirea soțul. La un moment dat căscă, acoperindu-și gura cu palma, coborî ostenită pleoapele și-i spuse pe un ton categoric:

— Nici să nu te gândești, Antoine, să renunți la arendă! Azi-dimineață am citit pentru prima oară tratatul tău „Despre respirație”. De ce nu mi-ai vorbit până acum de el?

Lavoisier se opri mirat în fața soției sale.

— Bine, *little*, dar ce legătură au necazurile mele cu tratatul „Despre respirație”?

— Ai scris acolo că munca fizică a muncitorilor are drept urmare o respirație intensă. Tu consideri respirația ca un fel de ardere care îl mistuie pe om, dacă nu i se dă mereu organismului combustibilul de care are nevoie, adică o alimentație rațională. De aceea ai cerut rații suplimentare, mai ales pentru sărăcimea Parisului. I-ai prevenit pe comisarii guvernului că se pot întâmpla lucruri grave, dacă nu-ți vor urma sfatul. Apoi enumeri tot ce mănâncă lucrătorii parizieni, arăți cât îi costă această mâncare. Dar ai uitat să adaugi că respirația accelerată în aer liber are ca rezultat un somn

[1] *Guettard, Jacques-Etienne* (1715-1786), naturalist francez. (N.ed.)

sănătos. De mult am observat că nu dormi. Acum ai dori pesemne ca și eu să-mi pierd somnul. Nu te mai gândi la arendă și du-te la culcare, iar de mâine să începi să te plimbi la ore regulate.

Ascultându-i tirada, Lavoisier devenea din ce în ce mai zâmbitor. Cu un râs potolit sărută mâna soției sale, stinse cu cleștele lumânările și ieși fără zgomot din cameră, cugetând pentru a mia oară că soția nu-l înțelege deloc și supunându-i-se totuși.

În laboratorul de noapte, Lavoisier putea face în mic unele experiențe de control. Când creierul său în continuă efervescență îi sugera, în vis, soluția problemei pe care zadarnic o căutase ziua, marele chimist sărea din pat și se grăbea să „verifice visul". Intrând în noaptea aceea în micul laborator, Lavoisier văzu pe o placă de sticlă flaconașul mulatrului. Savantul își schimbă hainele, aprinse o lămpiță, turnă într-o eprubetă câteva picături din lichidul incolor adus de Ogé, le drămui pe un cântar micuț, controlă de două ori totul și, în sfârșit, apropie eprubetă de flacără.

— Mulatrul e nebun, șopti Lavoisier; e drept că viața e plină de grozăvii și că această lume de grozăvii există alături de noi, totuși... mulatrul e nebun. Hotărât, e ne... Să sting repede lampa.

Lichidul se evaporase aproape tot și se vedea acum pe pereții eprubetei o pojghiță albă extrem de fină. Lavoisier o roase cu o spatulă de argint și începu analiza.

Abia spre dimineață, când la soare-răsare o geană purpurie vesti revărsatul zorilor, Lavoisier înscrise într-un caiet rezultatul analizei. Același rezultat îl obținuse cu un an în urmă Séguin, elevul său, analizând migdalele amare calcinate. Era acid cianhidric. Când se lumină bine, Lavoisier îl trimise pe Mathieu, bătrânul servitor al laboratorului, să aducă un pisic din podul clădirii Arsenalului. Curând bătrânul se întoarse, Lavoisier turnă atunci într-un vas de porțelan lichidul adus de mulatru și băgă în el botișorul pisoiului. Mâțul pufni și se linse pe bot. În clipa următoare botul i se propti caraghios pe podea și lăbuțele îi zvâcniră convulsiv. Moartea

pisicului a fost aproape fulgerătoare.

Capitolul III

NĂLUCIRI ZIUA ÎN AMIAZA MARE

Sylvestre de Sacy străbătea grădinile Palais-Royal-ului, gândindu-se la seara petrecută în casa marelui chimist. Ducele de Liancourt, care propusese în Adunarea națională să fie eliberați toți iobagii și toți robii din coloniile Franței, îi făcuse impresia unui om superficial și nu prea vrednic de încredere.

„Ciudați oameni, care fac negoț cu lucrurile altuia, se gândea el. Cedează cu dragă inimă ceea ce nu le aparține, ca să salveze astfel ce a mai rămas din avuția lor. De curând, clerul s-a declarat de acord cu desființarea dărilor pe vânătoare, de care popii nu beneficiau în niciun fel, iar acum nobilimea cedează zeciuiala cuvenită bisericii, din care ei, nobilii, nu se pot înfrupta.”

Cineva îl atinse de braț. La acea oră târzie, pe aleile Palais-Royal-ului era o forfotă de femei dornice de câștiguri ușoare. De Sacy ridică ochii: o fată tânără, aproape o copilă, cu păr blond și ochi mari albaștri, îl privea cu un zâmbet senin. Semăna leit cu M-me du Barry[1], așa cum o înfățișau pictorii de salon ai epocii. Savantul își aminti cu un fior de prima lui tinerețe: tot atât de senini și zâmbitori erau ochii albaștri ai logodnicei sale.

Antoinette de Cardon, o bună prietenă din adolescență, fusese prima iubire a lui de Sacy. Soarta îl silise să părăsească Parisul, și s-au revăzut abia după un an și jumătate de peregrinări. O regăsi pe Antoinette la fel de drăguță și de afectuoasă. Se înțeleseră să se căsătorească peste două-trei luni. În fiecare seară tânărul de Sacy se

[1] *Barry, Jeanne du* (1743-1793), favorită a regelui Ludovic al XV-lea; condamnată la moarte de tribunalul revoluționar, a fost executată la 8 decembrie 1793. (N.ed)

înfățișa la vila ei, aflată în afara orașului, la Saint-Denis[2]. Asfințitul îi găsea plimbându-se cu cabrioleta pe drumul străjuit de tei și castani ce duce spre apus.

Într-o seară însă, de Sacy veni cu o oră mai devreme. Încă de departe o văzu pe Antoinette cum își lua rămas bun de la un tânăr, la portița din zidul care înconjura grădina și care dădea spre râpa de la marginea pădurii. De Sacy nu se putea dumiri cine-o fi tânărul. Înlănțuindu-i gâtul cu brațele, Antoinette îl sărutase repede și închisese apoi cu zgomot portița. De Sacy intră pe poarta din față, străbătu casa și coborî în grădină, tocmai când Antoinette începea să urce scările venind dintr-acolo. Îl întâmpină la fel de senină ca întotdeauna și ai fi spus chiar bucuroasă că-l vede venind mai devreme; se obișnuise, spunea ea, cu vizitele lui zilnice și, într-adevăr, se bucura că va petrece și astăzi clipe atât de plăcute. De Sacy îi privea obrazul curat, netulburat de nicio umbră, surâsul deschis, încrezător; înseninându-se sub impresia de onestitate, de sinceritate, ce-o emana întreaga ființă a tinerei fete, o întrebă:

— Spune-mi, Antoinette, cine-i tânărul de care te-ai despărțit adineauri în grădină?

Îi răspunse surprinzător de simplu, de firesc:

— E amantul meu. M-am obișnuit cu el în anul cât ai lipsit.

Fără o vorbă, de Sacy trecu în salon. La ora obișnuită cabrioleta trase la scară; la ora obișnuită logodnicii plecară să se plimbe, „în urmărirea soarelui ce ne părăsește”, cum spunea glumind, de Sacy. Bătea un vântulet răcoros; pe marginile drumului, macii își legănau, cu plecăciuni, corolele aprinse.

La înapoiere își luară rămas bun la lumina lămpilor, ca și cum urmau să se revadă a doua zi. De atunci însă, de Sacy n-a mai călcat în casa aceea. Alte chipuri de femei i se perindară pe dinaintea ochilor. Se scurseseră mulți ani între acel prim ghimpe implântat în inimă și rămas de-a pururi și alte înțepături pe care i le hărăzise cu dărnicie viața.

Iar această întâlnire, acest surâs senin al femeii de stradă,

[2] Localitate situată la 9 km de Paris. (N. ed.)

chipul ei suav, aproape sublim în umbra crepusculară din Palais-Royal, era o nouă înțepătură.

„Și totul, gândi de Sacy, numai pentru că natura a creat, și nu întâmplător, această momeală pentru ochi, această capcană pentru simțuri care te face să te oprești în loc, fără voie, pradă unei răscolitoare emoții. Toate aceste fete, care mișună de o lună prin aleile Palais-Royal-ului, și-au luat drept modele frumuseți feminine consacrate. Urmărind exclusiv câștigul, ele încearcă să farmece contrafăcând chipul strălucitor al Madonei lui Rafael, sau simulând manifestările unui temperament vulcanic, amețitor, ca al egiptenei Cleopatra, sau înnegrindu-și sprâncenele după moda orientală, pentru a imita Clotildele și Armidele din Ierusalimul eliberat – stele călăuzitoare, faruri care scânteiază, pline de farmec, peste veacuri. Un anume tip de femeie se îmbucătățește, ca în unele oglinzi deformante, sau ca în luciul încrețit al unei ape frământate, transformându-se în mii de cioburi a ceva ce fusese odinioară un tot magnific.”

Mai trecu o femeie, a doua, a treia, tot cu mlădieri și ochiade chemătoare. Biruit de impresia penibilă ce i-o făceau, de Sacy se întristă... Macii roșii care păreau că-l salută cu plecăciuni la ceasul amurgului, pe drumul din Saint-Denis... Nu! omul de știință nu trebuia să se lase copleșit de amintirea inutilă a unei vechi dureri!

De Sacy nu mai vedea femeile de pe alei; peste puțin lăsă în urmă Palais-Royal-ul cu băncile pe care se înghesuiau vânzători de prăvălie, mici slujbași, conțopiști, jălbari veniți la acest bazar al dragostei să cumpere dezmierdări la preț convenabil.

Străzile deveneau mereu mai pustii, clădirile – mai rare. Mergând, de Sacy uită de evenimentele ce răscoleau Parisul revoluționar, de captivitatea regelui și spaima aristocraților, ca și de răzvrătirea plebei. Mintea lui de om de știință începu să lucreze din nou egal, metodic. Filozoful Montesguieu[1] analizase colosala influență a condițiilor naturale asupra organizării existenței omenești. În lumina acestei idei, revoluția îi apărea lui de Sacy ca o revărsare politică inundând malurile istoriei. Va veni negreșit ceasul când supraviețuitorii din casele pe care puhoiul le măturase vor ajunge pe țărmul celălalt, ceasul când apele clocotitoare se vor retrage, și atunci se va naște o viață nouă, cu totul diferită. De Sacy se întreba ce influență va avea revoluția asupra celor pe care soarta îi va izgoni din Franța. Apoi trecu la tema sa favorită. Studia istoria Arabiei și era încredințat că factorul crucial care a hotărât destinele întregii Peninsule Arabe a fost ruperea stăvilarului Iremian din așa-numita Arabie Fericită. Revărsarea pustiitoare a izgonit atunci din Meca zeci de mii de familii de viță nobilă, care s-au oploșit apoi pe malurile Golfului Persic, în Siria și Mesopotamia.

„Iată punctul de plecare, își spuse de Sacy. Acest val de emigrație a făcut să apară în al doilea secol al erei noastre o nouă genealogie arabă, și noi patriarhi. Din acele vremuri își

[1] *Montesquieu, Charles* (1689-1755), sociolog, economist și scriitor francez, reprezentant al iluminismului burghez din secolul al XVIII-lea, teoretician al monarhiei constituționale. (N.ed.)

trag obârșia scrierile noi, oamenii noi, de atunci a devenit mai cuprinzătoare gândirea universală. Știm de la Platon[1] o legendă bizară, care a străbătut veacurile: că pe vremuri, dincolo de Coloanele lui Hercule[2], Africa avea legături cu alte continente întinse în depărtări, că acolo unde astăzi oceanul își tălăzuiește valurile, caravane lungi străbăteau bogatele meleaguri și înfloritoarele orașe ale Atlantidei. Iar pe timpurile legendarului Orfeu, argonauții, purtându-și corăbiile dincolo de Coloanele lui Hercule, dăduseră de o insulă nouă, locuită de oameni frumoși și bine ziditi – tot ce mai rămăsese din Atlantida. Iată cum se schimbă fața pământului, iată cum se șterge înfățișarea veche a lumii. Apele înecă ținuturi uriașe, iar puhoaiele de sânge inundă decenii întregi din istoria omenirii.”

Ca un ecou al acestor gânduri răsunară deodată mai multe împușcături. De după un colț apăru alergând un tânăr. Peruca îi lunecase într-o parte, în mână își ținea spada. De Sacy se depărtă repede de acel loc primejdios.

Când savantul ajunse la clădirea masivă, veche, a abației Saint-Germain-des-Prés, împușcăturile răsunau din toate părțile, mereu mai aproape. Deasupra turnului abației porumbei albi fâlfâiau în azur, poposind pe cruci și rozete, iar jos, în stradă, se auzeau țipete de groază și izbucneau focuri de pistoale. De Sacy ridică ciocanul de la poartă; îndată se deschise o ferestruică, lăsând să apară chipul bărbos al unui bătrân monah.

— A, dumneavoastră, domnule Sylvestre de Sacy, spuse călugărul și fața i se strâmbă într-un fel care voia să fie zâmbet.

— Frate Thomas, condu-mă, te rog, la părintele Thomassier.

— Tocmai se oficiază slujba. Puteți să-l așteptați?

Bătrânul chemă un băiat, cântăreț în strană, și se depărtă cu o mică plecăciune. De Sacy îl urmă cu pas domol pe băiețaș prin coridoarele și galeriile închise, pe care le

[1] Platon (427-347 î.e.n), filozof idealist din Grecia antică. (N.ed.)
[2] Stâncile care străjuiesc strâmtoarea Gibraltar. (N. ed.)

străbătuse de atâtea ori.

În secolul al V-lea Benedict din Norcia înființase ordinul care-i poartă și azi numele. Benedictinii au întemeiat apoi la Paris această abație, unde își ducea munca-i plină de sârguință congregația sfântului Maur, devenită la acea epocă un fel de arhivă internațională a Europei. Așa cum lăsase poruncă întemeietorul ordinului, părinții benedictini culegeau de peste tot diferite hrisoave și urice vechi, precum și documente diplomatice mai însemnate pentru istoria Franței. Corespondența pe care o purtau în latinește cu cele mai îndepărtate locuri ale lumii impresiona prin modestie și sobrietate, prin blândețea tonului, înlocuită, însă, uneori, cu un potop de cuvinte violente, țâșnite de sub condeiul vreunui monah pe care-l înfuriase strâmbarea textului vechi în cine știe ce rescript, sosit, bunăoară, din sudul Spaniei. Și iarăși un călugăr bătea drumul cu piciorul sau călare pe un asin, și după o călătorie de mai multe luni aducea copiile confruntate cu hrisovul grecesc sau latinesc – un nou prilej de discuții în vastele refectorii ale abației Saint-Germain pentru preaînvățații istorici și teologi.

În dulapuri de frasin galben, pe bănci și pupitre de stejar erau așezate în ordine tomuri groase, ferecate la colțuri, îmbrăcate în scoarțe din piele de porc, lucrate în Spania și împodobite cu cărăbuși din metal forjat. Prinse cu lanțuri de pupitre, neprețuitele pergamente, încrustate cu aur, chinovar și lapislazuli, erau rodul nopților de nesomn și al trudei îndelungate de-a lungul anilor a unor călugări sihaștri, care fugiseră de zbuciumul lumesc, de oamenii ticăloși și de Franța regală, înnămolită în păcate, și se retrăseseră aici, în lumea visărilor serafice și a legendelor de aur. În dangătul blând și ostenit al clopotelor, la lumina asfințitului prefirată prin frunzișul verde al platanilor, abia pătrunzând prin îngustele ferestruici ogivale, trainic zăbrelite, pana călugărului scria sârguitor, cu cerneală de fier, buche după buche, pe fiecare în locul dinainte însemnat pe pergament; sau pensula vreunui pictor care se lepădase de lume așternea culori, una mai frumoasă ca alta, pe foile de titlu ale vreunei vechi cronici

înfățișând pe același tablou personaje în diferite poze, pentru a reda mai viu faptele și spusele unor oameni de mult dispăruți, din Franța de altădată. Novicele părintelui Thomassier, sau, așa cum îi spuneau bătrânii călugări, tânărul scutier al cavalerului spiritual, ieși în întâmpinarea lui Sylvestre de Sacy și-l salută potrivit regulilor mănăstirii.

— N-aș putea să vă fiu de folos până va veni părintele Thomassier? Prealuminatele dumneavoastră porunci îmi vor călăuzi pașii smeriți.

De Sacy ceru să-i aducă scrisorile samaritenilor către Scaliger și două manuscrise arabe puțin cunoscute. Novicele găsi cele cerute, așeză totul pe o masă mare, galbenă, bine lustruită și îl pofti cu tot respectul pe ilustrul savant să ia loc. De Sacy se cufundă în fotoliu, în fața unui pupitru de lemn de chiparos, cu o lupă în mână, iar vorbărețul novice, bucuros că are un motiv să încalce regulile mănăstirii – de hatârul oaspeților era îngăduită o oarecare limbuție – începu o discuție pe o temă deloc monahală, uluindu-l pe Sylvestre de Sacy. Îi povesti astfel că, în ciuda regulamentului, a ieșit în ultimele zile de trei ori pe poarta mănăstirii și a asistat cu inima strânsă la diferite evenimente întâmplate în Parisul nou, despre care părintele Thomassier nici nu aflase încă. Novicele adăugă:

— Nici monseniorului și nici părintelui Thomassier nu li se poate vorbi despre ororile care se petrec la Paris. Pentru ei Parisul a rămas același de acum o sută de ani. Ca și înainte, ei îi trimit pe frați la mănăstirile din Calabria și la Saint-Emmeran – doi, care au plecat anul trecut, nu s-au întors încă: știți prea bine că unui călugăr îi este aproape cu neputință să călătorească astăzi fără a fi oprit pe drum. Ieri am auzit spunându-se că, împotriva voinței regelui, contele d’Artois și principii străini adună armată la hotare, ca să facă ordine în Franța. Frații nu cunosc nici a zecea parte din nenorocirile ce s-au abătut asupra Parisului. Ei nu părăsesc mănăstirea. Dar n-am aflat nimic nou de la oratori, ei nu fac decât să-l mânie pe domnul. Și ce lucruri noi ar putea ei să spună acelora peste care a coborât harul divin?

Sylvestre de Sacy răsfoia manuscrisul aruncând câte o privire limbutului călugăr. Acesta vorbea întruna, fericit că a dat de un interlocutor plin de răbdare, care îl ascultă fără să-l întrerupă, cu o politicoasă luare-aminte.

— Astăzi, bunăoară, au găsit în strada Hautmartin un mort. Un bătrân. Zăcea sub gardul casei lui Casalce. După haine părea să fie târgoveț. N-aveai cum să-i afli numele și nici de unde vine. Cred că a murit de foame. Arăta astfel de parcă îl strivise o povară grea peste puteri. În degetele îngălbenite, semănând cu ghearele unei păsări de pradă, ținea ca într-un clește mânerul unui sac de piele, la care încuietoarea fusese turtită cu ciocanul, așa ca să nu se poată deschide. Doi oameni au trebuit să se căznească până i-au desfăcut degetele descărnate și i-au luat sacul. Ajutoarele magistraților n-au putut să-l deschidă și au despicat pielea. Abia atunci am înțeles de ce atârna sacul atât de greu: era înăuntru un bulgăre de aur cât un cap de copil. Ce-i mai trebuie aur mortului! Vedeți, domnule Sylvestre de Sacy, cum plebea Parisului se frământă pentru neînsemnate bunuri lumești, în timp ce omul poate muri de foame pe stradă chiar atunci când are asupra lui o adevărată comoară.

— Dumneata judeci ca un filozof laic, glăsui în sfârșit Sylvestre de Sacy. Mă întreb cine ți-a fost dascăl: domnul Jean-Jacques Rousseau sau sfântul Benedict de Norcia?

Călugărul își făcu semnul crucii și protestă:

— Departe de mine, domnule Sylvestre de Sacy! În afară de sfânta scriptură și de statutul ordinului sfântului Benedict n-am citit nici o carte. Dar viața are ea singură grijă să te învețe, iar ochii sunt făcuți să vadă. Să vă povestesc altceva. Asta s-a întâmplat la 29 aprilie, dacă nu mă înșală memoria, în foburgul Saint-Antoine, la fabrica domnului Reveillon. Fratele meu e contabil la fabrica lui și a jurat că nu minte. Domnul Réveillon a fost pe vremuri meșter în imprimarea desenelor pe hârtie de tapetat și, cu ajutorul celui-de-sus, a devenit proprietar al unei mari manufacturi, care hrănește patru sute de suflete. Muncitorii au vrut să li se mărească salariul. Domnul Réveillon declarase însă, înainte de alegerile

pentru Adunarea națională, că muncitorilor le ajung cincisprezece *sous* pe zi. Furia i-a împins la răzvrătire pe muncitori, trufia i-a făcut să nu se supună puterii consfințite de lege și nesupunerea lor a dus la vărsare de sânge. Garda a trebuit să-și croiască drum cu baioneta și cu pumnii, și cu toate că două sute de oameni au căzut sub zidurile casei, mulțimea dădea mereu buzna într-acolo. Oare această nesupunere nu-l mânie pe cel-de-sus?

— Ce să facă și ei, scumpe frate, obiectă zâmbind de Sacy, dacă cincisprezece *sous* nu le ajung decât să moară de foame cu încetul, dar nu să trăiască, mai cu seamă când au familie. Și fiindcă ai adus vorba, află că țăranii din împrejurimile Parisului au scumpit atât de mult legumele cele mai trebuincioase, încât eu sunt nevoit să mi le cultiv singur. Țăranul nu mai vrea să-și vândă marfa pe loc, o cară mai bucuros în capitală, știind că parizienii duc lipsă de toate și plătesc oricât. Constat că vârtejurile iscate în jurul Parisului au ajuns și aici prin lucarne, prin acoperiș, prin orologiul din turnul abației. Ți-ai pierdut cumpătul, scumpe frate.

Călugărul dădu să protesteze, dar tocmai atunci intră, cu pasul său voios, liniștit și sigur, părintele Thomassier. Strângând în mână șiragul de mătănii, îi dădu savantului binecuvântarea. După câteva cuvinte curtenitoare, de Sacy discută cu Thomassier despre ultimele lucrări ale congregației. Părintele, un bătrân uscățiv, cu părul alb, ochi albaștri și chipul surâzător, scoase din raft un tom cu scoarțe albe și începu să răsfoiască, plin de încântare, filele de pergament, arătând savantului opera sfântului Bernard, generos împodobită cu chenare pictate în aur, chinovar și lapislazuli, și cu miniaturi uimitor de fine, de un verde ca smaraldul.

— Iată manuscrisul pe care l-am primit de curând în dar din Greifswald, spuse părintele Thomassier. Urmând poruncile marelui Mabillon, pregătim publicarea lui, apoi o să dăm o mână de ajutor fraților noștri care au pus în lucru, la tipografia regală, o „Ediție a monumentelor monarhiei franceze”. Va fi o culegere de mari proporții, conținând

documente și gravuri adunate pe vremuri de Bernard de Montfaucon, fie-i ușori pașii peste râurile și văile Edenului. Capitulul[1] ordinului a copiat pentru noi această operă.

Deodată ochii călugărului scăpărară luciri fanatice, mâinile începură să-i tremure.

— Privește, prea onorate domn Sylvestre de Sacy. În acest episod din viața sfântului Bernard, penelul primitiv al unui pictor bizar a înfățișat pe fiorosii demoni păzind somnul satanei. Dar ieri mi-a fost dat să văd făpturile acelea negre, fără coarne și fără coadă, care sunt mai spăimântătoare decât orice plăsmuire. Groaznică este soarta Parisului nostru! – Mâinile bătrânului tremurau, vorbea ca în delir. – Ieri, da, am întâlnit lângă Notre- Dame de Paris șaisprezece negri. Albul ochilor le strălucea, vorbeau în limba etiopiană, strigau în gura mare tulburând liniștea și buna rânduială din capitala regelui. Mi-au părut aidoma acestor demoni care păzesc somnul satanei și au uitat de creator.

Capitolul IV

CLUBUL LUI MASSIAC

Prin anii aceia, domnul Massiac își înălțase în foburgul Saint-Honore o vilă somptuoasă. Moștenind de la tatăl său paisprezece plantații de trestie de zahăr la San Domingo, ajunsese, până la cei șaizeci și cinci de ani ai săi, să-și însutească averea. Morile de vânt, vastele plantații de cafea și bumbac, fabricile de zahăr, întinderile cultivate cu vanilie scundă, adevărate păduri, îi aduceau venituri fabuloase. Zeci de mii de negri trudeau pentru el la San Domingo. Pe malurile râușoarelor fumegau coșurile fabricilor de zahăr; abia respirau muncitorii negri în aerul îmbâcsit cu vapori fierbinți care purtau și particule minuscule de zahăr. Noaptea, în mizerele lor colibe de la hotarul savanei, unde începeau mlaștinile Salvasului, se zvârcoleau neputând dormi; miriade de

[1] *Capitul* – consiliul de preoți canonici al unei catedrale catolice. (N.ed.)

mosquitos[1] își înfigeau acele în pielea lor dulce. Ziua, sub ochiul mereu la pândă al vătafului, om de culoare, care-i zorea cu harapnicul din curele de piele de hipopotam, robii negri își dăruiau seva sângelui, forța mușchilor și încordarea nervilor unui *mosquito* biped, ale cărui bogății depășiseră de mult averile celor mai ilustre familii din aristocrația franceză. În timp ce la Paris domnul Massiac nu era primit la curte, și nici în saloanele prinților, la San Domingo el domnea înconjurat de un fast regesc: în afară de echipajele obișnuite, ca de pildă *volanta*[2] cu doi cai de care se folosea când își inspecta pământurile fără de hotar, avea carete aurite, împodobite cu o stemă pe care și-o însușise fără niciun drept; la carete erau înhămați cai scumpi cu harnașamentul împovărat de ținte, catarame și țarțamuri de aur. Când dădea o serbare, zeci de servitori, botezați cu nume antice pline de rezonanță, aleși din rândurile captivilor negri și de culoare sau ale indigenilor din San Domingo, crescuți de mici în somptuoasele palate ale lui Massiac, zeci de robi care se supuneau fără murmur și care primeau deseori o educație autentic franțuzească, erau postați la ușile numeroaselor săli, ca pentru a compensa prin înfățișarea lor falnică obârșia obscură a bogătașului.

În timp ce vreun bădărănos senior feudal din sudul Franței era obligat să respecte, în raporturile sale cu consătenii, anumite obiceiuri statornicite în acea epocă, iar adeseori se întâmpla ca nobilii francezi să fie tot atât de analfabeți ca și țăranii, nemaiputând fi socotiți stăpâni cu puteri depline, în drept să hotărască asupra vieții și morții șerbilor lor, dincolo, în colonii, Massiac, Esnambuc, frații Lameth se răzbunau pentru toate umilințele pe care le suferea la Paris orgoliul lor; domneau cu o nemaipomenită înfumurare, săturându-și cu o sângeroasă sălbăticie setea de putere pe pielea acestor robi coloniali care nici nu puteau crâcni și pe care vechiul „Cod negru” al maiestății sale îi trata ca pe niște obiecte însuflețite, aflate cu desăvârșire la bunul plac al stăpânului.

[1] Un fel de țânțari din regiunile tropicale (span.). (N.ed.)
[2] Trăsurică ușoară (span.). (N.ed.)

Pentru ca nimeni să nu mai pună la îndoială nobila obârșie a domnului Massiac și pentru a procura fiicei sale o nouă distracție, el adusese în măreața-i casă doi bufoni cocoșați – doi bieți copii de negri, anume schilodiți. Aceste tardive apucături de rege îi îngrozeau pe acei cărora li se întâmpla să-l viziteze pe domnul Massiac la San Domingo.

La acest burghez, care nu mai cunoștea nicio stavilă dorințelor sale, talentul său administrativ de netăgăduit, sprijinit pe o tehnică industrială înaintată, făcea casă bună cu apucăturile feudalului de pe vremuri. Dintru început el se străduise să reînvie însutit dezmățul odiosului, demoniacului criminal, mareșalul Gilles de Retz. Asemenea acestui contemporan al Ioanei d'Arc[1] osândit la ștreang de justiția regală din secolul al XV-lea pentru destrăbălarea lui nemaipomenită și pentru magie neagră, Massiac, regele neîncoronat al cafelei, își punea în aplicare josnicele-i porniri alegând victimele perversităților sale bestiale printre bieții africani de pe plantațiile din Haiti: acolo, departe de Franța, nicio lege nu le venea în apărare.

Nemernicul legase prietenie cu un fantast dement, un bărbat de vreo cincizeci de ani, un om la al cărui nume se cutremurau bătrânele bisericoase și tinerele aristocrate, iar tineretul blazonat zâmbea cu subînțeles. Era marchizul de Sade[2]. Spre deosebire de Gilles de Retz, destrăbălatul din evul mediu, devenit personaj legendar sub numele de Barbă-Albastră, care își înfăptuia odioasele planuri perverse fără să le descrie, marchizul de Sade, acest nou pretendent la tronul de rege al desfrâului, descria totul în cărțile sale înfricoșătoare, rod al unei imaginații sălbatice și nezăgăzuite, fără să pună însă în aplicare niciuna din fanteziile sale. Marchizul de Sade devenise pentru Massiac, care pe atunci era un hodorog cu barbă de țap, ten gălbejit și ochi lăcrămoși, cel mai bun sfetnic. Consultațiile îi erau răsplătite uneori cu un săculeț doldora de aur, care din cuferele ferecate cu

[1] Ioana d'Arc (1412-1431), eroină a poporului francez, țărancă. (N. ed.)

[2] Sade, Donatien-Alphonse-François de (marchizul de Sade) (1740-1814), scriitor francez, autor al unor romane cu caracter licențios. (N. ed.).

aramă și fier ale bogatului plantator trecea în mâinile marchizului scăpătat.

În ziua aceea, Massiac se trezi abia spre seară, după o noapte de orgii în foburgul Saint-Honore. În ajun se celebrase căsătoria fiicei sale cu mezinul lui Alexandre Lameth, deputat al stării a treia în Adunarea națională. Urmase un somn greu, agitat. De cum își deschise pleoapele grele și vinete, Massiac își aduse aminte că îl așteaptă încă o noapte albă: convocase la el, pentru o discuție de mare însemnătate, șaptesprezece dintre cei mai bogați reprezentanți ai coloniilor franceze. Trase de șnurul de mătase și un globuleț îmbrăcat în piele de antilopă lovi gongul de aur suspendat după ușă, iscând un sunet prelung, catifelat, amplificat de o pâlnie. Îndată apărură doi lachei în livrele purpurii, aducând un candelabru masiv cu douăzeci de lumânări. Massiac dădu poruncile cuvenite în fraze scurte, tăioase.

...Era la ora când de Sacy stătea de vorbă cu părintele-stareț Thomassier. Tot la acea oră, Ogé, ieșind de la Lavoisier, se îndrepta spre casa lui Restif de la Bretonne; mulatrul simțea nevoia să vorbească fetei pe care o iubea. Însăși Françoise, fiica lui Restif, îi deschise ușa.

— Mă bucur că ai venit! exclamă ea. Dar mai întâi să-mi spui de ce n-ai mai dat pe la noi de atâta vreme, și de ce posomoreala asta de înmormântare?

— Suntem cu toții prada unei adânci mâhniri. Mă tem că va trebui să ne așternem la drum mai curând decât prevăzusem, răspunse Ogé.

Françoise îl privi lung, dar nu spuse nimic. Ca să curme tăcerea care devenea apăsătoare, Ogé întrebă:

— Ce face tatăl dumitale? Aud glasuri în biroul său din tipografie.

— Tata e ocupat, ca de obicei. Nu poate să stea o clipă fără să facă ceva. Astăzi și-a terminat de gravat autoportretul. În curând va termina de scris cartea „Nopți pariziene”. Își notează toate observațiile, toate întâlnirile. Fiecare zi e prețioasă, spune el, și niciuna nu se va repeta. Ține cu extremiștii. Ziua muncește, iar noaptea bate străzile pentru a

cunoaște mai bine viața Parisului. Autoportretul îl arată înfășurat într-o mantie, purtând pe cap o pălărie cu boruri mari; pe pălărie – o bufniță uriașă, cu ochii bulbucați. Obișnuiește să se asemuie cu această pasăre. Spune: „Bufnița Minervei numai la căderea nopții își ia zborul”.

— Nu și-a mai schimbat atitudinea față de mine?

— Nu, și mă tem că n-o să și-o schimbe niciodată, răspunse tânăra. Acum nu poți să-i vorbești – e în birou cu domnii Fournier și Firmin Didot care se ceartă între ei de un ceas în privința dimensiunilor literelor tipografice.

— Ăsta nu-i un motiv de ceartă, spuse Ogé, dorind să abată convorbirea de la un subiect dureros pentru el.

— Ba uite că este, protestă cu vioiciune Françoise. Domnul Fournier pune la baza calculului său lungimea tălpii regelui, care, după cum știi, măsoară doisprezece țoli. Un țol are douăsprezece linii, iar o linie – douăsprezece puncte; ei bine, domnul Fournier socoate că a șasea parte a unei linii este dimensiunea cea mai potrivită pentru matrițele folosite la ștanțarea literelor. Domnul Didot nu vrea să admită în ruptul capului măsura asta, iar tata îi întreabă pe amândoi dacă nu cumva are vreo legătură talpa regelui cu foaia aceea denumită „Corespondentul din Picardia”. Și ce răspunde Fournier? Că prin introducerea acestor caractere se va lupta mai bine împotriva revoluției și nimeni nu va mai putea nega faptul că ziarul „Corespondentul din Picardia” se tipărește la tipografia lui Didot.

— Ce reprezintă acest „Corespondent din Picardia”? întrebă Ogé. Și de ce atâta discuție pentru o fițuică?

Glasurile răbufneau din birou tot mai înverșunate. Didot striga:

— Niciunul din tipografii mei n-ar consimți să culeagă material pentru foaia aia nemernică a lui Babeuf[1], un adevărat butoi de pulbere pus la temelia societății. Dacă ar exploda, întreaga omenire ar sări în aer. În predicile sale, Babeuf cere egalizarea averilor, confiscarea, fără drept de

[1] Babeuf, Gracchus (François Noël) (1760-1797), revoluționar francez, reprezentant eminent al comunismului utopic egalitar. (N. ed.).

răscumpărare, a pământurilor nobilimii. Ba mai cere și alte reforme, și mai năstrușnice, bunăoară, ca toate manufacturile să treacă în mâinile poporului suveran! Știi toate astea și ai îndrăzneala să afirmi că acest „Corespondent din Picardia” s-ar tipări la Paris, și încă la tipografia mea!

— Vai, domnule Didot! N-a fost decât o glumă, dădu îndărăt Fournier. Niciodată n-am crezut cu adevărat că ai putea simpatiza cât de puțin cu indivizi ca Marat, sau ca acest Babeuf care a devenit prieten cu „Prietenul poporului”. Halal prieteni ai poporului!

— Eu unul am multă admirație pentru Marat, dragii mei confrați, spuse deodată, încet, Restif de la Bretonne.

Didot se încruntă și se grăbi să plece, Fournier îi urmă exemplul. După câteva clipe Restif intră în camera unde se aflau Ogé și Françoise.

— Aha, dumneata erai, domnule Ogé, spuse Restif cu un zâmbet acru. Văd că iarna pariziană nu-ți prieste deloc. Ești cam palid...

Ochii lui Oge scăpărară la auzul acestei glume supărător repetate de parizieni, când se adresau unor oameni de culoare.

— Nu ți se pare că ora e destul de înaintată? reluă Restif cu o grosolănie neascunsă.

— Ba da, răspunse Ogé și ieși pe ușă fără „bună seara”.

Pe scări îl ajunse din urmă Françoise. Batista pe care-o ținea în mână era udă de lacrimi. Spuse:

— Te rog, nu te supăra. E un om ciudat. Ei, dar ce importanță are asta?

Ogé se opri.

— Adevărat, față de ceea ce mă frământă acum, n-are nicio importanță. Cât aș dori să te rog să plecăm împreună, dar asta ar însemna să-ți pun viața în primejdie. Mai ales acum... Rămase o clipă îngândurat, apoi repetă: mai ales acum. Poate că totuși visul nostru se va înfăptui cândva. Acum însă nu-mi mai aparțin.

Françoise tremura toată. Abia reuși să îngâne:

— Te rog măcar atât: să nu pleci fără să-ți iei rămas bun de

la mine.

Ogé trecu de două ori prin fața casei lui Massiac. Era lumină la toate ferestrele. Bătu apoi într-un anumit fel în portița streșinită de ramuri de castani. Îndată apăru un negru mărunțel care-i șopti:

— Nu aici se ține, în foburg.

La vila somptuoasă din foburgul Saint-Honore se adunaseră șaptesprezece dintre cei mai bogați plantatori din arhipelagul Antilelor. Erau de față cei patru frați Lameth; unul din ei se exersa în retorică la Adunarea națională. Nu lipseau nici nepoții lui Esnambuc, cel care pe vremuri dădea bani cu împrumut regilor Franței și cardinalului Richelieu și care-și îmbrăca slugile așa cum nici Regele-Soare n-ar fi putut să-și împodobească vreodată favoriții și miniștrii. Venise și abatele Maury, un individ grosolan, lacheu credincios al aristocrației pe ducă. Colecționa scrisori de la oameni celebri și adunase o adevărată arhivă cu descrieri de fapte extraordinare, toate însă închipuite. Elementul principal, însă, era domnul Massiac – cărunt, slăbănog, libidinos și iute la mânie. Pironindu-și invitații cu privirile ochilor lui lăcrămoși și bâțâindu-și capul cu țăcălia de țap, bătrânul zbiera:

— Nespălații din Adunarea națională au să ne aducă la sapă de lemn cu tâmpeniile lor! Ei sunt de vină că ne-am pomenit aici cu banda asta de sclavi care și-au luat nasul la purtare. Nobilimea Parisului s-a prăbușit. Versailles-ul nu mai face nicio ceapă degerată. La Fayette nu mai știe pe cine să trădeze și cui să se vândă, la un preț cât mai bun, firește. Cât despre Mirabeau, el e gata să vândă pe oricine, la orice preț. Nobilii cedează zeciuiala bisericii pentru că tot n-o iau ei, în schimb biserica cedează dreptul la vânătoare, de care nu s-a folosit niciodată. Cum vedeți, fiecare dă ce nu-i aparține, numai să-și salveze pielea. Domnii deputați ai Girondei acordă cu dragă inimă libertate negrilor și asta le sucește mințile sclavilor noștri. Să le băgăm bine în cap acestor deputați netrebnici că dacă vor încerca, de aici din Paris, să atenteze la drepturile noastre coloniale, n-o să mai primească

nicio fărâmă de zahăr, niciun bob de cafea.

— Ai dreptate, dragă Massiac, încuviință cel mai mare dintre frații Lameth. Toate acestea mă interesează și pe mine în cel mai înalt grad. Ne aflăm însă într-o mare încurcătură: oricât, noi am semnat faimoasa „Declarație” în care se spune, chiar de la primele paragrafe, că oamenii se nasc liberi și egali în drepturi.

— Mă, Lameth, mă, nu te știam așa de tâmpit, îl repezi Massiac. Bagă de seamă, dacă măcar o dată mai repeți fie și în gând prostia asta, desfac căsătoria dintre copiii noștri. Ceea ce am să spun acum să fie de învățătură tuturor dobitocilor ca tine. Cu toate că din principiu nu citesc niciodată nimic, acu, la bătrânețe, am citit totuși idioata aia de „Declarație”. Ultimul ei paragraf, al șaptesprezecelea, sună așa: „Dreptul de proprietate este sfânt și inviolabil”. Ei, păi negrii nu sunt proprietatea noastră? Acu pricepi? Să-i lămurești și pe flecarii tăi de la Adunarea națională. Să spui semi-nobililor ălora, ca și pârliților de scriitorași și avocățel lihniți de foame, că nu le-ar ajunge tot bugetul Franței ca să-i răscumpere pe sclavii noștri. Și poate nici n-o să vrem să discutăm despre răscumpărare! Avem sau n-avem corăbii înarmate? Ducă-se dracului Franța sanchiloților[1]! Trăiască stăpânii coloniilor independente! Ne pricepem și noi să ticluim declarații! De altfel – Massiac îl luă de braț pe Alexandre Lameth și pe abatele Maury și, retrăgându-se cu ei într-un colț al salonului, continuă în șoaptă – am luat măsuri să stârpesc banda aia de negri, împreună cu tot neamul lui Schoelcher cel care i-a adăpostit pe marooni, pe toți acești sclavi fugiți, așa-ziși delegați „legali” ai coloniilor. Las’ că-i cunosc eu pe prietenii răspopitului de Raynal, ateul ăla, răzvrătitul ăla. Acum, că s-au strâns grămadă la Paris și se dau de ceasul morții, doar-doar vor obține un decret care să-i facă egali cu

[1] *Sanchiloți* (în limba franceză *sansculottes*, de la *sans* – fără, și *culotte* – pantaloni scurți) – inițial, porecla dată de aristocrație sărăcimii orașelor, care purta pantaloni lungi, și nu pantaloni scurți, cum purtau nobilii și burghezii înstăriți; în timpul revoluției franceze, denumire dată maselor populare revoluționare. (N. ed.)

noi în drepturi, o să-i împușcăm ca pe prepelițe...

Abatele replică:

— Numai voi sunteți de vină că negrii din colonii au ajuns mai învățați decât stăpânii lor. Ei vă dădăcesc copiii, ei îi educă. La voi, negrii predau matematica, lucrează ca ingineri la fabrici de bomboane și de zahăr. În loc să vă trimiteți copiii la învățătură, îi copleșiți cu aur, în timp ce negrii învață și ajung oameni instruiți. Iată izvorul mâniei: *inde irae*[1]. Iată de ce supunerii și smereniei creștine i-au luat locul trufia rațiunii și iluziile amăgitoare despre libertate. Băgați de seamă: toți dușmanii regalității, toți ateii izgoniți din Franța au găsit azil în colonii. Acolo au întemeiat în taină loji masonice și seamănă răzmerița în rândurile negrilor. Această răzvrătire și înfumurare a rațiunii, această văpaie drăcească este proclamată spirit al libertății!

Massiac îl îmbrânci pe abate și spuse cu tonul răstit al omului obișnuit să fie înconjurat de sute de robi, al omului care stăpânește bogății fără număr:

— Tacă-ți gura, popo! Nu ești în amvon. Mai bine ți-ai rosti predica de la tribuna Adunării naționale plină de cârciogari, de niște prăpădiți de avocați care n-au nici zece mii de livre venit și mai îndrăznesc să-l dăscălească pe rege! Și de ce îndrăznesc? Pentru că o gloată de mațe-goale a împresurat Parisul și voi toți tremurați de frică. Voi ați dizolvat garda regală, voi ați înlocuit crinul alb al Bourbonilor cu cocarda tricoloră...

[1] *Înde irae* – de aici mânia (lat.). (N.t.)

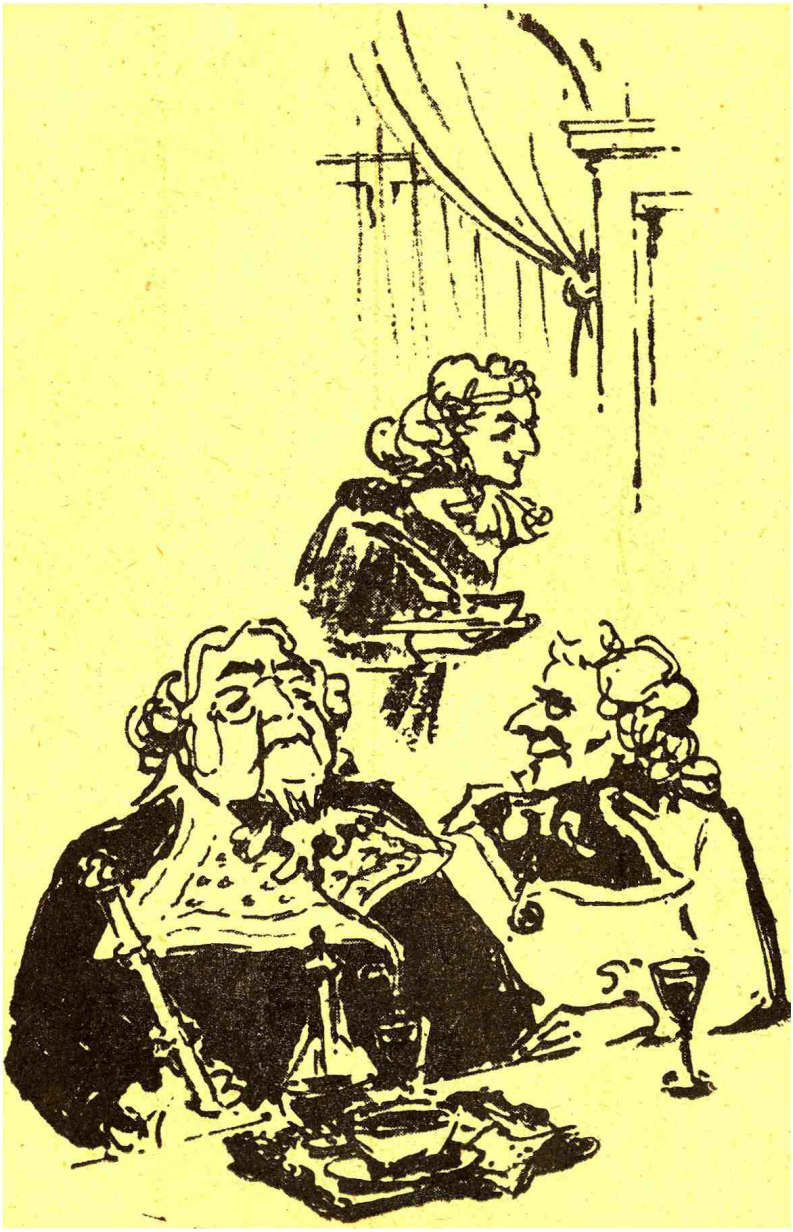

— Noi? Care noi, domnule Massiac? Sărmanii preoți, slujitori ai regelui și ai domnului?! Domnii Brissot, Vergniaud, Condorcet, Lavoisier și mai cu seamă Robespierre – iată din vina cui a venit aici deputația oamenilor de culoare. Domnii aceia au organizat „Societatea amicilor negrilor”. În colonii, i-au reunit în grupări pe negrii inteligenți și instruiți; tot ei au înființat un fond pentru încurajarea negrilor inventatori și dau azil sclavilor fugiți.

— Noi nu ne temem de negrii inventatori, ripostă Massiac cu o căutătură cumplită. Nu ne temem nici de inteligența, nici de instrucția lor. Puterea, banii, biciul și pistolul – toate sunt în mâinile mele. Și în sunetele acestei orchestre fac să joace cum îmi vine mai bine la socoteală și inteligența, și talentul, chiar dacă se vor găsi în capul unui om alb, nu numaidecât într-o scăfârlie neagră. Crezi că sunt idiot, ca miniștrii voștri? Uite, bunăoară, când negrul Dessalines a terminat de construit mașina aceea pentru bumbac, pe care tot el a născocit-o, l-am trimis îndată după asta să curețe trei ani de zile haznalele din San Domingo. O fi crăpat de mult. Nu ne sinchisim nici de cluburile de visători înjghebate acolo, în colonii, de lepădăturile Franței. Noi am dăruit regelui vasul „Cleopatra”. Un vas cu trei catarge și șaptesprezece tunuri. Cala lui are șapte etaje și în fiecare din ele pot fi înghesuiți câte trei sute de sclavi. E drept că nu încap să stea în picioare, dar nici nu trebuie. Crede-mă, dacă zaci patru zile într-o cală ca asta, te simți fericit când ajungi la plantații și poți trage în piept aer curat. Noi am dăruit regelui această navă! Și de patru ori pe an se transportă cu ea „fildeș negru”[1] – marfa coroanei – de la coasta Liberiei spre Guadelupa, Martinica și Haiti. Acest negoț aduce maiestății sale un venit mai frumos și mai sigur decât toate domeniile coroanei din cuprinsul Franței. Suntem dispuși să facem mici daruri și acelora dintre membrii Adunării naționale, cărora li se poate astupa gura cu dopuri aurite. Jur însă pe sfânta Genevieva, protectoarea cinstitului meu negoț, că înainte ca „amicii negrilor” să apuce să treacă prin Adunarea națională vreun

[1] Așa numeau negustorii de sclavi încărcătura vie a corăbiilor lor. (N. ed.).

decret privind răscumpărarea robilor, noi o să ștergem de pe fața pământului toată deputația. Picior de negru n-o să mai rămâie la Paris! De asemenea o să punem mâna pe toate coletele și scrisorile care vor fi expediate pe mare. Vom avea grijă ca niciun negru să nu afle ce se va hotărî prin decret. Iar dacă totuși huruitul mașinii revoluționare de la Paris va ajunge, dus de valurile oceanului, până la țărmurile insulei Haiti, îl vom înnăbuși cu bubuitul tunurilor de la toate forturile din San Domingo. Astea le spun pentru tine, Lameth. Ești deputat în Adunarea națională și trebuie să te ții tare. Fă așa încât mașina voastră să lucreze cât mai încet. Întâi și întâi trebuie să stai de vorbă cu Vincent Ogé. Bagă-i în cap că el, fiind mulatru și deci liber, n-are pentru ce să se încârdoșeze cu niște robi. Iar acum...

Massiac se întoarse spre ceilalți invitați și, fără să-i pese că întrerupe o discuție devenită generală, vorbi tare:

— Aș dori să știu, domnilor, dacă mă pot bizui pe dumneavoastră în cazul că vom avea nevoie de o sută sau două sute de mii de livre, ca să aranjăm unele trebușoare.

Apoi își expuse pe îndelete planul: mulatrii să fie corupți și întărâtați împotriva sclavilor negri.

S-au despărțit spre dimineață, tăcuți, cu mutre de conspiratori.

În casa Schoelcher, după însănătoșirea lui Toussaint și moartea tinerei femei, zilele se scurgeau încet și chinuitor. Ogé, Rigaud[1], Dessalines și Toussaint Breda, pacientul doctorului Marat, acum convalescent, se adunaseră pentru a discuta cu ceilalți negri despre misterioasele, înfiorătoarele năpaste care se abăteau aproape zilnic asupra negrilor, aici, între oamenii albi din Parisul revoluționar.

Cei șaizeci de delegați din insula Haiti, veniți la Paris în iarna anului 1789, după citirea „Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului”, erau atunci însuflețiți de cele mai luminoase speranțe. Ei cereau egalitatea în drepturi civile pentru întreaga populație de culoare a Antilelor; înaintaseră

[1] *Rigaud, André* (1761-1811), general haitian. (N. ed.)

Adunării naționale o suplică prin care solicitau dreptul de a-i răscumpăra pe robi, precum și dreptul de a alege și de a fi aleși în adunările naționale ale coloniilor, unde la douăzeci de mii de coloniști albi reveneau cinci sute de mii de oameni de culoare. Ca prim vărsământ pentru răscumpărarea robilor aduseseră cu ei, în saci de piele, șase milioane de livre aur – monede de obârșie veche, spaniolă, o adevărată comoară îngropată pe vremuri de corsari în locuri știute numai de câțiva bătrâni. Pentru aceștia nu mai aveau taine nici văile roditoare, nici smârcurile umede, nici colinele înflorite din Țara munților – Haiti – căreia negrii începuseră să-i spună de la revoluție *Kviskveia*, ceea ce înseamnă „Muma pământurilor”, căci „de aici urma să izvorască libertatea tuturor oamenilor de culoare din lume”.

Deocamdată, însă, această țară era o „mașteră” pentru negri, așa cum spusese Ogé în Adunarea națională. Explicase atunci ce anume reprezintă Codul negru. Dezvăluise deputaților Parisului și al provinciilor Franței cumplitele suferințe ale oamenilor cu pielea neagră, arătase că în fiecare an optzeci de mii de negri, sau chiar mai mulți, sunt aduși cu sila din Africa în coloniile franceze din Lumea Nouă, pe corăbiile uriașe ale traficanților de sclavi – și contele Mirabeau le botezase numaidecât „cimitiruri plutitoare”, strigând cuvintele de la locul său, în timp de Ogé mai vorbea încă.

Făcliile fumegau de ambele părți ale tribunei, proiectând pe pereții sălii *Manège* umbra mulatrului. Afară vuia furtuna. Paisprezece inși stenografiau discursul. În sala ticsită, înnăbușitoare, mulțimea de oameni, unii cu tricornuri pe cap și cu bastoane în mâini, alții cu bonete frigiene roșii ori cenușii, ascultau cu răsuflarea tăiată cum în țara aceea cu climă toridă negrii se prăbușesc, răpuși de razele dogoritoare ale soarelui, în timp ce culeg boabele de cafea; cum copiii lor învață din leagăn să pronunțe cuvântul „maassa” – stăpânul, proprietarul omului negru.

Ogé spunea:

— Doar pe o porțiune a insulei se cultivă trestia de zahăr, cafeaua, bumbacul și vanilia. Încolo – văgăuni adânci, păduri

necălcate de picior de om, hățișuri de nestrăbătut și lanțuri nesfârșite de munți, adică ceea ce marele dumneavoastră Rousseau a numit Pământ în libertate, Natura liberă în mijlocul căreia se naște omul. Dar această libertate ne este oprită nouă. Când biciul năprasnic al vătafului face să țâșnească șiroaie rubinii pe pielea noastră neagră, viața devine de neîndurat, soarele pare și el negru și simți că te sufoci. Am putea găsi un refugiu în sânul naturii, dar soldații voștri, poliția voastră, haitele voastre de câini ne urmăresc pretutindeni, ca pe niște fiare. Numai copiii bogaților plantatori cresc lipsiți de griji și în deplină libertate. De multe ori, pentru a ne salva viața, ne ascundem în adâncul prăpăstiilor. Acolo, într-o beznă de nepătruns, ne agățăm de liane și stăm spânzurați ore-n șir, fără a atinge cu picioarele pământul, în crăpăturile căruia se aud foșnind șerpi veninoși. Codul negru decretează că robul fugit ca să scape de pedeapsa cu bătaia trebuie stigmatizat. I se aplică pe umăr cu fierul roșu „semnul crinului alb” – stema regală. La a doua încercare de fugă, sclavul e ologit și desfigurat, iar la a treia, osândit la moarte...

...În colonii, tirania a fost ridicată la rangul de lege, spunea Ogé. Siguranța că nu va fi pedepsit, orice nelegiuire ar săvârși, l-a făcut neom pe plantator. Negrii, asemuiți unor obiecte, și-au păstrat totuși agerimea minții, iar stăpânii, oameni mărginiți cei mai mulți, se străduiesc să le nimicească, să le strivească orice tendință de gândire. Iată izvorul clocotului năprasnic din colonii, iată de ce negrii care îi învață carte pe copiii dumneavoastră au devenit o jucărie primejdioasă în mâinile stăpânului incult. Obiectele înzestrate cu rațiune au început să stârpească nătângele animale bipede care mânuiesc biciul și pistolul...

Prin rândurile de bănci trecuse un freamăt de indignare și neliniște: acest mulatru, această corcitură de om îndrăznea să-i amenințe pe cetățenii albi ai Franței, pe reprezentanții poporului alb, oameni bogați, cetățeni care mulțumită averii lor nu depindeau de nimeni...

— Jos aristocrația pielii albe! strigase atunci de la locul său

deputatul Robespierre. Să triumfe principiul libertății, chiar de-ar fi să pierdem coloniile.

L-au întrerupt. Nu l-au lăsat să vorbească. I-au curmat vorba clopoțelul lui Bailly și strigătele deputaților. Vocea tunătoare a lui Bailly a acoperit vuietul mulțimii:

— Niciun glas din rândurile națiunilor asuprite nu va rămâne neauzit...

Dar propriul său glas a fost înnăbușit de strigăte de indignare. Atunci Brissot, Vergniaud și Condorcet se apropiară de mulatrul care cobora cu pas șovăitor de la tribună și-i spuseră:

— Liniștește-te, totul va fi bine, vom emite un decret în spiritul „Declarației drepturilor”. Capetele noastre îți stau chezășie.

Vincent Ogé se uitase ostenit la capetele lor, întrebându-se cât prețuia oare o asemenea chezășie. Parcă prevăzuse că cei trei, ridicați întâmplător pe greabănul talazului, vor fi măturați de al nouălea val, că le vor cădea capetele sub cuțitul ghilotinei.

Era o Adunare națională de oameni șovăitori. Vor mai trece patru ani până ce iureșul impetuos al veacului al XVIII-lea va șterge de pe fața pământului Franța aristocrată. Convenția va nimici feudalismul, dar la rândul ei va pieri strivită de un pumn greu ca de plumb, un pumn de nebiruit pentru ea – paragraful al șaptesprezecelea din „Declarație”: „Dreptul de proprietate este sfânt și inviolabil”.

La Paris se mișcase puțin secundarul și evenimente calitativ epocale prinseră a se perinda, aruncând umbre groase pe cadranul orologiului istoriei.

Ogé cuvântă:

— V-am chemat, prieteni, ca să vă spun, ție, Toussaint, conducătorul nostru tainic – de vreme ce, spre durerea noastră, nu ți se redă libertatea nici pentru tot aurul din lume, ție, Pierre Chavannes, ție, Jean Riou, vouă tuturor, Dominigue Biassou, Georges Poussin, Félix Tutouaye, Jean-Pierre Rousseau, Benedict Corbeil, François Vigneron, Claretie

Vallon, Théodore Canglotand și ție, Rigaud, neașteptatul și nu prea sigurul nostru aliat, că noi am făcut o mare greșeală încrezându-ne în actele oficiale ale francezilor și punându-ne nădejdea în „Societatea amicilor negrilor” din Paris. Numai treizeci și șapte am mai rămas din șaizeci câți am fost la venire... Unde sunt ceilalți? La Paris, oamenii, și albi, și negri, dispar ca prin farmec. Uitați-vă, e târziu, dar Dessalines nu s-a întors încă. Ieri dimineață, nu ne-am regăsit patru prieteni. După amiază, au mai dispărut, nu se știe unde, alți doi. Nici magistrații regelui, nici domnul Mirabeau și nici comandantul Gărzii naționale nu izbutesc să dea de urma camarazilor noștri. Ce să fie asta? O coincidență fatală sau asasinarea sistematică a șaizeci dintre cei mai buni reprezentanți ai oamenilor de culoare, mandatarii populației haitiene, veniți cu toată încrederea la Paris, cel mai de seamă oraș din lume? V-am chemat ca... Așa cum ai ordonat tu, Breda, spuse Ogé întorcându-se către Toussaint.

Negrii și mulatrii își întoarseră cu toții privirea spre omulețul pe a cărui față tristă și calmă străluceau doi ochi mari. Acesta făcu un semn din cap către Ogé și toți ceilalți își plecară privirile.

— V-am chemat ca... repetă Ogé, ca să...

Se opri din nou. Atunci vorbi Toussaint:

— Prieteni, începu el cu un glas atât de stins, încât toți se sculară în picioare și se plecară puțin înainte ca să audă mai bine. Nu mai avem ce căuta în Franța. Înainte ca oamenii cu bune intenții, dar neputincioși, să apuce să facă ceva pentru libertatea noastră, alții, puternici și haini le-o vor lua înainte. Am să vă spun adevărul, fără ocol: înainte de călderea nopții ne vor măcelări pe toți. Chiar adineauri am aflat – prea târziu ca să mai putem obține cai, pentru a pleca spre Apus. Am fi îndată recunoscuți după culoarea pielii și uciși fără milă. De aceea, cine cunoaște estul Parisului, într-acolo să-și îndrepte pașii. Oricum, niciunul dintre noi n-ar izbuti să ajungă până la Havre. Lui Ogé și altor trei le-am dat ordin să se înfățișeze peste douăsprezece zile la prietenul nostru Clarkson din Londra. Adresa? Ei o știu. Și acum, voi, ceilalți! Machiați-vă,

deghizați-vă în milogi, puneți-vă în traiste merinde pentru două zile și, fără să mai zăboviți o clipă măcar, fugiți în districtul Cordelierilor. Acolo, cereți pomană în numele lui Laurent Bass. Veți fi ajutați. Cu bine!

Se lăsa noaptea. Ningea. Pe chei năvăliră dinspre Champs-Elysées doi bărbați, fugind la o bătaie de pistol unul de altul. Primul abia își mai trăgea sufletul, iar urmăritorul cugeta în sine: „Detunătura o să-i facă pe toți din cartier să se ascundă prin case, pe când dacă omul țipă, lumea o să se strângă cât ai bate din palme. Chiar și cei din case au să dea fuga să vadă ce s-a întâmplat. Așadar, trebuie să-l împușc, nu să-l înjunghii. Mă tem însă că n-am să-l nimeresc pe întuneric.” În clipa aceea omul fugărit se făcu nevăzut, spre disperarea urmăritorului său.

Gura canalului principal pentru scurgerea apei era împrejmuită de un grilaj. Bătrânul negru știa din pățite că va fi în siguranță numai într-un loc unde oamenii albi și copoii lor nu îndrăznesc să intre. Și, fără să mai stea pe gânduri, se strecură ca un șarpe pe sub grilaj. Puțul oribil cu pereții mâloși, care deschidea drum haznalelor Parisului spre Sena, fu singurul martor al acestei scene. Timp de șapte minute și jumătate bătrânul negru se căzni să se agațe de pereții netezi, lunecoși, acoperiți cu mucegai și cu miriade de cârcăiaci grețoși. S-a mai zbătut apoi îndelung și în tina canalului, învinețit de încordare și sufocându-se, înghițind cu gura căscată înfiorător scursorile infecte.

Urmăritorul alerga de colo-colo cu pistolul în mână, întrebându-se unde o fi dispărut negrul. A fost găsit tocmai în martie 1790, când apele fluviului au răvășit haznaua. S-a știut că e vorba de un negru după brățara de la picior.

Bărbați cu chipurile ascunse sub mască se înfățișau, sfidând soarta, la vameșii de pe zidurile, din culele și bastioanele ce înconjurau Parisul și le ofereau pumni de galbeni numai să fie lăsați să iasă din oraș. Dar ochii iscoditori ai vameșilor, hârșiți în de-alde astea, lunecau spre lobii urechilor ieșite de sub pălăriile pasagerilor mascați.

Chicoteau:

— Se vede că te-ai grăbit atât de tare, dragă cetățene, încât ți-ai mânjit urechile cu vacs.

Sau:

— E drept că îmi oferi pentru bagajul dumitale mai mult decât se cuvine, dar nu atât ca să-mi țin zilele tot restul vieții; știu doar că or să mă dea afară din slujbă dacă te las să treci.

Negrii pe care îi arestau vameșii nu ajungeau până la organele municipale. Dispăreau pe drum.

Schoelcher, francez alsacian, pleca spre miazănoapte cu pașaport în regulă. Lua cu sine un cufăr greu. Ținta călătoriei era Bruxelles. Îl însoțea o fetișcană nostimă, bălaie, frivolă și vulgară, pesemne ibovnica lui. Râdea întruna arătându-și dinții ca perlele, ochii îi jucau în cap drăcoși și-și strâmba într-un fel caraghios buzele cărnoase de un roșu aprins. Se fandosea, făcându-și mereu vânt cu evantaiul, răspândea la orice mișcare valuri de parfum, iar din gură îi ieșeau tot felul de vorbe murdare. Avea un ten lucios și bujori în obraji. Nimeni n-o lua în serios. La vamă, sergentul care o ajută galant să se suie în caretă profită de prilej ca s-o ciupească de picior, dar primi un vârf de pantof drept în dinți și sări la o parte mormăind „Târfa dracului!” Tocmai atunci domnul Schoelcher cobora scările și doi hamali se opintiră zdravăn ca să urce pe poclitul caretei cufărul greu, controlat cu câteva clipe înainte și pentru care se plătiseră toate taxele. Bătrânul vizitiu și cei doi călăreți de pe caii înaintași, sughițând de beți ce erau, spuneau întruna măscări, scuipau gros și pocneau din bice.

O luară prin sate și cătune, mai pe drum, mai pe alături de drum; ocolind Bruxelles-ul, ajunseră aproape de Dunkerque. Acolo se opriră într-un loc mai ferit și deschiseră cufărul din care ieși Ogé. Era mai mult mort decât viu. Iar drăguța lui Schoelcher azvârli cât colo peruca, făcu să-i dispară sulimanurile și redeveni tânărul mulatru Rigaud, care execută pe loc un dans îndrăcit. Călărașii și vizitiul se transformară ca prin farmec în niște negri bătrâni și cuminți din loja masonică a abatelui Raynal.

Ogé, care abia se ținea pe picioare și tușea întruna, îi spuse lui Schoelcher:

— Odată și odată, dragă prietene, ai să te însori și poate o să ai un fecior. Fie ca el să continue opera ta sfântă. Iar acum, până nu s-a născut încă, dă-mi ceva să mănânc. Eram să pier cu zile în afurisitul ăsta de cufăr plin de flogisticul[1] domnului Lavoisier.

— Nu mai bombăni atâta, Ogé, răspunse Schoelcher. Află că o dată cu dumneata a părăsit Parisul și sir Arthur Young. Acestui economist, explorator și scriitor englez nu-i vine la socoteală că Franța este astăzi în măsură, datorită laboratorului lui Lavoisier, să-și dubleze rezervele de praf de pușcă. De două ori i-a propus chimistului să se mute în Anglia. El a refuzat categoric și atunci Young, această iscoadă dibace, a ticluit astfel lucrurile încât, mai devreme sau mai târziu, proștii ăia au să-l decapiteze pe savant, drept mulțumire că a dublat puterea de apărare a Franței. N-aș dori să dăm ochii cu domnul Young la Calais. De acea ne vom opri la Dunkerque; de acolo, niște marinari englezi ne vor trece clandestin, cu goeleta lor, pe celălalt mal al Canalului Mânecii. Așadar, în ceea ce ne privește, totul e în regulă. Mă tem însă pentru viața lui Toussaint.

— Mor de foame, repetă Ogé. Și află de la mine, prietene: cât timp Toussaint e în stare să se țină pe picioare, nu trebuie să te temi pentru el. Nici nu-ți închipui câte a învățat de la viață acest negru în cei patruzeci și șase de ani ai săi!

Toussaint Breda mai rămase trei zile la Paris. Deghizările nu-i mai puteau ajuta. Aflase că pe urmele *negrului necunoscut*, cum îl numeau agenții municipalității Parisului, fuseseră asmuțite cele mai agere iscoade recrutate din slugărimea bogaților coloniști și din rândurile asasinilor de profesie – această tagmă specială, caracteristică Franței regale, compusă din oameni scăpați „condiționat” de

[1] Potrivit unei teorii greșite, răspândite în chimie în secolul al XVIII-lea, toate corpurile combustibile ar conține o substanță numită flogistic, care s-ar degaja în procesul arderii. (N.ed.)

spânzurătoare. Argoul polițienesc le dăruise o poreclă anume: „Cei divorțați de văduvă”. Erau, adică, oameni condamnați la spânzurătoare dar neexecutați, întrucât se învoiseră să îndeplinească anumite „misiuni speciale”. Când năvălise poliția, Toussaint reuși să fugă din mansarda unde-l ascunsese prietenul său Restif de la Bretonne; revărsatul zorilor îl găsi sub zidurile bisericii Samaritaine. Stătu aici toată ziua ascuns sub pod, prin bălăriile de pe malul Senei; spre seară nemaiputând răbda de foame, se hotărî să străbată „Insula”, având ca punct de reper gigantica rozetă a catedralei Notre-Dame de Paris. Deodată un glonte îi zbură pălăria din cap.

— Ce-i asta? Ce-i asta? strigă cineva la doi pași de el, și un tânăr cu plete lungi, cu obrazul colțuros, în cap cu un mic tricorn, așa cum purtau elevii de la școala militară din Brienne-le-Château, se apropie de el zăngănind din pinteni și-l apără cu trupul lui.

— A fost pentru mine sau pentru dumneata? întrebă tânărul într-o franțuzească stâlcită.

— Nu știu, răspunse Toussaint. Cine ești?

— Un ofițer corsican. Numele meu e Bonaparte. Îi detest pe francezii care, la adăpostul nopții, trag în oameni dezarmați ca dumneata. Ascunde-te la spatele meu!

Apoi tânărul scoase un pistol uriaș, îi cercetă tigaia[1] și mormăi printre dinți:

— Afurisită nație! Mă întreb dacă, după ce au sugrumat libertatea pe insula mea, vor reuși să și-o păstreze pe a lor?

— Despre care „insulă” vorbești?

— Despre Corsica, firește, nu despre insula asta de pe Sena!

Mai trecură câteva secunde. Lângă clădirile din depărtare se mișcară niște umbre. Tânărul ofițer șopti:

— Ia-o spre catedrală. Eu mai rămân aici. Bagă de seamă: nu treci strada până ce nu trag. Apoi te ascunzi la Notre-Dame.

Numără până la trei și apăsă pe trăgaci. Răsună o

[1] Mic rcipient în care se punea praful de pușcă la vechile arme de foc. (N. ed.).

împușcătură ca un bubuit de tun. Umbrele din depărtare se împrăștiară. În clipa următoare Toussaint urca scările uriașei catedrale, pe atunci încă neterminată. I se păru că vede niște fantome furișându-se spre el și auzi apoi un zgomot de pași, când aproape de tot, când venind de departe, ca picăturile de apă căzând într-o fântână adâncă.

Fugind pe treptele întunecate, negrul urca, orbecăind, tot mai sus. Se opri o clipă cu răsuflarea tăiată, apoi, călăuzit de o dâră de aer rece, ajunse pe parapet și se ghemui între ornamentele balustradei, acoperite cu o pojghiță de gheață. Jos de tot se așternea tăcut și întunecat Parisul. Doar ici-colo licăreau luminițe răzlețe. Statuile de piatră se plecau sumbre și nemișcate asupra orașului. Nu se auzea niciun zgomot. Totul sta cufundat într-o liniște adâncă. Deodată auzi lămurit pași. Un om se apropia tiptil, lipit de zid. Se opri, șovăi o clipă, apoi își desfăcu mantia, ridică pistolul și focul de armă lumină balustrada. Monstruoasa himeră dăltuită din piatră neagră de un fanatic din secolul al XIII-lea nu se clinti. Numai urechea zdrobită de plumbul glontelui împroșcă zăpada cu o jerbă de scântei.

Omul fugi speriat:

— Negrii ăștia blestemați se prefac în stane de piatră!

Peste alte zece zile vântul măturase zăpada, măturase și urmele negrilor ce se adăpostiseră de curând prin tufișurile de pe litoral, ori pe sub pinii dunelor nisipoase ale Canalului Mânecii.

Massiac avea și el grijile lui: doi dintre servitorii săi fugiseră. La Paris se desprimăvărase peste noapte și soarele topise zăpada pe care degerau picioarele negrilor nedeprinși cu ea. Preocupați de problemele franceze, „amicii negrilor” uitaseră cu totul de protejații lor, iar când și-au adus aminte, au constatat că negrii dispăruseră din Paris. Condorcet era încredințat că s-au întors acasă, văzând că decretul făgăduit întârzia. Franța începuse bătălia pe viață și pe moarte. La Bordeaux fuseseră prinși trei sute de nobili pe când se pregăteau să fugă. La Marsilia se identificaseră vreo două sute de familii în aceeași situație. Populația fremătă,

sărăcimea țipa, iar Adunarea națională cerea eliberarea acestor „inocenți”. Marat se năpustea cu furie în paginile ziarului său asupra bogaților burghezi din Adunare, iar Robespierre își ridica tot mai des glasul nu atât în apărarea asupriților, cât pentru a cere pedepsirea asupritorilor.

Se iscau vârtejuri tot mai puternice în afara discuțiilor din clădirea *Manège*-ului și, în timp ce deputații se ocupau de fleacuri, de amănunte neînsemnate ale intereselor proprietarilor, pe arena vastă a bătăliilor politice forțe năprasnice se ciocneau. Procedând cu duhul blândeții, Adunarea națională cerea îndurare pentru aristocrații care încercaseră să fugă din Franța, în timp ce conducătorii locali ai revoluției din provincii osândeau la moarte cu zecile și cu sutele pe nobilii prinși, vinovați că încălcaseră porunca acelora care se intitulau, deși fără a mai avea dreptul, reprezentanți ai poporului. Și în timp ce Adunarea naționala cerea, prin blânzii ei deputați, îmbunătățirea soartei oamenilor de culoare, peste capul acestei Adunări își dezlănțuise cumplita-i energie bogătașul turbat de furie, gata să pactizeze cu oricine, numai să nu-și piardă profiturile fabuloase ce le dobândea în colonii prin truda istovitoare a oamenilor negri. Astfel își încrucișau spadele clasele beligerante pe deasupra capetelor unor pigmei care se străduiau undeva, jos de tot, în furnicarul sălii hipodromului, să stăvilească stihia revoluționară, stihie stârnită nu prin agitație, nu fiindcă așa voiseră anumite persoane, ci ca rezultat al luptei acelora care nu mai aveau ce pierde împotriva celor care doreau să se înavuțească tot mai mult din munca altora.

În vâltoarea acestei bătălii, cei șaizeci de oameni de culoare, care se pierdeau nu demult prin mulțimea de pe străzile Parisului, au fost dați uitării.

Savignienne de Fromont era în drum spre Saint-Denis. Un vântuleț catifelat îi prefira alene părul bălai, nepudrat, care se revărsa în inele de sub pălărie. Frumoasa doamnă se ducea „la aer”. Prin capul ei ușuratic fluturau ca niște păsărele gânduri și mai ușuratice. Nici nu-și mai amintea de Adonis. Și

mai puțin se gândeau la negri domnii Brissot, Vergniaud și Barnave. Numai Massiac se îngrijea într-adevăr de ei. Îl preocupa foarte mult și situația din Paris. Trebuia să procedeze cu băgare de seamă, ca să nu se pună rău cu municipalitatea. În special îl frământau următoarele: dacă regele nu va mai avea nicio putere, dacă monarhia se va prăbuși în Franța, ce va avea el de făcut pentru a-și păstra averea independentă și a menține în colonii echilibrul politic? Domnul Massiac nu se sinchisea prea mult de problemele care-i frământau pe parizieni. Pe de altă parte, acelea care-i stăteau lui pe inimă nu preocupau masele pariziene – o delimitare foarte comodă, care îi lăsa bogătașului mâinile libere și îi îngăduia să dea directive fără a avea nevoie de aprobarea nimănui. Își stimula cu aur agenții, fără să-i inițieze însă în complicata urzeală a programului stăpânilor de sclavi.

Efectele nu se lăsară așteptate. Într-o dimineață, la Havre și la Saint-Malo se răzvrătiră fără veste marinarii. După o noapte de beție, ei porniră grămadă pe străzi. Devastau în drum toate casele unde locuiau muncitori, docheri, marinari sau servitori negri și-i aduceau târâș pe nenorociții cu pielea tuciurie până la debarcader, pe locul unde zăceau de multă vreme trei ancore vechi. Doi marinari îl apucau pe negru de picioare și-i crăpau țeasta de zalele lanțului ancorei. Un tânăr ofițer de pe bricul regal „Aurora” se silea, cu stiletul într-o mână și pistolul în cealaltă, să oprească primele rânduri de marinari beți, întărâtați. Dar căpitanul vasului, Simonet, se apropie repede de el și-i porunci să plece numaidecât și să nu se amestece. Atunci tânărul ofițer se duse întins la municipalitate, unde ceru un pluton de ostași din Garda națională sau de miliție; fu refuzat. După multă stăruință, izbuti să intre la primar. Mai-marele urbei îl primi cu răceală, îl lăsă să vorbească fără să-l întrerupă, apoi îi întinse o foaie de hârtie albastră: era raportul întâmplărilor din ajun. Printre altele ofițerul citi: „Mai mulți negri au violat pe fiica unui șef de echipaj. Marinarii indignați cer moartea negrilor.”

— Un șef de echipaj? De pe care vas?

— Văd scris aici bricul „Aurora”.

Tânărul păli.

— Află, domnule, că de o lună noi nu avem șef de echipaj. A murit de friguri galbene. Și n-avea nicio fată. Era necăsătorit. Dar nu s-ar putea întreprinde ceva pentru restabilirea ordinii?

— Absolut nimic, fu răspunsul primarului.

Tânărul ofițer nu știa ce să creadă. În cele din urmă ridică din umeri își plecă.

O zi leșietică, o pădure de catarge, iar dincolo – coamele înspumate ale tumultoaselor talazuri oceanice. Zvonuri neliniștitoare despre un viteaz conducător al negrilor; o vânzoleală înspăimântată pe cheiurile unde acostau corăbiile și se transborda cafeaua; șușoteli la biroul depozitelor de zahăr, un neîncetat du-te-vino, însoțit de zgomotul ușilor trântite, la oficiul pentru importul și exportul mirodeniilor din colonii; zarva stârnită de scrisoarea trimisă de câțiva cetățeni din orașul Bordeaux, proprietari ai mai multor firme de coloniale din Saint-Malo: alarmați de sosirea la Paris a unor sclavi negri, avertizau că unul dintre aceștia, mai fioros decât toți ceilalți, pe nume Breda, tâlhar fugit de pe plantațiile unui senior spaniol, pune la cale o răscoală a marinarilor de pe corăbiile franceze. Puzderia de zvonuri încâlcite, forfota iscoadelor benevole și plătite, aurul împărțit cu dărnicie – toate acestea umpleau de neastâmpăr marele port de pe coasta Franței.

Tânărul ofițer de pe bricul „Aurora” părăsise Havre-ul îndreptându-se spre Paris; aci îl așteptau părinții pe care nu-i văzuse de mult. Nu se mai gândea la comportarea ciudată a primarului, la plângerea șefului de echipaj inexistent, la masacrarea negrilor. Umbrele serii îl găsiră odihnindu-se într-o locantă de la o stație de poștă, așteptând să se schimbe caii la diligență. Diferitele întâmplări, scene la care asistase el însuși în arhipelagul Antilelor – tot atâtea dovezi de cruzime inutilă, date de compatrioții săi – nu-i mai chinuiau cugetul. Nu se gândea decât la apropiata revedere cu părinții și, întrucât auzise lucruri neliniștitoare despre situația din capitală, se întreba îngrijorat dacă nu li s-o fi întâmplat ceva

bătrânilor. Dar iată că un ecou al celor petrecute la Havre îl ajunse și aici.

În fața micii locante se opriră doi bărbați: un soldat voinic, înarmat cu o muschetă, escorta un negru puțintel la trup, cu ochi mari, inteligenți și triști. „Au mai prins unul”, se gândi marinarul în timp ce slujnica locantei, îndeplinind rugămintea negrului făcută într-o franțuzească impecabilă, îi aduse o cană plină cu apă. Ceea ce urmă îl făcu pe tânărul ofițer să cască gura de uimire. Cu o mișcare fulgerătoare, înainte ca slujnica să dispară pe ușa bucătăriei, negrul aruncă toată apa din cană drept în fața soldatului și cu o lovitură de picior îl făcu să scape arma din mână. După câteva clipe de bui-măceală, soldatul trase un foc în aer si începu să strige după ajutor. Tânărul ofițer nu fu în stare să priceapă unde s-a putut ascunde atât de repede micul negru. Slujitorii care veniră în fugă la strigătele soldatului, precum și hangiul și poștalionii scotociră peste tot, dar în zadar. Pe o grămadă de cărbuni ce se vedea în curtea vecină ședea un puști. Soldatul îl întrebă cu lacrimi în ochi dacă n-a văzut cumva încotro fugise negrul. Băiețelul îi arătă cu mâna spre gardul de peste drum, îndă-rătul căruia se vedeau peri, meri, vișini înfloriți și câțiva castani. Soldatul se repezi într-acolo și începu să bată cu furie la poarta casei vecine. I se mai alăturară câțiva inși. Toți erau curioși să afle unde a dispărut fugarul năzdrăvan. L-au căutat până seara, dar n-au izbutit să-i dea de urmă. Când soldatul povesti celorlalți cine îl îndrumase spre gradina de peste drum, șeful poștei și hangiul făcură ochii mari:

— Aoleu, domnule ostaș, rosti unul din ei, să știi că puștiul de pe grămada de cărbuni era chiar negrul care ți-a scăpat.

Se lăsase noaptea când diligența trasă de șase cai părăsi stația și porni în goană mare pe drumul luminat de lună, având printre pasageri și pe tânărul ofițer de marină. După mai puțin de o poștă, pe când drumul străbătea un desiș, se desprinse dintre roțile din spate ale diligenței un fel de balot care căzu fără zgomot în colbul șoselei. Diligența se depărtă într-un nor de praf. Balotul prinse brusc viață și iată-l în mijlocul drumului pe negrul cel mărunțel, mânjit de cărbune,

în haine ferfenițite și agitându-și amenințător pumnii în urma trăsurii. Încă o clipă și se făcu nevăzut în hățiș. Era Toussaint Breda.

Ogé și însoțitorii săi se îndreptau spre insula Haiti la adăpostul nopții. Hotărâră: dacă adunările locale nu le vor satisface revendicările, să ridice la luptă întreaga populație de culoare. Împreună cu alți doisprezece negri și mulatri debarcară în mare taină în apropiere de orașul Cap și dădură îndată de știre prietenilor din satele din jur, populate cu oameni de culoare. În micuțul cort durat pe țărm schimbară veștile triste cu instrucțiuni din cele mai riguroase. Abia întors din Franța și Anglia, Ogé află că era proscris, că nu mai avea niciun fel de drepturi, nici chiar acelea prevăzute de „Codul negru”.

Trecură câteva zile. Când li se dădu de veste că toate triburile au aflat despre cele petrecute în Franța, ridicară tabăra. Ogé și ceilalți doisprezece supraviețuitori înaintau cu multă fereală, ocolind drumurile umblate, pășind pe malul lutos, tare ca piatra, al Rivierei Mari, când Chavannes văzu în depărtare doi călăreți: veneau în galopul avântat al cailor. Când negrii îi văzură mai de-aproape, deslușiră că sunt dragoni. Cât ai clipi, cei doi călăreți fură făcuți prizonieri. Ogé le vorbi cu blândețe, îi întrebă încotro se duc, le luă gențile burdușite cu tot felul de hârtii, apoi, cu o liniște de parcă fixase anume acest loc pentru popas, începu să citească mesajele interceptate.

Totul era groaznic de simplu și de clar. În cele câteva zile pe care Ogé le petrecuse cu camarazii săi la Londra, prietenii din Paris izbutiseră să vestească celor din Haiti apropiata lor sosire. Asta l-ar fi putut salva pe Ogé, dar dușmanii nu stătuseră nici ei, în ultima lună, cu mâinile încrucișate. Iar mulatrul, de obicei atât de prudent, nu se grăbi de data aceasta să ia măsuri de pază. Reciti ultimul mesaj, semnat de guvernatorul coloniei, în care se spunea că „mișcarea a luat proporții alarmante, cuprinzând sute de mii de robi”.

Ogé jubila. În celelalte mesaje era scris negru pe alb că „trupe instruite, compuse din paisprezece mii de călăreți

negri, două baterii, opt mortiere și patru fregate pentru paza coastei, care arboraseră pavilionul negru, au și pornit împotriva guvernului legal din San Domingo, dar forțele albilor sunt superioare”.

— Strașnic! Cine o fi organizat toate acestea? se minună Ogé.

Pe dată îl străfulgera gândul: „Un singur om e în stare s-o ia atât de mult înaintea cursului vieții, să precipite atât de năvalnic evenimentele: nu poate fi decât bravul nostru Toussaint!”

Mototoli mesajele, își puse uniforma de căpitan artilerist de gardă, tricornul în cap și sabia la șold și se înfățișă astfel dragonilor. Aceștia se ospătau în tihnă lângă foc, cu niște pește, sorbind în răstimpuri câte un gât de rom fabricat în Cap, băutură aromată și groasă ca uleiul. La vederea lui Ogé uniformat, dragonii săriră în picioare, îl salutară cu mâna la tricorn și încremeniră în poziție de drepți.

— Ascultați, prieteni. În Franța se petrec lucruri mari. Voi nu aveți știință de ele. Eu însă, care chiar acum m-am întors din Paris, sunt perfect informat. Sunteți francezi?

— Nu, să trăiți, domnule căpitan, suntem mulatri.

— Știți ce scrie în documentele pe care le-ați avut în genți?

— Nu, maassa, răspunse dragonul salutând din nou.

Încruntându-se, Ogé îl apucă de braț și i-l trase în jos.

— Am vrut să aduc tihnă familiilor voastre, vorbi Ogé, pace căminelor voastre, odihnă în ceasurile înserării nevestelor voastre, pruncie fericită copiilor voștri. Am vrut să statornicesc buna înțelegere între oamenii de culoare, ca micuții voștri să adoarmă surâzători în dezmierdarea cântecului de leagăn al negreselor, ca mulatrul întors acasă în fapt de seară să tăifăsuiască liniștit cu prietenii sau să joace arșice. Am vrut să vă aduc tuturor pace și fericire. Dar uitați-vă ce scrie aici comandantul orașului Cap, ce scrie Limonade, mai-marele cantonului, ce scriu polițaii din San Domingo, din fortul Acul, din cantonul Marmelade. Ascultați ce scriu regii cafelei și principii bumbacului: *„Ogé și camarazii săi sunt creaturi diavolești, năpârci ale neamului omenesc și trebuiesc*

stârpiți”, și mai departe: „cine îi întâlnește, este obligat să-i omoare și pentru asta va fi răsplătit cu bani”.

Cei doi dragoni îl priveau îngroziți. Pe fața unuia se citea: „Dacă zic superiorii, înseamnă că așa este”; celălalt holba ochii și se prefăcea că înțelege.

— Și acum, dragii mei, spuse Ogé ca încheiere, sunteți liberi. Vă rog numai un singur lucru; să înmânați acest plic guvernatorului Blanchelande[1]. E mai ușor decât erau gențile voastre burdușite. V-ați astâmpărat foamea? Poftim și bani, să aveți de cheltuială la drum. Să spuneți tuturor: „Ogé nu va fi prins! Ogé va aduce pace și libertate!” Și acum – încălecarea!

Greu de precizat ce anume exprimau fețele dragonilor. Poate bucuria că au scăpat atât de ieftin, poate nedumerirea omului care se pomenește atras pe negândite în vâltoarea unor evenimente vijelioase. Se știe doar că marinarul, care înfruntă fără teamă furtunile cele mai năprasnice, se îngrozește atunci când căpitanul se ceartă cu nostromul cel roșcovan într-o zi de luni. Tocmai la o asemenea ceartă se gândeau dragonii, în loc să-i înspăimânte vijelia pe cale să se dezlănțuie.

Noaptea, în timp ce micul grup condus de Ogé înainta spre San Domingo, îi ieși în întâmpinare un pâlc de voluntari negri. Apăruți pe neașteptate dintr-o văgăună, rostiră ca pe o parolă cuvântul „Kviskveia”. Ogé descălecă de pe catâr și, cu torța în mână, cercetă încruntat chipul fiecăruia. Prietenii îi trimiteau vorbă că sus, în creierii munților, au fost aduse tunuri și puști. Patru fregate bine înarmate și cu echipajul alcătuit numai din negri dădeau târcoale Țării munților și, asemenea conchistadorilor de pe vremuri, vânau corăbiile spaniole și engleze care transportau arme. La șes se petreceau însă lucruri îngrijorătoare: acolo „se aruncaseră năvoade pentru prinderea peștilor de soi” și era mai bine ca Vincent să dispară pentru vreo trei zile în partea spaniolă a insulei.

— Și cine conduce toată mișcarea? întrebă Ogé.

---

[1] *Blanchelande, Philibert-François* (1735-1793), general francez, guvernator al San Domingo-ului. (N.ed.)

— Avem o căpetenie, dar nu-i cunoaștem numele. Pleacă, frate, și așteaptă să-ți trimitem vorbă.

Ogé și Chavannes ținură sfat. El să fie? Și dacă el este, o fi aflat de sosirea lor? Iar dacă n-a aflat, cum ar putea să-l înștiințeze?

Cotiră spre miazăzi și, după puțin, Ogé și cei doisprezece tovarăși ai săi cantonaseră lângă orașul spaniol Hincha, dincolo de hotarele posesiunilor franceze, cu gândul ca peste două zile să pornească în zori, pe poteci tainice, spre crestele munților.

Mijea de ziuă. În jurul cortului lui Ogé adăstau rânduite în formă de evantai câteva carete suflate cu aur, la care erau înhămați cai albi ca neaua. Când Ogé ieși să se spele, se opri uimit de acest tablou; apoi guvernatorul San Rafael Francisc Nunez îl invită el însuși în urbea pe care o conducea. Risipindu-se în amabilități, îi sfătuia pe Ogé, Chavannes și pe ceilalți „să nu se încreadă în francezi” și-i asigura „că vor găsi refugiu în Spania”. Vrând-nevrând, se urcară cu toții în carete, având drept gardă patruzeci de călăreți spanioli.

Dar caii spaniolilor nu i-au dus pe cei treisprezece negri și mulatri într-un oraș spaniol, ci în piața din San Domingo. Pe drum Chavannes și Ogé și-au dat seama că au căzut într-o cursă. Au omorât șase vizitii, au înjunghiat doi cai. Până la urmă însă au fost aduși cu maxilarele zdrobite, legați unul de altul, în amiaza dogorâtoare a acelei zile, în piața din fața catedralei. Aflând vestea, doamnele și domnișoarele au lăsat baltă micile piese de Rameau și Lulli pe care le cântau la clavecin și au dat fuga în piață, să nu piardă cumva spectacolul. Stăteau lângă grilajul bisericii franceze, învârtindu-și în mâini umbrelușele multicolore. Ogé, imobilizat de o funie groasă din fibră de cocos, strânsă atât de tare încât îi frânsese brațul stâng, fu îmbrâncit afară din caretă. Soarele îi păru o tipsie de cositor aprins, privirile i se împăienjeniră. Fire de sânge i se prelingeau mereu de pe buzele zdrobite. Somptuoasele carete, întâmpinate cu răpăitul tobelor și strigătele mulțimii, se opriseră la doi pași de eșafod. Niște roți uriașe pe care le învârteau gâzii și cele treisprezece cuțite cu

lame tăioase ca de brici, îndreptate înspre mișcarea roților, arătau limpede ce-i așteaptă pe conducătorii oamenilor de culoare.

Când Ogé și Chavannes, împreună cu ceilalți unsprezece delegați întorși de la Paris, fură legați de aceste roți, aproape că nu-și mai dădeau seama de nimic. Un ofițer de poliție dădu citire unui lung pomelnic de „jafuri și omoruri săvârșite de cei treisprezece oameni de culoare”. Treisprezece călăi prinseră a învârti roțile, treisprezece băieței negri încordară lamele cuțitelor și bucăți de carne vie, de om, țâșniră în toate părțile, fără ca celor torturați să le scape un geamăt, un strigăt.

„Toate acestea așa s-au petrecut și nu-i aici niciun cuvânt neadevărat. Piața toată a răspuns cu un răcnet înfiorător. În ziua aceea li se împărțise negrilor câte un ulcior de rachiu de orez și li se făgăduise că au să vadă în piață un spectacol frumos; să vină numai și vor petrece bine. Dar răcnetul lor sfâșietor îngrozi până și pe jandarmii coloniali, fercheși în uniformele lor albastre. Caii se traseră speriați până pe scările catedralei. Vaietele și strigătele năprasnice înspăimântară pe nevestele și fiicele coloniștilor, care nu bănuiau totuși că acest spectacol va stârni uraganul.”

Trecu o zi, se scurse o săptămână și de undeva, din coclaurile munților, apărură manifeste în care era descrisă această execuție. Toate erau semnate *Toussaint Louverture* – *Toussaint Demascatorul* – un nou nume al lui Toussaint Breda. Scria:

„Ogé a fost ucis, el a murit ca un martir în lupta pentru libertate. Niciun fel de calomnii nu-i pot necinsti numele, dimpotrivă, numele său va acoperi pe veci de rușine pe cel al călăilor lui. Manifestele noastre nu cuprind niciun cuvânt neadevărat.”

În noaptea spre 24 august, când o furtună cumplită se abătu peste întreaga fire, din pădurile dese care acopereau tot ținutul numit Movila Roșie, apărură, asemenea albinelor pe vremea roirii, asemenea dârelor de fum izbucnind din crăpăturile căscate în trupul unui vulcan, zeci de mii de oa-

meni care puhoiră pe povârnișuri. Zeci de focuri se aprinseră în munți. Printr-un fel de buciume, meșterite din scoarță de copac răsucită, strigau glasuri tunătoare, făcând să răsune văile râurilor:

„Ascultând de dumnezeul lor, albii săvârșesc groaznice nelegiuiri, dar acum îi va răpune răzbunarea noastră. Doborâți-l pe dumnezeul albilor, din a cărui vină vărsăm atâtea lacrimi. Există un singur dumnezeu – acela al libertății care arde în inimile noastre.”

Așa cum pe vremuri Herculanum și Pompei au pierit sub lava Vezuviului, tot astfel, începând din noaptea aceea, au fost rase de pe fața pământului palate, conace, fabrici de zahăr și de dulciuri, stații de poștă și spelunci ale albilor – stăpâni de robi. Mânia dezlănțuită mătura totul în cale. Sute de mii de negri veneau în iureș, pârjolind și spânzurând. Îl somau pe înverșunatul dușman să se predea, iar în caz de împotrivire răspundeau cu pumnale, plumbi și foc. Li se alăturară și trupele regulate alcătuite din oameni de culoare. Pâlcuri de femei albe, scăpate din vâlvătaia incendiilor, cu veșmintele mirosind a fum, se agitau înnebunite pe mal și nu se dădeau în lături de la niciun sacrificiu. Ofereau „averi colosale” pentru „un locșor cât de mic” într-o luntre care să le ducă la Jamaica sau Guadelupa.

În sfârșit, spaniolii și englezii, care până atunci stătuseră în expectativă, așteptând înfrângerea francezilor, găsiră că era momentul să intervină. Atacați de trupele aliate, răzvrătiții se mistuiră ca prin farmec; pe urmele lor luară drumul munților doisprezece bărbați mascați, înveșmântați în roșu din cap până în picioare. Singurul prizonier pe care albii izbutiră să pună mâna a fost un bătrân cu mintea rătăcită, căruia toți îi spuneau Bookman și era socotit vrăjitor. Nu s-a aflat adevăratul său nume. Cine o fi fost acest om, de unde i se trăgea porecla de Bookman – om al cărților, cărturar? Nimeni nu știa. I-au pus lui în cârcă îndemnurile buciumate prin văile râurilor, hulirea dumnezeului oamenilor albi. Au făcut din el căpetenia teribilei avalanșe stârnite „de nicăieri”. Și l-au executat. Un francez care asistase la execuție ne-a lăsat

următoarele rânduri – una dintre rarele mărturii datând din acea epocă: „Hăituit, Bookman a încercat să se ascundă prin împrejurimile orașului Cap, dar a fost găsit și ucis. Capul lui, înfipt în vârful unei sulițe lungi, a fost expus în Place d'Armes[1] a orașului cu următoarea inscripție: «Capul lui Bookman, căpetenia rebelilor».

N-am mai văzut un cap de mort atât de expresiv: în ochii căscați mai ardea văpaia ce clocotise în această inimă păgână. Ai fi spus că privirea lui Bookman dădea semnalul unui nou masacru."

Capitolul V

CONSTITUANTA

Cetățenii netrebnici din Adunarea națională i-au împărțit pe alegători în activi și pasivi. Activii, adică o mână de bogătași, să conducă milioanele de săraci lipsiți de drepturi electorale. Cum de nu pricepeți voi, sacerdoți demni de dispreț, voi, calpuzani certați cu onoarea, voi, bonzi vicleni, că, aplicându-se legiuirile voastre, ar trebui să-l lipsiți de drepturi electorale până și pe dumnezeul la care vă închinați?

Camille Desmoulins, „Pamflete"

Restif de la Bretonne cam intrase la griji aflând că filozoful negru Breda, cu care se întâlnise în câteva rânduri pe „Insulă" și discutase despre atâtea lucruri, făcea parte din deputația venită din San Domingo. Se înțelege că nu pomeni o vorbă despre acest episod, fiind sigur că de lăudat n-o să-l laude nimeni pentru că a găzduit un filozof negru. Îl regăsim citind fiicei sale Françoise ultimele însemnări pentru lucrarea „Nopți pariziene":

„Și iată că s-a abătut restriștea care avea să pregătească evenimentele de la 21 ianuarie 1793! În capitală domnea de câtva timp o liniște deplină, mulțumită lui La Fayette, care în

[1] Piața unde au loc parăzile, trecerile în revistă etc. (N. ed.)

loc de execuții, apela în acel moment numai la puterea inerției. Într-o seară, pe la ceasurile nouă, mă aflam la cafeneaua Manouri. La zece și jumătate apăru iacobinul acela căruia de atunci am început să-i spunem maratist. Era posomorât și îngândurat. Comandă o limonadă și începu să peroreze împotriva lui La Fayette cu o ardoare pe care băutura dată pe gât n-o tempera deloc. I-am spus lui Fabre[1], iacobin și el, dar mai blând:

— Să știi că s-a întâmplat ceva, «turbatul» e foc și pară...

— Te înșeli, mi-a răspuns el. Chiar acum vin de la iacobini. E liniște și pace!

Totuși ceva îmi spunea că altfel stau lucrurile. Am ieșit din cafenea și am luat-o spre Tuileries[2]. Când am ajuns în dreptul cazărmii grenadierilor palatului, m-am oprit. Zgomote ușoare, ordine înnăbușite m-au făcut să bănuiesc că se petrece ceva. Prin fața mea au trecut în fugă mai multe persoane, una câte una, dar la intervale scurte. Fremătam tot, de parcă încordarea acestor oameni grăbiți mi s-ar fi comunicat și mie. Uneori, factorul fizic care provoacă o anumită stare sufletească poate fi înlocuit de cel moral. O puzderie de gânduri confuze mi se învălmășeau în minte, când, deodată, mi-a izbit auzul un zgomot ciudat venind dinspre baraca cea mare, a ofițerilor. Am pornit furișându-mă într-acolo, dar m-am oprit. Am văzut un bărbat în uniformă de grenadier elvețian. Recunosc că m-am speriat, căci pe lângă faptul că, după cum se spune, «ei glasului rațiunii nu-i dau ascultare», nu era exclus ca omul să fie și beat. M-am depărtat repede și m-am ghemuit în spatele unei alte barăci. Am stat așa cam un sfert de oră, lăsând să-mi scape, fără îndoială, tocmai ceea ce s-a petrecut mai important. În sfârșit, l-am văzut pe elvețianul meu ieșind dintr-o altă baracă unde, după cum am observat când deschisese ușa, nu erau decât paie. După el a ieșit o femeie năltuță, zveltă, cu trăsăturile ascunse sub o mică

[1] *Fabre d'Eglantine* (1750-1794), dramaturg, militant al revoluției franceze, membru al Clubului cordelierilor; a luat parte activă la întocmirea calendarului republican. (N. ed.)

[2] *Tuileries* – palat din Paris, reședință a regilor Franței. (N. ed.)

mască.

— Să nu te miști de aici până nu mă depărtez, i-a spus brutal bărbatul, străduindu-se totuși să vorbească încet. Și să fii cu băgare de seamă!

Apoi s-a îndreptat spre «Grilajul nou». Nu m-am luat după el, sperând că voi putea să intru în vorbă cu femeia. Îndată ce grenadierul a ieșit pe poartă, m-am apropiat de ea.

— Știu totul, doamnă, i-am spus. N-aș putea să fac ceva pentru dumneavoastră?

— Păreți un om de treabă. Dați-mi vă rog brațul și ajutați-mi să duc pachetul acesta, pe care l-a pierdut servitorul meu când a fost atacat cu sabia de elvețianul care a plecat adineauri.

— Bruta aceea n-a încercat cumva să vă batjocorească?

— Domnule, ați văzut totul, așa încât n-are rost să mă mai ascund. M-a amenințat cu baioneta și am cedat. N-am avut încotro... Să mergem!

Am ieșit tot pe poarta pe unde fugise elvețianul. Când am ajuns în mijlocul pieței Carrousel, s-a oprit la doi pași de noi un cupeu enorm care venea la pas. Ciudat! Servitorul doamnei era înăuntru! A coborât îndată și mi-a luat din mână pachetul. După ce mi-a mulțumit, doamna m-a rugat să plec repede, susținând că altminteri mă paște o primejdie cumplită. I-am urmat sfatul. După câțiva pași m-am uitat înapoi să văd ce se întâmplă. Doamna nu mai era acolo. Sunt sigur că s-a urcat și ea în trăsura cea mare, căci în altă parte n-ar fi avut unde să se ascundă. Cine să fie această femeie? Al cui o fi cupeul? Nu voiam să mă avânt în presupuneri, căci s-ar fi putut întâmplă să mă căiesc. Atâta știu: necunoscuta nu și-a scos masca nici pentru o clipă. Am luat-o spre casă blestemându-mă în gând că n-am încercat s-o conving să-și ridice puțin măscuța. Am mers o bucată bună, când deodată am auzit o mare hărmălaie dinspre podul Saint-Michel. Am făcut cale întoarsă și am luat-o pe strada Jules Lecoeur, care mi s-a părut liniștită. Colț cu strada L'Hirondelle, am văzut la o poartă o bătrână care, după cum aflai mai târziu, ținea un lupanar. Bătrâna mă strigă. Am întrebat-o ce caută în toiul

nopții pe strada pustie?

— De unde vii? mă întrebă la rândul ei bătrâna.

— De la Tuileries, și am trecut prin piața Carrousel.

— Cum, și dumneata ești amestecat în *afacerea asta*?

— Care afacere?

— Nu mai are rost să te ascunzi, cred că s-a și terminat.

— N-am făcut decât să conduc o doamnă...

— Aha! Am ghicit care va să zică! Ei, atunci să-ți spun și eu ce păzesc aici, în toiul nopții: aștept un elvețian care-i și el amestecat. Nu poate să se înapoieze la cazarmă și o să vină să doarmă aici. Omul nu cunoaște casa, știe numai strada. Și la ora asta nici n-ar avea pe cine să întrebe...

În momentul acela se auzi dinspre chei un bocănit de pași... Am urat noapte bună femeii și am pornit pe strada L'Hirondelle, prefăcându-mă că plec, dar în realitate m-am ascuns în fundătura de lângă vechea Școală de desen, temându-mă ca nu cumva să-l întâlnesc aici pe Ogé, mulatrul acela care avea obiceiul să apară pe neașteptate, ca o nălucă. Omul care venea era chiar elvețianul pe care-l văzusem puțin mai înainte ieșind din baracă. A spus ceva bătrânei și au intrat amândoi în casă, iar eu m-am întors repede la poartă, voind să trag cu urechea. Vorbeau foarte tare. După ce l-a condus pe elvețian, bătrâna a coborât scara și m-a găsit la ușă.

— L-am băgat într-o cameră, cu o fată. Mi se pare însă că și dumneata ești în încurcătură, ca și elvețianul, ha? Dacă vrei, poți să rămâi aici.

Am primit. Baba mi-a făcut cinstea să mă culce în propria ei cameră, din fericire nu și în patul ei. Am adormit buștean. Dar pe la patru sau cinci dimineața m-a trezit zgomotul ce-l făcea elvețianul îmbrăcându-se – prin peretele subțire care despărțea camera lui de a noastră se auzea tot. Grenadierul spunea bătrânei într-o franțuzească pocită:

— Eu nu gustat din fata ta nicio bucățic, la mine bine înfruptat aseară cu una fată mult mai formos!

— Ia spune, ceea ce s-a pus la cale aseară, a ieșit bine?

— Ce tu spui la mine?... Dacă tu știi ceea ce pare că știi, eu

la tine tăiat capul! Știi ori nu știi?

— Nu știu, nu știu! se îngrozi cotoroanța.

— La tine face bine dacă uită tot!

Grenadierul a plecat aproape imediat, iar eu m-am întors acasă. Nu știam încă nimic din cele întâmplate, dar bănuiam că s-au petrecut lucruri grave.”

Françoise asculta cu atenție, clătinând din cap a dojană. Bătrânul nu se prea simțea în apele lui. Aruncând din când în când o privire stingherită spre fiica sa, urmă:

„Alarma a dat-o cea dintâi jupânească care îi informează pe iacobini despre tot ce se întâmplă la palat. Pe la șase dimineața, pe când eu mă despărțeam de patroana lupanarului, jupâneasa s-a înfățișat la secția iacobinilor, unde a făcut următoarea declarație:

«La ora unsprezece, fără să prind de veste, m-au închis în odaia mea. Uituca de mine lăsasem cheia pe dinafară. Apoi, timp de un ceas și jumătate, pe săli a fost un necontenit du-te-vino. Mai târziu m-am pomenit că ușa e deschisă. Nu auzisem când au descuiat-o. Mi-am dat seama numai când am încercat din nou să ies. Repede am pus ceva pe mine și am scos capul pe ușă. Am întrebat santinela ce s-a întâmplat. Omul nu știa nimic. Jos, însă, în galerie, toți erau agitați; am surprins șoapte:

— Se spune că regele a plecat.

— Unde ar fi putut să plece?

— La Saint-Cloud[1], firește!

Am înțeles multe din aceste puține cuvinte și am priceput și de ce m-au încuiat în odaie. Totul fusese aranjat din vreme. Vă atrag atenția asupra orei fugii: între 12 și 1 din noapte, judecând după forfota pe care o auzisem. N-au avut pe unde să iasă decât prin curțile ce dau în gangul care leagă Tuileries cu strada Échelles. Între timp alte cupeuri se lăsau dinadins prinse în piața Carrousel, ca să abată atenția.»

S-a întâmplat întocmai cum presupunea femeia...”

Restif continuă cu glas tremurător:

— Știi, Françoise, cum am ajuns acasă, m-am apucat de

[1] *Saint-Cloud* – palat regal în apropiere de Versailles. (N. ed)

lucru. N-aș fi aflat până seara despre cele petrecute, dacă nu s-ar fi oprit să pălăvrăgească lângă casa noastră două spălătorese. Una din ele spunea: *„Regele a șters-o astă-noapte. Cu delfinul, cu regina, cu Elisabeta și cu fie-sa.”*

„Abia atunci am înțeles că s-a întâmplat un mare eveniment. Era pe la amiază. M-am îmbrăcat repede și am ieșit în oraș – zvonul era adevărat. La capătul lui Pont-Neuf, la Vallée (piața de orătănii de pe cheiul Augustin), m-am întâlnit cu astronomul Lalande. Văzându-l palid și necăjit, am dedus că nu e aristocrat. Toată lumea era îngrozită. Am luat-o spre Tuileries, apoi spre Palais-Royal. M-am întors pe strada Saint-Honoré. Pretutindeni se dădeau jos, cu pietre, stemele regale, chiar și firmele notarilor. Ține minte, Françoise: în Franța monarhia a fost doborâtă într-o singură zi. Au urmat trei zile de frământări și neliniște. În seara de 22 iunie o veste a străbătut Parisul: Ludovic și întreaga lui familie au fost prinși la Varennes (Varennes-en-Argonne, Meuse). Se vorbea că șeful poștei de la Sainte-Menehould l-ar fi somat pe vizitiu:

— Stai, altfel trag în cei dinăuntru!

Auzind somația, Ludovic ar fi scos capul și ar fi spus:

— Dacă-i așa, oprește.

L-au băgat într-un han.

A fost prima lui închisoare.”

„La 21, 22, 23 și 24 (iunie 1791) un singur gând îi stăpânea pe toți: Ludovic avea să se întoarcă la Paris. Dar ce întoarcere! Doi comisari ai Constituantei, Barnave și Pétion, au fost trimiși să-l aducă de la Varennes. Parisul a început să-l aștepte din seara de 23 iunie, și împreună cu tot poporul m-am dus și eu la Tuileries. Aici ni s-a spus că regele nu va veni astă-seară. Mulțimea s-a împrăștiat. Cufundat în gânduri am pornit, fără să-mi dau seama, spre Champs-Elysées, am trecut de locul unde se afla Coliseul atât de puțin durabil (clădirea pentru festivități și spectacole de lângă strada Penthièvre și Champs-Elysées), efemera creație a celui din urmă dintre Philippi, și cel mai neînsemnat, cu tot răul pe care l-a pricinuit! Mi-au venit în minte cuvintele psalmului:

«Transivi et non erat»[1]. Apoi am trecut prin dreptul grădinii rechiziționate a marchizei de Pompadour. «Vai, mi-am zis, câte existențe sclipitoare au pierit pentru totdeauna! Și câte altele vor mai dispare fără urmă.» Trecând pe lângă grilajul parcului de la Chaillot, mi-am lăsat gândul să rătăcească în trecut. Ce chef strașnic am tras aici o dată, cu amicul meu Boudart și cu trei actrițe... Mi-am amintit cu plăcere și de delicioasele clipe petrecute cu bunul meu prieten Renault și cu frumoasa Deschamps, eroina penultimei nuvele din volumul XXII al «Contemporanelor» mele. Mi-am adus aminte de Zephira, această perlă de duioșie, de Virginia. Apoi mi-am dat seama că m-am rătăcit. Am făcut cale întoarsă. Orologiul bătuse de unsprezece ori. Nu se vedea țipenie de om. Am luat-o de-a lungul parcului și, după ce am trecut de strada Marigny, am încetinit pasul. În parc, pe balustrada șanțului care mă despărțea de ei, ședeau un bărbat și o femeie. Pașii mei nu făceau zgomot, iar gardul înalt mă ascundea privirilor lor.

— Cumplită e revoluția, tocmai spunea bărbatul, și nici gând să se termine! Să trec granița ar însemna să fug din fața dușmanului. Pe de altă parte, dacă nu plec, voi fi dezonorat. Mi-au și trimis chemarea. Am răspuns că prezența mea e necesară aici. Până la urmă, însă, mă hotărâsem. Îmi propuneam să plec chiar mâine. Dar acum, dacă-l aduc înapoi pe rege... Cine știe ce-o să se mai întâmple! Și apoi, nici nu-i atât de simplu să treci granița.

— De mult trebuia să emigrezi, domnule, răspunse femeia. Iar cât privește datoria, ce ai putea să faci aici, în preajma unui rege nevolnic și care îți este dușman mai aprig chiar și decât democrației? Acum că i-au prins, nădăjduiesc că o să piară în sfârșit. Îți dai seama ce bine ar fi pentru noi, pentru toți oamenii cinstiți, dacă ar cădea capul acestui Ludovic lipsit de voință? Toată Europa s-ar ridica, toți regii s-ar uni! Iar mercenarii, pe care îi poți asmuți ca pe niște câini împotriva altor câini, ar deveni o unealtă a răzbunării noastre. Nu avem altă speranță decât moartea lui Ludovic al XVI-lea. Cât timp

[1] Am trecut pe acolo, dar el nu mai era (lat.). (N. t.)

trăiește, cât timp păstrează fie și numai un simulacru, de autoritate, cât timp se bucură, măcar în aparență, de libertate, de respect, suntem de plâns! Marile puteri nu vor întreprinde nimic serios pentru noi.

— Vai, doamnă, vă înșelați amarnic! Cunosc mai bine ca dumneavoastră aceste mari puteri în care vă puneți atâtea speranțe, de la care așteptați ajutor și restabilirea în drepturi! Deși nu arată pe față, în realitate le bucură dezastrul unei țări puternice pe care cândva au pizmuit-o; ele așteaptă numai momentul prielnic pentru a tăbărî asupra noastră, pentru a ne distruge pe toți – aristocrați și oameni cu școală. Așadar, să nu vă faceți iluzii, doamnă. Situația noastră este disperată. Și dacă mi-ar sta în fire să mă las mânat de ură și nu călăuzit de rațiune, m-aș înregimenta fără zăbavă în rândurile revoluționarilor.

La aceste cuvinte, femeia se ridică brusc și se depărtă. Bărbatul o chemă de câteva ori. Din răspunsul ei am deslușit doar atât: «Nu! Nu! Nu vreau să te mai văd. Niciodată!»

S-a luat după ea. I-am strigat:

— Orice motiv te-o fi îndemnat, sfatul meu e să devii patriot!

Și am plecat în grabă. Am ajuns acasă la unu din noapte, fără să întâlnesc vreo patrulă...”

— Asta ai redat-o foarte bine, spuse Françoise, obligată să-și dea părerea despre însemnările părintelui ei. Și ce-a urmat? Ochiul ți-e ager și auzul ascuțit, tată. Eu însă tot mă mai las uneori amăgită de basme...

„A doua zi totul era în mișcare. A fost mobilizat tineretul și în general toți bărbații care nu trecuseră de patruzeci de ani. Fugarul urma să sosească abia spre seară. Am fost de față la întoarcerea lui. Din ziua aceea l-am considerat detronat. Garda națională era rânduită pe două șiruri, de la bulevarde până la castelul Tuileries. Stăruia o tăcere adâncă, abia întreruptă, răzleț, de câte o înjurătură surdă. A sosit, precedat de mii de zvonuri, care de care mai năstrușnice; mulți erau încredințați că vizitiii lui sunt înalți dregători puși în fiare, cu toate că nu li se vedeau niciun fel de lanțuri. Iată-l deci pe

Ludovic din nou acasă, dezonorat de mișelia săvârșită, dar pentru care n-a fost pedepsit nici măcar de mersul firesc al lucrurilor: credincioasă principiilor sale, Constituanta a decretat că Franța e o monarhie, l-a iertat pe rege, ba mai mult chiar, dorind să-i intre în grații, i-a lăsat și onorurile, câte s-au mai putut. Din acel moment, alde Lameth și Barnave au început să afișeze alte păreri. Mirabeau, marele Mirabeau nu mai era. Murise în aprilie, îți amintești, nu-i așa? Ce-ar fi făcut Mirabeau? După câte știm despre el, e de presupus că ar fi făcut totul pentru restaurarea monarhiei, că ar fi atras și alte state întru înfăptuirea planului său, că nu am mai fi avut război – dar ce am fi devenit? Nu-i greu să ghicim, cunoscând – și cine n-o cunoaște! – firea despotică, cruzimea împinsă până la barbarie a marelui Mirabeau. În zilele noastre el ar fi devenit un nou cardinal Richelieu, lui Ludovic al XVI-lea fiindu-i rezervat, ca și lui Ludovic al XIII-lea, doar rolul de prim-supus. Lamethii, Barnavii și alți câțiva ar fi fost numiți în diferite funcții potrivit împrejurărilor. La Fayette ar fi ajuns generalisim sau poate conetabil[1]; Mirabeau, însă, ar fi jucat, fără doar și poate, rolul primului ministru. Prințul de Orléans ar fi pierdut tot, absolut tot; Mirabeau nu s-ar fi sfiit în alegerea mijloacelor, numai să scape de el. Am avut putința să urmăresc viața particulară a lui Mirabeau, mulțumită unuia dintre secretarii săi, bărbat demn de toată considerația, dar pe care Mirabeau îl trata mai rău ca pe un ocnaș. După ce am asistat la sosirea lui Ludovic, m-am întors în foburgul Saint-Honoré, prin piața în care se înalță o statuie ecvestră...”

— Am impresia, dragă tată, îl întrerupse Françoise, că nu poți să te regăsești, să-ți precizezi poziția în această lume atât de ciudată. Toate câte le-ai descris aici te frământă nespus: te văd găzduind dușmani ai regelui, ca apoi să devii părtaș la fuga lui Ludovic. Cruță-te. La vârsta ta... Și apoi nu vreau deloc să rămân orfană.

Restif nu apucă să-i răspundă. Intrase domnul Brissot, scuzându-se că-i deranjează la o oră atât de târzie. Era foarte

[1] Conetabil – în Franța de odinioară, comandantul general al armatei. (N. ed.)

palid și o privi lung pe Françoise cu ochii săi miopi. Tânăra fată interpretă într-un anumit fel această privire. Se simți de prisos și ieși din cameră; trecând pragul nu se putu abține însă și întoarse capul: Brissot o privea din urmă. Cu neliniștea cuibărită în inimă, Françoise se așeză să lucreze la o broderie. Prin fereastra deschisă vântul nopții îi aduse la urechi crâmpeie de frază. Lucrul îi scăpă din mâini. Înlemnită de groază așteptă să audă urmarea. Brissot spunea, aproape în șoaptă:

— În numele omeniei și dreptății, trebuie să dezleg această taină înfiorătoare. L-ai cunoscut doar, venea des pe la voi, știu bine. Spune și dumneata dacă el și prietenii lui păreau a fi niște rebeli, niște bandiți de drumul mare? Vreau să apăr de orice calomnie memoria lui Ogé și a celor doisprezece tovarăși ai săi. Franța nu poate rămâne nepăsătoare când sunt uciși oameni a căror singură vină este că au pielea de altă culoare.

Restif gâfâia. Dădu să spună ceva dar îl înecă tusea. Françoise se ridică în grabă, se întoarse în camera tatălui ei și, adresându-se lui Brissot, îi spuse cu glas ferm și în aparență foarte calmă:

— Vă pot da unele informații. Ogé și cu mine am fost logodiți. Îi găsesc o singură vină: că născuind spre un țel atât de nobil, atât de sublim – dezrobirea semenilor săi – a plecat singur, nu s-a putut hotărî să mă ia cu el. Aș fi primit bucuros să-i fiu tovarășă de viață și de moarte.

Nu mai fu în stare să rostească niciun cuvânt. Urcă în fugă scara îngustă, întunecoasă, care ducea la mansardă și, fără să aprindă lumina, se prăbuși zdrobită într-un fotoliu spart, plin de praf. Brissot nu mai zăbovi mult la Restif. Convorbirea îi nemulțumise pe amândoi.

Avocatul începu să cutreiere Parisul sperând să dea de urma negrilor. Informațiile pe care le obținea erau însă atât de contradictorii, încât îl buimăceau. Supunând totul celei mai riguroase analize juridice, Brissot dibuia câte-o potecă ce părea că duce cu siguranță spre descoperirea misterului. Dar poteca dispărea brusc, ca un pârâu ce se resfiră prin nisipuri

aride, fără să se verse nicăieri. Atunci, luptând împotriva deznădejdii, făcea apel la tot curajul de care era în stare și o lua de la capăt.

Ziua aceea a însemnat pentru Franța începutul unui nou șir de calamități și de evenimente sângeroase; cel mai important dintre ele – fuga regelui la Varennes – fusese determinat de înlănțuirea întâmplărilor desfășurate din octombrie 1790, și anume: Constituția începea să stânjenească monarhia, luau ființă departamentele, adunările districtuale și tribunalele, se închideau mănăstirile și capitulele și se apropia ceasul, ultimul ceas pre-mergător vânzării patrimoniului național. Influența generalului La Fayette slăbise. La Paris se creaseră patruzeci și opt de secții – noi celule ale revoluției. La adunările acestora se ridicau glasuri mânioase împotriva miniștrilor regelui. Erau învinuiți atât ei, cât și monarhul lor, că sunt incapabili să guverneze, că-i favorizează pe aristocrați. Ca urmare, Ludovic al XVI-lea trimise în Germania pe general-locotenentul Augeard, ca să-i sfătuiască pe feudalii alsacieni și lorenieni să adreseze plângeri consiliului imperial. Plângerile aveau să fie îndreptate împotriva acțiunilor care frustrau pe principii germani de drepturile lor și împotriva celor ce se întâmplau la frontiere.

Oștirile emigranților, puse sub comanda lui Bouillé[1], și unitățile austriece alăturate lor așteptau sosirea regelui Franței. În corespondența sa secretă, Bouillé îi recomandase regelui să cedeze Angliei niscaiva colonii și, într-adevăr, în ianuarie 1791, un mesager regal, pe nume Champsonné, fusese trimis la Londra cu misiunea de a oferi Angliei răzvrătitele Antile, drept răsplată pentru apropiata intervenție a coaliției monarhiilor străine în treburile franceze.

În vara anului 1790, inginerul Dufourney, medicul Santex și tipograful Momoro întemeiau în vechiul district al Cordelierilor, devenit acum secția „Teatrul francez”, „Societatea prietenilor drepturilor omului și ale cetățeanului”.

[1] *Bouillé, François-Claude-Amour* (1739-1800), marchiz, general francez, comandantul trupelor de la Metz; a reprimat în mod sângeros răscoala regimentelor din Nancy, a pregătit fuga regelui Ludovic al XVI-lea. (N. ed.)

Această societate era numită pe scurt „Clubul cordelierilor”. Deputații din provinciile îndepărtate, dintre care unii nu fuseseră niciodată în capitală, nu prea se simțeau în largul lor la Paris. Instinctiv ei căutau să se stabilească prin apropierea Adunării naționale, ca să fie împreună, la nevoie. Închiriaseră, nu departe de Adunare, cu două sute de franci pe an, refectorul mănăstirii iacobinilor. Această mănăstire nu fusese la început decât o capelă; o clădiseră, spre proslăvirea sfântului Iacob, șapte frați predicatori, statorniciți la Paris în 1217. După numele capelei a început să i se spună și străzii Iacobină, păstrându-se însă și numele ei vechi – Strada Mare. Mai demult se numea strada Sf. Benedict. Pe timpul Adunării naționale, călugării ajunseseră proprietarii a trei imobile și clădiseră o mănăstire mare în strada Sf. Iacob, păstrându-și denumirea de *iacobini*. Mai târziu ei au mai durat o mănăstire în strada Saint-Honoré. Și aici a luat ființă un club politic. Aproape de intrarea principală cu trei arcade – prin cea de la mijloc intrau echipajele, iar prin cele din părți, cu statuia lui Dominic și cea a Ecaterinei din Sienna așezate în firide, intrau cei ce veneau pe jos – era o altă poartă ce ducea într-o curte mare, pietruită, în mijlocul căreia se înălța clădirea propriu-zisă a mănăstirii. Deputații care se întruneau aici intitulaseră cercul lor „Societatea amicilor constituției”, dar secțiile pariziene se încăpățânau să-l numească „Clubul iacobinilor”. La începutul verii lui 1790, iacobinii puseseră rânduială în activitatea clubului lor: întocmiseră un regulament, stabiliseră norme pentru admiterea de noi membri și numărul acestora creștea repede, căci nimănui nu i se impunea să facă neapărat parte din componența Adunării naționale. La intrare ședeau cenzorii, controlând carnetele. În primele luni de la înființarea clubului se întâmpla destul de des ca la intrare să stea Alexandre Lameth, generalul La Fayette, ducele de Orléans, care se alăturase revoluției, sau cântărețul de operă Lays, controlând carnetele de membri ale iacobinilor ce veneau la întrunire.

În scurt timp localul devenise neîncăpător, dar iacobinii țineau să rămână prin preajma *Manège*-ului. Călugării

iacobini, care veneau și ei, din curiozitate, la ședințele clubului și se holbau la fețele înnegrite de soare și vânt ale oratorilor, cu mirarea școlarului care vede o pasăre exotică și-i aude ciripitul ciudat, aflând că chiriașii lor, oameni cărora le plăcea curățenia și buna rânduială în toate și care aduseseră o însuflețire neobișnuită între zidurile mănăstirii, aveau de gând să-i părăsească, au pus la dispoziția deputaților iacobini sala imensă, mansardată, a bibliotecii. Ocupa un etaj întreg și nu era tăiată prin despărțituri. Suprafața ei era egală cu locul pe care se clădise întreaga mănăstire.

Era o sală bine aerisită, cu tavanul durat în bolți; prin cele șase ferestre înalte ce dădeau drept pe acoperiș se revărsa un torent de lumină. Între dulapurile de frasin atârnau optsprezece portrete ale unor călugări dominicani iluștri. În fundul sălii, alte dulapuri, zăbrelite, conțineau tomuri groase și pergamente de preț, rămase în timpul revoluției în grija obișnuiților clubului; atârna acolo și tabloul unui pictor anonim, înfățișându-l pe Toma d'Aguino[1] lângă o fântână țâșnitoare din care luau apă în căni câțiva călugări aparținând unor diferite ordine. Băncile erau așezate în amfiteatru. Într-o parte se afla estrada și jețul președintelui; la picioarele estradei, mai spre catedra oratorilor – îngustă și înaltă ca un turn – era masa secretarilor, iar printre dulapuri se zăreau chipurile aspre ale călugărilor dominicani, veșmintele albe și glugile negre ale cumpliților judecători din tribunalele inchiziției. Iacobinii se întruneau seara, la fiecare două zile; întrunirile începeau exact la opt și se terminau la zece și jumătate. Deputații informau secțiile Parisului asupra evenimentelor curente, agitând când mai vârtos, când mai potolit făclia războiului civil și a vitejiei revoluționare. La 29 mai 1791

[1] *Toma d'Aquino* (1225-1274), scolast medieval, unul din principalii ideologi ai bisericii catolice, întemeietor al *tomismului*, doctrina filozofică-teologică (decretată în 1879 doctrină oficială a bisericii catolice) potrivit căreia cunoașterea este subordonată credinței. În zilele noastre, reprezentanții neotomismului încearcă să subordoneze știința credinței și să contopească religia cu politica pentru a justifica politica imperialistă a burgheziei. (N.ed.)

obștea monahală fu desființată și clubul revoluționar al iacobinilor se înstăpâni peste întreaga clădire.

Abia după multe săptămâni a fost descoperit un ultim reprezentant al acestui ordin monahal, rămas în vastul domeniu al fostei mănăstiri: un călugăr tânăr, roșcovan și cu fața plină de pistrui, fratele Sulpiciu, care părea că nu are alt rost în viață decât să vadă de hulubăria cocoțată sub cupola bisericii. Își încropise sălașul lângă clopotniță, într-un fel de nișă unde abia încăpuse un pat de lemn și un scaun cu trei picioare. Revoluționarii parizieni care veneau aici serile nu se întrebau cine stârnește în zori de zi stolul de porumbei albi ca neaua ce se roteau în văzduh, făceau tumbe ametitoare și se prăbușeau, piatră, cu aripile întinse. Nici din curte și nici din stradă nu-i puteai vedea pe tânărul monah în sutana lui jegoasă, încins cu un curmei gros, bătând din palme și șuierând la porumbei. Nimeni nu știa cine-i aducea apă și de-ale gurii la șubreda hulubărie.

Marchizul La Fayette[1] nu se mai număra printre membrii „Societății amicilor constituției”, ca de altfel mulți alții grăbiți să se depărteze de Clubul iacobinilor. Frații Lameth, care la început veneau aici serile și ascultau plini de curiozitate discursurile cizmarilor și țesătorilor parizieni în legătură cu censul și cu drepturile electorale, acum înjghebaseră o societate a lor și nu mai călcau pe la iacobini. După moartea lui Mirabeau, frații Lameth i-au luat locul. Primind, în mare

[1] La începuturile existenței sale, Clubul iacobin era o uniune a burgheziei și a nobilimii liberale împotriva regimului absolutist, cu o componență foarte eterogenă (de la ducele de Aiquillon, Mirabeau, La Fayette și până la Robespierre). Pe măsură ce curentul democratic se accentuează în rândurile Clubului (în special sub influența lui Robespierre), elementele nobilimii liberale și ale burgheziei se detașează de iacobini. Prima sciziune are loc în iulie 1791, când reprezentanții nobilimii liberale și ale marii burghezii părăsesc Clubul și, sub conducerea lui La Fayette, pun bazele partidului monarhist-constituțional al feuillanților. Tot atunci începe și procesul de delimitare dintre partizanii lui Brissot (viitorii girondini) pe de o parte, și partizanii lui Robespierre (viitorii montagnarzi) pe de alta; procesul se accentuează după lichidarea monarhiei (10 august 1792) și se încheie în octombrie 1792 prin excluderea lui Brissot, urmat de adepții săi. (N. ed.)

tainã, subsidii din trezoreria coroanei, își vânduseră palatului voturile, devenind astfel iscoade permanente ale regelui în Adunarea națională. Nu le mai venea la socoteală să se afișeze la club, mai ales după ce în lupta dintre meșteșugarul parizian și coroană intervenise o a treia forță – marele proprietar, care se temea și de unii și de ceilalți.

Fuga regelui, urmată de readucerea sa la Paris, pe un drum străjuit de ambele părți de sute de mii de țărani, înarmați cu sulițe, furci și pari, veniți să vadă „cum îl duc pe Ludovic al XVI-lea”, regele care a vrut s-o șteargă peste graniță pentru a lua comanda unei oștiri gata să se năpustească asupra Franței, intrarea în capitală a caretei în care se afla augustul arestat ridicaseră tot Parisul în clocot. Secțiile erau indignate, poporul cerea detronarea și judecarea regelui, dar Adunarea națională, care număra la ora aceea 116 voturi vândute, șovăia și făcea tot ce-i sta în putință pentru a-l salva pe suveran. Marchizul Bouille, cel aflat peste hotare, sugerase acestor vânduți o formulă foarte comodă: pasămite, regele nici nu s-a gândit să fugă; el, marchizul, a încercat să-l „răpească” pe regele francez din mâinile Franței rebele. Ce bucurie pe Adunarea națională: așa or să împace și capra și varza! Acest cuvințel – „răpire” – avea să-l scoată basma curată pe Ludovic al XVI-lea.

Pe când trecea în zori de zi prin fața Clubului iacobin, zețarul Laurent Bass, ridicând din întâmplare capul, văzu un porumbel alb țâșnind de sub cupolă. Pasărea bătu de câteva ori silnic din aripi și se prăbuși pe caldarâm. Milos de felul lui, bătrânul zețar traversă repede strada. Cu aripa dreaptă întinsă pe bolovani, bietul porumbel încerca zadarnic să se ridice. Laurent Bass se aplecă și-l luă în mână. Porumbelul n-avea nicăieri nicio rană, dar de lăbuță îi era prins un pachețel mult prea greu. Bătrânul îl culcă în tașca lui cu multă băgare de seamă, ca să nu-i vatăme aripioarele și să-l lase să respire în voie.

După masacrul de pe Câmpul lui Marte[1], Parisul părea un

[1] La 17 iulie 1791 a avut loc, la ordinele lui La Fayette și Bailly, masacrul dezlănțuit împotriva maselor populare ce se îndreptau spre Câmpul lui

oraș pustiu.

În seara aceleiași zile, neputând da nicăieri de Marat, Laurent Bass avu fericita inspirație să-l caute și pe insula Saint-Denis. Aici dibui în tufăriș o barcă și, căutând să nu facă zgomot, vâsli spre o colibioară de pescari ce abia se zărea pe insula lunguiață. Ferestrele cu geamuri sparte dădeau spre Sena. Peretele din față era scăldat de apa fluviului și inelul pentru legat bărcile fusese prins chiar lângă ușă.

În jurul mesei ședeau trei oameni: cel mai tânăr, cu ochi mari negri, nespus de frumoși, cu un ten admirabil, era Camille Desmoulins. În fața lui, gesticulând furios și repezind ca un șfichi cuvintele, stătea Robespierre, iar într-un colț, cufundat în lectură, omul pe care-l căuta Laurent Bass – doctorul Marat. Robespierre se întrerupse în mijlocul unei fraze, Desmoulins se încordă tot, dar Marat ridică numai o clipă ochii și-și văzu mai departe de citit. Bun, totul era în regulă.

— V-am adus o trufanda pentru cină, cetățeni, spuse Laurent Bass, scoțând porumbelul din tașcă.

Marat făcu un semn pe hârtia pe care o citea și luă cu băgare de seamă porumbelul. Bătrânul zețar îi întinse și pachețelul din pricina căruia căzuse pasărea.

— Un porumbel poștal! exclamă Camille Desmoulins.

Laurent Bass încuviință din cap. Cu pumnalul său, Marat desfăcu pachețelul și smulse dintr-o învelitoare de pergament o bandă de hârtie foarte subțire. Trei capete se aplecară asupra mesei. Era o scrisoare așternută cu un scris mărunt și adresată arhiepiscopului de Trier. Regele Ludovic al XVI-lea îl anunța pe înaltul prelat că, silit de împrejurări, va face unele declarații destul de violente împotriva unor prinți, împotriva unor rude ale sale, și va condamna ospitalitatea ce-o oferă arhiepiscopul de Trier agenților monarhiei franceze, care strâng oaste împotriva poporului francez. Regele cerea să nu-i fie luate în nume de rău aceste predici amenințătoare și să fie

---

Marte pentru a iscăli petiția întocmită de iacobini, prin care se cerea abdicarea lui Ludovic al XVI-lea și judecarea lui pentru crimă de înaltă trădare. (N. ed.)

continuată activitatea prin care se urmărea restaurarea monarhiei.

Marat sări ca ars; răsuci dintr-o mișcare gâtul porumbelului și-l aruncă într-un colț.

— A cui e hulubăria? îl întrebă el pe Laurent Bass.

— A Clubului iacobin.

— Aha! mârâi Marat. Aha! Ce plan infernal! Oare n-a venit momentul să trecem la acțiuni hotărâte? Mai înainte, când eram mereu hărțuit și nevoit să pribegesc, n-am putut să pun și eu umărul la măreața operă a revoluției. Voi, însă, ce ați păzit când contrarevoluția a ridicat capul? O să-mi răspundeți poate că le-ați oprit de două ori în drum pe mătușile lui Ludovic, când au vrut s-o șteargă din țară? Trebuiau șterse de pe fața pământului chiar acolo, la bariera Parisului. În loc de asta, au fost lăsate să plece la Roma, unde un papă neuns și douăzeci și patru de episcopi fugari pregătesc, în cârdășie cu haita asta de la curte, lanțuri și juguri pentru poporul francez.

Desmoullins amuțise de mirare, iar Robespierre recitea mereu mesajul interceptat. Marat continuă:

— A venit timpul să dizolvăm Adunarea națională care în două rânduri le-a lăsat liberă trecere mătușilor regelui. În definitiv, ce reprezintă această Adunare „națională”, pe care nu poporul a făurit-o? E o odraslă postumă a despotismului, o instituție uzurpatoare în care mișună dușmanii revoluției, iar prietenii patriei îi numeri pe degete; o corporație ilegală, mai degrabă tolerată decât creată de națiune. În Declarația drepturilor se spune că toți cetățenii sunt egali în fața legii, iar Adunarea națională îi împarte în activi și pasivi[1], după avere. Aproape toată Franța este împiedicată astfel să participe la întocmirea legilor. Țăranii înhață pe drum cimotiile regelui, care vor să fugă din țară ducând și câteva

[1] Constituția franceză burgheză, adoptată în 1791, urmărind să întărească pozițiile burgheziei împotriva poporului revoluționar, împărțea populația țării, după criteriul averii, în cetățeni „activi”, care se bucurau de toate drepturile politice, și cetățeni „pasivi”, lipsiți de aceste drepturi (din rândurile cetățenilor „pasivi” făceau parte proletariatul, mica burghezie). (N. ed.)

milioane, iar Adunarea națională le lasă să plece. Cetățenii Parisului nu-l slăbesc din ochi pe rege socotindu-l ostatec, acum, când deasupra Franței se bolovănesc norii războiului, dar Adunarea națională îi dă întruna cu basmul acela prostesc că regele a fost răpit din palat! Ca Moise din coș, la scăldătoare! Dar nimeni nu-i atât de tont să creadă în basme!

Atunci vorbi Robespierre:

— Hulubăria aceea trebuie distrusă imediat.

— Două, două hulubării, izbucni Marat. Una pe care au înjghebat-o deasupra noastră, la Clubul iacobinilor, și a doua, cea din pavilionul Florei, hulubăria austriecei Maria Antoaneta, hulubăria lui Ludovic și a delfinului. Toate aceste păsărele, cu gungurit dulce și aripioare albe împodobite cu petale de crini, umblă să ne aducă spectrul sângeros al războiului. Regele trebuie detronat.

— De acord, încuviință Camille Desmoulins. Ludovic al XVI-lea trebuie tratat ca orice criminal prins asupra faptului. Zvârlit în închisoare, oprit să-și vadă soția și judecat în public de un tribunal de stat. Fuga regelui, manifestul său sunt tot atâtea jigniri aduse națiunii. Dacă o asemenea crimă este prevăzută undeva, regele trebuie judecat de tribunalul revoluționar suprem pentru ultragii aduse națiunii.

— Ia să chibzuim, interveni Robespierre ridicând ochii de pe mesajul ce-l ținea în mână. Cum trebuie tratat cel mai înalt funcționar al statului când încearcă să fugă? Gândind bine, dacă regele ar fi reușit s-o șteargă, ar fi scutit țara de o cheltuială de patruzeci de milioane anual, sumă la care se ridică lista lui civilă, și Franța ar răsufla azi ușurată. Ziua fugii regelui ar fi putut deveni cea mai frumoasă zi a revoluției. Din păcate, acest nemernic împodobit cu crini albi a ales, pentru a dezerta, tocmai momentul când deschiderea adunărilor locale zădărește ambițiile, iar neghiobia Adunării naționale, care a promulgat decretul privind dreptul electoral întemeiat pe avere și impozit, amenință să dezlănțuie un război al tuturor împotriva tuturor. Ce poate fi mai absurd decât să-i împarți pe cetățeni în *întregi, jumătăți, sferturi*, și așa mai departe? Capet a ales momentul când prima Adunare

legislativă – „Stările generale” pe care el însuși le convocase – devenită, împotriva voinței sale, Constituantă, urma să-și depună mandatul, cedând locul unei alte adunări, Adunarea legislativă, menită să-i alunge pe actualii deputați și să abroge un lanț întreg de hotărâri stupide luate de ei. Regele a ales un moment când un popă trădător, slujindu-se de mesaje episcopale și bule papale, ațâță fanatismul, înverșunând împotriva constituției pătura cea mai ignorantă din cele optzeci și trei de departamente ale Franței. Ludovic a ales momentul când împăratul Leopold și regele Suediei trebuiau să se afle la Bruxelles și fugarul francez îi putea întâlni acolo; și toate se nimereau tocmai acum, când în Franța se coace recolta, așa încât, ajutat de o mână de tâlhari, regele putea să înfometeze poporul francez. Camille! și tu, Marat! nu vă dați oare seama că, fugind, Ludovic n-a renunțat la nimic? Dar niciun fel de bande, fie ele înjghebate din toți dezmățații încoronați din Europa, nu ne pot speria. Interesant este că ei sperau să străbată țara în marș triumfal, cu sprijinul dușmanilor revoluției *aflați în Franța*. Cer să fie distrusă și a treia hulubărie! Nu numai aceea din podul Clubului iacobin, nu numai hulubăria din palatul Tuileries, dar și făgădăul care se intitulează Adunare națională. Să fie împrăștiat acest sobor de cloști care au neobrăzarea să mintă poporul cotcodăcind despre răpirea regelui, când avem scrisoarea scrisă chiar de mâna lui Ludovic, adresată Adunării naționale, unde el mărturisește fără ocol că are de gând să fugă pentru a se întoarce cu armată, sprijinindu-se și pe rebelii din Franța. Eu unul privesc situația ca fiind extrem de gravă și aveți aici o nouă dovadă că am dreptate!

Camille Desmoulins privi visător prin fereastră valurile cenușii ale Senei, cu coamele înspumate, mânate de vântul năprasnic, și spuse:

— Se vorbește că adus din nou în apartamentele sale din Tuileries, Ludovic al XVI-lea s-a aruncat într-un fotoliu împletit, exclamând: „E cald al naibii!”, apoi: „Am călătorit mizerabil”, și a adăugat: „De mult mi se-nvălmășesc toate-n cap”, și, în sfârșit adresându-se ostașilor din garda națională

care erau de față: „Am făcut-o boacănă, îmi dau seama. Ce să-i faci, și eu sunt nevoit câteodată să joc teatru, ca și ceilalți. Spuneți să-mi aducă o găină friptă.” Intră unul din camerierii săi. „A, tu erai! Iată-mă din nou aici...” I-au adus găina. A mâncat și a băut cu un apetit vrednic de regele unei țări în care curge lapte și miere, așa cum a făcut în tot timpul drumului. Cei însărcinați cu sigilarea obiectelor au coborât, din careta care urma să-l ducă pe rege în tabăra complotiștilor, o ladă cât toate zilele. Și-au închipuit că vor găsi acolo cine știe ce documente secrete, de mare preț, sau cel puțin diamantele coroanei. Mare le-a fost uimirea când în loc de tezaur au scos din ladă... oala de noapte.

— Să ne vedem de treabă! îl întrerupse Marat. Ascultă, prietene Laurent, o să stăm aici până s-o lumina de ziuă. Dacă nu-ți este greu, repede-te până la cetățeana Simone Évrard și adă-ne ceva de mâncare, pentru patru inși, firește – mănânci și tu cu noi. Și acum, să ne înțelegem, Robespierre. Nu m-am ocupat de rânduielile din colonii pentru că negrii și mulatrii, îndată ce veneau din San Domingo, nimereau drept în brațele dușmanilor mei. Ei singuri mi-au spus că societatea amicilor negrilor este condusă de Brissot, Lavoisier, Mirabeau. Mi-a fost de ajuns să aud numele lor ca să nu mă bag. Și apoi, cum aș fi putut stabili cu exactitate obiectivele loviturilor mele, fără o pregătire prealabilă? Vedeți și voi ce se întâmplă! zahărul dispare de pe piață, nu găsești nicăieri un bob de cafea. Negustorii parizieni și reprezentanții birourilor provinciale din Saint-Malo, Bordeaux, Havre, Toulon și Marsilia aruncă vina pe negri. Cică Parisul flămânzește pentru că ei s-au răsculat. Poate că ar trebui într-adevăr să se reglementeze într-un fel acțiunea de eliberare a oamenilor de culoare?...

Robespierre îl întrerupse:

— Trebuiesc reglementate tarifele și preturile. Iată cea mai bună dovadă: unul din prietenii clubului nostru ne informează că negustorul Delbet are în depozit zahăr în valoare de două milioane livre și cafea de un milion, dar nu vrea să vândă nimic. Nu-l mai ispitesc nici asignatele care valorează azi mai puțin de cinci livre, nici argintul. Vinde numai contra aur

curat, la un preț de-ți stă mintea-n loc. Trebuiesc reglementate prețurile de pe piață. Numai astfel vor înceta bogătașii să scumpească mereu alimentele. Trebuie emisă o lege a maximului[1].

— Grozavă idee! exclamă Desmoulins. Dar este o teorie cu totul nouă.

— Teoria cârmuirii revoluționare este și ea nouă, ca și revoluția care a făurit-o, răspunse Robespierre. Să luăm alți doi proprietari de depozite de coloniale: Dandré și negustorul Boscary. Amândoi joacă la bursă, fac o speculă nerușinată cu zahărul și vă asigur că legământul iacobinilor de a „renunța la zahăr, de a nu bea cafea, până nu vor fi stabilite prețurile suportabile de mai înainte” nu va potoli nesațul acestor rechini de bursă. Patrioții cinstiți se vor lipsi până și de strictul necesar, în timp ce rechinii nu vor pune nicio stavilă poftelor lor. În ce privește acordarea de drepturi cetățenești populației de culoare, îmi cunoașteți părerea: să triumfe principiul egalității cetățenilor, chiar de-ar fi să pierdem coloniile. Socot de asemenea că trebuie desființat censul stabilit de Adunarea națională. Cum să cerem drepturi pentru oamenii de culoare, când și aici, în țară, milioane de cetățeni liberi sunt considerați pasivi, potrivit normelor stabilite de Adunare, aflându-se deci în aceeași situație cu negrii, cu sclavii. După părerea mea trebuiesc eliberați și unii și alții, și socot că revoluția abia începe. Ceea ce s-a întâmplat în coloniile noastre e într-adevăr înfiorător. Chiar astăzi am să studiez stenogramele discursurilor rostite la Adunarea națională, și am să vă împărtășesc și vouă cine e, după părerea mea, vinovat de această tragedie. Am tot timpul, pentru că nu ne vom întoarce la Paris decât mâine, când se va potoli furtuna de care numele noastre nu sunt străine.

[1] Având în vedere devalorizarea banilor și înrăutățirea aprovizionării cu produsele alimentare în timpul intervenției armatelor străine, păturile sărace ale populației au cerut stabilirea prețurilor maximale la alimente și la alte articole de primă necesitate. Legea maximului, adoptată în 1793, satisfăcea această cerere, stabilind însă totodată un maximum și la salariile muncitorilor, ceea ce lovea în interesele acestora. (N. ed.)

— Bun! De acord! aprobă Marat. Până se întoarce Laurent Bass, termin și eu de scris numărul viitor al ziarului. Iar Desmoulins va parcurge manuscrisele pentru jurnalul său „Revoluțiile din Franța și Brabant”.

Tribunii poporului se adânciră în muncă fără să mai arunce măcar o privire pe fereastră. Se auzea mereu scârțâitul penei de gâscă a lui Marat. Robespierre măsura încăperea cu pași mari. Peste tot – pe lavițe, pe jos – zăceau maldăre de hârtii.

Maximilian Robespierre se cam îndoia că va reuși să scape teafăr rămânând la Paris: atentatele împotriva prietenilor poporului se țineau lanț, aristocrația opunea rezistență, dar mai insuportabil ca orice era felul cum se purtau bogătașii de toate categoriile, de parcă revoluția fusese înfăptuită numai de ei și numai pentru ei.

Aroganța aristocrației nu dispăruse decât pentru a fi înlocuită cu aceea a bogătașilor. Ce le păsa acestora de legea firească în virtutea căreia oamenii sunt egali în drepturi! Amare erau primele roade ale luptei pentru libertate, egalitate și fraternitate!

Robespierre se încruntă: azi îl întâlnise din nou pe Brissot, numai cu câteva minute înainte ca mulțimea să înceapă a se tălăzui pe Câmpul lui Marte. Brissot îl apucase de un nasture al hainei sale cenușii, cu aerul unui om care-și pune curajul la încercare oprindu-se la menajerie la un pas de cușca tigrului. Căutând să-și biruie lașitatea, făcuse ochii mici adresându-i-se:

— Ascultă ce-ți spun, dragă Robespierre, nu mai stărui asupra măsurilor extreme. În felul acesta vei distruge unitatea națiunii.

— Glasul tău sună fals, avocate Brissot, îl repezise Robespierre. Las’ că te știu! Unelțești pe ascuns împotriva mea, împotriva lui Marat, a lui Saint-Just și Desmoulins. N-ai curajul să ne ataci pe față. Îl aperi pe regele lipsit de puterea executivă. Protestezi împotriva măsurilor mele extreme. Păzește-ți capul, avocate Brissot, cine îi va lua apărarea când poporul va cere să fie retezat?

— Mă amenințI, dragă Robespierre, în loc să-mi asculți

sfatul. Știu, nu te cruți deloc, dar nici Franța nu vrei s-o cruți. Ai cuvântul meu că regele a fugit la Varennes numai și numai pentru că s-a speriat de excesele dumitale.

— Taci, Brissot! îi tăiase vorba Robespierre. Dacă regele n-ar fi săvârșit el excese, n-ar fi avut motive s-o șteargă la emigranți. De nu era regina, austriaca lui toantă și lacomă, precis că Ludovic s-ar afla acum în fruntea armatei nobililor și soldații ducelui de Braunschweig ar purta în vârful baionetelor copilașii țăranilor din Champagne. Frumoasă treabă, Brissot, tare frumoasă! Opt țucale de Sevres cu stema regală, două cufere cu cele mai fine pânzeturi împodobite cu monogramele austriecei... Față de atâta lux, celor din Varennes nu le-a fost prea greu să recunoască un călător aristocrat.

Răspunzând la tirada lui Robespierre, glasul lui Brissot sunase sarcastic și totodată insinuant:

— Bine, Robespierre scumpule, tocmai dumneata vorbești așa, care ai învățat la colegiul Ludovic cel Mare din Paris ca bursier al regelui? Tocmai dumneata care, atunci când regele a venit la colegiu să-și vadă bursierii, l-ai întâmpinat cu frumoase versuri latinești? Știm tot. Chiar colegul dumitale de școală Camille Desmoulins a fost de față. Stau și mă minunez că ți se mai deschide gura să vorbești astfel despre rege, să te bucuri că i s-a luat puterea executivă și să ceri să fie judecat, numai pentru că a vrut să se pună la adăpost, el și familia lui, de amenințările și excesele dumitale.

— Ascultă, Brissot, nu încerca să-l vorbești de rău pe Camille, nu el ți-a povestit despre versurile latinești. Și apoi, câte nu-i trăsnesc prin minte unui copil de paisprezece ani. Ar mai lipsi să mă învinuiești că făceam pe mine când eram sugaci și să fâlfâi de la tribuna Adunării naționale scutecele mele. Ești laș, Brissot, ești fățarnic. De reproșurile tale, nici că mă sinchisesc. Dar ține minte, Brissot: versurile mele latinești sunt de domeniul trecutului. Acum pășesc înainte, umăr la umăr cu poporul, pe când tu, pe zi ce trece, faci tot mai mulți pași înapoi. Nu te invidiez pentru ce te așteaptă. Tu ai fi gata acum să-i închini acestui rege versuri latinești și să săruți picioarele slugoilor săi, acum, când poporul este indignat de

trădarea lui Ludovic. Țipați întruna, cu toții, că iubiți Franța, așa cum țipa și trădătorul de Mirabeau, care a crăpat în aprilie ca un sac burdușit de galbenii primiți din vistieria palatului. Iar tu, care-mi scoți ochii cu scutecele mele, tu te înconjuri de trădători și spurci drapelul revoluționar al poporului francez! Bagă de seamă, Brissot!

În clipa aceea, la celălalt capăt al Câmpului lui Marte, mulțimea începuse să se agite; izbucniseră țipete. Brissot o zbughise iepurește pe o stradelă și se urcase în trăsura care-l aștepta, uitând de Robespierre.

Alte amintiri, mai vechi, i se perindară în minte.

Ermenonville. E în vârstă de douăzeci de ani. Se află într-o grădină, lângă un jeț de lemn în care se odihnește, cu pletele-i cărunte rezemate de spetează, Jean-Jacques Rousseau. Cu o înflăcărată elocință, Robespierre îi mărturisește veneratului filozof că și-a consacrat toată tinerețea studierii măreței sale opere și declară că va merge și de acum înainte pe drumul arătat de marele filozof. Rousseau îl ascultă cam distrat. Soarele își revarsă razele dogorâtoare peste pălăria neagră a filozofului, luminându-i bărbia, în timp ce pleoapele cu vinișoare albastre și partea de sus a obrazului galben-pământiu rămâne în umbră. Când și când, din politețe, Rousseau ridică privirea și dă din cap cu un zâmbet rece, indiferent. Deodată, o minge aruncată pesemne de un copil cade în grădină, făcând să foșnească frunzele și ramurile vișinilor. Rousseau sare speriat din jeț; dacă Robespierre nu l-ar fi prins în brațe, ar fi căzut în tufiș. Capul îi tremură, iar mâinile cu degetele rășchirate îi sunt repezite înainte de parcă încearcă să se ferească de o primejdie cumplită. Peste o clipă însă își revine și se așază la loc, liniștit, de parcă nimic nu se întâmplase.

„Bietul bătrân, gândi Robespierre, persecuțiile pe care le-a indurat toată viața n-au trecut fără să lase urme."

O altă amintire: Uniunea tineretului din Arras își sărbătorește aniversarea. De obicei, vin acolo cu acest prilej o mulțime de tineri burghezi, pentru Serbarea trandafirilor. Vinul, prietenia, versurile duioase făceau să vibreze și să cânte inima juristului Robespierre. Pe neașteptate apare

decretul regal pentru convocarea Stărilor generale. A avut darul să-i răcorească mintea, să-i învăpăieze inima. De atunci toată viața lui nu-i decât clocot și vârtej. O zi n-a trecut fără întruniri, fără discursuri strălucite. Și-a pus candidatura, și starea a treia din Arras l-a trimis deputat în Stările generale. Iată începutul unei vieți noi, iată ziua când s-au deschis porțile unor veacuri noi. Are acum două țeluri: să doboare aristocrația, să-i strivească pe nababi, și apoi să făurească o republică a Franței în care să triumfe spiritul de abnegație și virtuțile cetățenești.

Se uită la ceas, la lumânările care abia mai pâlpâiau. Era tulburat și zadarnic ar fi încercat să adoarmă. Luă un caiet gros – stenogramele lucrărilor Adunării naționale – și începu să-l răsfoiască. 12 mai 1791. Discursul lui Lanjuinais[1]. Degetul lui Robespierre alergă pe hârtie, poposind pe unele rânduri:

„Drepturile politice nu au nicio legătură cu culoarea pielii. De aceea, și albilor și oamenilor de culoare trebuie să li se dea posibilitatea de a-și spune liber părerea în privința organizării coloniilor. Cum ar fi cu putință să le răpim mulatrilor drepturile de care ei se bucură încă de acum patruzeci de ani, când au devenit liberi? Susțineți că în colonii oamenii cu sânge amestecat formează o pătură intermediară între stăpânii albi și sclavi. Susțineți de asemenea că trebuie împiedicată o apropiere prea mare între sclavi și stăpâni. Dar răspundeți-mi, rogu-vă, la următoarea întrebare: de unde au apărut oamenii de culoare, dacă nu din cea mai intimă apropiere? Adeseori voi și cu dânșii aveți același tată. Mulți dintre ei vă sunt frați, nepoți sau altfel de rude. Gândiți-vă: drepturile lor sunt puse la îndoială numai pentru că pielea lor nu e chiar atât de albă. De altfel, aceasta este singura deosebire dintre voi. Cetățeni plantatori care sunteți aici de față în clădirea *Manège*-ului, mă adresez vouă, oameni înfumurați și cu pretenții ridicole. Priviți-vă în oglindă și spuneți... – Degetul lui Robespierre sări mai multe rânduri. Apoi se opri mai departe: – Grație unui fericit amestec de

[1] *Lanjuinais, Jean-Denis* (1753-1827), om politic din Franța, girondin. (N. ed.).

rase, mulatrii sunt înzestrați cu vigoarea americanului și istețimea europeanului. Ba chiar sunt mai puternici, mai abili, mai iscusiți. Sunt talentați, buni organizatori de întreprinderi, într-un cuvânt, sunt înzestrați cu virtuțile unui bun cetățean. Asigurați-le libertatea și vor fi contribuabilii cei mai conștiincioși. De ce vreți să le răpiți drepturile? Dacă îi veți excomunica pe veci și-i veți lăsa la cheremul tiranilor, temeți-vă de furtuna ce se va dezlănțui din această cauză."

Apoi Robespiertre citi discursul cetățeanului Goupil:

„Cetățeni, sunt inginer hotarnic și topograf. Zilele trecute, împreună cu academicianul Lavoisier, directorul pulberăriei, am efectuat măsurătoarea înălțimilor de la hotarele răsăritene ale Franței. Dar împrejurările m-au răpit piscurilor semețe și calculelor sublime, silindu-mă să cobor la o problemă pământească, și anume: să verific și să proporționez niște entități abstracte.

Însuși Rousseau, acest mare gânditor căruia i-ați ridicat un monument, a găsit de cuviință să schimbe forma și să mai reducă ceva din principiile contractului social, atunci când a fost vorba să le aplice la rezolvarea unor probleme concrete legate de orânduirea statului polonez.

Populația din San Domingo se compune dintr-un număr imens de sclavi (oameni care, deși înzestrați de la natură cu suflet, inimă, rațiune, din punct de vedere politic nu prezintă nicio însemnătate), dintr-un mic număr de albi și, în sfârșit, din mulatri și negri eliberați. Clasa stăpânilor albi se subîmparte în plantatori, care dețin și demnitățile înalte, și mic-burghezi care, neavând avere, ocupă diferite slujbe la albii din prima categorie. Mulatrii proveniți din amestecul dintre albi și negri – seminția acestora cunoaște multe nuanțe – sunt deseori și mai bogați, și mai energici, și chiar mai capabili decât oamenii albi. Dar prin uneltirile plantatorilor albi, acești mulatri au ajuns extrem de oprimați, făcându-li-se astfel o mare nedreptate. Cu toate că având capital sunt independenți, îndură în fiecare clipă groaznicele umilințe ale unui paria. Purtarea incalificabilă a albilor face ca în inima mulatrilor să clocească ura. Nu sunt lăsați să ocupe funcții

publice, nu li se dă voie să se intereseze cât de puțin de felul cum decurg lucrurile la instituțiile care îi cârmuiesc. Cu atât mai jignitoare este purtarea aceasta, când vine din partea unor albi care în Franța ocupau ultimul loc pe fundul fântânii sociale, iar la San Domingo, ocrotiți nu atât de legi cât de obiceiul pământului, împotriva căruia nimeni nu îndrăznește să se ridice, se consideră mult superiori și mulatrilor proprietari de întreprinderi, numai pentru că sunt albi. Astfel, niciun alb nu admite la masa lui un mulatru, chiar dacă albul cu pricina este fiul cizmarului francez care furnizează încălțăminte negustorilor de culoare. Cine seamănă vrajbă în colonii, dacă nu albii? Cine are interes să stârnească dușmănie de moarte între triburile negrilor, dacă nu albii, acei albi ticăloși care, asemenea lui Servius și Catilina[1], tind să răscoale oamenii unii contra altora, pentru ca, profitând de regrupările și peripețiile inerente unui război civil, să-i prade pe mulatri, să pună stăpânire pe casele lor, chipurile ca sancțiune politică? Astfel, la San Domingo au fost împrăștiate zvonuri din cele mai înspăimântătoare. Negrilor și mulatrilor li se strecoară în taină tot felul de manifeste. Atmosfera a devenit extrem de încordată. Oamenii, care așteptau ca „Declarația drepturilor” să le dăruiască ceea ce de fapt le aparținea, s-au pomenit în situația unor osândiți. Așa stau lucrurile. Dar mulatrii sunt hotărâți să scape de toate aceste umilințe. Ce gândesc ei? Dacă trebuie să ne pierdem sclavii, să încercăm cel puțin a ne recăpăta drepturile politice. S-au iscat frământări atât de puternice, încât coloniștii albi înțeleg bine că nu-i departe vremea când egalizarea drepturilor politice se va înfăptui prin violență, printr-o răscoală. Iar de aici nu mai rămâne decât un pas până la dezlănțuirea celei mai cumplite urgii: simțindu-se în sfârșit oameni, sclavii se

[1] *Servius, Tullius* (sec. VI î.e.n.), conform legendei, al șaselea împărat al Romei antice. I se atribuie o serie de reforme care au grăbit descompunerea orânduirii gentilice și trecerea la societatea împărțită în clase antagoniste. *Catilina, Lucius Sergius* (aprox. 109-62 î.e.n.), om politic din Roma antică; sprijinindu-se pe păturile sărace ca și pe cele declasate ale populației, a organizat un complot pentru a pune mâna pe putere. (N. ed.)

vor năpusti înnebuniți spre marea libertății. Nu vă amăgiți cu iluzii, nu semănați vrajbă între negri și mulatri. Problema care se pune nu este dacă e admisibil ori nu ca revoluția să ciuntească drepturile oamenilor de culoare, ci dacă veți putea să-i împiedicați să-și ia singuri și fără zăbavă drepturile de care trebuie să se bucure orice om. Nu uitați că sclavia din colonii nu este decât o parte din cea generală, sclavie care domnește și pe continentul nostru...”

Robespierre oftă adânc. Își aminti cum deodată matematicianul Goupil, om calm și cumpănit, se încruntase, iar vocea lui, de obicei stearsă și slabă, prinsese a bubui, făcând să răsune sala uriașă a *Manège*-ului și să zbârnâie podoabele de metal din tavan:

„Aici, în Franța continentală, mai sunt milioane de cetățeni care n-au obținut încă să fie considerați activi!!!...”

Aceste cuvinte stârniră strigăte de indignare: Goupil atinsese un punct nevralgic al burgheziei franceze.

„Da, a avut dreptate, gândi Robespierre. Ca și Dufourney care a spus mai deunăzi: constituția în vigoare împiedică pe toți oamenii muncii din Franța să participe la viața politică. Nu amărâtul care se spetește muncind cât e ziulica de mare și trăiește în cea mai neagră mizerie e chemat la alegeri, ci proprietarul plătitor de cens, bogătașul care, deși posedă o avere mare, plătește impozit mic.”

Goupil continuase:

„Nu mă întrerupeți cu strigăte și zarvă, cetățeni din Adunarea națională; luați aminte că vorbesc în spiritul Constituției voastre. Încă nu m-am atins de problema evreilor, dar acum ar fi momentul să spun că, deși în Franța sunt mult mai mulți evrei decât oameni de culoare în colonii, nu ați acordat drepturi acestui popor. Și dacă nu vă hotărâți a acorda drepturi de cetățeni activi tuturor celor oropsiți, odată și odată și le vor cuceri cu arma în mână!”

„Foarte adevărat, gândi Robespierre. Dar cine o fi Goupil ăsta? Aha, e matematicianul care a vorbit înaintea mea.” Robespierre întoarse pagina. Discursul lui Goupil se încheia astfel:

„Cum puteți pretinde să se respecte dreptul de proprietate, dacă nu numai pe *robi*, dar și pe *oamenii liberi* voi îi asemuiți cu obiectele neînsuflețite, dacă se găsesc cetățeni care au îndrăzneala să se exprime astfel de la tribuna Adunării naționale? Nu vă gândiți că aceste cuvântări pot aprinde pârjolul în colonii și strălucitele discursuri ale stăpânilor de sclavi pot duce la completa ruinare a plantatorilor și la eliberarea negrilor? Coloniștii albi ar face mai bine să se oblige în fața voastră, care reprezentați poporul suveran, că-și vor modera pretențiile, ar face mai bine să întindă mâna oamenilor de culoare și să-i ajute.”

Acum situația devenise clară pentru Robespierre; i se păruse că deslușește în ultimele cuvinte ale vicleanului hotarnic o încercare suspectă de a ocoli un principiu simplu și clar al „Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului”, o oarecare teamă: decât înfăptuirea principiului în întregul său, mai bine concesii. Sărind câte două trepte o dată, Robespierre se urcase sprinten ca o pisică la tribună și-și încleștase degetele de marginile catedrei. Îl năpădeau simțăminte confuze. Un singur gând limpede domina: să zădărnicească tactica lui Goupil. Principiile libertății omului trebuiau să primeze chiar dacă vor fi pierdute coloniile.

Încă un gest – cu stânga strângea și mai tare tăblia catedrei, iar dreapta o repezea în sus pentru a curma strigătele, apoi rumoarea, apoi foșnetele răzlețe. „Dacă ne-am neliniști că aristocrații au să țipe, că pe aristocrați o să-i doară, n-ar mai fi avut rost să pornim revoluția, gândi Robespierre. Atunci de ce să ne pese că principiul libertății îi lovește la pungă pe coloniștii albi?”

La tribună Robespierre stătuse câteva clipe cu mâna ridicată. Freamătul din sală se stinsese rând după rând. Numai lângă intrare se mai auzeau exclamații provocatoare:

— Aha, e domnul Robespierre!

O voce adăugase dintr-un alt colț:

— Corcitură de vulpe și tigru!

Izbucnise un râs puternic și din nou se auzi vocea de adineauri:

— Un prăpădit de jălbar din Arras, care nu știe să lege două vorbe!

Președintele ceruse liniște. Robespierre începuse dinadins încet:

— Să precizăm. Problema care se pune este nu dacă sunteți ori nu dispuși să acordați drepturi politice oamenilor de culoare, ci dacă doriți să le răpiți aceste drepturi, întrucât ei au beneficiat de ele înainte de decretul vostru...

Stenograma consemna: „Aplauze”. Apoi spusele abatelui Maury: „Numele dumneavoastră, domnule Robespierre, se compune din Robert și Pierre, doi bandiți, frați buni cu Damiens-regicidul”. „Ține-ți gura, popo, a strigat cineva din cealaltă parte a sălii, lasă-l pe Robespierre să vorbească!” „Jos cu popii!” s-a auzit din fund.

Robespierre ridicase din nou mâna. Președintele, în picioare, încerca zadarnic să facă liniște. Abatele Maury strigase iarăși:

— Dacă zbierați „jos cu popii”, ce caută printre voi abatele Grégoire, care a cerut arestarea regelui? E mai ticălos chiar decât Reynal, ateul.

— Taci, tu, sutană vândută! s-au năpustit asupra lui Maury vecinii bătrânului Grégoire.

Robespierre continuase:

— Repet: oamenii de culoare au drepturi, iar alții vor să le fie răpite. Revoluția...

— Ne-am săturat de vorbe mari! a strigat cineva din fundul sălii.

— ...Revoluția, repetase Robespierre, a redat tuturor cetățenilor toate drepturile lor firești, deci și pe cele politice. Acum, prin decretele voastre vreți să le răpiți aceste drepturi naturale ale omului, să-i lipsiți de calitatea de cetățeni activi? Te pomenești că vreți să-i privați de drepturi electorale până și pe acei care, supunându-se constituției voastre, plătesc un impozit reprezentând câștigul pe trei zile? Din toate câte s-au vorbit aici, ar reieși că nuanța pielii are mare însemnătate pentru stabilirea dreptului de a avea un venit, a dreptului la muncă, a dreptului de a participa la întrunirile electorale. Vă

amintesc că în decretul din 12 octombrie, de care vreți să vă slujiți pentru a-i împiedica pe oamenii de culoare să vină la întrunirile electorale, se spune, de asemeni, că nu veți schimba nimic fără ca inițiativa să vină din partea coloniilor înseși, iar dreptul de inițiativă îl au și oamenii de culoare, cei liberi, care plătesc impozite reprezentând câștigul pe trei zile. Și o dată ce așa stau lucrurile, în baza cărei legi îi dați acum afară? Ce anume vă îndeamnă să călcați propriile voastre legi, propriile voastre decrete și, ce-i mai grav, însuși principiul dreptății și umanității? Cineva v-a împuiat capul că Franța își va pierde coloniile dacă nu-i veți lipsi pe oamenii de culoare de drepturile lor. De unde și până unde? Și toate astea pentru că o parte din cetățenii numiți albi vor să se bucure în exclusivitate de toate drepturile civile. Ei merg cu îndrăzneala până acolo, încât vă amenință în fața poporului atotputernic, prin nerușinații lor deputați, că dacă îi veți nemulțumi pe stăpânii coloniilor, pe marii plantatori, adică pe bogătașii albi, se va întâmpla nu știu ce nenorocire. Cine sunt acești oameni care amenință să dezlănțuie un prăpăd în colonii, să întrerupă orice legătură între colonii și metropolă, dacă nu le veți satisface pretențiile? O clică de rebeli, asta sunt. Vă întreb în fața întregii Franțe: îi stă bine unui legiuitor să cadă la învoială cu egoismul feroce, cu zgârcenia, lăcomia și trufia bogătașilor din colonii?

În picioare în fața mesei de scris, la anemica pâlpâire a lumânărilor, Robespierre căută cu degetul pe fila stenogramei și răsuflă ușurat citind următoarea notă: „Tribunele de sus, din stânga, aplaudă”.

Își citi mai departe discursul: „Vă întreb, cetățeni, dacă din punct de vedere politic e bine să permiteți partidelor bogătașilor să vă smulgă prin amenințări hotărârile care le convin, jertfind drepturile omului, jertfind dreptatea și umanitatea? Dar oamenii care se deosebesc de coloniștii francezi prin culoarea pielii nu vor spune oare și ei: «Dacă ne răpiți drepturile, veți provoca nemulțumiri în rândurile noastre și vom lupta să ni le apărăm: sunt drepturi sfinte, de neatins, pe care ni le-a dăruit natura, și vom lupta la fel de aprig ca și

acei care fac totul pentru ca asuprirea ce-o îndurăm să devină și mai cruntă. E mai bine ca adversarul nostru să nu încerce a ne răpi drepturile noastre omenești. Bineîntemeiata indignare a oamenilor născuți în libertate va face ca lupta noastră să nu fie mai puțin aprigă decât îndârjirea celor care se lasă mânați de trufie și lăcomie.» Da, cetățeni, situația e primejdioasă, asta v-o spunem și noi. După cum a remarcat foarte subtil Barnave[1], cei mai bogați dintre coloniștii albi se pronunță pentru buna înțelegere cu oamenii de culoare bogați. Aduceți-vă bine aminte ce au spus deputații albi din colonii, cercetați cauzele refuzului lor de a împărți drepturile politice cu semenii de altă culoare. Gândiți-vă bine și veți vedea că există o singură cauză: teama. Ei se tem că, acordându-se oamenilor de culoare liberi drepturi de cetățeni activi, negrii nu vor mai tremura în fața stăpânilor lor. În aceasta văd ei primejdia cea mai mare. După părerea stăpânului alb, negrul trebuie să trăiască într-o veșnică teroare. Vedeți unde ajung acești domni? Vă dați seama cât de absurde sunt pretențiile lor? Spuneți-mi și mie ce are a face libertatea oamenilor de culoare cu supunerea negrilor!? Nu cumva din pricină că acolo unde există oameni de culoare liberi, stăpânul nu mai are tot atâta putere asupra robilor săi? În sfârșit, ca să folosesc propriile voastre cuvinte, nu vedeți că acordând drepturi proprietarilor din rândurile mulatrilor măriți puterea stăpânilor? Dacă îi veți lipsi însă pe mulatri de drepturi, aceștia se vor apropia de sclavii negri. Așa încât n-aveți dreptate nici aici. Iar în ce privește eventualitatea că Franța își va pierde coloniile, politica voastră e de vină; ea va face ca între negri și mulatri să se închege o strânsă alianță și chiar voi le arătați calea ce corespunde intereselor lor comune. V-ați încurcat! Nu vă dați seama care este substratul pretențiilor ridicole ale coloniștilor albi. În orbirea lor, ei își sapă singuri groapa. Duc o politică de minciuni, de ademeniri,

[1] *Barnave, Antoine* (1761-1793), militant al revoluției burgheze franceze, sociolog, unul din liderii marii burghezii, adept al monarhiei constituționale; executat, în timpul dictaturii iacobine, pentru activitate contrarevoluționară. (N. ed.)

iluzii și amăgiri. Și ce au realizat? Ei caută să obțină convocarea unor adunări locale alcătuite exclusiv din albi, și aceste adunări să hotărască soarta oamenilor de culoare. Dar e împotriva firii lucrurilor! E împotriva rațiunii! Din cine vor fi alcătuite adunările locale? Din coloniștii albi. Prin urmare, soarta oamenilor de culoare va fi hotărâtă de adversarii lor. Gândiți-vă ce s-ar fi întâmplat dacă în Franța, în locul reprezentanței stărilor, s-ar fi întrunit un congres al deputaților aristocrației ca să hotărască ei dacă starea a treia trebuie sau nu să beneficieze de dubla reprezentanță."

În stenogramă urmează nota: „Toți deputații stării a treia îl aplaudă pe domnul Robespierre".

El vorbise mai departe:

„Repet și stărui ca interesele cele mai scumpe oamenilor, drepturile firești, să nu fie lăsate la discreția membrilor unei clase care, luând cuvântul în fața domniilor voastre, nu urmăresc decât puterea. Aici se află domnul Barnave, deputat din Grenoble. Am auzit că ține discursuri înflăcărate la Societatea amicilor negrilor. Și ce spune? Iată: hotărârea congresului colonial al plantatorilor va fi favorabilă mulatrilor. Cine-l crede? Eu unul susțin cu toată răspunderea tocmai contrariul. Stăpânitorii din colonii s-au obișnuit doar să jertfească totul, chiar și interesele patriei, pe altarul lăcomiei lor, al poftei de înavuțire. O confirmă și scrisorile lor care se află la mine. Părerile și pretențiile asupra cărora ei stăruie atât de mult de doi ani de zile și le expun și aici, cu aceeași îndărătnicie. În vorbe făgăduiesc să-i ajute pe oamenii de culoare, iar în realitate repetă în toate mesajele adresate Franței că triumful oamenilor de culoare va însemna moartea coloniilor, sfârșitul negoțului aducător de profituri. *(Aplauze.)* Vă întreb în numele dreptății este admisibil oare să ne purtăm astfel cu învinșii? Numai acela care desconsideră puterea poporului ar putea să-și închipuie că poporul se poate lăsa amăgit de teorii absurde sau, ceea ce este și mai grav, că se va speria de amenințări. Uitați-vă până unde merg cei deopotrivă cu domnul Barnave. După câteva afirmații contradictorii și sofisme evidente, ei ne aduc la cunoștință

unele fapte care, după cum ați observat, cred, nu prea au legătură cu ceea ce au spus mai înainte. Irosindu-și zadarnic elocința și neavând la îndemână argumente pentru a vă convinge, încearcă să vă îngrozească. Tocmai în acest scop a născocit domnul Barnave povestioara aceea dubioasă pe care ați auzit-o cu toții. Domnul Barnave spune: «Anglia se înarmează». Da, împărtășesc și eu neliniștea care a trecut ca un val peste băncile Adunării naționale. Această veste mă îndreptățește să-i bănuiesc pe cârmuitorii englezi de cele mai dușmănoase intenții împotriva Franței. Nu mă voi ocupa aici până la ce punct această înarmare amenință pacea, nici de războaiele pe care ar putea să le dezlănțuie în orice clipă împotriva noastră Anglia, Prusia si Rusia. Dar, presupunând că englezii vor încerca să profite de răscoala din coloniile noastre, cine le va opune cea mai dârză rezistență? Sunteți siguri că cei douăzeci de mii de coloniști albi, furioși că ați pus stavilă lăcomiei lor nebunești, vor opune Angliei o rezistență mai dârză decât oamenii de culoare, ostași încercați ai armatelor noastre, decât sutele de mii de mulatri deprinși cu truda și osteneala și care s-au dovedit bravi apărători ai coloniilor franceze? Iată de ce vă spun că intenția de a răpi oamenilor de culoare drepturile răpește de fapt Adunării naționale faima de reprezentantă a națiunii, desființează criteriul dreptății și va face ca Adunarea națională să nu se mai poată intitula Prietena poporului și păzitoarea drepturilor omului. Vă întreb dacă adoptarea unui asemenea proiect poate fi calificată o măsură politică sănătoasă?!”

Robespierre frunzărea caietul parcurgând în fugă rândurile. Stenograma se termina cu următoarele cuvinte ale președintelui: „Din cei șapte cetățeni care alcătuiesc împreună cu mine biroul, patru au unele îndoieli în privința textului. Supun problema votului general.” Robespierre sublinie cu creionul rândurile: „Are loc votarea. Adunarea hotărăște, cu 378 voturi pentru și 236 contra, luarea în discuție a noului proiect de decret. Ședința se închide la ora cinci.”

Robespierre se uită la ceas. Amurgea. Marat scria de zor fără să ridice o clipă capul. Camille Desmoulins recitea

manuscrisele puse pe masă dinaintea lui, privind din când în când îngândurat, prin fereastră, valurile tumultoase ale fluviului și norii ce se buluceau deasupra Parisului. Vântul se întețea, apa se repezea pe treptele colibei. Tribunii poporului se priviră îngrijorați: unul din ei primise o anonimă care îi vestea moartea, pe altul prietenii îl sfătuiau să dispară cât mai repede de acasă, al treilea de mult nu mai înnoptase de două ori în același loc. La Clubul iacobinilor fiecare din ei venea înconjurat de prieteni sanchiloți înarmați cu ciomege impunătoare și era greu de presupus că s-ar încumeta cineva să-i atace pe Robespierre, pe Marat sau Camille Desmoulins la poarta Adunării naționale sau la intrarea Clubului iacobin. Un atac fățiș împotriva tribunilor poporului nici nu intra în planurile urzite la palat; Ludovic era de părere că asasinarea unui conducător al revoluției ar putea avea un efect contrariu celui urmărit. Pe atunci, 116 punți de aur fuseseră durate între vistieria regală și inimile deputaților; era un mijloc mai sigur. Dar iscoadele cele mai hârșite ale palatului și mărturia întregului Paris dovedeau zădărnicia oricărei încercări de a-i închide lui Robespierre gura cu un lacăt de aur. Meseriașii din Saint-Marceau și muncitorii din Saint-Antoine îl știau, îl vedeau și-l auzeau pe Robespierre. L-au poreclit „Incoruptibilul”. Ori corupție, ori pumnal – alt mijloc nu exista. Așa că trebuiau să înghită! Și, în timp ce Marat era mereu chemat în judecată pentru articolele demascatoare din ziarul „Prietenul poporului”, iar municipalitatea Parisului și La Fayette găseau că ar fi de ajuns să i se intenteze lui Marat un proces, sub ridicolul pretext că a calomniat un negustor oarecare, pentru ca după judecată să fie aruncat în temniță și să nu i se mai dea drumul sub niciun motiv – era mult mai greu să-i vii de hac lui Robespierre, pe care nu-l putea atinge niciun fel de prigoană, pe care nu aveau motiv să-l dea în judecată și care era atât de popular, încât putea găsi adăpost în orice colțișor al Parisului.

Marat începu să citească:

„Cetățene Marat, muncitorii din foburgul Saint-Antoine lasă pe neveste, bătrâni și copii să se vaite cât or vrea că nu se

găsește zahăr; oamenii care au cucerit la 14 iulie Bastilia n-or să se bată pentru niște acadele. Află, cetățene Marat, că în districtul nostru, unde domnesc obiceiuri grosolane, sălbatice, de cea mai mare prețuire se bucură două lucruri: oțelul și libertatea. Să știe complotiștii, să știe speculanții, să știe dușmanii revoluției franceze că, deși niște indivizi vânduți, sau poate numai ticăloși, asmut foburgurile și suburbiile noastre, îndemnându-ne să devastăm depozitele, noi ne vedem înainte de treabă, făurind suliți care îi vor răpune pe complotiști. Îi demascăm pe acaparatorii și speculanții de tot felul. Totul, chiar și alimentele de primă necesitate au încăput în ghearele hrăpărețe ale acestor ucigași ai poporului. Tâlharii țipă mai tare ca toți despre dreptul sfânt al proprietății. Dar această proprietate nu înseamnă oare crimă și nesocotirea drepturilor poporului? Noi știm, Marat, Prieten al poporului, că, aflând despre mizeria în care ne zbatem, inima ta simțitoare va prinde a clocoti de indignare împotriva acestor vampiri. Când treci prin Paris, uită-te cât de pustii sunt străzile și cât de goale vitrinele: comerțul a stagnat aproape complet, specula i-a dat o lovitură de moarte. Noi vrem ca tu și prietenii tăi să dați o lege care să prevadă pedeapsa cu moartea pentru acaparatori, cât și pentru funcționarii, chiar acei de la curte, care se îndeletnicesc cu specula. Află, Prieten al poporului, că suntem patruzeci de mii de oameni înarmați. În afară de arme de oțel, mai avem și o altă armă – dragostea veșnică pentru Declarația drepturilor omului. Jurăm sprijin și frăție patrioților. Prieten al poporului, cetățenii din foburgul nostru care s-au strâns în clădirea bisericii noastre parohiale, în număr de zece mii, deocamdată pașnici și fără arme, te împuternicesc: în primul rând să ne dai o lege privind reprimarea speculei, apoi un decret prin care organele administrative să fie obligate să supravegheze toate casele ce emit sau schimbă asignații, să descopere toate asignațiile făcute în Anglia pentru a ne distruge piața și unde anume pe coasta Canalului Mânecii au fost găsite lăzile cu bancnote false. În al doilea rând, ne așteptăm ca tu, cu înțelepciunea-ți caracteristică, să dai o lege represivă, dar dreaptă, care să

ocrotească negoțul cinstit și, în același timp, să pună frâu negustorilor hapsâni, ce fac speculă cu orice, cumpărând până și casele patrioților omorâți, pentru a le vinde apoi aristocraților.”

— Sunt convins, spuse Robespierre, că negustorii parizieni dosesc dinadins zahărul, cafeaua și alte produse coloniale. Ei urmăresc două scopuri: să înfometeze și mai rău țara și să demonstreze că revoluția e vinovată de toate nenorocirile. Frații Lameth, Barnave și alți nemernici formează o bandă de rebeli care tind să compromită legile revoluționare și să-și asigure cu orice preț posibilitatea de a face și de-acum înainte trafic cu sclavi negri și de a prăda numeroasele plantații ale oamenilor de culoare care nu se bucură de drepturi depline. Ei îi întărâtă pe flămânzii din foburguri care năvălesc în secții și țipă că e foamete. Toate acestea dau apă la moară lui alde Barnave, frații Lameth și Massiac; aceștia se căznesc acum să smulgă Adunării naționale un decret care să consfințească sclavia negrilor și a oamenilor de culoare, punându-i într-o situație mult mai rea decât înainte de revoluție. Știți ce a făcut clubul nostru? Noi am jurat să renunțăm la zahăr, să nu mai bem cafea și, de va trebui, o să ne lipsim și de altele.

— Asta n-o să ajute la nimic, spuse râzând Camille Desmoulins. Prieteni, urmă el, originala înțelepciune a lui Licurg[1] consta doar în aceea că el reușea să impună concetățenilor săi tot felul de privațiuni. Numai că adevărata înțelepciune nu constă în a interzice oamenilor orice plăcere, ci în a preveni excesele. Licurg i-a făcut pe lacedemonienii săi egali în felul cum furtuna, sfărâmând corabia, îi face egali pe naufragiați. În ceea ce mă privește, o asemenea egalitate nu mi-ar surâde deloc.

— Te înșeli, se înfurie Robespierre. Cum poți vorbi astfel despre spiritul de jertfă, de care au dat dovadă cetățenii din clubul nostru?

— Mi s-a făcut foame, le întrerupse cearta Marat. Ce potop! Uitați-vă cum s-a umflat Sena. Peste cel mult o oră apa o să

[1] *Licurg* (sec. IX î.e.n), legiuitor legendar din Sparta (Grecia antică). (N. ed.)

pătrundă în maghernița asta. Mă întreb dacă Laurent Bass o să apuce să ne aducă ceva de mâncare. Priviți! Acuși-acuși se dezlănțuie furtuna.

Robespierre se apropie de fereastră. Cerul plumburiu atârna jos. Soarele se făcuse nevăzut după nori. Valurile furioase păreau că vor să spargă ușa.

— Cine naiba te-a sfătuit, Marat, să te adăpostești în cotețul ăsta? întrebă nervos Desmoulins.

— M-am obișnuit să dorm aici, răspunse Marat. Nimănui nu i-a trecut prin cap vreodată să mă caute în pustietatea asta. În patru rânduri fluviul a inundat coliba. Astă-primăvară abia am reușit să scap înot. Mă înecam de nu m-ar fi salvat un ofițer de gardă. În timp ce mă uscam la soare, l-am auzit vorbind cu un camarad al său: spunea că mai degrabă și-ar spinteca mama, decât să calce vreun ordin al regelui. La gândul că datorez viața acestei brute, îmi venea să sar din nou în apă. Unde mai pui că ofițerul s-a întors către mine și m-a întrebat: „Dumneata ce-ai face în locul meu, domnule ciuciulete?" Iar eu de colo, foarte calm: „Mai degrabă i-aș spinteca pe toți regii din lume, decât să fac vreun rău ființei care mi-a dat viață." „Dar cine ești dumneata?" m-a luat din scurt ofițerul, privindu-mă bănuitor. „Sunt Marat, Prietenul poporului", i-am răspuns netulburat și, după ce mi-am stors bine hainele, m-am dus p-aci încolo.

— Și nu s-a luat după tine? se miră Robespierre.

— Uite că nu, răspunse Marat. Apoi, văzând că Desmoulins se întunecase la față urmă: Te văd necăjit, Camille dragă. Haide, lasă. Tu, care te pricepi strașnic să-ți distrezi cititorii, învață de la mine să faci haz de necaz. Și acum, până n-au năvălit apele Senei, să vă spun o poveste tare nostimă, ca să mai uitați de foame:

La 22 ianuarie, ministrul de finanțe, primarul și comandantul suprem au trimis împotriva mea o armată întreagă. Eu dormeam dus, prin vecini, când deodată mă pomenesc cu tânărul acela care mi-e un fel de secretar. Gâfâia de repede ce alergase și avea lacrimi în ochi. Venise bietul băiat să-mi spună că mai multe batalioane mi-au

împresurat locuința. Omul care mă adăpostise intră și el în cameră împreună cu nevastă-sa. Amândoi erau îngroziți. Încercau să spună ceva, dar numai gemete le ieșeau din gâtlej. „Nu face să vă neliniștiți pentru atâta lucru”, le-am spus eu. Apoi am cerut să mă lase singur. Trebuie să știți că niciodată nu sunt atât de calm ca atunci când mă amenință o primejdie. M-am dat repede jos din pat și, ca să nu ies cu hainele în dezordine, ceea ce ar fi dat de bănuit, m-am îmbrăcat cu multă grijă: mi-am pus gherocul, o pălărie rotundă, și cu un aer nonșalant am luat-o frumușel spre Gros Caillou, trecând chiar prin mijlocul detașamentului trimis să mă aresteze. Pe drum căutam să-mi distrez tovarășul. Mi-am păstrat buna dispoziție până la cinci seara, când trebuiau să-mi fie aduse acasă corecturile numărului unde descriam faimoasa expediție. Dar nu venea nimeni. Am bănuit îndată că ceva nu e în regulă. Și, într-adevăr, a doua zi dimineața am aflat că tipografia îmi fusese sigilată. A fost o lovitură grea. Îmi dăduseră de urmă. Seara, în jurul locuinței mele roiau agenții: îi vedeam ușor printre jaluzele. Am fost sfătuit să mă urc pe acoperiș, îndată ce se va întuneca, și să mă fac nevăzut. Eu însă am ieșit calm, ziua în amiaza mare, la braț cu o junǎ. Iar când s-a înnoptat, am luat-o spre bazinul acela din grădina Luxemburg; acolo mă așteptau doi prieteni: urmau să mă conducă la o doamnă care locuia prin apropiere. Ne-am dus, dar n-am găsit pe nimeni acasă. Iată-ne deci din nou în stradă. Unul din tovarășii mei a început să plângă; i-am secat însă lacrimile cu câteva glume. Am luat o birjă și ne-am dus să căutăm adăpost în cartierul Maret. Când treceam prin Place de Grève, m-am oprit să văd felinarul care-mi fusese „rezervat” cu două zile înainte. M-am plimbat puțin sub felinar și apoi mi-am văzut de drum. Iată-ne în sfârșit în strada Perle; casa era plină de invitați. Unul din ei îmi părea cunoscut. Ca să-i induc în eroare pe indiscreți, m-am prefăcut vesel și până la urmă m-am înveselit cu adevărat. Am flecărit de una, de alta, vreun sfert de oră și apoi l-am întrebat încetișor pe amfitrion dacă are încredere în omul de colo. „Pun mâna în foc pentru el.” „În ordine!” Și am continuat să

flecărim. După cină m-am dus la culcare. În toiul nopții iată că se oprește sub ferestrele mele un detașament de cavalerie. Sar din pat, crăp puțin fereastra, dar văd că niciun soldat nu descalecă; liniștit, m-am vârât înapoi sub plapumă și am dormit tun până a doua zi în zori, când mi-am luat tălpășița.

Marat terminase de mult povestea, dar Robespierre și Desmoulins tot mai râdeau. Iacobini și conducători neînfricați ai Franței revoluționare, ei erau convinși de dreptatea cauzei lor. Scrutau fără teamă viitorul și nu se lăsau descurajați de prezentul vitreg.

— Ascultă, Robespierre, reluă Marat după un timp, de mult voiai să-mi arăți discursul lui Barnave, cu toate disputele la care ai participat și tu și care s-au încheiat cu adoptarea decretului aceluia infam sugerat de abatele Maury. Ce ar fi să mi-l dai acum?

Robespierre scotoci prin hârtii și-i întinse lui Marat foile cerute. Acesta citi:

„Cuvântarea d-lui Barnave din 16 mai 1791:

Ni se reproșează că răpim din timp Adunării cu discuții care nu au la bază decât vanitatea. Comitetul nostru nu și-a modificat propunerea. Nici n-ar fi avut dreptul să renunțe la măsurile pe care le-a găsit de la bun început absolut necesare. Adversarii noștri cer însă unele schimbări. Dar ceea ce propune, de pildă, domnul Rewbell vine în totală contradicție cu decretul de ieri. Ați hotărât să fie luat în discuție articolul propus de domnul Merlin, iar astăzi vi se cere să recunoașteți drepturile oamenilor de culoare și ale negrilor liberi, tot în contradicție cu decretul de ieri. Și, în general vorbind, această propunere este cu totul inadmisibilă. Știind că statul are absolută nevoie de colonii, alaltăieri ați emis un decret special în privința lor; când se urmărește un scop precis, nu neglijezi niciun mijloc. Ar trebui găsit un mediator între cetățeni și oamenii liberi[1]. Acest mediator să

[1] În 1789, mulatrii și negrii din Haiti au adresat Adunării naționale din Paris o petiție, întocmită pe baza principiilor generale ale acestui for revoluționar, prin care cereau să li se acorde dreptul de cetățenie deplină

fie prezent atunci când se va discuta propunerea comitetelor în privința coloniilor. Adoptând o hotărâre în spiritul acesteia, după ce a făgăduit coloniilor că va ține în primul rând seama de inițiativa lor, socot că Adunarea nu va obține efectul salvator așteptat. Am mai spus și cu alt prilej că proprietarii albi manifestă bunăvoință față de oamenii de culoare, ei țin însă la inițiativa pe care le-ați făgăduit-o, și a le-o răpi înseamnă a ucide orice sentimente frumoase din inima lor. Ar fi dezastruos să fie adoptat un decret care să suprime acest drept de inițiativă. Oricâtă autoritate ar avea guvernul, nu va putea împiedica răsunetul unui asemenea decret în rândurile micilor proprietari albi. Fără îndoială, îi va face să-și schimbe atitudinea față de oamenii de culoare, să se îndepărteze de ei. Unul din vorbitorii care s-au pronunțat aici în această chestiune, deși a ținut un discurs remarcabil, a făcut o mare greșeală afirmând că decretul va fi funest pentru albi. Eu unul vă asigur că nici n-o să fie pus în aplicare, că nu există destule forțe pentru răsturnarea guvernului și potolirea frământărilor... *(Din stânga se aude un glas care trădează groază și desperare.)* Decretul dumneavoastră va distruge acea încredere care reprezintă singura verigă de legătură durabilă și care poate salva coloniile; va stârni pizmă, va rupe acele fire de recunoștință prin care oamenii eliberați se simt legați de albi.

Iată unde va duce calea propusă de comitete. A acorda drept de inițiativă fiecărei adunări coloniale în parte înseamnă a sădi acolo neîncredere și șovăieli, căci fiecare s-ar teme să-și atragă reproșuri pentru cutare sau cutare deziderat pe care l-ar exprima și cu care ceilalți s-ar simți obligați să se solidarizeze; nimeni n-ar dori să apară într-o asemenea postură în fața micilor proprietari albi. În plus, părerile pe care le-ar enunța ar fi influențate de o sumedenie de prejudecăți, ceea ce de asemenea ar dăuna atitudinii de simpatie și echitate de care se bucură oamenii de culoare. În timp ce comitetul restrâns propus de noi, comitet care ar trebui

(inclusiv drepturile politice). Cererea a fost satisfăcută abia la 15 mai 1791. (N. ed.)

organizat la Saint-Martin, nu va păcătui prin toate aceste neajunsuri. Rog să se acorde prioritate propunerii noastre, care, după cum a hotărât ieri Adunarea cu majoritate de voturi, urmează să fie pusă în discuție. Aș dori să fie introduse numai două amendamente, care o vor apropia mult de propunerea comitetelor.

D-l Robespierre. În cursul dezbaterilor i s-au adus destule obiecțiuni d-lui Barnave. Cât privește decretul care, după cum susține domnia-sa, a fost adoptat ieri, țin să atrag atenția că a lua în discuție un proiect nu înseamnă încă a-l adopta. Domnia-sa încearcă să ne convingă că, o dată ce am decretat sclavia, noi, sau mai bine zis voi, nu mai trebuie să șovăiți în rest. Dar vreau să vă întreb: ați rostit nesiliți de nimeni cuvântul „sclavie”? Cred că nu e greu de ghicit cine v-a împins la această crudă extremă. Și dacă ați adoptat, după cum spuneți, un decret despre care coloniștii nici n-ar fi îndrăznit să aducă vorba acum șase luni, pare ciudat că ați vrut să salvgardați cu prețul acestei jertfe principiul libertății, aplicat acelora pe care i-ați declarat de mult liberi. În ceea ce mă privește, simt că mă aflu aici pentru a apăra drepturile omului. Nu pot accepta niciun fel de amendamente și cer ca principiul să fie adoptat integral.

D-l Robespierre coboară de la catedră în aplauzele stângii și ale tuturor tribunelor.

În locul lui apare abatele Maury. Dezbaterile se închid. Dreapta și câțiva membri ai stângii cer să se ridice problema redactării propuse de domnul Rewbell. Discutarea acestei probleme se amână.

Câțiva membri ai partidului de dreapta nu sunt de acord cu textul.

D-l Robespierre. Insist ca principiul să fie adoptat.

La propunerea d-lui Robespierre, Adunarea trece la chestiunile de pe ordinea de zi.

Abatele Maury. Prudența de care trebuie să dea dovadă legiuitorul doritor să apere ordinea și dreptatea mă îndeamnă să propun un mic amendament și anume: «Adunarea națională declară că niciodată nu va pune în discuție situația

oamenilor de culoare care *nu s-au născut din părinți – tată și mamă – liberi și nu pot dovedi că sunt copii legitimi ai acestora*».

Nimeni nu s-a gândit să le răpească oamenilor de culoare drepturile politice. Unii sperau însă că ei și le vor dobândi de la sine, fără niciun fel de tulburări, coloniștii albi urmând doar să recomande măsurile de precauție ce vor trebui luate în acest caz. Poate nu știți că negrii liberi sunt mai vrednici de atenție decât mulți oameni de culoare; ei și-au câștigat eliberarea prin truda lor, în timp ce adeseori mulatrii liberi sunt fructul celei mai abjecte prostituții. Legiuitorii care se simt îndemnați să apere bunele moravuri nu vor pune firește o stârpitură pe același plan cu un copil legitim. De aceea cer ca oamenii de culoare, pentru a putea beneficia de drepturi politice, să fie obligați a face dovada că sunt într-adevăr copii legitimi. Nu cer să fie îngrădiți prin restricții. Vreau însă ca atunci când vor deveni și ei cetățeni să le putem spune: trăiți într-o țară unde sclavia este pentru oamenii de culoare o stare firească, iar libertatea o excepție. Iar dacă doriți să beneficiați de drepturi politice, lăsați-ne mai întâi să terminăm... *(Zgomot de glasuri care cer să se treacă la vot.)* Vă rog să nu mă faceți răspunzător pentru legile voastre. Nu eu le-am făurit. Aveți dreptul să spuneți omului care mai poartă încă pe față pecetea sclaviei *(Mai multe glasuri: «E dezgustător!» «Să se treacă la vot! Dezbaterile s-au încheiat!»)...* și care pretinde să poarte titlul cel mai sublim, acela de cetățean: dorești să fii cetățean cu toate că nu ești liber? Nu te putem recunoaște ca atare. Dovedește-ne mai întâi că ai fost eliberat... *(E întrerupt de glasuri care cer să se treacă la vot.)* Am făcut această remarcă pentru că în colonii există numeroși nenorociți care, fiind născuți din tați albi și mame negrese, au obținut ușor libertatea, dar fiind părăsiți în voia soartei de tații lor albi au apucat pe căi necinstite. *(«Să se treacă la vot!»)*

D-l Goupil. Vreau să mai propun un amendament: «Oamenii de culoare liberi, născuți din părinți liberi, iar nu din tată și mamă eliberați».

D-l Roederer. Rog să fie luate în discuție toate amendamentele.

Adunarea hotărăște să nu se înceapă discuții lungi asupra amendamentelor.

D-l Virier. E un decret spoliator...

(Mai multe glasuri: «Liniște, liniște!»)

D-nii Montalasier, d'Emprémesnil, Delaunay, Malouet, Clermont-Tonnerre și alții protestează furtunos și înconjoară pupitrul pe care se înalță bustul lui Mirabeau-senior oferit în dar Adunării în ședința de alaltăieri. În rândurile dreptei – agitație puternică.

Președintele. Acum două zile, având unele nelămuriri în privința textului, nu l-am prezentat spre aprobare... *(D-nii Malouet, Delaunay și majoritatea partidului de dreapta: «Cerem să se procedeze la vot general!»)* Acum însă totul e limpede și mă pronunț...

D-l Foucaut. Ați ținut ieri seama de declarația mea? Dezbaterile au fost valabile? Vă rog să răspundeți.

Președintele. Atitudinea mea de ieri se deosebește fundamental de cea de astăzi... *(Dreapta: «Așa e, așa e!»)* Ieri, atât eu cât și biroul am avut unele nelămuriri, astăzi însă ele nu mai există și... *(In rândurile dreptei, strigăte puternice.)*

D-l Foucaut. Acești domni vor tăcea numai dacă îmi veți răspunde la întrebare...

Președintele. Unii dintre membrii care au votat împotriva decretului mă informează că nu mai au nelămuriri. Vreau să interpelez Adunarea. *(Majoritatea Adunării confirmă că nu mai există nelămuriri.)*

D-l Foucaut. Rog să se consemneze că noi am depus toate eforturile pentru a salva coloniile. *(Majoritatea dreptei se ridică în picioare în semn de raliere.)* Articolul propus de d-l Rewbell se pune la vot.

S-a adoptat următoarea hotărâre:

«Adunarea națională decretează că nu va ridica niciodată problema situației oamenilor de culoare care nu sunt născuți din părinți liberi, decât dacă va exista în acest sens un deziderat exprimat în mod independent și liber de colonii, că

adunările coloniale actuale vor exista și pe viitor și că oamenii de culoare născuți din părinți liberi vor fi admiși în toate adunările parohiale și coloniale ce vor lua ființă de aici înainte, dacă, bineînțeles, întrunesc calitățile necesare.»

(Sala se cutremură de aplauze).

D-l Mourinet. Cer să se procedeze la votare nominală. *(Majoritatea celor din dreapta coboară în centrul sălii și cer stăruitor să se procedeze la votare nominală.)*

Adunarea hotărăște însă cu majoritate de voturi să nu se treacă la votare nominală.

Ședința se închide la orele două și jumătate în aplauzele tuturor tribunelor.”

— Toate acestea nu mă miră deloc, spuse Marat. Am știut dintotdeauna că Barnave e o caiafă. O să-și mai dea el de multe ori arama pe față. Dar s-a întunecat de-a binelea. Hai să închidem obloanele și să aprindem lumina.

Furtuna se dezlănțuise în cele din urmă. Fluviul părea negru. Tribunii poporului se simțeau în coliba lor ca într-un bivuac; aprinseră lumânările. Ședeau pe bănci în jurul mesei șoldite de lemn nevopsit. Peste tot zăceau maldărele de hârtii aduse de ei. Pe pereți dănțuiau umbre, frângându-se prin colțurile încăperii: vântul care pătrundea prin crăpăturile acelei bojdeuci de pescari transforma flacăra lumânărilor în fuioare de foc lungi și pâlpâitoare. Marat vorbea cu înflăcărare, ca de obicei, gesticulând mereu. Camille Desmoulins îl privea cu ochii lui mari, frumoși și triști. Umbra tricornului său proiectată pe perete, între cele două ferestre strâmbe, semăna cu o corabie pe o mare agitată. Robespierre părea că are cocoașă, din pricina gulerului înalt de catifea cenușie al hainei sale de aceeași culoare; butonii negri ai jaboului alb străluceau, manșetele se murdăriseră de tăblia slinoasă a mesei. Fața lui trăda oboseală. Deodată un fulger spintecă întunericul. Prin tăietura din oblon, în formă de inimioară, Robespierre văzu o fărâmă de secundă Sena încrâncenată și, în depărtare, silueta neagră a unei luntri

lungi, cu doi vâslași. Stinseră numaidecât lumânările și în întunericul ce se așternuse puseră pe masă, la îndemână, toate armele ce le aveau: pistoalele lui Marat, pumnalul lui Robespierre și bastonul-sabie al lui Camille Desmoulins.

Minutele treceau încet, chinuitor. Abia după vreun sfert de oră, Robespierre rupse tăcerea:

— Pesemne că au trecut mai departe. Credeți-mă, nu era o barcă, ci un adevărat șlep. Probabil că Laurent Bass n-o să mai vină...

În clipa aceea se auziră la ușă cinci lovituri ușoare – semnalul convenit. Cineva scăpără din amnar și la lumina nesigură a lumânărilor se ivi în prag Laurent Bass, cărând un coș greu. Ținu ușa cu piciorul să n-o trântească vântul și îndată intră o femeie. Era Simone Évrard. Purta o bonețică albă dantelată, o fustă largă, o manteluță legată cruciș pe piept, cu capetele vârâte sub șorț. Avea un păr ca inul, nasul pistruiat, ochii albaștri. Clipi de câteva ori nimerind din întunericul de afară într-o cameră luminată. Când îl văzu pe Marat îi zâmbi cald, prietenos. Robespierre și Desmoulins îi dădură bună seara. Femeia se apropie fără grabă de masă și, în timp ce așeza tacâmurile, spuse:

— Ați făcut foarte bine plecând din Paris. După masacrul de ieri, orașul fierbe. De data asta La Fayette l-a onorat cu atenția sa și pe cetățeanul Desmoulins. Marchizul țipă că toți iacobinii trebuiesc striviți sub copitele cailor. Prietenul poporului este de mult căutat prin tot Parisul. În ce te privește pe dumneata, cetățene Robespierre, cetățeanul Maurice Duplay, proprietarul, îți trimite vorbă să fii liniștit: până acum n-a venit nimeni să te caute. În schimb au întors cu susul în jos fosta dumitale locuință. Domnișoara Charlotte, sora dumitale, și domnișoara Elisabeth se ciondănesc ca de obicei. Cea dintâi pretinde că ai dispărut pentru totdeauna și n-o să te mai întorci.

— La care domnișoara Elisabeth Duplay i-a spus de la obraz surioarei dumitale că îl cunoaște pe domnul Maximilian Robespierre cel puțin tot atât de bine ca propria lui soră, adăugă într-un suflet Laurent Bass.

Robespierre făcu un gest plictisit. Dădu pe gât un pahar de vin porfiriu și începu să mănânce ouă răscoapte, mușcând dintr-o felie de pâine neagră, copios presărată cu ceapă tăiată mărunt. Marat rupea tacticos bucățele de pâine dintr-un coltuc și, râzând încetișor, căuta privirile Simonei Évrard.

Aceasta nu era nici agitată, nici vorbăreață. Calmul ei senin, mișcările line și totodată hotărâte contrastau izbitor cu viața zbuciumată de care avea parte de când își legase soarta de a Prietenului poporului. Când Marat vorbea, îl privea cu o atenție potolită și îl aproba cu zâmbetul ei care îi lumina ochii limpezi. Suplețea și siguranța mișcărilor vădeau un caracter de fier. Era dintre acele firi care, odată drumul ales, înaintează spre țel fără șovăiri; drumul ei era cel al Prietenului poporului, al prietenului ei bun, Marat. Era o fiică a poporului francez, născută într-o suburbie a Parisului, o comună micuță sortită a fi înghițită de capitală de îndată ce aceasta își va revărsa casele și edificiile dincolo de zidurile ce-o împrejmuiau. O pariziană, năzuind eroic și pătimaș spre libertate, aceasta era fata din popor cu inimă simplă și generoasă care nu cunoștea compromisul. Frământatele nopți petrecute în singurătate, săptămânile lungi când Prietenul poporului se ascundea și nu-i trimitea nicio veste nu i se păreau atât de groaznice. Niciodată nu-i făcea reproșuri pentru viața trudnică ce-i fusese hărăzită. Niciun cuvânt de nemulțumire nu-i scăpa de pe buze când cârpea cu degetele ei harnice hainele rupte ale Prietenului poporului, sau în nopțile când mânuia calmă condeiul făcând corecturi pe șpalturi, primejduindu-și libertatea sau chiar viața. Amestecându-se printre plimbărețele din Palais-Royal, trecea de-a lungul clădirilor convenite, făcând cu creta pe zidurile lor semne care în numai câteva minute erau comunicate lui Marat de poșta sa cea cu o mie de picioare. Marat se obișnuise cu tăcerile ei. Cu cât stăteau mai mult împreună, cu atât vorbeau mai puțin, iar legătura lor devenea mai senină, mai gingașă, mai eterică. Ajutându-se unul pe altul, fiindu-și necesari ca aerul, n-aveau nevoie de cuvinte. Eroicul și asprul mod de trai al iacobinilor nu-i părea împovărător și, privind

simplu și firesc viața, niciodată nu-și făcea închipuiri că ea îi rezervă în viitor cine știe ce sărbătoare. Se simțea fericită în plină furtună, în vălmășagul de neliniști, de nopți fără somn, de zile și săptămâni de agitată pribegie prin Parisul numai clocot, zbucium și freamăt.

După ce-și potoli foamea, Robespierre vorbi răspunzând pesemne propriilor sale gânduri:

— Barnave nu mă sperie. Mă îngrozește însă Brissot, căci nimic nu poate fi mai rău, când pășești în fruntea poporului, decât să te oprești la jumătatea drumului. Națiunea care și-a încredințat viața unui medic nepriceput poate sucomba tocmai din pricina șovăirilor acestuia în timpul unei intervenții chirurgicale. Mi-e silă de Brissot și în general am oroare de jumătățile de măsură. Vă asigur, prieteni, că peste o jumătate de an ei o să ceară război pentru a stârni furnicarul, și atunci despoții din toată Europa vor da năvală să salveze pielea unui Capet. O, numai de n-ar fi război! Franța va găsi ea drumul spre libertate! Dintre toți iacobinii noștri, numai Villard, Bonnencarère și Défier îmi par nesiguri. Cred că sunt iscoade ale regelui. Iar dintre cei din Clubul cordelierilor, am îndoieli în privința lui Danton, deși i-am arătat cu toții atâta încredere. Cum se explică cele întâmplate ieri? Cât voi trăi n-am să uit acest 17 iulie! Cordelierii au depus pe altarul libertății, înălțat pe Câmpul lui Marte, petiția lor în care cereau instaurarea republicii. Parizienii manifestau pașnic. Iar municipalitatea ce a făcut? A asmuțit împotriva lor garda națională a lui La Fayette și seara, la șapte, aceasta a năvălit pe Câmpul lui Marte în pas alergător, trăgând asupra mulțimii și desfășurând pentru prima oară de la începutul revoluției drapelul purpuriu al legii marțiale, drapel sub a cărui fluturare ofițerii conduceau trupele trimise să reprime așa-zisa rebeliune. Nu-i nimic! Va veni un timp când drapelul acesta roșu va fi în mâinile noastre. O să se înece ei atunci în berea lui Santerre[1]. Două mii de sanchiloți înarmați cu suliți,

[1] *Santerre, Antoine-Joseph* (1752-1809), militant al revoluției franceze, proprietarul unei fabrici de bere din Paris; în 1792-1793, comandant al Gărzii naționale pariziene. (N.ed.)

cetățeni pasivi din foburgul Saint-Antoine, cer cu toții răsturnarea monarhiei și instaurarea republicii, iar eu cer judecarea regelui. Îl disprețuiesc pe Brissot. Un asemenea om ar putea să strice totul, ca un slujbaș care vrea să facă treaba pe jumătate.

Simone Évrard rosti încet:

— Mare minune că ați scăpat ieri cu viață! Astăzi, spre seară, au și afișat decretul prin care sunt interzise toate ziarele voastre. Municipalitatea vă amenință cu teroarea.

Marat râse:

— Să nu pierdem din ochi Adunarea națională! Sunt de părere să ne întoarcem îndată la Paris, chiar dacă domnul La Fayette își va desfășura tot talentul pentru a ne prinde. După tulburări populare de asemenea proporții, Adunarea națională devine activă și n-ar fi exclus să dea chiar și câteva legi bune. Să profităm, pentru că mai târziu, după ce spiritele se vor potoli, Adunarea se va apuca din nou să fabrice legi dăunătoare.

Se așternu tăcerea. Laurent Bass mânca plescăind; șuvițe subțiri de păr i se lipiseră de frunte, iar de pe borurile pălăriei sale mari cădeau întruna picuri. Prin cămașa udă i se conturau umerii zdraveni, pârliți de soare și pieptul lat, păros. Camille Desmoulins își umplea pipa cu tutun, suflând de pe un colț al mesei grămăjoara de scrum scoasă din gâvanul pipei. Robespierre vorbi:

— Brissot aleargă prin tot Parisul, căznindu-se să descopere focarele rebeliunii din San Domingo. Așa cum îi e obiceiul, va ține un discurs în doi peri, fără să pomenească vreun nume, temându-se mereu să nu-i scape cumva tot adevărul, mușamalizând lucrurile și încurcând ițele. Pare-se că situația e clară: atâta timp cât mai există în colonii sclavajul, atâta timp cât mai sunt acolo robi, San Domingo și Haiti vor fi mereu bântuite de răzmerițe sângeroase. Ce ar fi de făcut? În primul rând să se pună odată capăt speculei, să se vândă la prețuri fixe zahărul și cafeaua stocate în depozitele unor acaparatori și speculanți ca Delbet, Dancret, Boscary. Dar lui Brissot niciodată n-o să-i vină în minte așa ceva. Niciodată n-o să descopere el adevăratul focar al răscoalei.

Cu puțin înainte de revărsatul zorilor, când furtuna se potolise, toți cinci se așezară în luntre. Peste trei sferturi de oră coborâră pe țărm în diferite locuri. Marat și Simone Évrard debarcară pe o limbă de nisip lângă Pont au Change. Laurent Bass piti barca într-un golfuleț și îi urmă.

Capitolul VI

LEGISLATIVA

Dar oaia mănâncă tarantula.
Buffon[1]

Adunarea națională constituantă își încheia lucrările în ziua de 30 septembrie 1791. Făurise o constituție care nimicea feudalismul francez, dar statornicea o mare inegalitate între cetățeni: burghezia hotărâse convocarea unei Adunări legislative, alcătuită exclusiv din cetățenii „activi" ai Franței, stabilindu-se ca niciunul din membrii Constituantei să nu fie ales în acest for care urma să traducă în viață constituția. Legislativa întrunea 264 deputați ai aristocrației îmburghezite, 345 ai centrului, care întotdeauna votau cu feuillanții, și 136 iacobini: aceștia ocupau băncile din stânga și ultimele tribune de sus – Muntele. Reprezentanții orașelor comerciale Bordeaux, Marsilia, așa-numiții deputați girondini, dădeau de obicei tonul, centrul le ținea hangul, dar această orchestră amuțea când de sus, de pe munte, se auzeau pe tot întinsul țării strigătele iacobinilor, ale montagnarzilor, care de obicei se declarau împotriva girondinilor.

În ziua de 3 decembrie 1791, la intrarea Adunării legislative făceau de gardă, descălecați, dragonii libertății. Caii tremurau de frig, iar cavaleriștii, sărind de pe un picior pe altul ca să se mai încălzească și zăngănindu-și pintenii, patrulau conștiincios înainte și înapoi. Deodată, desprinzându-se din mulțime, de după colț apăru o ceată de marinari, cu fețele arse de soare și de vânt și cu ochii sfredelitori. Veneau talaz și se înșirau lângă poartă. Apoi își făcură apariția un șir de trăsuri trase de gloabe costelive. Lăsând urme adânci în zăpadă, trăsurile, care duceau șaptesprezece bărbați bine hrăniți și bine îmbrăcați, intrară pe poartă.

Robespierre îi privi curios. De data aceasta venise la Adunarea legislativă ca simplu invitat. Dorea să asculte cuvântarea domnului Brissot, care făgăduise pentru astăzi „o zi mare". Ciudatele echipaje erau pentru el o surpriză.

[1] *Buffon, Georges-Louis* (1707-1788), naturalist și scriitor francez. (N. ed.)

Convoiul se opri și vizitiii scoaseră permisele de intrare, mari, albastre. Astfel Robespierre avu prilejul să-i examineze mai pe îndelete pe ocupanții trăsurilor. Uite, pe cel de colo îl recunoștea: era un slujbaș al domnului Massiac. Celălalt, conțopist la speculantul Delbet. Iată și o altă figură cunoscută. Omul purta un palton tivit cu blană de vulpe roșie. Avea nasul lung și ascuțit; o fâșie neagră îi acoperea ochiul stâng. În mână ținea un baston cu măciulie din piatră verde. Și încă unul pe care îl cunoștea: era vânzător la prăvălia de produse coloniale din colțul străzii Guénégaud. Iar celălalt, o brută cu barbete lungi, roșcate și o pipă cât toate zilele, trebuie să fie căpitan de cursă lungă. Ceilalți aveau cu toții mutre tipice de scribi zeloși și servili – slugi ai cifrelor boierului; aveau ochii zgâiți, cruzi și bănuitori, gurile lacome câinește rânjite – erau vajnicele străji ale sacului cu galbeni ai stăpânului.

„O adevărată menajerie, își spuse Robespierre. De ce-or fi venit? Ce rost o fi având parada ăsta de maeștri ai contabilității, de artiști ai socotelilor?”

Robespierre se așeză la locul lui. Ședința începuse. Un cetățean pe care nu-l cunoștea tocmai striga de la tribună:

— Domnul Baudouin, directorul tipografiei regale, distribuie deputaților fostei Adunări naționale tomuri uriașe cuprinzând stenograme tipărite in-cvarto. Se impune ca Adunarea noastră legislativă să protesteze, să nu îngăduie ca națiunea să fie stoarsă de treizeci și cinci de mii șapte sute șaizeci de livre, de hatârul foștilor membri ai fostei Adunări naționale. Propun ca distribuirea acestor volume să fie sistată.

— Cine e contra? întrebă președintele.

Larma era atât de mare că nu se deslușea nimic.

Președintele agită furios clopoțelul și strigă:

— Pe ordinea de zi figurează raportul comitetului coloniilor. Întreb adunarea dacă nu preferă să se dea chiar acum cuvântul deputaților din Saint-Malo veniți aici anume pentru a ne vorbi în această problemă.

Robespierre aștepta curios. Adunarea hotărî să se dea îndată cuvântul deputaților.

„Deci asta era! gândi Robespierre. Cum au devenit peste

noapte delegați din Saint-Malo acești scribi ai magnaților din colonii, acești conțopiști? Te pomenești că mâine-poimâine o să sufere o nouă metamorfoză, devenind delegați ai insulei Haiti.”

Auzi o voce în spate:

— Abia acum pricep de ce nu-i zahăr. Până n-o să fie căsăpiți toți negrii și mulatrii, n-o să înceteze răscoalele în colonii. Iar cât timp coloniile se vor zvârcoli în agonia răzmeriței, Parisul va sta flămând.

I se răspunse:

— Dacă vor fi stârpiți toți sclavii, cine o să strângă recolta pe plantații? Boierii? Atunci n-o să avem zahăr nici atât!

Deputații din Saint-Malo se așezară pe băncile de lângă tribună. Omul cu fâșia neagră pe ochi se urcă la pupitru, poticnindu-se pe trepte.

— Parcă m-aș urca pe eșafod, spuse el destul de tare către ai lui.

— Nu strică să te obișnuiești, că tot o să te prindă odată cu ocaua mică! îi răspunse un coleg.

Chiorul se proțăpi falnic la tribună și începu:

— Cetățeni, ieri v-a fost prezentat, de către domnii comisari ai Adunării generale a Franței, numiți pentru treburile din San Domingo, un document ce zugrăvește mizeria înfiorătoare din acea parte a posesiunilor franceze, de la o vreme obiectul unor vehemente discuții în Adunare. Cauza necruțătoarelor incendii de care aveți știință nu a dispărut încă. Este cu neputință să nu cunoașteți numele acelora care au pus la cale rebeliunea, pentru a distruge pe tot globul pământesc temeliile oricărei autorități. Nordul San Domingo-ului este scăldat în sângele albilor și negrilor. Știți că la Paris există prieteni ai negrilor! Dacă strădaniile și planurile acestor prieteni ar fi fost încununate de succes, am asista acum la reînvierea monstruosului canibalism. Vechea Adunare națională a pus coloniile și posesiunile franceze sub protecția națiunii. Dar vai, făgăduielile nu ne sunt de niciun ajutor. Comisarii coloniilor au venit ieri în fața domniilor voastre pentru a vă cere să le ocrotiți, să le apărați de cumplitele calamități

și orori. Astăzi se află aici cetățeni din portul francez Saint-Malo, unde se descarcă mărfurile venite din colonii și de unde se aduce la Paris zahărul și cafeaua. Cetățenii din Saint-Malo nu profesează falsa filantropie, iar abstracțiile putredei filozofii le sunt cu desăvârșire străine. Ei știu că în colonii există oameni cu averi imense și foarte pricepuți în industrie. Cetățenii din Saint-Malo îi cunosc și pe domnii ofițeri – de la generali la locotenenți – care cârmuiesc coloniile, și declară că se pun chezași pentru acești oameni, declară că autoritățile militare franceze sunt însuflețite de spiritul dreptății și stau de strajă intereselor proprietarilor-coloniști. Să nu uităm, cetățeni, că șase milioane de francezi trăiesc, respiră numai mulțumită faptului că în colonii există mari plantatori. Și să nu aruncați vina pe alții, dacă acești șase milioane de oameni vor pieri în urma infamului proiect al Adunării voastre.

— Cum? Ce? se auzi din toate colțurile sălii. Se iscă o larmă atât de puternică, încât oratorul nu mai putu continua. Cineva sări de la locul lui și se cățără pe speteaza fotoliului din față; un altul își repezi în sus brațul în care agita frenetic o bonetă roșie.

Robespierre îi recunoscu pe cei doi: erau Lecointre și Puiraveau. Strigau:

— Închideți-i gura nerușinatului ăstuia. Îndrăznește să insulte Adunarea! Auzi, să vină la noi să se plângă că și-au pierdut profiturile! Și, poftim! au găsit și nerozi dispuși să-i asculte. Să i se astupe gura! Ascultați, reprezentanți ai națiunii! Vă dezonorați dacă îi mai lăsați să vorbească pe acești prepuși și trepăduși ai coloniștilor, pe acești calomniatori.

Dintr-una din băncile din stânga se ridică Lacroix. Arătând cu degetul clopoțelul președintelui, strigă:

— Decât să sunați, mai bine i-ați chema la ordine pe jălbarii ăștia și le-ați pune în vedere că trebuie să arate considerație față de Adunarea legislativă. Altfel, nici să nu le mai dați cuvântul.

Chiorul își dezgoli gingiile într-un rânjet. Singurul său ochi

săgetă furios băncile de sus. Cu un gest de regret și neputință președintele îi adresă câteva observații. Atunci conțopiștii, contabilii, căpitanii de nave săriră de la locurile lor și începură să țipe în cor, până ce din tumult se desprinse limpede glasul chiorului:

— Franța își trăiește ultimele clipe. Numai voi sunteți vinovați de această hidoasă bancrută cu toate urmările ei! Din pricina voastră își fac sclavii de cap!

Îl întrerupseră din nou. În sală rumoarea și murmurele se potoliră greu.

— Înțelegeți odată că numai aprobarea cererilor noastre poate înlătura catastrofa, bubui el iarăși, acoperind glasurile indignate ale deputaților. Vrem să fie pace la San Domingo, de aceea cerem să fie aduse acolo trupe numeroase care să curme tulburările cu sabia, să le înece în sânge. Dacă nici Franța, patria noastră, n-o să vină în ajutor plantatorilor, coloniile se vor ruina.

Legislativa amuți. Oratorul schimbă brusc tonul. Spuse spășit și lingușitor:

— Înțelepciunea domniilor voastre va găsi cu siguranță vreun mijloc de a feri de ruină Coloniile Franței. Iar noi făgăduim să sprijinim orice măsură pe care o veți socoti de cuviință.

Președintele se ridică și, în liniștea ce se lăsase, rosti aproape patetic cuvintele care urmau a decide linia de conduită a Adunării:

— Legislativa a ascultat cu luare-aminte și durere descrierea nenorocirilor ce s-au abătut asupra coloniilor noastre. Chiar dacă ele se află departe de Franța, chiar dacă între noi și acele îndepărtate insule se așternapele oceanelor, Adunarea legislativă va depune toată strădania și va proceda cu toată fermitatea pentru a-i ajuta pe cei năpăstuiți.

— Cam prea multe făgăduieli! strigă Robespierre.

Președintele nu ținu seama de această observație, dar, retrăgându-se instinctiv cu un pas, adăugă:

— Numai Adunarea legislativă va putea, cu ochiul ei atoatevăzător, să deslușească izvorul acestor rele, al acestor

nenorociri.

Apoi, după o scurtă pauză retorică:

— Adunarea îi invită pe toți cetățenii delegați din Saint-Malo să ia parte la ședință.

Izbucniră aplauze și deodată se urcă la tribună domnul Massiac în persoană. Bătrânul strigă cu glas dogit:

— Prin gura acestor oșteni nepărtinitori și viteji, ai acestor emisari ai coloniștilor, au glăsuit toți acei care au a se plânge, a vorbit acuzatorul. Dacă vreți să vă faceți datoria față de dumnezeu și de oameni, grăbiți rezolvarea tuturor problemelor legate de soarta sărmanilor coloniști, dovediți acestor biete suflete care imploră ajutorul vostru că Franța nu-i va părăsi în nenorocire, că răscoalei sclavilor nu-i va urma o lovitură și mai cumplită – nepăsarea metropolei față de coloniile care o hrănesc. Știu cu certitudine că în acest oraș, în capitala Franței... Glasul lui Massiac se frânse, în bănci se auziră murmure. După o scurtă pauză bătrânul încheie: ...știu că în acest oraș există un focar de calomnii, de nelegiuiri și îndemn la revoltă.

Massiac coborî repede treptele. Vorbise pe un ton atât de tăios, cu un glas atât de răgușit și fu urmat atât de repede de un alt orator, încât Adunarea nici nu avu timp să reacționeze, mai ales că basul tunător al lui Lacroix buciumă o singură frază care închise tuturor gura:

— Propun ca Adunarea legislativă să amâne celelalte probleme în curs, pentru a da toată atenția coloniilor.

La tribună se urcă domnul Vergniaud.

„Gironda toarnă la oratori ca din cornul abundenței, gândi Robespierre. Care de care mai înfipt și mai bun de gură!”

Vergniaud spunea:

— Este cu neputință ca în ședința de astăzi comitetele coloniale să vină toate să raporteze Adunării legislative. Aseară cetățenii comisari din San Domingo au dat aici citire unei ample petiții, apoi comitetul s-a pomenit copleșit de lucrări cu totul inutile, care vor întârzia redactarea dării de seamă complete. În loc să se ocupe de principiile pe care se întemeiază coloniile, trebuie să studieze maldăre de

documente și plângeri ce vin cu nemiluita din colonii. Literalmente plouă cu informații și chiar acum mi-au fost înmânate câteva petiții individuale, care fără doar și poate sunt și ele în legătură cu problema coloniilor.

Vergniaud citi mai multe scrisori de la oameni care au călătorit cu navele franceze. Ei se plângeau că îndată ce au sosit la Haiti, în orașul Cap, au fost puși în carantină și apoi arestați sub bănuiala de a face parte din organizația răzvrătiților. Autorii scrisorilor întrebau: unde e mai rău, în Brestul revoluționar, sau între ruinele fumegânde din Cap unde arde cu vâlvătăi răzmerița?

Vergniaud mai bolborosi o frază-două, apoi coborî de la tribună. Îi urmă îndată cel mai mare dușman al lui Robespierre: cetățeanul Brissot. Foarte miop și adus de spate, urcă totuși treptele cu un ifos de parcă s-ar fi născut înalt dregător și făcător de legi.

„Iată-i pe pontifii politicii de astăzi”, gândi Robespierre și strigă:

— Hei, Brissot, la cât vinzi obligațiunile Statelor Nord-Americane?

Brissot nu-i dădu replica – învingătorii sunt mărinimoși! Calm și demn își începu astfel oratiunea:

— Am făgăduit solemn că până la 1 decembrie voi descoperi și voi denunța domniilor voastre pe instigatorii revoltei din colonii. Cetățeni, îmi țin cuvântul...

Urmă o pauză de mare efect. Adunarea amuțise. Brissot, orator versat, ațâță și mai mult curiozitatea deputaților prin felul cum adăugă:

— Sunt gata să vorbesc, dacă Adunarea dorește să mă asculte!

Cuvintele sale stârniră un ropot de aplauze.

Totuși, ghiuleaua nu-și atinse ținta. Președintele primise un bilețel și, postându-se lângă Brissot parcă spre a-i astupa gura, comunică Adunării:

— S-a propus ca discutarea problemelor coloniale să fie amânată cu zece zile...

Din nou țâșni de undeva scăfârlia lui Massiac. Fără să ceară

cuvântul, țipă cocoșește:

— Am onoarea să vă asigur, stimați domni...

Cuvintele „stimați domni” stârniră în sală o rumoare indignată.

— Domnilor... cetățeni, căută s-o dreagă Massiac, am onoarea să vă asigur că darea de seamă a comitetului colonial reclamă o muncă anevoioasă și îndelungată, de aceea toate comunicările bine întemeiate și studiate, care o vor preceda, nu pot fi decât binevenite. Vă rog, vă implor în numele intereselor Franței să cereți o anchetă ordonată de ministrul marinei, având drept scop ca, din numeroasele rapoarte oficiale ce i-au fost prezentate în timpul rebeliunii, în timpul sângeroaselor și îngrozitoarelor fărădelegi săvârșite de populația de culoare a coloniilor, să fie extrase toate datele și faptele în măsură să vă lămurească.

Vorbitorul schimbă câteva semne complice cu Garand-Coulon și acesta, cu toate că președintele ținea clopoțelul ridicat, gata să-i cheme la ordine pe oratorii nepoftiți, luă cuvântul:

— Nu mă opun unei amânări, indiferent pe ce termen. Comitetul coloniilor e supraaglomerat de materialul pe care trebuie să-l studieze. Și acum, în altă ordine de idei: decretul Constituantei, care stabilește drepturile oamenilor de culoare, este astfel alcătuit încât, dacă i-ar da cuiva prin gând să-l aplice în vreo regiune a insulei, incendiile ar putea izbucni din nou în colonii. Tocmai de aceea am cerut la toate ședințele Constituantei să se ia cât mai grabnice măsuri pentru ocrotirea coloniștilor. Și aceste măsuri, înțelepciunea voastră, cetățeni, le va găsi cu siguranță.

— Destul cu polemica, strigă Vergniaud. Destul cu discuțiile. Să vorbească Brissot!

Adunarea era în așteptare. Deputații se așezară mai comod pregătindu-se să asculte și Brissot cuvântă:

— Evenimente groaznice au aruncat San Domingo în ghearele deznădejdii. Pe neașteptate, ca o furtună năprasnică, s-a dezlănțuit, ucigătoare, răscoala negrilor, cea mai cumplită din câte a cunoscut vreodată lumea. Măsurile de

reprimare, târzii și lipsite de eficacitate, au făcut ca prăpastia dintre cele două tabere să fie mai adâncă și numărul rebelilor să crească mereu. Până la urmă, puși în fața unei primejdii de neînlăturat, proprietarii francezi din San Domingo – o spun cu mâhnire – au cerut ajutor trupelor străine. După câteva bătălii care, ce-i drept, s-ar numi în Europa doar un simplu schimb de focuri, acei pe care îi considerați vinovați au fost nevoiți să ceară îndurare. A urmat o acalmie nesigură. În decursul tulburărilor au fost devastate zeci de depozite de zahăr și cafea, au fost uciși sau spânzurați între cinci și șase mii de negri și asasinați în mod bestial cinci sau șase sute de albi. După cum vedeți, un groaznic dezastru pentru balanța comercială, pentru averile particulare. M-am străduit să găsesc sorgintea acestor nenorociri, cauza lor, ca să-i demasc pe instigatori.

În trei ani – câte decrete emise și anulate, câte rapoarte contradictorii! Iar situația insulelor noastre tot nelămurită a rămas. Și de ce? Pentru că secretul îl știau numai sforarii tuturor comploturilor. Dar, în sfârșit, adevărul va ieși la lumină. Asemenea lui Juvenal[1], voi spune: cei cu inima împietrită să pălească la amintirea atâtor nelegiuiri. Nu voi fi câtuși de puțin părtinitor. Legiuitorul nu trebuie să țină seama de neînțelegerile dintre indivizi. Asemenea unei divinități, legiuitorul poate fi hulit în sanctuarul său, dar, ca și divinitatea, el trebuie să disprețuiască hula și jignirile și să se răzbune făcând binele. Să smulgem, așadar, vălul și să recunoaștem că această răzmeriță a fost nu numai a negrilor, dar și *a albilor; aceștia trebuiesc pedepsiți în primul rând, albii care râvnind neatârnarea doreau în același timp să înlăture și legile egalității*, legi care le rănesc țâfna, și să scape și de datoriile care îi împiedică să-și vadă de petreceri și alte distracții.

Populația din San Domingo se compune din patru clase: coloniștii albi bogați, albii mici proprietari, oamenii de culoare și sclavii. Coloniștii albi bogați se subîmpart la rândul lor în două categorii: una e a acelora care nu au datorii – pentru că

[1] *Juvenal* (n. în dec. 6 al sec. I – m. după 127), poet satiric roman. (N. ed.)

au știut să-și pună rânduială în afaceri, sunt atașați de Franța și țin la oamenii de culoare, socotindu-i reazemul coloniilor; a doua categorie sunt risipitorii, cei care trăiesc în plăceri și trândăvie și urăsc atât legile franceze, cât și pe oamenii de culoare. Nu trebuie să ne mire că acești coloniști obișnuiți cu cambii neplătite la scadență și cu tot felul de păsuiri urăsc legile franceze, pentru că orânduirea noastră, orânduirea libertății este și a dreptății. Ei îi urăsc și pe oamenii de culoare care nu au datorii, în afacerile cărora domnește buna rânduială și care cer ca legea să fie respectată. Vedeți dar că dușmanii oamenilor de culoare sunt și dușmanii constituției noastre, cu toate că ea nu e întemeiată pe egalitate: nimicind despotismul de orice fel, ea a păstrat totuși despotismul pielii albe, al coloniștilor albi dornici să prelungească tirania și să scape de datorii, în care scop ei îndrumează coloniile pe făgașul aristocrației independente. Ca să vă dați mai bine seama cine sunt acești oameni, vă voi repeta ce a spus unul din ei regelui: „La curtea maiestății-voastre, sire, mișună creolii”.

Avea dreptate! Și ceea ce îi înrudea cu curtenii era viciul, aristocratismul și despotismul. *(Aplauze.)* Această clasă de coloniști exercită o puternică influență asupra micilor proprietari albi, copii vitregi ai Europei și care abia așteaptă să prade proprietățile oamenilor de culoare. Dar cine sunt oamenii de culoare, de ale căror revendicări se vorbește întruna de la un timp? Ei sunt născuți din albi și africane. Ei alcătuiesc un fel de stare a treia a coloniilor, o clasă de oameni vrednici, folositori. Proprietari sau meseriași, ei sunt prieteni buni cu ordinea și legea, pentru că cine nutrește gânduri curate, nu are a se teme de aplicarea legilor.

Ultima clasă este aceea a sclavilor. N-am să vă descriu aici toată oroarea sclaviei pe care cruzimea o face și mai îngrozitoare. Când a răsunat minunatul cuvânt „libertate”, negrul a fremătat, căci și inima lui o râvnește. *(Aplauze.)* Dar ce s-a întâmplat? Sclavii au rămas mai departe în lanțuri. Și poate nici n-ar fi încercat să le sfărâme, dacă nu și-ar fi băgat coada niște nemernici pe care de- acum înainte veți ști să-i

recunoașteți. Plantatorii și în genere oamenii bogați, dorind să aibă acolo un guvern colonial care să le convină, au preferat să stârnească răzmerița în loc de contrarevoluție. Oamenii de culoare, în ale căror inimi principiul egalității a trezit speranțe luminoase, se gândeau cu dragoste la Franța revoluționară. Dimpotrivă, coloniștii din categoria risipitorilor nutreau pentru ea numai vrăjmășie. Acești oameni, care doreau să pară slujitorii poporului, dar, după cum am văzut, erau slugile palatului, aci arborau însemnele despotismului sau drapelul național, aci se lepădau de ele.

Aflând despre revoluție, administrația din San Domingo a dezlănțuit prigoana împotriva populației de culoare, a provocat nemulțumiri în rândurile militarilor. În Martinica s-a procedat mai inteligent: provocatorii au înverșunat dintr-o dată toate clasele, una împotriva alteia; aici contrarevoluția a fost săvârșită cu mâinile mulatrilor amăgiți. În San Dolmingo, albii au condus-o. În Martinica, însă, albii păreau doar simple unelte ale contrarevoluționarilor.

Peste tot locul detașamentele rebelilor erau în solda coloniștilor risipitori, deoarece oamenii de treabă nu cumpărau și nu tocmeau pe nimeni. Risipitorii întrețineau din fondurile coloniilor detașamentele pseudopatriotice, revenind rebelilor cam câte opt livre și șapte *sous* de căciulă. De aceea să nu ne mirăm că, deși mic ca număr, acest partid a izbutit să se înstăpânească peste orașele care, la rândul lor, își dictau satelor voința.

Ei supuneau orașele cu ajutorul mercenarilor lor. Acesta este partidul vinovat de nenorocirile abătute asupra coloniilor. Iar contrarevoluționarii din Franța au operat mână în mână cu acest partid. Pe când primii visau să smulgă colonia din mâinile Franței, cei de aici luptau s-o smulgă din mâinile revoluției; fiecare îl îndemna pe celălalt la răscoală, căci tulburările dădeau apă la moară ambelor tabere.

Al treilea proiect a fost cel al neatârnării. Unii coloniști ar fi dorit să se separe de metropolă, răscoala negrilor urmând să creeze condiții prielnice înfăptuirii acestui plan. Ei năzuiau spre tiranie independentă, pentru că în genere tirania le era

dragă, iar independenți fiind, ar fi putut să scape de datorii. Iată o dovadă în sprijinul acestei afirmații:

„San Domingo n-a fost niciodată supus, n-a fost niciodată cumpărat, iar pe vremuri fusese independent... San Domingo este de sine stătător; e greșit să i se spună acestui stat colonie...”

Asemenea expresii sunt nelipsite din documentele date publicității de către acea deputăție ilegală care s-a înfățișat înaintea Stărilor generale și care a influențat prin mijloace și mai ilegale atitudinea Adunării naționale față de colonii. Care era acolo situația pe atunci? Citim într-o scrisoare din 12 august 1789 – anul când au început tulburările: „Aici toată lumea este beată de libertate; oamenii de culoare ar trebui legați” – autorul n-a vrut să spună „legați”, ci mai degrabă „puși în fiare”. Acești deputați dictau din centru, din Paris, sentințe de moarte care se executau întocmai de către comitetele înscăunate în colonii. Acești deputați susțineau că niciun om de culoare nu trebuie lăsat să intre în Franța, că scrisorile acestora trebuie interceptate și cercetate amănunțit.

Dornici să rămână de capul lor și temându-se ca nu cumva ministerul să facă uz de autoritatea sa, ei s-au împotrivit trimiterii armatei în colonii și-i ațâțau pe coloniști, îndemnându-i să împiedice o eventuală debarcare a trupelor. În același timp, cereau să se recunoască oamenilor de culoare calitatea de cetățeni ai posesiunilor respective, temându-se că altfel va izbuti ministerul să și-i apropie. În sfârșit, procedând cu o rafinată perfidie, au înjghebat un întreg sistem de teroare, cu ajutorul căruia șantajau Adunarea națională și provocau revolte pe care tot ei le preziceau.

Cred de prisos să vă mai împrospătez în minte vestitul decret al adunării din Saint-Marc, dat la 28 martie 1790. Sau conflictele dintre cele două adunări rivale în complotul urzit împotriva metropolei, adunări care au avut parte de o soartă cu totul diferită: pe când una din ele a fost sancționată și părăsită de toată lumea, cealaltă, dimpotrivă, era elogiată și răsplătită cu dărnicie pentru că toți doreau să existe un singur

partid și pentru că majoritatea primei adunări era pasivă, suferea, cum s-ar zice, de boala statuii. *(Aplauze.)*

Pretutindeni coloniștii țipau că vor separație, declarau în gura mare că nu-l recunosc decât pe rege, iar în ce privește Adunarea națională, că vor respecta numai legile comerciale emise de ea, dar și acestea numai după ce vor fi comunicate în mod expres coloniilor. Așadar, Franța a cheltuit milioane pentru sprijinirea și ocrotirea coloniștilor lacomi și risipitori, pentru acești stăpâni cruzi și lipsiți de orice scrupule, care îi umilesc pe sclavi, luând în derâdere cea mai elementară omenie. În scurtă vreme ar fi reușit să-și impună voința în conformitate cu interesele lor, lovind astfel pe tărâmul comerțului și industriei în cei șase milioane de francezi, pe care, în aparență, vor să și-i atașeze. Nu, niciodată soarta Franței libere nu va fi la cheremul coloniilor; Franța singură hotărăște de soarta ei, și nimeni altcineva.

La fel s-a întâmplat în Martinica. Cetățenii Moreau de Saint-Méry și Dillon, deputați nealeși prin vot, adică numiți în mod ilegal de un for ilegal, n-au informat oare Adunarea națională că această colonie „nu vrea să aibă cu regele alte relații politice decât acelea care pot să-i asigure dreptul de *„veto”*, după cum s-a exprimat cetățeanul Debouh, președintele adunării coloniale.

Gândiți-vă numai la decizia luată de acea adunare, prin care ea și-a deschis porțile în fața tuturor străinilor. Priviți-i pe acești coloniști care au vrut să prefacă în scrum orașul sfântului Petru, ca să înmormânteze sub ruine toate actele emise de metropolă. E clar pentru oricine că acolo s-a format o cârdășie ce tinde în ultima instanță la eliberare și neatârnare.

Decretul din 12 octombrie 1790 a găsit coloniile pregătite pentru o explozie. Forța publică existentă era un obstacol în calea împotrivirii rebelilor. Se aștepta sosirea unor trupe proaspete, nădăjduindu-se că ele vor putea fi ușor induse în eroare. Cât despre patriotism, nu găseai nici urmă – nici în adunarea din Saint-Marc, nici in inimile lui Mauduit și Payne, și nici printre membrii comitetului apusean. Acei care militau

pentru independență arborară pentru moment o mască de patriotism; batalioanele din Normandia și Artois au fost amăgite; Mauduit și-a pierdut capul, iar adunarea din Saint-Marc și-a recâștigat influența, sporind speranțele și fondurile mișcării de independență.

Prin decretul din 12 octombrie 1790, adunarea din Saint-Marc a fost sacrificată de dragul unei răzbunări meschine, iar oamenii de culoare, la rândul lor, au fost sacrificați o dată cu adunarea din Saint-Marc. Comitetul colonial își închipuia că, operând cu declarații echivoce, va reuși să se pună bine și cu unii și cu alții; până la urmă însă n-a putut să mulțumească niciuna din părți. În sfârșit, decretul din 15 mai 1791 a acordat oamenilor de culoare drepturi de cetățeni activi. Furioși și vindicativi, coloniștii au cerut Angliei, adică navelor engleze, să atace insulele noastre; unele din aceste nave și-au văzut de treabă plecând spre Londra, altele, însă, și-au făcut apariția în colonii, dând dovadă în porturile noastre de un zel nemăsurat. Deputații Adunării naționale coloniale au încetat de a mai veni la ședințe și au întocmit o scrisoare care înseamnă de fapt o ruptură. Comitetul colonial a anunțat că își suspendă activitatea, totuși a continuat să exercite o paralizantă înrâurire asupra ministerului. Iar ministrul și partidul său au considerat că fac îndeajuns expediind pe insule „Curierul din Calais”, în timp ce coloniștii împart acolo maldăre de pamflete preconizând separația.

Un mulatru cu suflet nobil a locuit un timp în Franța împreună cu mai mulți tovarăși, veniți cu el de dincolo de ocean. Aici, bonzii coloniști nu l-au slăbit din ochi. L-au denunțat comitetului din Cap, dar el fugise din Franța chiar în ziua când acolo îl osândeau la moarte; plecase ca să deschidă ochii fraților săi și, abia după ce a debarcat în regiunea spaniolă a San Domingo-ului, a aflat despre nenorocirile lor. S-a alăturat atunci unei mici unități militare, alcătuită din negri și mulatri rebeli. A scris generalului că nu va tulbura pacea atât timp cât legea va fi respectată. Scrisoarea lui a fost socotită o declarație de război. Hăituit, a căutat refugiu la spanioli, dar ei l-au dat pe mâna călăilor. Îl cunoașteți pe

acest om excepțional, cu suflet mare. Îl cheamă Vincent Ogé! *(Sala freamătă. Se aud exclamații: „Cum?! Ogé?!”)*

În odiosul verdict se afirma că Ogé și tovarășii lui au furat, au devastat și au dat foc, căci trebuie să atribui crime fără număr aceluia pe care vrei să-l răpui cu spada dreptății. A murit în cele mai cumplite chinuri. Ogé și-a dat viața luptând pentru un decret care să fie expresia omeniei și dreptății.

Concordatul l-a răzbunat și nicio pată nu întunecă astăzi strălucirea numelui său sfânt; dar fie ca numele omorâtorilor săi să rămână de-a pururi acoperite de rușine! *(Aplauze.)* Prevăzându-se că aceste fărădelegi vor stârni oroare și furie în rândurile mulatrilor, ei au început să fie tratați tot mai aspru. Li s-a interzis să poarte arme, erau înjosiți și umiliți chiar sub ochii propriilor lor sclavi.

Decretul din 15 mai a apărut la 2 iulie în „Moniteur universel”; albii și-au văzut nădejdile spulberate, iar mulatrii, fericiți că în sfârșit li s-au recunoscut drepturile, se temeau să-și arate pe față bucuria, știind prea bine că pe urmă o vor ispăși, de parcă făptuiau o crimă veselindu-se. La San Domingo albii tunau și fulgerau împotriva constituției. Unii propuneau să fie împușcat pe stradă orice om de culoare. Atunci aceștia au fugit din orașe și s-au ascuns prin sate, în casele prietenilor, sau au căutat adăpost în păduri. În sfârșit, s-a afișat și o proclamație locală, dar prin ea oamenii de culoare au fost obligați să arate albilor respect și supunere. Fugarii care s-au întors au fost martorii unor noi acte de violență; unii coloniști strigau în gura mare să fie spânzurați căpitanii corăbiilor franceze. Apoi au hotărât să se ceară ajutor Angliei. Au adoptat drept stindard cocarda neagră. Mai propuneau unii să se opună rezistență trupelor și Gărzii naționale care, după cum se zvonise, urmau să sosească din Franța cu misiunea de a asigura aplicarea decretului. Coloniștii sperau că le vor sosi cincisprezece vase engleze de luptă, dar și această himeră s-a spulberat după scurt timp. Guvernatorul Jamaicăi a răspuns emisarilor Adunării coloniale că nici prin gând nu-i trece să trimită trupe pentru a împiedica aplicarea decretului; va trimite numai în cazul când se vor

răscula sclavii.

Tendința spre independență, confirmată prin aceste demersuri, reiese clar din toate actele Adunării coloniale. Găsim astfel printre ele următoarele rânduri: „Dacă regele ratifică decretul, atunci coloniile îl vor respecta; dacă se va atenta însă la prerogativele lor, coloniile vor ști să și le apere”.

Prerogativele coloniilor? Doar nu și-or fi închipuit că ele puteau dicta coroanei! Spiritul de frondă din adunările administrative s-a extins și asupra celor parohiale. Majoritatea nu s-a raliat însă la aceste pretenții extravagante, la aceste ieșiri furibunde. Negustorii își dădeau seama că ar fi stupid și primejdios să rupă relațiile cu metropola. După câteva zile agitate, spiritele s-au calmat, ceea ce i-a dezamăgit pe rebeli. Le trebuia, vedeți dumneavoastră, un pretext ca să-i cheme pe englezi și acest pretext nu putea fi decât răscoala negrilor! De obicei, comploturile nu sunt consemnate în procese-verbale, dar acestui complot îi deslușim clar urmele în opinii și fapte. Confruntând aceste opinii și fapte, am demonstrat existența tendinței spre neatârnare. Acum mă voi ocupa de fapte de alt soi.

În Adunarea colonială proaspăt organizată au intrat mulți rebeli. Din Saint-Marc Adunarea și-a mutat reședința la Cap, localitate unde adepții independenței erau destul de numeroși. Aci ei nu și-au mai ascuns năzuințele: au cerut să se întărească fără zăbavă fortificațiile acestui oraș, care era totuși destul de bine apărat; apoi, printr-un act solemn, au suprimat cocarda națională, permițându-se însă cetățenilor portul celorlalte cocarde. Însuși președintele Adunării coloniale și-a făcut apariția în public cu o cocardă neagră, semn că aderă la ruptura cu metropola și alianța cu Anglia. Dar scurt timp după aceea s-au făcut auzite în rândurile poporului glasuri de protest. Atunci Adunarea colonială a renunțat la această insignă, înlocuind-o cu o eșarfă neagră; adunările din provincie au adoptat ca semn distinctiv eșarfa roșie și de peste tot, până și din localurile publice, au dispărut cuvintele care simbolizau unitatea supușilor Franței: „Națiunea, legea și

regele”. În locul lor se lăfăia o lozincă nouă, un refren al năzuințelor de independență: „Libertate insulei San Domingo!”

În sfârșit, la 22 august, exact în ziua când s-a aflat de fuga regelui, s-a primit vestea că s-au răsculat negrii. De fapt se răzvrătiseră doar o mână de meșteșugari; pentru a-i potoli ar fi ajuns câteva detașamente și răscoala ar fi fost astfel înnăbușită în fașă. Abia la 25 s-a aflat că nu se poate cere oștire de la guvernatorul Jamaicăi. Iar viteazul general francez unde era? Ocupase poziții în orașul întărit și făcea instrucție cu trupele, în loc să le arunce în luptă împotriva rebelilor. Se spunea că, pasămite, nu poate părăsi orașul, pentru că în el s-ar fi ascuns niște negri. Dar generalul n-ar fi făcut decât să-și sporească forța curățind mai întâi satele de rebeli; aceștia, după cum el însuși declarase, erau de trei ori mai slabi decât trupele sale. Purtarea generalului a dat multora de gândit. Dacă, închizându-se în oraș, a ascultat sfatul cuiva, cu siguranță că acela este primul vinovat de dezastrul care a lovit coloniile. Dovadă că o luptă care n-a durat decât o oră a fost suficientă pentru a nimici o tabără a rebelilor, și numai câteva ghiulele au distrus o alta. Iar după bătălie, copitele cailor călăriți de dragonii ducelui de Orléans au strivit căpățânile a mii de oameni îngropați în pământ până la dinți.

Dacă ar fi să dăm crezare celor mai puțin exagerate mărturii, să tot fi fost cincizeci de mii de negri răsculați. Atunci de ce, la data de 24, generalul și Adunarea colonială se distrau trimițând depeșe prin care cereau ajutor Statelor Unite, englezilor și spaniolilor? E adevărat că pe atunci nu se cunoșteau încă forțele inamicului. Dar când sute de tâlhari ți-au împresurat casa cu gând să-i dea foc, ce rost are să trimiți tocmai la Filadelfia după pompele menite să stingă un eventual incendiu? Aceste depeșe caraghioase trebuiau să abată atenția de la celelalte, trimise la Jamaica. Nu trebuia să se bage de seamă că, deși ceruseră ajutor celor trei puteri, doreau de fapt să-l primească de la una singură.

După prima depeșă de la 26 august, generalul trimite încă una englezilor, foarte supărat că Adunarea colonială,

nesocotind legile noastre constituționale, a luat contact cu o putere străină, când acest drept îl are numai generalul. Ciudate demersuri pentru a obține un ajutor problematic și implicând riscuri a căror gravitate le-ar înțelege orice supus francez! Mai ales că generalul nici nu spera să obțină cu ușurință un ajutor de nădejde în lupta împotriva mulatrilor înarmați.

Dar asta încă nu e totul. La 28 august, la Léogane, precum și în provinciile de vest și de est, care ar fi putut da un ajutor mai de seamă, nu se știa încă nimic de răscoala negrilor, în timp ce Jamaica era informată încă din ziua de 27 și primea vești foarte alarmante asupra situației din regiunile nordice. Coloniștii se temeau, și cu drept cuvânt, de excesele patriotice ale concetățenilor lor; de asemenea îi îngrozeau și trupele care trebuiau să sosească din metropolă. La 23 august, când nu veniseră decât puține vești despre răscoală, s-a pretins că orașul Cap nu era destul de bine întărit; de asemenea se spunea că n-ar fi rău să se facă pregătirile necesare pentru părăsirea coloniei pe calea apei. În asemenea condiții era firesc ca toată lumea să caute a-și asigura locuri pe vreun vas.

Atunci de ce a fost oprită să plece spre Franța o corabie care n-ar fi putut lua decât vreo treizeci de pasageri? Și de ce s-au purtat atât de urât cu căpitanii de vase care strigau că Franța trebuie înștiințată de situație? De ce s-a întâmplat ciudata întârziere a depeșelor din Jamaica? De ce scrisoarea guvernatorului Blanchelande a fost reținută opt zile? Și ce rost a avut mieroasa scrisoare pe care colonia a adresat-o ministrului Angliei? Și de ce emisarii Adunării coloniale s-au apărat atât de slab împotriva unor bănuieli întru totul îndreptățite? Un francez acuzat de trădare de patrie e cuprins de revoltă! Iată însă că, în loc de o nobilă indignare, ați auzit aici o stranie silință de dezvinovățire, aducându-se Adunării de față acuzația insultătoare că seamănă discordie! Această acuzație a devenit o premisă a lozincii de independență. Cei care o aduc nu reproșează Adunării coloniale fapte mai grave: că stabilește singură tot felul de taxe, ia diferite măsuri

administrative, pune la cale procese judecătorești și aruncă oamenii în închisori, ba a mai avut îndrăzneala să perceapă taxe și la mărfuri franceze, să-și însușească banii ce se aflau pe bordul vaselor, să aresteze și să întemnițeze pe pasageri. La 19 octombrie mai zăceau încă prin închisorile Cap-ului nouăsprezece din acești năpăstuiți, ferecați în fiare și vlăguiți de foame. Vedeți așadar că s-au purtat cu francezii de parcă ar fi fost niște străini, ba și mai rău, dușmani. Adunarea colonială nu poate tăgădui că la ședințele sale au răsunat strigăte ca acestea: „Nu ne mai pasă de Franța! De ce n-avem și azi un Bouillé? De ce nu l-au adus la noi pe rege? De aici, el ar putea nimici Adunarea aceea, vinovată de toate nenorocirile ce s-au abătut asupra Franței.”

În încheiere, vreau să atrag atenția asupra unui punct semnificativ: când mulatrii i-au apărat, salvându-i, coloniștii le-au făcut o promisiune solemnă. Acum deputații coloniștilor nu mai pomenesc de făgăduiala dată, de recunoștința ce-o datorează mulatrilor. Asta fiindcă mai speră, se vede, să răpească binefăcătorilor lor drepturile promise drept răsplată. Ei nu reînnoiesc și nici nu confirmă în fața domniilor voastre acordul, acest act care ar fi făcut cinste lui Locke[1] și lui Montesquieu. Nu e de mirare că încrederea a murit în colonii. Ea mai există însă în Franța, este vie în inimile tuturor patrioților! *(Aplauze repetate.)*

O politică rațională ar fi impus ca acest acord să fie ratificat, căci orice popor care stăpânește turme întregi de sclavi are nevoie și de numeroși paznici. Or, mulatrii sunt paznici viteji și credincioși. Și Catilina și-a pus odinioară nădejdea în răscoala sclavilor. Și să știți că nu coloniștilor trebuie să le mulțumim, dacă în revoluția din San Domingo sclavia nu a jucat rolul de frunte.

Vi s-au povestit lucruri zguduitoare, dar Philarys n-a spus nimic despre pumnalele barbarilor. Vi s-au dat exemple de cruzime, dar voi zice ca Mirabeau: „Dați-mi un animal domestic și voi face din el o fiară”. Omul alb l-a aruncat el,

[1] *Locke, John* (1632-1704), filozof englez, deist, adept al monarhiei constituționale burgheze. (N. ed.).

primul, în flăcări, pe cel negru, l-a ucis pe fiu sub ochii părintelui, l-a silit pe rob să mănânce carne din carnea lui. Acești monștri albi sunt singurii vinovați de atrocitățile săvârșite de negri. Milioane de indieni au pierit pe acel pământ udat cu sânge; acolo, la fiecare pas calci pe oseminte de băștinași. Și totuși vă cutremurați la auzul celor săvârșite de răzbunători! *(Aplauze.)*

În această luptă groaznică, albii au comis crime înfiorătoare. Despotismul – iată țelul lor. Ura față de robie și setea de răzbunare – iată ce i-a împins la crimă pe negri. De ce să aruncați vina pe filozofi? Noi nu cerem să plătiți cu viața. Vă spunem doar atât: fiți drepți, fiți buni, și atunci veți fi iubiți. Sclavia veșnică va fi un veșnic izvor de crime, fiind ea însăși cea mai mare crimă. Renunțați cel puțin de a-i alipi cuvântul „veșnică”; durerea cumplită ce străpunge inima la auzul lui poate da naștere disperării. Iată ce voi spune în concluzie: cauza tuturor relelor trebuie căutată în temperamentul oamenilor din ținuturile cu climă toridă, în corupția judecătorilor și tribunalelor, în faptul că relațiile dintre ocârmuire și cei cârmuiți nu se întemeiază pe dreptate; ea rezidă mai ales în tendința de independență a coloniștilor, a comitetelor coloniale, a adunărilor provinciale și coloniale; ea rezidă în temeritatea rebelilor care au născocit sistemul de a opune aristocrația și tirania lor aristocrației ministeriale; ea rezidă în slăbiciunea acelora care n-au știut să cheme la ordine pe rebeli, în corupția care asigură impunitatea, în chichițele decretelor și variantelor lor, în răsplata conferită unei adunări în timp ce o alta a fost sancționată, fără să se fi făcut vinovată de nimic. Același rău stă la temelia decretului din 12 octombrie; sacrificându-i pe oamenii de culoare, le-a dat albilor o armă împotriva lor; decretul este cauza prigoanei dezlănțuite împotriva oamenilor de culoare, a umilințelor pe care aceștia le-au îndurat. Din pricina lui au fost întemnițați și siliți să facă odiosul legământ că vor arăta albilor toată cinstirea, din pricina lui au fost uciși aceia care nu i s-au supus; în sfârșit, din pricina lui au fost masacrați frații și apărătorii lor; tot răul stă în neaplicarea decretului din 15 mai

și în dezarmarea mulatrilor.

Vina o poartă acei care au râvnit la neatârnare, care au declarat că nu se vor supune decretului, care au răpit insulei reazemul ei de nădejde, au amenințat că vor recunoaște o stăpânire străină, au chemat navele acelei puteri și au adoptat culorile ei, au supus taxelor vamale mărfurile franceze, au interzis vaselor noastre să părăsească portul. Sunt aceiași care insultă filozofia, libertatea și Declarația drepturilor chiar în templul filozofiei și al libertății.

Da, Franța e datoare să dea protecție și ocrotire albilor, să-i apere împotriva injustiției, dar aceleași obligații le are și față de oamenii de culoare. Franța e datoare să-i protejeze pe cei care apără ordinea publică; să-i ocrotească pe cei care respectă rânduielile existente; ea trebuie să-i apere pe toți, să fie totdeauna animată de spiritul dreptății, chiar și față de vinovați; trebuie să dea dovadă de el și în comerț, și chiar atunci când propriile ei interese sunt în joc. Numai astfel va triumfa justiția. *(Aplauze.)* Trebuia să dau citire unui proiect de decret cuprinzând zece articole și mai multe observații referitoare la dezvoltarea lui; rog însă Adunarea să-mi îngăduie a-l citi altădată.

D-l Guadet. Veți pierde pentru totdeauna coloniile dacă lăsați să fie retrase detașamentele care urmau să asigure aplicarea decretului din 24 septembrie; le veți păstra dacă ratificați acordul. Așadar, vă rog sau să amânați până sâmbătă citirea proiectului domnului Brissot, sau să stabiliți un *statu-quo*, adică să amânați aplicarea decretului din 24 septembrie. *(Aplauze.)*

D-l Du Bellay. Nu mă voi opune niciodată măsurilor necesare pentru prosperitatea publică. Cred însă că Adunarea știe prea bine că adevărata cauză a nenorocirilor care au lovit coloniile rezidă în contradicțiile decretului și în ideile preconcepute ale autorilor, de aceea nici soluțiile propuse nu arată a fi ajuns la maturitate. Pare-mi-se, însă, doriți să faceți o încercare și vă interesează să vedeți ce va rezulta din dezbateri. N-am nimic împotriva propunerii dumneavoastră, dar rog Adunarea să nu o pună în discuție înainte de a lua

cunoștință de decretul despre care a vorbit domnul Brissot, precum și de raportul Comitetului colonial.

Brissot. De acord cu domnul Du Bellay consider că măsurile cu caracter provizoriu prejudiciază autoritatea Adunării; nu mă împotrivesc să se amâne discuția până sâmbătă și sper că până atunci ministrul nu va expedia trupe în colonii pentru a pune în aplicare decretul.

Vergniaud. Am putea împăca interesele coloniale cu legalitatea și cu prestigiul Adunării. Măsura propusă de domnul Guadet corespunde cu interesele coloniei. În chestiunea aceasta s-au făcut atâtea greșeli tocmai din pricină că, aflându-ne între două strâchini, ne-am uitat numai la una. Totodată, nimeni n-a venit aici să spună că albii se vor împotrivi dacă se dau drepturi oamenilor de culoare, sau că mulatrii vor opune rezistență dacă li se va face o nedreptate. Ei iubesc libertatea și urăsc asuprirea. Dacă îi veți aduce la disperare, vor încerca să smulgă cu forța ceea ce ar fi trebuit să obțină de drept. Nu s-a ținut seama de această primejdie dublă. Un acord asemănător a ferit Vestul de nenorocirile ce s-au abătut asupra Nordului; dar și în această provincie, mulatrii s-au arătat de o rară mărinimie: și-au riscat viața apărându-i pe albi, urmând ca după ce-i vor salva, să-și revendice drepturile. Ca să păstrăm coloniile, trebuie să aplicăm toate punctele acordului. Dacă albii vor înceta să-l respecte după debarcarea detașamentelor, dacă vor călca legământul acela sfânt, oamenii de culoare, ajunși la disperare, se vor răzbuna, chiar de-ar fi să piară și ei sub ruinele coloniei. Prin ratificarea acordului semnat de albi nu atingeți deloc decretul din 24 septembrie. Inițiativa să vină însă nu din partea Adunării, ci din partea coloniștilor albi, așa cum cere legea. *(Aplauze.)* Pe lângă aceasta, dacă l-am înțeles bine pe Guadet, este vorba de o măsură provizorie care nu va răpi coloniștilor dreptul de a-și expune doleanțele în cadrul unui for legal. Repet – îndeplinirea acordului este imperios necesară. *(Aplauze.)*

Adunarea hotărăște în unanimitate să se publice discursul și proiectul lui Brissot, de asemenea și acordul, iar dezbaterea

propunerilor lui Guadet și Vergniaud, precum și citirea proiectului de decret al lui Brissot să fie amânate până sâmbătă.

Ședința s-a încheiat la ora patru.

Robespierre ieși din sală. În lumina soarelui iernatic grilajul grădinii Tuileries arunca umbre lungi și piezișe. Castanii rebegiți se profilau șters pe cerul leșietic. Pe scară – glasuri, la poartă – înghesuială. Pe toate fețele se citea nemulțumire. Brissot începuse plin de cutezanță, dar n-a știut să rețină atenția. Se simțea că Gironda a învins Muntele. Toată lumea presimțea cu groază furtuna: se vestea prin umbre mohorâte, foșnete și șușoteli. În timp ce în inimile unora se aduna indignarea și mânia creștea rezerva încordată și temătoare a altora.

„Nu face decât să ciripească, își zise Robespierre gândindu-se la discursul lui Brissot. Ce s-a ales până la urmă din intențiile lui umanitare? Din marea lui iubire de oameni? Așa e, Brissot nu îndrăznește să meargă până la capăt.”

Un bărbat înalt se apropie cu fereală de Robespierre și-i strecură în mână un caiet subțire. Era raportul pe patru secții. Se anunța din provincie că țăranii din Noyon, înarmați cu suliți, furci și halebarde adunate de prin conace, au alcătuit o armată de 20.000 de oameni. Ei ațineau calea șlepurilor cu grâne pe râul Oise și împărțeau sătenilor încărcătura, asumându-și astfel obligațiile detașamentelor de aprovizionare. În satele din Cantal, Lot, Dordogne, Corrèze, Gard, o grupare a Gărzii naționale rade de pe fața pământului castelele și arde arhivele nobililor emigrați. Carele de grâne trimise la Dunkerque nu au ajuns toate la debarcaderele de unde încărcătura trebuia preluată de navele engleze. Pescarii de prin partea locului și țăranii normanzi au oprit convoaiele și au împărțit o parte din grâne.

Prin codrii Bretaniei se oploșise în văgăuni ceata lui Jean Chouan[1], cel care se războia „Pentru dumnezeu și rege”.

[1] *Chouan* (de la cuvântul francez *chat-huant* – bufniță), porecla lui Jean Cottereau, țăran înstărit și contrabandist, conducător al contrarevoluționarilor regaliști rebeli (proveniți mai ales din rândurile

Pe cerul Franței se aprindeau focuri și văpăile lor îl făcură pe Robespierre să uite de discursul lui Brissot.

Partea a doua

FRANȚA ROȘIE

Capitolul VII

CONVENȚIA ȘI HAITI

Bagă de seamă, minutarul ceasului tău de buzunar retează mii de capete pe cadranul istoriei.

Beaumarchais – Ornicarul[1], „Scrisoare către fiul meu”.

Încă puține zile și monarhul detronat își va primi osânda ca orice trădător. Ziua de 10 august a primenit Revoluția.

Într-o tavernă deochiată, pitită pe insula Saint-Louis, un tânăr cu obrazul colțuros și cu apucături și gesturi care trădau un militar rumega în minte cele petrecute în ultima vreme. „Ce de evenimente în numai șase luni! A izbucnit războiul. Domnii Brissot, Vergniaud, Condorcet – toată Gironda – au fost pentru război, având de înfruntat opoziția lui Robespierre și a iacobinilor extremiști. Regele a trecut și el de partea războinicilor. Și nu-i de mirare! În fine, asta-i situația: avem război!”

O mână i se lăsă pe umăr, curmându-i firul gândurilor.

O clipă mai târziu noul venit era așezat în fața tânărului nostru, la aceeași măsuță cu tăblia crestată peste tot și roasă de vreme. Comandă vin și omletă cu ceapă.

Cunoscând pe unul din vizitatori, crâșmarul fulgeră curios

țărănimii bogate aflate sub influența regaliștilor și a clerului catolic); în perioada 1793-1803 au acționat în regiunile de nord-vest ale Franței. După porecla conducătorului lor, ca și după strigătul de recunoaștere, care imita bufnița, rebelii au fost numiți *chouani*. (N. ed.).

[1] Cunoscutul scriitor francez *Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais* (1732-1799), autorul pieselor „Bărbierul din Sevilla” și „Nunta lui Figaro”, în tinerețe a fost ceasornicar. (N. ed.)

cu singurul său ochi pe celălalt și se depărtă murmurând ca pentru sine:

— Cine are punga plină poate să comande liniștit bucate alese. Domnii ofițeri nu au a se teme că după o masă îmbelșugată vor fi atacați și jefuiți în vreo fundătură.

Tânărul la care făcea aluzie crâșmarul pomenind de ofițeri își rezemă coatele de masă și, cu bărbia culcată în palme, îl pironi pe celălalt cu o privire rece și calmă.

Comeseanul său avea un profil de senator roman – nas acvilin, craniu aproape pleșuv. Fața lui arămie era însuflețită de doi ochi scăpărători, care, fără voia posesorului, îi dădeau de gol stirpea. Răspunse privirii scrutătoare a ofițerului cu un zâmbet palid.

— Am adus planurile, începu el vorba în cele din urmă.

O dată cu aceste cuvinte scoase de sub pelerină o mapă burdușită cu schițe colorate, reprezentând domenii, imobile detaliate pe etaje și alte proprietăți. Fără să mai spună nimic așează planșele în fața tânărului ofițer, care le examină pe rând, în tăcere.

— Ăsta la cât a fost evaluat? întrebă ofițerul.

— Pe malul drept al Senei imobilele sunt mai scumpe și, în general, de când cu decretul, prețul tuturor a crescut. Oricare din casele pe care le vezi aici poate deveni a dumitale. Totul depinde de cum vei ști să mă răsplătești pe mine.

— Ia spune, îl întrerupse tăios militarul, cât crezi că mai valorează azi propriile dumitale domenii? Te asigur că nu mai mult decât titlul pe care-l porți: conte de Saint-Simon[1].

Saint-Simon țâfni, își îndreptă umerii, dar se stăpâni de îndată și spuse:

— Te-am mai rugat, locotenente Bonaparte, să mă scutești de asemenea mojicii prin care excelați voi, corsicanii. Dacă te las să profiți de situația în care mă aflu și să te slujești de energia mea, de relațiile pe care le-am păstrat, dacă îți înlesnesc tranzacțiile dumitale, care cumperi pe o nimica toată și revinzi la prețuri exorbitante casele prietenilor mei,

[1] Într-un timp, socialistul utopic francez Saint-Simon (1760-1825) s-a ocupat cu negocierea bunurilor imobile. (N. ed.).

ale rudelor mele, dacă ai închiriat actorului Talma o casă cumpărată de la mine și mi-ai interzis să-i calc pragul – toate acestea nu înseamnă nicidecum că aș fi dispus să-ți înghit la nesfârșit insultele, atunci când ne întâlnim prin crâșmele și speluncile Parisului.

Tânărul zâmbi nepăsător.

— Calmează-te. Uitasem că nu trebuie să-ți rostesc numele. În loc să-mi ții discursuri, ascultă mai bine ce-ți spun: aleg aceste patru case. Cât îți trebuie pentru speze?

Contele Claude-Henri de Saint-Simon, coborâtor dintr-o familie ducală, socoti ceva repede pe un petec de hârtie pe care îl întinse apoi lui Bonaparte. Acesta parcurse socoteala dintr-o privire, verifică cifrele și, după ce băgă peticul de hârtie în geanta sa de piele, scoase la iveală câteva pachete de asignate.

— Să nu-mi dai corsete. Prăpăditele astea de hârtii de cinci livre nu mai au nicio valoare, protestă Saint-Simon.

— Dacă sunt bune pentru mine, o să fie bune și pentru dumneata, îl repezi Bonaparte. La revedere.

Saint-Simon luă banii fără să-i numere și se depărtă de măsuța ofițerului.

Bonaparte dădu pe gât vinul rămas în cană, lăsă câteva monede pe masă, sub cana răsturnată, și părăsi localul cu pasul său grăbit, întărâtat, care-i devenise obișnuit cu începere de la 20 aprilie 1792, adică din ziua în care Franța declarase război ducelui de Braunschweig, neamțul care se grozăvea că va preface în scrum Parisul. De atunci acest mers devenise o modă. Toți patrioții aflați sub drapel căutau să-l imite.

Era în ziua a doua a lunii septembrie. Printre copacii aleii se întrezărea cerul senin, scăldat în culorile purpurii ale asfințitului. Străbătu insula Saint-Louis, aproape pustie la ora aceea, apoi podurile Marie și Port-au-Blé. De undeva răsună o muzică. În sunetele ei dansau, chiar pe stradă, midinete, bărbieri și femei a căror îndeletnicire se împăca mai bine cu pâclele nopții. Apariția posomorâtului ofițer înfășurat în pelerina-i neagră stârni glume și ironii.

Cufundat în gânduri, Bonaparte nu răspunse la zeflemelele usturătoare ale fetelor, sau poate nici nu le auzi. Norii sinilii cu nuanțe violete căpătau contururi fantastice. Dinspre soare-apune, din zarea care părea capătul lumii și unde cerul verzui oglindea umbra tremurată a îndepărtatelor crânguri, amurgul liniștit de toamnă pariziană revărsa tihnă și pace. Pomii, străzile, casele străluceau în dezmierdarea blândă a asfințitului, de parcă neliniștea nu și-ar fi împletit cuib în toate inimile, de parcă undeva, la hotarele Franței, n-ar fi căzut Longwy, iar oștile aliate ale monarhiilor europene, împreună cu trupele principilor, nu ar fi izbutit să spargă frontul putând să ajungă într-o zi sau două sub zidurile Parisului, de parcă blestemata curte regală cu ale ei patru sute de familii și afurisita orânduire nobiliară cu cei treizeci de mii de aristocrați nu și-ar fi implântat din nou colții în trupul acestui popor de douăzeci și cinci de milioane, sorbind nouă zecimi din roadele trudei țăranilor și meseriașilor, a mâinilor robotitoare de la sate și orașe. Nu era oare mai bună moartea decât o soartă atât de vitregă? Nu! – răspundea soarele. Nu! – ciripeau păsărelele. Nu! – unduiau norii care pâlpâiau mocnit la capătul pământului. Ce-i păsa naturii de zbuciumările individului, de îngrijorarea care răscolea Parisul...

Bonaparte își consultă ceasul. Încă puțin și se va întuneca. Să se ducă la cafeneaua Manouri? Era primejdios. Să mai hoinărească prin Paris? Obositor. Dar nici să se întoarcă acasă, unde netotul de Bourrienne[1] o să-i împuie urechile cu discursurile ținute de Robespierre în Comuna din Paris[2]! Ce

[1] *Bourrienne, Louis-Antoine de* (1769-1834), diplomat francez, secretar al lui Napoleon, autorul unor cunoscute memorii. (N. ed.)

[2] *Comuna din Paris din 1789-1794* – în timpul revoluției franceze, organ de autoguvernare municipală a Parisului. În perioada Constituantei (iulie 1789 – septembrie 1791), Comuna a fost dominată de burghezia monarhistă constituțională, în timpul Legislativei (până la răsturnarea monarhiei) – de către girondini. În noaptea spre 10 august 1792, a luat naștere așa-numita Comună insurecțională din Paris (formată în majoritate din iacobini), care a jucat un rol de seamă în răsturnarea monarhiei, în organizarea apărării Parisului și a întregii țări împotriva intervenționiștilor. Important organ al puterii revoluționare în timpul dictaturii iacobine (1793-

mare scofală că, în afară de Adunarea legislativă pe care a ales-o – vorba vine – toată suflarea franceză, mai există și Comuna asta, pentru care și-au dat votul toți meseriașii din Paris, din toate cele patruzeci și opt de secții; ce mare scofală dacă atât Comuna centrală, cât și Comunele secțiilor duc o politică a lor, parizieană, pe care totuși caută s-o impună întregii țări! Lupta asta va mai ține mult. Comuna e mândră că intervenția ei a hotărât soarta regelui. Totuși Parisul truditor, deși înarmat, n-a cutezat să ridice mâna împotriva Legislativei. Trilurile privighetorilor Girondei l-au fermecat pe meseriaș. Bonaparte râse încetișor:

— Legenda devine realitate: fermecați de cântecul lui Orfeu[1], lupii se culcă alături de oi, tigrii lângă viței. Mă întreb numai dacă girondinii au destul suflu ca să cânte mult timp fără întrerupere.

Deodată își aduse aminte că numai peste câteva ore va avea de plătit o datorie destul de mare. Afacerea pe care i-o oferise contele scăpătat – să cumpere vila somptuoasă a unui regalist fugit – îi dăduse peste cap tot bugetul. Și acum întrezărea două soluții: sau reușește combinația cu casa și atunci ofițerașul sărac va avea cu ce să trăiască destul de bine la Paris cel puțin jumătate de an și își va putea realiza unele proiecte, sau pleacă pe loc să-și achite datoriile și atunci tot ce a câștigat săptămâna trecută se duce pe gârlă. Hotărî fără să mai stea pe gânduri: „N-o să-i ia dracu pe cămătarii ăia doi, Josier și Zubal, dacă-i mai amân vreo trei-patru zile. Cu dobânda tâlhărească pe care mi-o iau, pot să aștepte!”

În fața lui se înălța măreț portalul catedralei Notre-Dame de Paris. Se opri gânditor pe malul Senei. Mâine-poimâine va trebui să se prezinte la regiment, mâine-poimâine armatele

---

1794), Comuna insurecțională din Paris a fost desființată după lovitura contrarevoluționară de la 9 thermidor (27 iulie 1794), iar majoritatea membrilor ei au sfârșit pe eșafod. (N. ed.)

[1] *Orfeu* – în mitologia greacă, poet și muzicant; conform legendei, cântările lui pline de vrajă încântau nu numai oamenii și animalele, dar până și pietrele. (N. ed.)

aliate vor înainta în direcția Verdun-Paris – și asta acum, când Franța pare cuprinsă de nebunie, când se clatină averi socotite trainice, iar pământul trece din mână în mână. Nici obârșia nobilă, nici belșugul de bani nu te pun la adăpost. Dincolo de grilaj, în grădinița catedralei, învești mântată în galbenul frunzelor de toamnă – părăginită ca atâtea alte grădini și ogrăzi de biserici – acolo unde din mijlocul unui hexagon de piatră țâșnește un turnuleț gotic, adăpostind statuia madonei, se plimbau pe potecile năpădite de buruieni doi bărbați care păreau prinși într-o discuție însuflețită.

Bonaparte se opri o clipă lângă grilaj și trase cu urechea. Pe unul din cei doi – un tânăr, aproape adolescent, îmbrăcat într-o jachetă albastră-deschis cu guler mare, negru, de catifea, purtând pantaloni cenușii, botfori cu jambiere galbene, iar în cap o pălărie rotundă cu boruri mici și ținând în mâna dreaptă o cravașă – îl cunoștea: era poetul Andre Chenier[1]. Avea un profil de efigie elină și ochi blânzi, plini de visare, de parcă n-ar fi fost ochi de bărbat. Vorbea cu înflăcărare, fără să-și pună stavilă glasului, decapitând cu cravașa ciulinii din jur. Celălalt – un bătrânel puțin la trup, cu perucă cenușie (pălărie n-avea) – părea mult mai calm. Ținea în mână o carte legată în piele. Un deget îi sta vârât între pagini: semnul unde își întrerupsese lectură.

„Deci ăsta este!”, gândi Bonaparte când poetul, adresându-se bătrânului, îi spuse „stimate domnule doctor Guillotin[2]”.

Se vede că disputa începuse de mult. Fără să scoată degetul dintre file și arătând cu cărticica întinsă capetele ciulinilor retezate de cravașă, bătrânelul spunea:

— Ei sunt mai miloși decât dumneata, care tai cu o grație de poet capetele unor bieți ciulini, deși nu ți-au făcut niciun

[1] *André Chénier* (1762-1794), poet și publicist francez, autorul unor cunoscute elegii, care au oglindit atitudinea sa contradictorie față de revoluția franceză; a murit pe eșafod. (N. ed.)

[2] *Guillotin, Joseph-Ignace* (1738-1814), medic francez, la propunerea lui a fost introdus, în timpul revoluției franceze, aparatul de decapitare care-i poartă numele (ghilotina); sub o altă denumire, aparatul a fost cunoscut încă în evul mediu. (N. ed.)

rău. Mașina mea, însă, stârpește iarba rea de pe ogorul omenirii. Dumneata, cu cravașa, mai mult le frângi tulpinile, pe când mașina mea taie repede și drept. Te asigur că groaza morții e o idee prostească, o absurditate, pentru că mașina mea nu-ți dă în clipa supremă decât o senzație de răcoare reconfortantă și nu-ți pricinuiește nici cea mai mică durere.

— Ești un monstru! răspunse Chénier. Numai un om care poartă iadul în suflet a putut dărui atâta timp și strădanie acestei mașini odioase. Și dacă ai fost sincer când mi-ai spus că în scurtele răgazuri ce ți le-ai acordat, întrerupându-ți diavoleasca-ți îndeletnicire, te-ai desfătat cu versurile mele, crede-mă, aș fi preferat să nu fi scris o strofă. Tot timpul m-am ferit să te întâlnesc.

— Ingratule! Află că la 28 noiembrie 1789 am prezentat Adunării naționale o schiță a acestei mașini. Niciodată nu m-am ocupat anume de această chestiune. Dar întâmplarea a făcut să dau, într-o veche cronică milaneză, de niște schițe reprezentând abatoarele ducelui de Sforza. Lombardienii au fost excelenți crescători de vite și buni măcelari. Eu n-am făcut decât să aduc unele îmbunătățiri vechii mașini milaneze. Adunarea națională n-a dat atenția cuvenită schiței mele și de aceea până astăzi condamnații n-au fost, ca să spun așa, descotorosiți de viață, ci căsăpiți. Urmărind binele patriei, avem în față alternativa: sau să se deschidă o școală de călăi care să fie toți niște Goliați[1], sau să se adopte mașina mea pe care o poate mânui și un copil.

— Încetează odată! strigă Chénier. Pentru a doua oară te întâlnesc în grădina catedralei și, ca și prima dată, simt că prezența dumitale otrăvește aerul pe care îl respir. Te lauzi cu invenția aceea infernală și totuși umblă zvonul că experiențele s-au soldat cu eșecuri înfiorătoare: cuțitele, în loc să ușureze trecerea într-o altă lume, mai bună, le-au zdrobit oamenilor trupul, le-au stors sângele.

Amândoi se opriră deodată, privindu-se în lumina ochilor. Guillotin zâmbi cu sfială.

[1] *Goliat* – conform legendei biblice, uriaș din neamul filistenilor, ucis de David, viitorul rege al iudeilor. (N. ed.)

— Aici ai dreptate, mărturisi bătrânul. Tâmplarii, dulgherii și fierarii nu sunt oameni de nădejde. Nesocotind propriul lor interes, au lucrat atât de prost, încât prima mașină, aceea construită în decembrie în grajdurile lui Charles Lameth, funcționa mizerabil; ce-i drept, a decapitat fără cusur treizeci de oi, dar când a venit rândul unui negru, o namilă de om de care voia să scape în mod discret domnul Lameth, n-a făcut decât să-l amețească. În definitiv, n-am nicio vină dacă trunchiul ăluia avea niște vertebre mai tari ca oțelul. Apoi, când domnul Lameth a mai vrut să facă o încercare cu un taur, bestia a rupt lanțurile cu care era legată, a făcut țăndări boxa și a compromis totul. Dar dacă nu aduceau negrul și taurul...

— Oprește-te! izbucni Chénier. Nu sunt în stare să te mai ascult!

— Și totuși, ca să-ți descarci nervii, decapitezi ciulinii! Nu știi că domnul Sylvestre de Sacy, ca și mulți tineri savanți arabi, susține că și plantele au suflet...

— Puțin îmi pasă de sufletul ciulinului, replică Chénier.

— ...Trebuie să mai afli, urmă netulburat bătrânul, că doctorul Louis, colegul meu, secretarul Academiei de chirurgie, a adus aparatului îmbunătățiri substanțiale. Mai precis, a înlocuit cuțitul lung și drept cu un fel de bardă masivă, triunghiulară. De atunci, treaba merge strună; după cum știi și dumneata, la 24 mai anul curent, banditul Pelletier a fost executat atât de frumos încât, după părerea mea, n-a apucat decât „să răsufle ușurat”.

Chénier tresări și-și duse mașinal mâna la ceafă.

— Acum înțeleg de ce i se spune mașinii „Louisette”.

— Unii îi spun așa, alții – altfel. Parizienii cei cu limba ascuțită au poreclit-o ghilotină.

Bonaparte își văzu de drum. În ultima lună ai fi crezut că studiază Parisul. Ura lui aprigă față de francezi cedase locul unei curiozități reci. Străbătea Parisul ca un observator impasibil, între grilajul palatului Tuileries și piața Carrousel, mereu atent la ce se vorbea în jurul lui și calculând în minte, cu un calm desăvârșit, câte focuri trebuiau să se tragă și în ce

direcție, în ziua apropiată a asediului palatului regal și a arestării lui Ludovic al XVI-lea, pentru ca liniștea să fie repede restabilită.

„Ce cretin!” exclamă Bonaparte, când Ludovic al XVI-lea își făcu apariția în balcon, cu o bonetă frigiană pe cap.

Zeci de patrioți îl urmăreau cu priviri bănuitoare pe ofițerul pletos cu ochi reci, obraji supți și trăsături trădând o voință de fier. El privea ca un străin zguduitorul spectacol ce-l oferea Parisul revoluționar, colinda cafenelele, își pierdea nopțile prin lupanarele și tripourile din strada Lunei, se aventura prin case dubioase cățărându-se pe scări dărăpănate ce se închideau cu mici grilaje. Alteori, în tovărășia unui om în care-și putea pune nădejdea, stătea ore în șir în taverna infectă, pretențios denumită „Palatul minunilor”, trăgând cu urechea, doar-doar din larma ce domnea în local, împletită din strigătele vânzătorilor de pește și carne sărată, țipetele bătăușilor, râgâielile bețivilor și înjurăturile jucătorilor de cărți, vor răzbate și cancanuri politice care să-i înfățișeze într-o strălucire, lui, locotenentului Bonaparte, adevărata stare de spirit a norodului.

Și acest om cu ochi nepăsători, care ura Franța, înrobitoarea Corsicei, insula lui scumpă – acest om, în ale cărui vine curgea tumultuosul sânge italian, om înzestrat cu o minte organizată de matematician, judecând lucid și precis – urma să ia comanda unei unități militare franceze pentru a apăra, undeva în nord-estul Franței, interesele revoluției, ale revoluției care, lui, nu-i trezea decât o simplă curiozitate. Toate evenimentele se vor desfășura dinaintea ochilor săi ca un spectacol oarecare, și el îl va urmări în așteptarea ceasului când toată această lume străină va deveni lumea lui, *va deveni o jucărie a aptitudinilor sale*, căci „ce altceva este astăzi Franța, dacă nu o trambulină minunată în lupta pentru viață și putere?”

Cam acestea erau gândurile lui Bonaparte, când păși pragul catedralei și începu să urce o scară laterală, din stânga, pentru a ajunge în galeriile și pe terasele străjuite de parapete de plumb. De acolo se dăruia privirilor panorama

Parisului cuprins de vraja înserării – spectacol în fața căruia nimeni nu poate rămâne nepăsător. Clădirile înșiruite una lângă alta, pe amândouă malurile Senei, erau acum dezmierdate de razele aurii ale soarelui în scăpătat. În această ambianță vesperală, zgomotele se molcomeau și, în perfectă armonie cu ansamblul, colbul drumului, care se învârteja deodată ridicându-se mai sus de case, părea un jucăuș noruleț albăstriu, zugrăvit în semitonuri când sinilii, când roze.

Bonaparte trecu în turnul de miazănoapte, înălțat deasupra vastului acoperiș și alcătuit din foi de plumb ondulat, al giganticei catedrale încă neisprăvite. În fața lui vedea un alt turn, îngust, împungând cerul cu săgeata sa lungă. Pe coamele acoperișului și pe muchiile săgeții se înșiruiau un fel de cioturi scurte și strâmbe, semănând cu ghimpii de ciulini. În stânga și în dreapta, pe trepte, postați fără prea multă grație pe mici piedestale gotice, cu ochii ațintiți în diferite direcții, sfinți cu figuri prelungi priveau de acolo, de sus, Parisul; ei înfruntaseră ploile, ninsorile și zădufurile a cinci secole.

Ofițerul corsican zăbovi în turn în tovărășia unor monstruoase păsări coroiate, cu glugi monahale și ochi bulbucați, mult mai mari decât un stat de om, cocoțate pe balustrada de piatră. Aceste himere cufundate într-un somn secular, aceste fantasme pietrificate, viziunile unor artiști smintiți care viețuiseră în secolul al XIII-lea, încleștau cu ghearele balustrada de piatră sau de plumb și priveau fără contenire, cu ochii lor morți, panorama de necuprins a Parisului. Clonțurile hâde, ciobite, ale bâzdâganiilor erau întredeschise; unele aveau ciocul coroiat ca de uliu. Pe toate împietrise un rânjet idiot. Aripi acoperite cu solzi de piatră. Cozi cu pene de piatră. Clonțuri căscate, croncănitoare. Capete date pe spate, hlizindu-se cu un sarcasm dement. Piatră din care artistul dement a știut să stoarcă un râs stupid. Aceste capete de păsări priveau Parisul și se stricau de râs. Mai încolo, alți monștri: coaste descărnate, clădării de păr pe piepturi, umeri și brațe scălâmbe, labe palmate în loc

de mâini. Boturile clonțate rânjeau fioros, urechile se lungeau ascuțite, ochii fugeau spre tâmple, nasurile se prăvăleau peste buza de sus și cozile se răsuceau aprig.

Într-un colț, mai-mai să cadă de pe pilastru, un călugăr înfășurat strâns în sutană, cu o tichie împinsă pe ceafă, care semăna cu o dairea, stătea culcat, cu o jumătate de trup întinsă deasupra Parisului. Cu ochii dați peste cap, căsca o gură enormă ca într-un răcnet nebun, un urlet care boncăluia, împietrit, peste veacuri. Se întâmpla uneori ca o pasăre să atingă cu aripile dinții de sus ai acestui călugăr-titan și apoi să poposească pe falca lui inferioară. Mai încolo se vedeau gorgone[1], pantere înaripate, puma și leoparzi, pisici și tigri cu aripi de ulii și cu bărbile contopite cu beregata. Și mai încolo – „demonul îngândurat” – o figură slută, mohorâtă, purtând pe chipul său respingător pecetea geniului tainic și vrăjmaș. Diavolul avea o ureche spartă. Spărtura era, se vede, proaspătă: piatra dezgolită se deosebea de restul statuii.

Ici-colo sclipea mocnit roșul olanelor. Prin dreptul catedralei trecu într-un nor de praf un escadron de „dragoni ai libertății”. Treceau trei câte trei, rânduiți în grupe a câte doisprezece călăreți. În fruntea fiecăreia călărea brigadierul: îl cunoșteai după argintul eghileților. Când escadronul făcu colțul, ochii ageri ai lui Bonaparte, pe care la înălțimea aceea aproape nu-l mai puteai deosebi de himere, surprinseră lucirea argintului pe ceaprazurile și pe epoleții tunicilor tinerilor cavaleriști. Era tocmai în ziua când Comuna interzisese cu strictețe ofițerilor din Garda națională și dragonilor libertății să se înzorzoneze cu podoabe inutile.

Bonaparte nu zâmbi făcând această constatare. Cu bărbia și obrajii rezemați în palme și aproape culcat pe balustrada încăpătoare, acest ofițer, care absolvise de curând școala militară și fusese trimis în garnizoană la Auxonne, sta cufundat în contemplarea Parisului, ce avea să devină orașul destinului său. De origine destul de obscură, se gândea în acele clipe la soarta vitregă a ofițerilor care nu sunt de viță

[1] *Gorgonă* – monstru mitologic închipuit ca o femeie, cu șerpi în loc de păr; ornament arhitectural reprezentând capul unui astfel de monstru. (N. ed.)

nobilă. Apoi se întoarse cu gândul la trecut.

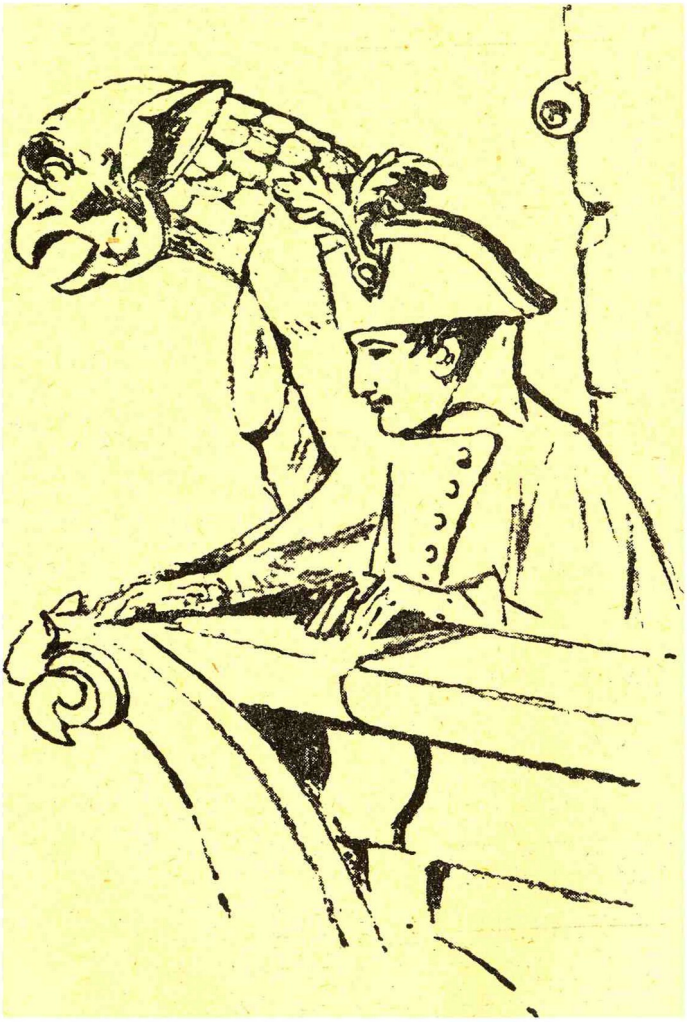

Își aminti, nu fără dispreț, de tatăl său – Charles Bonaparte – și de toate cimotiile sale – un lung șir de notari și sindici[1] din

[1] *Sindic* – aici în sens de edil sau primar. (N. ed.)

diferite orășele și târguri din Corsica. Încerca să reînvie în memorie, îmboldit de o curiozitate rece, trăsăturile mamei sale – Laetitia Ramolino. Socotită ca o țărancă, nesimțitoare la frumos, lipsită de rafinament și aproape neștiutoare de carte, îl purta sub sân când francezii cotropiseră Corsica. Dușmanul putea năvăli dintr-o clipă în alta în oraș și îndată ar fi urmat execuțiile. Deși însărcinată, reușise să fugă călare, căutând adăpost în munți, prin coclaurile cele mai neumblate ale insulei. „După aceea, gândi Bonaparte, cei treizeci de mii de francezi, borâți de țara asta ticăloasă peste țărmurile noastre, au înecat în valuri de sânge sanctuarul libertății Corsicei. Fuga mamei mele la Bocognano[1], unde m-am născut, a fost o adevărată faptă vitejească. Paoli[2], care ar fi putut salva libertatea Corsicei, a fost trădat și, din păcate, printre acei care au cerut să se încheie pacea, consimțind ca insula să fie cedată francezilor, a fost și adjutantul său, adică tata.” Căutând să-și limpezească simțămintele, cum îi era obiceiul, Bonaparte se străduia să transforme lava incandescentă a revoltei sale într-o formulă concisă și practică.

Ce a urmat? Școala militară, cu bursa regală obținută cu multe căciuleli de tatăl său, și o zi urmând după alta, a venit și 10 august al acestui an. Fuga regelui care l-a ținut la școală pe Bonaparte. Câte s-au mai întâmplat de atunci! Buttafuoco, deputat corsican în Adunarea națională, același care a contribuit la înrobirea insulei, primea de la Napoleon scrisori pline de ură și venin. În același timp, Bonaparte adresa surghiunitului abate Raynal epistole străbătute de o juvenilă încântare, prilejuite de minunata sa carte despre politica instituțiilor europene în cele două Indii. Și iată-l pe Bonaparte împărțindu-și timpul liber între discplinele militare, mai ales matematica aplicată în artilerie, pe care o studia cu o râvnă nemăsurată, și expedițiile pasionante – cu feștila într-o mână și creionul în cealaltă – întreprinse pe o uriașă hartă a Angliei

[1] *Bocognano* – târgușor la 35 km de Ajaccio. (N. ed.)

[2] *Paoli, Pascal* (1725-1807), general și legislator corsican; a luptat pentru eliberarea Corsicei de sub dominația franceză. (N. ed)

întinsă pe podea, în dormitorul școlii. O necontenită efervescență cerebrală, un neîntrerupt efort intelectual. Fiecare secundă era consacrată științei, studierii asidue a meșteșugului de artilerist, a geografiei și comerțului. Zorile îl găseau galben la față, cu obrajii supți și privirile ostenite. Sufla în lumânare și mai stătea să măsoare pe hartă, cu compasul, distanțele dintre creste și râuri, dintre orașe și piscuri de munți, combinând în minte numeroase variante de campanii, atacuri, asedii îndelungate și războaie defensive susceptibile să dureze cu anii. Iar în clipa când după o noapte de nesomn ochii îi dădeau în gene, în loc să se lase furat de dulceața somnului, își găsea odihna într-o îndeletnicire nouă: scria istoria Corsicei. Avea înaintea ochilor epistolele abatelui Raynal care îi lăuda râvna și îi îngăduia tânărului autor să-i dedice cartea. Ehe, dacă abatele Raynal ar fi știut ce gânduri dospeau în capul băiețandrului de cincisprezece ani, dacă i-ar fi citit extaziatele tirade care împrumutau elocința lui Rousseau, fără a fi însă sentimentale, în timp ce locvacitatea raynaliană depășise hotarele în această privință! Cum l-ar fi judecat atunci acest abate ateu, acest propovăduitor al răzvrătirii sclavilor din colonii, pe tânărul său discipol de la școala militară din Brienne, bursier al regelui, fiu al unui mic notar corsican?

„Ce va deveni Franța? se întreba Bonaparte. De unde am să iau bani, dacă toată șandramaua se duce dracului? De-ar veni mai repede Robespierre la putere, tot aș avea o nădejde.”

Deodată îl fulgeră un gând clar, precis, practic.

S-a întâmplat la Nisa. Cer de azur. Își aducea aminte că bătea un vânt puternic. Fusese detașat de școala militară din Paris. Acolo i-a văzut pentru prima oară pe frații Robespierre și pe sora lor, Charlotte. Maximilian Robespierre, actualul dictator al Comunei, cu toate că nu intrase din proprie vină în Legislativă, era regele neîncoronat al republicii franceze burgheze. Împreună cu Marat erau temuți de tot Parisul. Frații plecaseră, Charlotte rămăsese la Nisa. A mers ușor. I-a cedat fără nicio împotrivire pe țărmul mării. Dar întrucât Bonaparte

avea un principiu: să nu rămână mai mult de jumătate de oră în brațele unei femei, peste o săptămână era nevoit să se ascundă de Charlotte Robespierre.

„Mai știi? Poate n-ar fi rău dacă aș mai giugiuli-o vreo jumătate de oră…” Se întrerupse însă, zicându-și că nu merită să-și piardă timpul cu ea.

Făcând înconjurul balustradei, văzu străzi înțesate de lume. Crezu la început că nu sunt decât muncitori strânși buluc în fața vreunor brutării. Dar mulțimea era prea compactă, mai ales în piața ce dădea spre Palatul justiției. Apoi, liniștea ultimelor clipe ale acelui amurg de toamnă o sfâșie dangătul grav și ostenit al unui clopot. Îi răspunseră alte clopote, din treisprezece cartiere deodată, și peste o clipă vuiau toate cele patruzeci și opt de secții ale Parisului. Clopotele se îngânau și se chemau, unele clincănind melodios, altele bombănitoare sau agitate. Bonaparte simți deodată că i se mișcă chica. În jurul lui, totul se cutremura. Își dădu apoi seama care era pricina: chiar deasupra sa, clopotul catedralei Notre-Dame de Paris își împletise în corul celorlalte basul său bubuitor. Se întoarse și văzu prin ferestruică șaisprezece fierari cu șorțuri de piele izbind clopotul cu ciocane uriașe și înțelese că nu o sărbătoare religioasă i-a îndemnat pe acești oameni cu chipuri învrăjbite să reverse pe străzile în fierbere vuietul năprasnic al tocsinului.

Fu cuprins din nou de acel neastâmpăr pe care i-l dădea curiozitatea. Inima și-o simți rece ca un sloi de gheață. O furtună se abătuse asupra Parisului. Auzi cum bat clopotele! Tocsinul chema secțiile din foburguri. Trebuia să coboare și el și să se amestece în mulțime.

În clipele acelea, contele de Saint-Simon, pitit în mansarda lui (abia apucase să se dezbrace și să coasă într-o pernă comisionul primit din vânzarea de imobile), îl întreba enervat pe credinciosul său servitor Diare, singurul prieten ce-i mai rămăsese:

— Ia spune, Diare, pentru slava cărui sfânt clopoțește cu atâta vuiet bătrânul nostru Paris?

— Mare jale, domnule! Noii stăpâni ai capitalei s-au speriat,

se tem ca foștii să nu trădeze. Umblă zvonul că generalul a deschis granițele. Unii mai zic că s-au apucat să-i măcelărească pe toți complotiștii de prin închisori. Fierarul de jos, acela căruia prusacii i-au ucis feciorul, și-a pus șorțul de piele, și-a luat barosul – să tot fie un ceas de atunci – și a plecat. Spunea că se duce să „curățe” închisorile.

— Trebuie să înțelegi, Diare, o dată pentru totdeauna, că a început o eră nouă și dacă eu, descendentul ducilor și conților de Saint-Simon, am jertfit totul pe altarul libertății, egalității și fraternității, n-am făcut-o nicidecum pentru că ar fi născocit cineva, numai ca să se afle în treabă, libertatea, egalitatea și fraternitatea. Află, amice, că drumurile istoriei sunt drepte și neîndurătoare. Numai proștii se mânie pe Clio. Știi, Clio este muza istoriei. Așadar, ține-ți firea. Nu-i nicio rușine să fii sărac.

— Rușine n-o fi, dar nici pricină de bucurie nu este, replică Diare arătând spre soba în care de mult nu mai făcuse foc și ridicând în același timp un făraș cu cărbuni, numai praf. O barbă țepoasă umbrea obrajii bătrânului. Vă închipuiți, domnule conte, urmă el, că ați făcut cine știe ce mare ispravă renunțând la titlu! Știți că în sala hipodromului, la Adunarea legislativă, oratorii vorbesc fără contenire, până ce pe masa președintelui se stinge și cea din urmă lumânare? Domnii Brissot și Vergniaud rostesc niște discursuri strașnice, pe care le citim apoi în „Débats” și „Moniteur”. Gogomanii ăștia nu știu că numai doi inși – Diare coborî vocea – sau dacă vreți, trei ori patru, ori hai să zicem cinci, le leagă și le dezleagă pe toate. Capitala e cârmuită de Comuna din Paris pe care toți meseriașii au ales-o: și dulgherul cel cu șorț de piele, și fierarul care nu se desparte de clește și ciocan, și ciubotarul bun tovarăș cu sula și custura, și povarnagiul din suburbie, și harabagiul de la mesagerii. Ei toți se țin de cei trei, patru, cinci, sau câți ori fi acolo.

Saint-Simon se întinse obosit, făcând să pârâie patul, apoi închise ochii și se întoarse cu fața la perete. Diare însă nu se sinchisi și-i dădu înainte.

— Toți meșteșugarii din Paris joacă așa cum le cântă ăștia:

Saint-Just[1], neîndurătorul; Couthon[2], ologul, care gonește toată ziulica prin capitală într-un fotoliu cu roți, Danton[3], huiduma aceea căpățânoasă care seamănă cu un taur de prăsilă, și apoi, șopti cu teamă bătrânul, și apoi domnul Marat și domnul Robespierre care-i cel mai al dracului din toți.

Saint-Simon se întoarse și-l privi râzând:

— Mi-ai spus adineauri, amice, că meșteșugarii Parisului joacă așa cum le cântă acești oameni. Eu te asigur, însă, că dimpotrivă, Parisul meșteșugarilor a inspirat acestor oameni frumoasele lor cuvinte, cele mai frumoase din câte au răsunat vreodată pe pământ. Caută să fii drept, căci s-ar putea să-ți pară rău mai târziu, deși ai merita îngăduință și iertare. Dar dacă poți să înșeli pe alți oameni, află, dragul meu, că istoria nu se lasă nicicând înșelată.

Diare dădu să protesteze. Saint-Simon îl opri cu un gest și continuă:

— Nu uita că numai înaltele sale calități i-au permis lui Robespierre să câștige încrederea mulțimii, ba încă să devină promotorul celor mai scumpe năzuințe ale ei, al celor mai sublime idealuri din câte le-a hărăzit natura acestei pături de truditori obidiți; ei abia acum își pot ridica mândri capul și pot glăsui cu demnitate. Truditorii, adică aceia care transformă voința în muncă, iar viața în creație, ei alcătuiesc starea cea mai nobilă din câte au existat vreodată în societatea omenească. A vorbi în numele lor e o mare cinste de care nu oricine se simte vrednic. Iată de ce, în ciuda atâtor stăruințe, am refuzat să mă instalez primar, când toate districtele Parisului m-au ales în această funcție înaltă. Dar nu mă plâng: până nu de mult mă jucam cu milioanele. Astăzi sunt un om sărac. Ei și? După cinci ani de militărie în Lumea nouă, m-au avansat colonel, iar când m-am întors în țară, m-au numit

[1] *Saint-Just, Louis-Antoine* (1767-1794), unul dintre conducătorii iacobinilor, cel mai apropiat de Robespierre. (N. ed.)

[2] *Couthon, George-Auguste* (1755-1794), împreună cu Robespierre și Saint-Just a condus dictatura iacobină. (N. ed.)

[3] *Danton, Georges-Jacques* (1759-1794), militant de seamă al revoluției franceze; în ultima perioadă a vieții, conducătorul aripii de dreapta a iacobinilor. (N. ed.)

comandant al cetății Metz. Te rog să mă ierți, Diare. Mărturisesc că am făcut o greșeală când l-am ales pe Redern, iar nu pe tine, procurist general al familiei. Nemernicul acela m-a adus la sapă de lemn. Las' să trăiesc în mizerie! Așa-mi trebuie! Dacă te alegeam pe tine și nu pe Redern, mai eram poate și astăzi un om bogat. Dar nu-i nimic! Pierzând aurul care valora milioane, am câștigat în schimb idei care prețuiesc miliarde! Un tezaur!

— Ia încercați să prăjiți cartofi cu așa tezaur, spuse scârbit Diare, zvârlind cât colo fărașul. Ce v-a venit să vă aduceți aminte tocmai acum, de față cu mine, de tâlharul ăla de Redern?! Și fiindcă faceți atâta vorbă că ați renunțat la titlu, ascultați alta: venerabilul duce de Orléans, dornic pesemne să i se uite numele, ca și titlul de „alteță", n-a avut de lucru și s-a apucat să scrie o petiție la Comuna din Paris, în care a cerut să i se dea alt nume. Ăia de acolo au hotărât că de azi înainte ducelui de Orléans să i se spună cetățeanul *Philippe Égalite*. Ce ziceți? Frumos nume, nu-i așa? Auzi: Égalite!". Croitorul i-a cusut la repezeală niște haine negre, cum poartă conțopiștii, iar frizerul i-a făcut o pieptănătură de pare leit un vânzător de la parfumeriile de pe Saint-Honore.

Furia schimonosi chipul de senator roman al lui Saint-Simon.

— Ia ascultă, Diare, îl repezi el pe bătrân, săltându-se într-o rână, de ce mă compari cu toți neisprăviții? Ce poate fi comun între mine, coborâtor din Carol cel Mare – care, fiindcă veni vorba, mi s-a arătat deunăzi în vis și mi-a spus că voi ajunge tot atât de vestit în lumea truditorilor, precum a fost el în lumea eroilor și cavalerilor – ce poate fi comun, zic, între mine și prăpăditul acela de Capet, rudă cu Ludovic Capet? Iar cât despre numele cel nou... Uite, până nu de mult se spunea: fiecăruia după obârșia lui, iar acum se spune: fiecăruia după capacitatea sa. Eu însă aș spune așa: să primească fiecare după trebuințele sale.. Odată și odată, popoarele din lumea întreagă vor făuri o societate unde fiecare va primi după contribuția pe care a adus-o cu dragă inimă la munca tuturor și după ceea ce a realizat. Până una alta însă, vreau să dorm.

Fă bine, Diare, și nu mai boscorodi. Vreau să dorm, cu toate că dangătul clopotelor care năvălește prin toate crăpăturile odăii mă îngrijorează tot mai mult. Dar ia stai! Aha! Adu-ți aminte, Diare, că azi e duminică 2 septembrie, așa că, fiind sărbătoare...

— C-o fi și c-o păți! îl întrerupse Diare. Vă asigur că nu duminica e de vină, mai degrabă a intrat moartea în Paris. După vâlvătăile care se văd de aici, mă tem că n-o să aveți parte de un somn liniștit.

Mulțimile au prins a se tălăzui pe străzile Parisului și, brusc, și-au stăvilit revărsarea sub ferestrele Palais-Royal-ului. Ducele de Orléans, sau, după noul său nume, cetățeanul Égalite, ieși în balcon. Doamna Buffon, amanta ducelui, avea mai mulți convivi care continuară să se ospăteze liniștiți, ignorând clopotele. Ea însăși îl urmă în balcon pe duce. Izbucniră strigăte și deasupra bonetelor frigiene, deasupra acelei mulțimi de oameni cu șorțuri de piele, înarmați cu sulițe, pari, topoare, ciocane, clești și măciuci, apăru la nivelul balconului, înfipt într-un vârf de lance, capul prințesei de Lamballe, cumnata ducelui. Doamna Buffon se dădu înapoi îngrozită, mai-mai să-și piardă cunoștința. Se întoarse în cameră cu pași împleticiți. În timpul acesta ducele, cu aerul cel mai calm din lume, îi saluta pe parizienii întărâtați de zvonurile despre trădători, pe parizienii care se frământau în fel și chip, dornici să pună Parisul la adăpost de o răbufnire a contrarevoluției interne. În haotica-i vânzoleală, această mulțime de oameni speriați, cerând răzbunare, oameni care tremurau pentru viața copiilor lor, pentru propriile lor capete, amenințați de plumbii și de spăngile ducelui de Braunschweig, oameni care tremurau să nu le fie arse și distruse căminele, așa precum glăsuia manifestul armatei contrarevoluționare – această mulțime de parizieni ucidea, fără să vrea să ucidă, își încleșta convulsiv degetele pe beregata numeroaselor ei victime și se căznea să termine cât mai repede „curățenia” în închisori. Acolo se aflau trădători dovediți, care fuseseră totuși grațiați în bloc, laolaltă cu

diferiți mușterii întâmplători ai oribilelor închisori pariziene, fie că dăduseră mită, fie că avuseseră proptele în Legislativă. Frământările spasmodice ale mulțimii, cu toate că fiecare din cei ce o alcătuiau era mânat de o furie năprasnică, dădeau impresia unei sperioase apărări, nu a unui atac ofensiv.

Doamna Buffon spuse amantului ei:

— Așa o să-mi poarte într-o zi și capul meu.

Ducele se așează la masă. Rosti abătut:

— Sărăcuța de ea! Dacă m-ar fi ascultat, mai era și azi în viață.

Dar când își aduse aminte că prin moartea prințesei averea lui se dubla, se înseninâ la față. Ducele își greșise însă socotelile; după puține zile, fulgerările evenimentelor făcură ca decapitatului cetățean Égalite să nu-i mai pese de niciun fel de avere. Progresistul care instalase la fabricile sale de mătase prima mașină cu aburi din Franța voise să fie progresist și în revoluție. I-a fost însă ușor să aburce și greu să ducă. Norodul Parisului, care aproape niciodată nu se lasă amăgit de cârmuire, care îl înțelegea întotdeauna atât de bine pe Marat, îl adora pe Babeuf, iar pe Robespierre l-a socotit „înflăcăratul ei apărător, până la un timp” – aceste gloate de meșteșugari, greoaie și învălmășite, aspre, neîncrezătoare și nestatornice, mirosiră repede ce hram ținea domnul Philippe Égalite. Chiar și numele cu care-l botezase Comuna din Paris părea să ateste că egalitatea fusese încălcată.

În zori, mulțimile s-au bulucit în fața închisorii Châtelet și la poarta Conciergeriei. Palid, Bonaparte cerceta fețele oamenilor cu o privire rece. Nu se amesteca în nimic. Privea – atât. Un comisar revoluționar, reprezentant al Comunei, slobozi repede din pușcărie vreo două sute de inși care fuseseră arestați pentru datorii și diverse contravenții. Apoi norodul năvăli pe poartă și începu să-i scoată la județ pe regaliști și pe elvețienii care la 10 august, în ziua răsturnării lui Ludovic al XVI-lea, uciseseră atâta omenire. De-a lungul zidurilor închisorii se lipiseră pancarte care vesteau cu litere de o șchioapă:

„CETĂȚENI, PATRIA E ÎN PRIMEJDIE!”

În ajun, aceeași mulțime adusese la Adunarea legislativă o statuie de argint reprezentând pe sfântul Roch și un deputat rămas anonim, după ce aminti că poporul revoluționar nu dispune de destule arme, rostise un discurs admirabil:

„Pe timpul vechii cârmuiri, frățietățile de tot felul nu au fost decât tot atâtea verigi ale păgânului lanț ce ținea poporul înrobit. Noi, însă, am sfărâmat aceste verigi, am proclamat marea fraternitate a oamenilor liberi. Ne-am rugat sfântului Roch să ne izbăvească de ciuma politică ce pustia Franța, dar ruga nu ne-a fost ascultată. Atunci ne-am zis că poate forma în care a fost turnat sfântul o fi pricina acestei tăceri și l-am adus aici ca să-l transformați în monedă sunătoare. Avem credința că sub această formă sfântul Roch ne va ajuta mai bine să stârpim ticăloasa semințe vrăjmașă nouă.”

Expeditiv, tribunalul i-a osândit la moarte pe elvețienii care trăseseră în popor de pe treptele Tuileriilor. Maiorul Bachmann, comandantul acestor gealați în solda contrarevoluției, se înfășurase în pelerina-i roșie – atribut al uniformei – și se uita nepăsător la parizienii, ale căror priviri încărcate de ură păreau că vor să-l străpungă. Bachmann fu trimis la ghilotină, iar alți două sute douăzeci l-au urmat pe lumea cealaltă, răpuși de sulițele muncitorilor din Saint-Antoine. Abatele Bardi, monarhist, fratricid și proxenet, un zdrahon de popă gras cât o bute, țâșni din celulă, îi zvârli cât colo pe cei ce-l păzeau și se repezi în mulțime. Se smucea de-i pârâia sutana, izbea cu ciobotele-i uriașe săltându-i în aer pe parizienii care tăbărau pe el, împărțea pumni în dreapta și în stânga, lovea cu coatele, mușca beregate. În jurul lui se căsca un gol, dar peste câteva clipe o lance i se înfipse în falca de jos și el căzu pe spate, continuând să se apere cu mâinile și picioarele.

Bonaparte, căruia nu-i scăpa niciun amănunt, observă la un moment dat un bărbat într-o pelerină cenușie, care și el părea aici un spectator. Era Restif de la Bretonne, numai ochi și urechi. Un tânăr muncitor tocmai îi spunea:

— Mâine, poimâine or năvăli poate prusacii; spăngile ducelui de Braunschweig ne-or culege unul câte unul, așa cum înșiri castanele pe andrea. Trebuie să golim cât mai repede închisorile de popi, de contrarevoluționari și de aristocrați. De nu, hoarda asta ar putea zdrobi chiar mâine Parisul nostru muncitoresc.

Slugile nobililor, contrarevoluționari înverșunați, care după plecarea „boierilor” își descoperiră excelente aptitudini de iscoade, se adaptară repede noilor stări. Pleava aceea de cameriste bătrâne, de peruchieri ai diverselor luminații, de ciraci ai parfumerului palatului (foarte păgubit că nu mai putea vinde pudră de douăzeci și patru milioane lire pe an) foloseau tertipurile slugărești în care erau hârșiți, pentru a urzi conspirații politice. Poslușnicii episcopilor, maicile clevetitoare, codoștele care mijloceau amorurile și despărțirile domnișorilor și domnilor mai bătrâiori din „lumea bună”, toată adunătura aceea de farisei și paraziți, care se înfruptaseră din fărâmiturile de la mesele boierești, vindeau acum Franța cu amănuntul și cu toptanul, pozând în „victime ale vechiului regim”. Înjghebaseră la iuțeală asociații secrete, cu idealuri mai revoluționare chiar decât ale fruntașilor Clubului iacobin și decât ale muncitorilor din secții, foști pe front comisari ai unităților militare. Se băteau cu pumnii în piept, afirmându-și credința față de revoluție. În realitate, însă, coteria asta slugărească izbutise să-i zboare din primării, din instituțiile comunale și tribunalele populare pe cetățenii cei mai cinstiți și mai săraci, devotați până la sacrificiu revoluției. Se adunau trei și-l denunțau pe al patrulea care lipsea, născoceau pricini din te miri ce, aglomerând și încurcând tribunalele populare, ca acestea să se compromită dând hotărâri greșite, până ce instinctul fără greș al oamenilor simpli din Saint-Marceau și al celor ce populau subsolurile din foburgul Saint-Antoine îi aruncase grămadă în închisori, cu sutele, pe acești paraziți care-și înfipseseră ghearele în trupul Franței revoluționare. Ce scandal s-a iscat atunci, ce zbierete! Că judecătorii habar n-au să judece, că nu mai poate fi tolerată această teroare cruntă, că toți acești Marați și Robespierri sunt niște bestii

lacome de sânge, și câte altele.

În 1792, an de război, an de cumplită criză de alimente, închisorile erau ticsite de aceste spurcăciuni contrarevoluționare. În ziua marii răfuieli din septembrie, la Bicêtre, închisoare numită astfel după numele cardinalului de Winchester[1] care stăpânise pe vremuri acest cartier întins și mohorât al Parisului, se aflau adunate vreo trei mii cinci sute de specimene de acest soi. Porțile închisorii, care de obicei se deschideau cu o ușurință ce-i exaspera pe parizieni, erau în ziua aceea bine ferecate. Nicăieri nu se zărea vreun gardian, iar directorul nu era de găsit. Închisoarea se înălța misterioasă, sinistră și tăcută. Nimeni nu răspundea la bătăile în poartă, la strigătele ce izbucneau din gâtlejurile miilor de parizieni veniți să controleze listele de deținuți. Atunci, din ordinul secției fu adus un tun: ghiuleaua izbi năprasnic poarta care vui surd și lacătul se sfărâmă, stârnind o adevărată ploaie de cuie și piroane. S-ar fi putut crede că a venit clipa eliberării: lacăte forțate, uși smulse din țâțâni, zăbrele îndoite. Numai că oamenii înaintea cărora se deschideau larg ușile celulelor refuzau uneori să iasă de sub paturile de lemn și de sub saltelele rupte. Au fost târâți cu sila în curtea închisorii, identificați și uciși pe loc.

Pétion, primarul Parisului, așteptă un moment socotit mai prielnic și se înfățișă la închisoare, încercând să-i înduplece pe oameni să oprească masacrarea contrarevoluționarilor, dând asigurări că vor fi judecați, așa cum prevede procedura. O fi presimțit el oare în acele clipe că avea să fugă hoțește din Paris când i se va descoperi trădarea? Că, hărțuit, va căuta scăpare în pustietatea landurilor din împrejurimile Bordeaux-ului și, când țăranii îl vor găsi, izbutind să împrăștie haita de lupi, cadavrul său va fi cald încă... Abia a treia zi, Santerre, care organizase un detașament de două mii de lăncieri, veni să vorbească mulțimilor, nesocotind ordinul lui Roland, ministrul de interne girondin.

Bonaparte întâlni privirea bătrânului Restif. Pe fața acestuia

[1] În pronunția populară, Winchester s-a transformat succesiv în Wicestre și Bicêtre. (N. ed.)

se întipărise oroarea. Deodată altceva îi atrase atenția.

Din capătul străzii se apropiau Maximilian Robespierre și Tallien. Veneau agale, de parcă la Bicêtre nu se petrecea nimic deosebit.

— Cetățene Tallien! strigă un meseriaș. Municipalitatea va trebui să ne plătească și pentru aceste zile, după tariful obișnuit.

Tallien încuviință din cap și spuse:

— Să-mi aduceți listele.

Bonaparte surprinse un crâmpei din conversația celor doi. Vorbea Robespierre:

— Te referi la ceea ce a făcut ticălosul acela, colonelul Mauduit, la San Domingo? E adevărat că se petrec lucruri groaznice în Vendeea, care a avut nenorocirea să se răscoale în numele regelui și al lui dumnezeu, dar nu uita că mai avem o Vendée în Antile, unde atrocitățile au provocat răzvrătirea negrilor și mulatrilor. Cretinul de Brissot n-a fost în stare să priceapă că a existat un moment când, după devastarea a șase sute de plantații, coloniștii s-au arătat dispuși să se împace cu mulatrii și au recunoscut decretul din 15 mai 1791, dar Barnave, cu prostia lui specific girondină, n-a făcut decât să anihileze eficacitatea decretului, punând populația de culoare într-o situație mai proastă chiar decât înainte de revoluție. Și cine este, mă rog, Mauduit, acest ofițer al regelui, dacă nu un dușman al revoluției, conducătorul acestei Vendée din San Domingo? Și atunci, mai poate să te mire acest spectacol?

Bonaparte privi în direcția în care arăta Robespierre. Acolo, în mijlocul mulțimii înfuriate, al larmei și vânzolelii neîntrerupte, al loviturilor și țipetelor sfâșietoare, stătea un negru cu părul creț și pieptul păros. Cămașa îi atârna flenduri. Își arăta dinții ca laptele, într-un rânjet fioros. Omul ținea într-o mână un fier de halebardă vechi, ruginit, cu găvanul știrbit, iar cu cealaltă mână bălăbănea deasupra mulțimii o hârcă retezată strâmb, de care atârna grumazul ciopârțit. Condamnații erau târâți spre el, unul după altul, și negrul icnea, lovea, tăia, fără răgaz.

Era negrul Delorme, devenit răzbunătorul seminției sale. Apăruse nu se știe de unde și colinda cu ceilalți închisorile, în nădejdea că va da de trădătorii, de asasinii delegaților din insula Haiti. Nu se da în lături de la nicio însărcinare: căsăpea, spinteca, ciopârțea pe toți care-i erau aduși, și abia în a treia noapte descoperi în hrubele postului de pază Saint-Jacques pe un tânăr lacheu al lui Massiac și pe vizitiul lui Charles Lameth. Le legă brațele și mânându-i cu biciul, ca pe niște vite, porni cu ei la drum în toiul nopții; se opri numai când ajunseră la râpa Clamart. Le vorbi mult timp în englezește, scuipând furios și pocit cuvintele și când crezu că l-au înțeles bine, dezlegă fiecăruia mâna dreaptă, unindu-le însă brațele stângi în aceeași pereche de cătușe. Apoi le porunci să se ia la trântă. Cine va birui va fi eliberat. Dar în loc să se încaiere între ei, servitorul și vizitiul tăbărâră asupra lui, agitând cuțitele ce le primiseră ca arme. Nici negrul nu era prost: prevăzuse acest atac. Se dădu repede la o parte și atunci podețul șubred pe care săriră cei doi prizonieri turbați de furie se frânse sub greutatea lor și amândoi se prăbușiră în cloacă.

Iată cum a redat aceste evenimente Restif de la Bretonne:

„A doua zi, 3 septembrie, am rămas acasă, convins că masacrul a încetat din lipsă de victime. În aceeași seară însă am aflat că mă înșelasem: fusese doar un răgaz de câteva ore. Se vorbea că la închisoarea La Force optzeci de deținuți ar fi izbutit să se bage pe furiș în subterane, de unde trăgeau cu pușca în mulțime și, cum nu puteau fi scoși, s-a dat foc la niște paie umede, puse grămadă la intrarea în hrubă, ca să-i afume. M-am dus să văd ce era adevărat în toate astea. Masacrul continua, totuși mulți izbutiseră să scape. Auzisem că borfașii liberi ar fi salvat pe câțiva tovarăși de-ai lor, închiși. Înclin să cred că așa a fost. Dar alții sporovăiau dimpotrivă, că nemernicii calpuzani ar fi profitat de prilej ca să se descotorosească de confrați, prefăcându-se că vor să-i salveze... Asasinatele au încetat la Abbaye, la Conciergerie și la Châtelet, pe măsură ce acestea au fost golite.

Seara s-au îndreptat cu toții spre Bicêtre. Acolo i-au scos

afară pe «coteți» (deținuți închiși în celule întunecoase, mici cât niște cotețe); judecata lor a fost mai sumară ca în celelalte închisori. Aproape că nici nu s-au uitat la ei, și aceasta din două motive: la închisoarea Bicêtre, temnicerul-șef a fost ucis înainte de a i se fi cerut listele deținuților, și apoi se știa că acești deținuți sunt orișicum indivizi din cei mai josnici și revoluția nu trebuia să-i lase în libertate. I-au împușcat pe toți în curte. La penitenciarul La Force însă, deținuții din celulele întunecoase s-au înarmat, cum am spus, au încercat să se apere, dar au fost nimiciți cu toții. Așa s-au petrecut lucrurile la această închisoare, anexată, printr-o nefericită inspirație, unui spital.

Mai rămânea o pedepsire care încânta într-un mod deosebit pe ticăloși și pe bandiți. Am aflat că au amânat-o pentru ziua de patru, când se vor întoarce de la Bicêtre. Iată ce plănuiau:

Printre deținute se afla și o oarecare Desrues, văduva faimosului otrăvitor. După ani lungi de detențiune preventivă, în care timp nefericita născuse un copil (se spunea că l-a făcut cu La Dixmerie[1]), au osândit-o în cele din urmă la bătaia cu biciul, i-au ars cu fierul roșu umerii albi, așa cum fusese înfierată nu de mult și doamna La Motte (contesa Jeanne de Saint-Rémy de Valois, eroina scandalului cu colierul reginei), și au închis-o la închisoarea La Force de lângă Salpêtrière, pentru tot restul vieții. Lumea spunea că tocmai ea, femeia Desrues, ar fi fost ținta expediției la spital... Am auzit că era foarte frumoasă, dar în același timp intrigantă, înrăită, în stare de orice mârșăvie; mărturisise de multe ori că ar fi fericită să vadă Parisul înecat în sânge și mistuit de flăcări. E de mirare totuși că, deși toată lumea era la curent cu planul pus la cale, nimeni n-a încercat să împiedice realizarea lui. Astfel, a doua zi, la ora șapte dimineața, bandiții s-au înfățișat la Salpêtrière, însoțiți de doi indivizi «cu eșarfe în diagonală», chipurile pentru a preveni excesele.

Au intrat. Un om din popor, aflat din întâmplare în curte, văzându-i a început să zbiere ca un apucat:

— Cu directoarea să faceți pocinogul, cu directoarea!

[1] *La Dixmerie, Nicolas Bricaire de* (1731-1791), literat flamand. (N. ed.)

Asta nu intra în planurile lor. Directoarea și maicile adunate îndată în jurul ei se uitau cu teamă la omul care strigase.

— Un moment! a spus curtenitor un marsiliez (repet cuvânt cu cuvânt ce mi-a povestit un martor ocular). Vă descotorosesc îndată de el.

După aceste cuvinte i-a spintecat omului țeasta cu o lovitură de sabie și l-a aruncat la perete.

Apoi au poruncit să se deschidă poarta secției penitenciarului La Force, unde erau închise femeile. Deținutele nu mai puteau de bucurie (așa cum s-a întâmplat și în celelalte închisori), închipuindu-și că au venit să le elibereze. Aici s-a lucrat cu lista. Femeile erau strigate după vârstă. Se citea cu glas tare pentru ce vină au fost închise, apoi le scoteau din curtea unde avea loc această procedură, pentru a le ucide imediat într-o curte alăturată. Țipetele sfâșietoare ale văduvei Desrues, care era a patra sau a cincea pe listă, dădură de veste și celorlalte deținute ce le așteaptă. Brutele s-au purtat cu ea ca niște porci. Nici după moarte trupul nu i-a fost scutit de batjocură. Aici au fost ucise patruzeci de femei.

În timp ce într-o secție a închisorii se petreceau aceste scene sângeroase, celelalte secții fură literalmente invadate de tot ce are Franța, sau poate chiar Europa, mai ticălos și mai pervers. Mai întâi, peștii și proxeneții au eliberat pe toate prostituatele. Trebuia să fi văzut această scenă. Nu, n-a fost o scenă sângeroasă, dar un spectacol mai scabros nu cred să fi existat vreodată. Femeile ofereau eliberatorilor drept răsplată, cum oferă de altfel și primului întâlnit, ceea ce numesc ele amor.

Dar să ne îndreptăm privirile spre un alt tablou, nu mai decent, nici mai moral sau mai liniștitor decât primul, dar în care cel puțin nu toate personajele ce le înfățișează sunt ființe destrăbălate.

În timp ce proxeneții și golănimea năvăleau în celulele femeilor, alți derbedei s-au strecurat alături, în căminul de fete, unde ele sunt pregătite pentru a deveni slujnice.

Bietele copile duc aici o viață lipsită de bucurii. Trebuie să

muncească toată ziua și tremură de teama vergilor cu care le pedepsesc profesoarele. Aceste copile vor rămâne veșnic nemăritate și hrana lor se va compune întotdeauna din cele mai ordinare și mai searbăde mâncări. Ele nici nu visează altă fericire decât să fie angajate slujnice sau la orice muncă grea. Dar nici atunci n-o duc mai bine. La cea mai mică plângere, chiar nedreaptă, a stăpânului sau a stăpânei, sunt aduse la cămin pentru a fi pedepsite... Oricine își poate închipui cât de nenorocite și de umilite se simt sărmanele ființe...

Și tocmai asupra acestor oropsite, care nu au parte decât de înjosiri și umilințe, chiar atunci când datorită întâmplării ajung să cunoască și altfel de lume, asupra lor a năvălit o haită compusă din tot ce are Europa mai abject, mai desfrânat... Ticăloșii au dat iama în dormitoarș tocmai când fetele se îmbrăcau. Care le plăcea mai mult, pe aceea o pângăreau pe loc, sub privirile îngrozite ale celorlalte. Nu se poate spune totuși că au fost siluite, pentru că niciuna din ele n-a opus rezistență. Umile asemenea negreselor sclave, ascultau supuse de orice poruncă. O mână de tineri de treabă, care intraseră din curiozitate, au reușit să salveze câteva fete ducându-le de acolo...

Multe din ele, fiice de oameni săraci, aveau frați ori părinți în foburguri sau prin sate. Un tânăr berar umbla prin dormitoare căutând o anumită fată. O văzu în sfârșit: se zbătea să scape din labele unui neamț. Ticălosul tocmai ridicase mâna ca s-o lovească peste față, când berarul îl pocni cu un retevei în moalele capului, amețindu-l. Ceilalți săriră la berar, furioși.

— Pentru dumnezeu! strigă el. E soră-mea! Doar nu era să stau să mă uit cum se dă neamțul la ea!

Toți îi dădură dreptate, și tânărul plecă din cămin împreună cu fata.

Iată o altă scenă, la care a asistat martorul ocular de care am pomenit.

Un tânăr fugărea prin dormitor pe una din cele mai frumoase fete din cămin. Până la urmă a reușit s-o prindă. Când fata a întors capul și l-a văzut, a exclamat: «Tu erai,

frățioare!».

Tânărul s-a grăbit și el s-o ducă pe soră-sa de acolo.

Și despre o altă fată se poate spune că a avut noroc. Era o blondină, poate singura fată într-adevăr foarte frumoasă din cămin. Când au năvălit brutele, ea și-a acoperit îndată obrazul cu plasturi și pe lângă asta s-a mai mânjit și cu noroi. Când a observat însă printre cei intrați un bărbat de vreo patruzeci de ani, a cărui înfățișare inspira încredere, Hyacinthe Gandeau – așa o chema pe tânără – s-a șters pe față și s-a repezit la el strigând: «Scapă-mă, tată!» Bărbatul a învelit-o în pelerină și, spunând celorlalți: «E fiica mea», s-a îndreptat cu ea spre ieșire. Acasă la el, Hyacinthe i-a căzut la piept: «Faceți ce vreți cu mine, numai să nu mă trimiteți înapoi la cămin». Bărbatul a prins dragoste de această fată frumoasă, care pe deasupra s-a mai dovedit a fi cuminte și vrednică. Ce a fost mai departe? La începutul lui florar, după ce fata i-a născut un fecior, a luat-o de nevastă...

Această poveste m-a mai înseninat oarecum.

Cu cele întâmplate la căminul de fete, devastarea Salpêtrièer-ei a luat sfârșit. Să ne luăm rămas bun de la acest groaznic septembrie, menit să ocupe un loc foarte important în istoria noastră.”

După o pribegie de șase luni prin America, domnul Chateaubriand se întorsese în țară. Și iată-l în compania Savigniennei de Fromont, într-o cârciumioară pitită sub buza pădurii Vincennes, la doi pași de Paris. Îi povestea atât de frumos despre pădurile Americii, despre tainele nopților sud-americane... Ea îl asculta cam distrată, întrebându-se mereu: „Oare când o să aducă vorba călătorul ăsta limbut și despre ceea ce mă interesează?” Dar Chateaubriand, purtat pe aripile fanteziei poetice, îi dădea înainte:

— Nădăjduiam să mă odihnesc în sânul acelei naturi virgine și totodată impunătoare. Într-o zi m-am afundat în pădure. La un moment dat, mi-am dat seama că nu călcase picior de om pe acolo, înaintea mea. Și atunci, abia atunci, am înțeles cu adevărat și am prețuit pe de-a-ntregul minunata învățătură a

lui Rousseau despre omul apropiat de natură. Parisul, cu aceste masacre înfiorătoare, cu perpetua lipsă de siguranță, mereu neștiind ce te așteaptă mâine, e un infern în comparație cu ceea ce ar putea fi societatea omenească întemeiată pe contractul social[1]. Dar vai, tocmai în clipele când mă delectam cu priveliștea ce mi-o oferea primitiva pădure, niște sunete neplăcute, ciudate și totodată prea cunoscute mi-au ajuns la urechi. Am înțeles îndată proveniența lor: într-un luminiș, francezul care ne însoțea, un frizer micuț, pudrat și cu perucă, zdrăngănea din scripca lui prăpădită polci și cadriluri, și în sunetele acestei muzici jucau mai mulți indieni.

— Foarte nostim, într-adevăr, îl întrerupse Savignienne de Fromont, apăsându-și ușurel pantofiorul pe bombeul cizmei lui Chateaubriand. Dar, prietene, mă faci să-mi pierd timpul. Păstrează-ți elocința pentru zorii zilei, când vei avea din nou prilejul să compari obrazul meu îmbujorat, culcat pe pernă, cu splendidele culori ale aurorei, comparație pentru care nu eu, ci aurora trebuie să se simtă măgulită, după cum mi-ai declarat de atâtea ori. Iar acum, adă-ți aminte că mi-ai rămas dator de data trecută cinci sute de livre aur. Dacă totul merge bine, te asigur că vei primi un pașaport și deci vei putea trece granița nestânjenit, dar asta numai dacă îmi numeri în palmă, chiar acum, înainte de a ne despărți, cinci sute de mii de livre aur.

Chateaubriand sări ca ars:

— De unde vrei să-i iau, dumnezeule?

— Dar bine, dragul meu! Doar ai o nevestică tânără care ți-a adus o avere foarte bătrână.

— Asta așa e, scumpo, răspunse enervat Chateaubriand, dar gândește-te cât m-a costat s-o scot pe mama și pe sora-mea din pușcărie, în timpul masacrului din septembrie.

— Rău ai făcut, crede-mă. Ele au să te lege de mâini și de picioare.

[1] În opera sa „Contractul social”, Jean-Jacques Rousseau a dezvoltat ideea că statul a fost creat în urma unei înțelegeri între oameni și a proclamat dreptul poporului la conducerea statului. (N. ed.)

Chateaubriand zâmbi sarcastic:

— N-am să-mi pierd timpul explicându-ți că dumneata mă legi și mai strâns. De altfel, dacă lucrul e atât de greu, pot să renunț. Știu ce am de făcut: mă duc la secție și le spun să te aresteze.

— Aa, din ăștia-mi ești! zbieră femeia și sări în picioare. Mișcarea ei bruscă răsturnă un pahar de pe masă și vinul curse pe haina și pantalonii domnului Chateaubriand.

— Aristocratul și târfa s-au luat la bătaie, rânji cineva într-un colț.

— Aristocrat ești tu, se răsti Chateaubriand.

De ochii lumii, îi oferi curtenitor brațul Savigniennei de Fromont și părăsiră împreună cârciuma. Dar, intrând în pădurice, Chateaubriand o zbughi în desiș și, când femeia îl ajunse din urmă, el era urcat pe șaua unui cal. Alături, călărit de un moșneag, un alt cal bătea nerăbdător din copite. Bătrânul boldi ochii la femeia care se agăța de scara șeii tânărului Chateaubriand.

— Ce înseamnă asta? Mi-ai promis să mă duci cu un cupeu! țipă femeia. Doar n-am să mă întorc pe jos la Paris!

— Ce înseamnă asta?! Mi-ai promis un pașaport! o maimuțări Chateaubriand. Doar n-am să trec pe jos frontiera!

— Afurisit să fii, nemernicule! zbieră Savignienne de Fromont. Las’ că ne mai întâlnim noi!

— Sper să fiu scutit de această plăcere! strigă Chateaubriand, plesnind-o cu cravașa peste față.

Capitolul VIII

SANTHONAX

Scăldată în razele binefăcătoare ale soarelui care strălucește nestins pe bolta de azur și cuprinsă de miresme îmbătătoare, Haiti dăruiește omului, în toate grădinile și plantațiile sale, flori albastre și roze de aloe, vanilie, cafea, fel de fel de mirodenii, bumbac și uriașele trestii de zahăr care acoperă insula.

Univers Pittoresque

Răbdarea este floarea cea mai rară: ea crește în puține grădini.
Zicală englezească.

Pierre-Léon Mauduit, unul dintre coloneii (în curând avea să fie avansat general) aflați la dispoziția lui Péronier, guvernatorul San Domingo-ului, era din fire blând și pașnic, dar cu totul lipsit de personalitate și nu se pricepea deloc la oameni. Dacă l-ar fi auzit pe Robespierre numindu-l „organizatorul Vendée-ei din colonii”, s-ar fi simțit foarte jignit: generalul Mauduit se socotea om cultivat, venera pe Rousseau și Voltaire, ba, mai de mult, fusese izgonit din Paris din porunca regelui, drept pedeapsă pentru prietenia care-l lega de Duval d’Éprémesnil, întemnițatul din Bastilia, un răzvrătit care nu se temuse să se opună miniștrilor regelui. De atunci însă, concepțiile lui Mauduit au început să se clatine, ca până la urmă să se năruie întreg edificiul lor. Și surghiunitul a înaintat suveranului o jalbă în care, după ce-l încredința că-i este un supus credincios, îl implora în genunchi să-i încuviințeze întoarcerea la Paris. I s-a dat voie, dar pentru scurtă vreme. S-a străduit în acest răstimp să stabilească relații mai strânse cu deputații Adunării naționale, dar nereușind să intre în grațiile nici ale unora, nici ale altora, survenind apoi și părăsirea proiectului regal cu privire la construirea a patrusprezece nave de război, a fost nevoit să accepte primul post ce i se oferise. S-a îmbarcat pentru Haiti. Nu nădăjduise că noua funcție îi va aduce și altceva decât o situație onorabilă și belșug de bani. Iată însă că i se dădea prilejul să se acopere de glorie militară.
Soția domnului Mauduit scria la Paris:

„Când au debarcat aici primii europeni, insula i-a primit în toată splendoarea unei naturi sălbatice. Păduri de nestrăbătut, cu arbori uriași printre care se împleteau liane târâtoare, coborau de pe coamele munților până la poalele

lor, de unde, alternând cu savanele, se întindeau în limbi lungi, spre mare. Poposind pe piscuri, norii dăruiau munților umezeala de care sunt atât de lacome cărnoasele plante specifice acestei clime, iar din slăvi se revărsau potop razele soarelui. Hrănită cu toate exalațiile oceanului, aliate cu dogoarea tropicală, insula era năpădită de o vegetație luxuriantă care, nezăgăzuită de gerurile iernilor, se înnăbușea și se devora singură, pentru a renaște și mai buiacă. Venind europenii, peste tot a început distrugerea. Securea și focul au prins a decima pădurea virgină, savanele și-au pierdut umbra secular. Apoi, navele au adus sclavi negri din Africa. Iar astăzi, trestia de zahăr acoperă tot țărmul acestei colonii și pământul ei rodește aur. Cele mai mănoase terenuri sunt ale celor șase sute de plantații de trestie de zahăr care se așternpe șesuri, în timp ce pe coline se cațără plantațiile de cafea. Ce frumoasă este insula astfel împărțită! O adevărată grădină de basm!

Oriunde îți arunci privirea, vezi plantațiile frumos plivite, tăiate în partale pătrate, îngrijite ca o grădină de flori. Potecile dintre ele se înmănunchiază toate în mijlocul savanei, acolo unde se înalță conacul stăpânului. Iar la vreo doua sute de stânjeni de conac, colibele negrilor închipuie un sătuc cu o populație numărând între o sută cincizeci – trei sute de suflete de fiecare plantație. Secerișul începe în ianuarie, ține până-n iulie și oferă un spectacol unic, pe care e bine să-l

urmărești dintr-un loc mai ridicat. Până hăt-departe vezi cum o sumedenie de mori își învârtesc fără ostoire aripile, cum veșmântul insulei își schimbă dintr-un minut în altul aspectul și culorile, cum oamenii trudesc la strângerea recoltei; luminițe jucăușe se fugăresc parcă; fumul se înalță din coșurile fabricilor de zahăr. În savane răsună cântece, văzduhul e plin de aroma melasei fierbinți. Amurgește: morile se opresc, negrii se înșiră în fața conacului pentru rugăciune; o ascultă descoperiți, o dată cu plantatorul și toată familia lui. Apoi fiecare se îndreaptă spre căminul său și aprinde focul ca să-și gătească cina. Negrii fac de pază cu rândul, doi câte doi. După rugăciune, acești paznici aprind un foc mare în fața unei colibe așezate aproape de conac și, înarmați cu pumnale, se pregătesc de veghe. Se încuie toate ușile, se sting peste tot luminile, în afară de focul paznicilor, și noaptea se înstăpânește peste fire. Albii din San Domingo se împart în două grupuri. Primii, posesorii de pământuri întinse, se bucură de toate avantajele și vor fi mult păgubiți dacă mulatrii și negrii obțin drepturi egale cu ale lor. Ceilalți sunt scursorile Franței, indivizi fugiți de mânia regelui, mișei din gloata răzvrătiților napolitani, a carbonarilor. Avem aici și frenetici republicani genovezi, ei au fugit din Franța fiind prigoniți pe vremea Regelui-Soare. Profitând de tulburările iscate, toți acești nemernici îi atacă pe albii bogați și pactizează bucuroși cu bandele negrilor, adăpostite în partea muntoasă și păduroasă a insulei, regiune pe care francezii o ocolesc de teama frigurilor galbene – frigurile bântuie acolo cu atâta furie, încât au fost nevoiți să plece și cei câțiva coloniști spanioli. Țin să remarc că sistemele filozofice ale vremurilor actuale, pentru care am avut atâta admirație pe când trăiam în Parisul nostru odinioară atât de frumos, au o înrâurire dezastruoasă asupra negrilor și în general asupra gloatei. Minunatele teorii preconizate de filozofi, o dată puse în aplicare, devin o calamitate pentru castele nobile. Am auzit despre un negru de pe plantațiile contelui de Noé. E vorba de plantația cedată lui Breda, aflată cam la o milă spre miazănoapte de Cap-Français. Numele acelui negru îmi scapă.

Am să ți-l scriu altădată. Bătrâna negresă care ne gătește bucatele mi-a povestit un basm întreg despre el. Cică un geniu bun l-a învățat să scrie și să citească și a sădit în inima lui, pe când era încă ciobănaș, o dragoste nemărginită pentru pacostea asta de filozofie franceză. Pare-se că fostul vostru intendent, domnul Bayon de Liberta, care administrează acum plantația lui Breda nu-i un om prea isteț, altfel nu s-ar lăsa îmbrobodit de acest primejdios filozof tuciuriu, mai ales că știe despre legăturile lui cu rebelii uciși la Paris, precum și cu negrii Biassou, Jean François și Bookman, a cărui hârcă s-a lăfăit nu de mult în mijlocul pieții, înfiptă în vârful unei sulițe, ca să le fie altora de învățătură, și care, deși moartă, privea cu niște ochi scânteietori, de ziceai că trăiesc. După câte mi-a spus bucătăreasa, grajdurile și pășunile lui Breda adăpostesc întruniri misterioase, la care se discută în mare taină despre evenimentele din Franța și se citesc cărțile răspopitului Raynal. Ei numesc aceste cărți «Codul alb al oamenilor negri». Păcat că la Paris nu se prea știe ce se întâmplă aici... Și-o fi dând seama nelegiuitul de Raynal ce rod otrăvit a dat sămânța pe care a aruncat-o?”

Pierre-Léon Mauduit vedea lucrurile printr-o altă prismă. Umblând pentru angajarea fratelui său Nicolas Mauduit ca funcționar la o fabrică de tutun, a avut prilej să se informeze mai bine nu numai asupra vieții sclavilor negri, și în general a populației de culoare, dar și asupra unei probleme care îl interesa în cel mai înalt grad și pe el și pe distinsa sa consoartă, și anume asupra profiturilor realizate de plantatori și de ceilalți coloniști francezi. În inima acestui nobil scăpătat se strecură pizma. N-ar fi stat la gânduri să dea cât colo toate concepțiile idealiste și să devină și el unul din trântorii ăia de burghezi cu venituri colosale, numai să-l învețe cineva cum se face avere.

Trupele franceze din colonii nu erau prea numeroase, spre deosebire de armata neregulată a maroonilor haitieni, alcătuită din oameni aduși pe insulă în mod absolut legal de francezi și de englezi, dar care, nemaiputând îndura sclavia, se refugiaseră în regiuni inaccesibile albilor.

Se întâmpla destul de des ca evlavioșii negri, după adunarea de seară la rugăciune, alături de bunul și milostivul lor stăpân, când trebuiau să-i mulțumească celui-de-sus pentru fericirea ce-o aveau de a se speti optsprezece ore în șir, să fugă în savane unde se uneau în cete, unele mai mari, altele mai mici. Cu toate că oastea aceasta nu era înregistrată nicăieri și nu ținea niciun fel de scripte în care să-i fie trecute batalioanele, regimentele și brigăzile, Mauduit înțelese curând că era periculoasă, că cetele de marooni, care se adăposteau în regiuni de neatins pentru albi, alcătuiau o forță mult mai mare decât își puteau închipui politicienii din Paris.

Primul lucru pe care-l făcu domnul Mauduit fu să înștiințeze pe generalul La Fayette că trupele coloniale trebuie întărite. Nu primi niciun răspuns. Vom vedea mai târziu că această scrisoare a influențat într-un mod hotărâtor destinul său personal. În ea, domnul Mauduit se exprima în termeni foarte nedelicați despre cei cincisprezece mii de mulatri care, nefiind sclavi și posedând mici imobile, își manifestară dorința de a deveni cu adevărat cetățeni liberi, adică de a putea face parte din organele legiuitoare ale țării. Mauduit îi identifică pur și simplu cu sclavii răsculați și, amintindu-și de lecțiile din antichitatea clasică, predate în școală de părintele Nicolasique, îi scrise lui La Fayette:

„Pentru a preveni o răscoală a unui nou Spartacus, trebuie să punem cât mai repede frâu negrilor și mulatrilor, ca nu cumva să înceapă ei a porunci în insulă; nesupunerea lor ar dezlănțui și o altă mișcare, mult mai primejdioasă și mai greu de înnăbușit, care clocește de mult în rândurile plantatorilor ce nu sunt de viță nobilă, ale acestor domni «răsăriți din calicime», în stare să proclame independența insulei, în cazul când Franța ar favoriza răspândirea ideilor noi de libertate printre mulatrii și negrii cu spirite răzvrătite.”

Potrivit Codului negru, trebuie uciși toți maroonii, căci oricare dintre ei „a meritat întreit tortura înainte de moarte și moartea după tortură”. Dat fiind însă că au numeroși

partizani printre negrii de pe plantații, din factorii, fabrici și uzine, ar trebui omorâți atâția, încât nu ar mai avea cine să muncească.

„Cu scumpetea de astăzi, când englezii au ridicat enorm prețul negrilor, pagubele ar fi nemăsurate. Nici în alte privințe nu stăm mai bine. N-ar fi de mirare dacă acești «domni», obișnuiți aici cu un lux fabulos, cum nici n-a visat vreun prinț sau o prințesă din dinastia domnitoare, să se separe de Franța și să proclame insula Haiti stat de sine stătător. Gândiți-vă că până și negrii de pe plantații fumează țigări de foi pe care eu, un biet general francez, în niciun caz nu mi le-aș putea cumpăra în Franța, și poate nici dumneavoastră. Funcționarii noștri regali sunt niște încuiați și deseori intră în conflict cu plantatorii de aici pe care, firește, îi interesează tot ce se leagă de autoadministrarea coloniei. Băgați de seamă, scumpe marchize, să nu ne pomenim între ciocan și nicovală. Trebuie procedat astfel încât numai cei cu averi mari să beneficieze de toate privilegiile. Pe de altă parte, trebuie făcut totul pentru ca dintre albii statorniciți pe insulă – italienii și francezii care, deși nu sunt de origine nobilă, formează însă grosul populației albe, fiind meseriași, comercianți, marinari pe navele comerciale sau îndeletnicindu-se cu vreun negoț mărunt – să beneficieze toți de drepturi civile, dacă sunt buni contribuabili. Ar fi de dorit ca dumneavoastră, în calitate de prim-ministru, să hotărâți dacă trebuie înființată o Adunare legislativă pe insulă, sau e mai bine ca San Domingo să-și trimită reprezentanții la Paris. Vă mai înștiințez, iubite marchize, că plantatorii coloniști din cantonul Saint-Marc, unii dintre cei mai bogați, s-au întrunit în capitala lor și s-au proclamat Adunare națională parohială. Vă rog să-mi răspundeți până nu va fi prea târziu.”

La Fayette nu răspunse. Mauduit nu pomenise în scrisoare că Blanchelande, noul guvernator al San Domingo-ului, se îndeletnicea mai de mult, lucrând, firește, prin terțe persoane, cu negoțul de negri, nici că el însuși nu s-ar da în lături de la

asemenea operații. Își spunea deseori că nepotul său, primarul orașului Bordeaux, și-ar înmii averea, dacă el, Mauduit, și-ar da osteneala să expedieze caravane în acel port sudic, că doar Bordeaux era numit, și pe drept cuvânt, „Poarta Antilelor”. Prin Bordeaux, prin principalele sale întreprinderi, roadele Antilelor ajungeau și la Paris, și în toate țările Europei, căci zahărul de trestie era un produs important nu numai pentru economia franceză; el completa substanțial cantitatea de zahăr exportată de englezi pe continentul european.

Peste puțin, un nou fapt avu darul să schimbe radical vechile concepții ale lui Mauduit. Într-o după amiază, se prezentă acasă la el un bărbat cu trăsături distinse și îmbrăcat simplu. Culoarea unghiilor sale bătea în albastru, trupul vădea un început de obezitate. Refuză categoric să-și spună numele, cu toate stăruințele lacheilor.

Curios, Mauduit scoase capul pe ușă și misterul se lămuri: vizitatorul nu era altul decât bătrânul mulatru Zubal. La vederea „domnului”, Zubal se strecură cu un zâmbet umil pe ușă și, dându-i tot felul de titluri, reale sau imaginare, îi spuse:

— Nu îndrăznesc să sper că îmi veți face această cinste, totuși vă rog a mă onora diseară cu vizita dumneavoastră. Modestele mele bucate, casa mea, servitorii mei, negrii mei, totul va fi la dispoziția domnului general.

Zubal era cel mai liniștit și mai onorabil mulatru de prin partea locului. Mauduit dădu să-i răspundă cu aroganță, cum îi șade bine unui general francez, dar, cedând unei curiozități pe care nu și-o putu explica, își schimbă hotărârea.

„Am tot timpul să-l reped. Să aflu mai întâi ce vrea.”

Întrebă:

— Dar ce-i la dumneata: nuntă, înmormântare, sau sărbătoriți vreun alt eveniment în familie? Ce te îndeamnă să mă inviți pe mine, un general francez?

— Vă rog să poftiți diseară, excelență, după ce va apune soarele.

— Diseară, după ce va apune soarele, repetă mașinal

Mauduit. Dar ce persoane mai vin, mă rog?

— În afară de dumneavoastră, nimeni, domnule general.

După plecarea mulatrului, Mauduit cugetă: „Un străbun al meu a legat odinioară prietenie cu una din căpeteniile arabe care, zice-se, ocupaseră pe vremuri clinele păduroase din Dauphiné. De ce nu i-aș face și eu pe plac acestui onorabil mulatru?”

Coborî seara. Zăpușeala nu mai era atât de chinuitoare. Consoarta domnului Mauduit se duse în vizită la niște vecini, familia creolului Chapotin. Poftită pe o sofa din lemn de băcan, conversa cu fiicele gazdei și cu frumoasa lui soție, creolă și ea, care rostise cu un accent adorabil tradiționala formulă a neamului: „Casa mea e casa dumneavoastră, doamnă general”.

Doamna Mauduit asculta cu plăcere melodioasele cântece creole pe care tinerele fete le interpretau într-un jargon ciudat, în care limba maternă a tatălui lor se împletea cu idiomul creolilor spanioli, iar melodiile vechii și toridei insule a caraibilor cu bizarele, și totuși simplele, ca de vis, melodii ale lui Lulli și Rameau: clavecinul dăruia asfințitului ce se așternuse deasupra Antilelor sunete gingașe, ca un zumzet de albine, îngânate cu vocile cristaline ale fetelor.

Peste tot, pe gheridoane, pe mese, pe fețele brodate, erau risipite o ploaie de obiecte drăguțe, meșterite din lemn de cocos și palmier de către negri. Lemnul galben, lăptos, al palmierului lustruit aproape nu se deosebea de fildeș. În timpul conversației, creolele luau mereu în mână aceste lucrușoare, le mângâiau, se jucau cu ele. Din același lemn alb erau făcute și lingurile aproape străvezii cu care amfitrioana lua din gavanoase diferite dulcețuri creole și ungea *lianele* – roadele albe ale arborelui de pâine. Furculițele de cocos, subțiri, semănând cu niște lopățele de lemn împodobite cu desen dantelat, loveau ușor marginile farfuriilor. S-au servit patate, niște banane dulci, mai lungi decât cele obișnuite, preparate în diferite feluri, apoi geleuri din maragnone, zapote, nisperoce și alte delicatețuri indigene.

Doisprezece băiețandri negri, admirabil făcuți, purtând

șorțuri pe hăinuțe, jabouri albe și șalvari albaștri și încălțați pe piciorul gol cu niște iminei de piele cu vârfurile răsucite în sus, serveau la masă. Erau favoriții domnului Chapotin, luați în casă încă de mici, la o vârstă când omul nu se miră și nu se rușinează de nimic, când prieteniile nu se leagă prea strâns și disprețul camarazilor nu te oprește de la fapte nedemne. În marea lor majoritate, acești copilandri negri se deprindeau să-i trateze de sus și cu dispreț pe semenii lor cu care soarta nu fusese atât de darnică. Deseori însă, prea încrezători în steaua lor, se prăbușeau și, scoși din pâine, erau disprețuiți de acei pe care nu de mult ei înșiși îi disprețuiseră. Cu alte cuvinte, intrau și ei în rândul negrilor deprinși cu bătaia și cărora nu le călca piciorul la conac.

După cafea, când căldura se mai domolise, încântătoarele creole, cu tenul ca zăpada, cu ochi negri strălucitori și păr superb ce se revărsa până aproape de genunchi, mai dansară puțin ca s-o amuze pe musafiră, apoi o urcară într-o volantă – trăsură foarte comodă în care îți puteai schimba poziția fără să te ridici, fără să-ți miști măcar picioarele – și plecară împreună la plimbare. Generăleasa tresări de mirare când, în drum spre Macorice, își văzu soțul coborând din echipaj la poarta casei lui Zubal, cocoțată pe un colnic chiar pe malul mării. Zubal și feciorii săi îl întâmpinau pe Mauduit cu o deosebită cordialitate și stimă, la intrarea împodobită cu ghirlande de flori.

Mulatrii nu prea obișnuiesc să-i poftească pe albi acasă la ei. Deși ei înșiși îi asupresc pe negri, au o ură de moarte împotriva asupritorilor albi, cu toate că ei se trag, în prima generație, dintr-un amestec de sânge care nu diferențiază pe albi de negri, care dărâmă barierele castelor și ale claselor și este protestul viu al naturii împotriva orânduirii sociale. Dar oricât s-au căznit mulatrii, oricât s-au zbătut, n-au putut să iasă din groaznicul impas în care îi adusese furtuna înnoitoare a revoluției franceze. Unii din ei vedeau deschizându-li-se perspective nebănuit de favorabile, alții, dimpotrivă, se temeau că, dorind și cerând libertate, coloniștii din Haiti și în general albii de care depindeau le vor înăspri și mai mult

jugul.

Când intrară în salonul mobilat după moda europeană, Zubal, risipindu-se în amabilități, îl imploră cu umilință pe generalul francez să-i facă onoarea de a gusta din zecile de bucate așezate pe măsuță.

Mauduit cercetă din ochi încăperea. Ușile, împodobite cu șipculițe de santal bătând în roșu-carmin, erau închise și îndărătul lor nu se auzea nici cel mai mic zgomot.

— Scumpe domnule general, începu Zubal fără a-și ridica ochii de la ceaprazurile ce împodobeau tunica albastră a lui Mauduit. Am chibzuit îndelung înainte de a veni azi la dumneavoastră. Ca să nu vă faceți despre mine o părere greșită și să vă dați seama de tot devotamentul ce vi-l port, vreau să vă rog – vedeți, nu v-am oferit încă vin, dar după ce voi spune ce am de spus, îmi veți îngădui să închin în sănătatea dumneavoastră – așadar, vreau să vă rog să-mi faceți cinstea de a accepta un dar...

Mauduit îl privea curios și neliniștit.

— ...peticul acesta de pământ pe care se află casa mea. E un teren destul de măricel și bine rostuit. Pe el crește cea mai bună cafea din întreaga țară, cei mai buni ananași, mai am opt plantații de zahăr, una de tutun, una de vanilie și alte patru de bumbac. Vreau să mă retrag, să plec de aici. Am îmbătrânit.

— Unde vrei să pleci? întrebă Mauduit uluit de neașteptatul plocon.

— Sunt destul de bogat și vreau să-mi petrec în liniște zilele pe care le mai am de trăit. Știți cum sunt vremurile. Dacă aș încerca să-mi vând averea, mi s-ar oferi atât de puțin, încât m-aș îmbolnăvi de inimă rea. Pe lângă aceasta n-am dreptul să vând decât unui mulatru, și mulatrii sunt foarte zgârciți. Dacă am să vă dau o chitanță în care voi arăta că mi-ați plătit aceste pământuri, voi putea pleca liniștit, voi fi mulțumit că am avut prilejul să-mi exprim astfel considerația pentru un senior francez care a pășit pe pământul țării noastre.

— Pentru asta m-ai chemat? întrebă Mauduit, ridicându-se.

— Da, domnule general, răspunse ferm mulatrul. Artileriștii

dumneavoastră mi-au tulburat liniștea. Au început să sape tranșee chiar sub via mea, iar dinspre mare, marinarii sapă alte galerii și mâine-poimâine vor ajunge la mica mea sortatoare de tutun, la care țin ca la ochii din cap, pentru că cei mai frumoși ani ai tinereții i-am consacrat experiențelor cu tutunul... Francezii dumneavoastră numesc tabac această plantă căreia noi îi zicem „paetton". „Tabac" se numea aici, pe vremuri, luleaua. Dar să lăsăm asta. E vorba că la doi pași de capitală, nu pot trăi în liniște. În 1560 domnul Nicot[1] a oferit în dar această plantă reginei dumneavoastră Ecaterina de Medicis. Eu am îmbunătățit tutunul lui Nicot, obținând soiuri excelente. Dumneavoastră veți deveni stăpânul lor, dacă veți da poruncă să nu se mai sape tranșee pe terenul acestei proprietăți. Marinarii, care pentru noi nu au decât dispreț, nu vor îndrăzni să aducă pagube avutului unui general francez.

Cu aceste cuvinte, Zubal turnă în pahare o licoare cafenie, densă, al cărei parfum umplu camera.

Mauduit se însufleți. Ridică paharul la nivelul ochilor, îl dădu de dușcă și spuse:

— De acord. Când pleci?

— Când veți porunci dumneavoastră, domnule general, răspunse calm Zubal.

Dimineața, artileriștii primiră ordin să înceteze orice lucrări pe proprietățile lui Zubal. Iar peste o săptămână, generalul devenea stăpânul uneia dintre cele mai bogate moșii și era deci latifundiar atunci când conducea operațiunile militare împotriva răzvrătitului Ogé.

Preferând să acționeze prin interpuși, săvârșea atrocități nemaiauzite. Astfel, a pus să fie îngropați în nisip, la numai câțiva zeci de metri de Macorice, opt mii de negri și, asmuțind unsprezece escadroane franceze de cavalerie asupra acestei bostănării de capete vii cu ochii ridicați spre cer, stătea și se uita cum copitele cailor sfărâmă țeste de oameni. Generalul

[1] *Nicot, Jean* (1530-1600), diplomat francez care a adus tutunul în Franța. (N.ed.)

Mauduit prindea tot mai mult gustul licorii cafenii rămase în pivnițele lui Zubal. Până la urmă, s-a proclamat definitiv partizan al monarhiei franceze și, în timp ce mulatrii și negrii liberi cereau mereu egalitate și dreptul de a face parte din Adunarea legislativă haitiană, generalul Mauduit preconiza desființarea oricăror adunări elective, dorind să șteargă până și amintirea revoluției franceze.

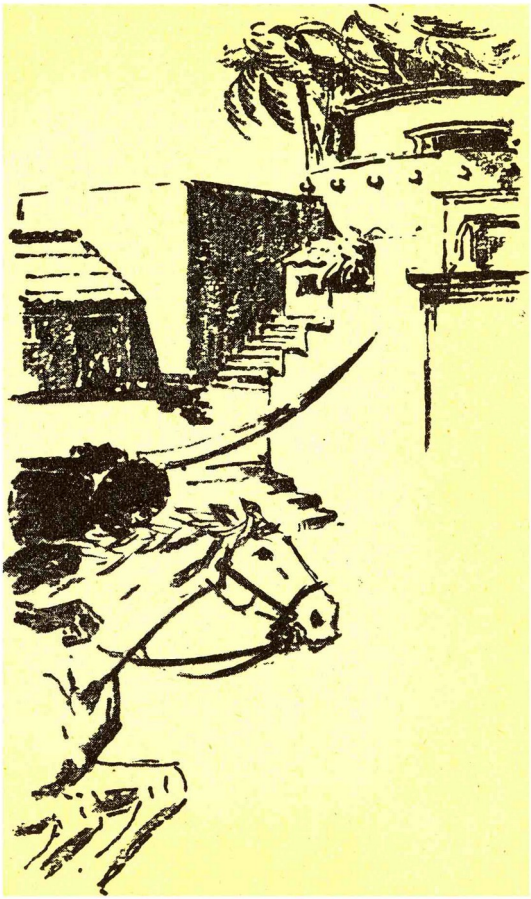

O dată, mai mulți coloniști albi care nu se numărau printre marii bogătași din San Domingo, posedând doar mici factorii la poalele munților, fură deșteptați într-un crăpat de zori în sunete de goarne: cavaleriștii generalului Mauduit străbăteau

în galop factoriile, năpustindu-se, cu muzica în frunte, asupra turmelor ce păștеau în prerie.

Această faptă sălbatică a desăvârșit izolarea lui Mauduit. Coloniștii nu mai știau ce să creadă: nu cumva generalul francez a înnebunit? Mauduit se dovedea mereu mai inventiv și poznele lui crude se țineau lanț. Dar o dată – era în ziua când fusese executat Bookman – Mauduit tocmai descăleca în fața casei sale, când un negru se repezi la el, apucă dârlogii calului și cu un paloș ascuțit zbură fulgerător capul generalului; apoi, sărind repede în șa, dispăru.

Astfel și-a încheiat cariera stăpânul moșiei lui Zubal, socotit cel mai liberal general din armata franceză, voltairian și adept al ideilor lui Rousseau, corespondent la „Moniteur”, care odinioară trecuse la inamic și vânduse Franța.

— Ce ziare apar la Paris?

— Foarte multe, domnule Lavoisier.

— Anume?

— „Bătrânul Cordelier”, „Revoluțiile din Franța și Brabant”, „Gazeta națională”, „Indicatorul universal”, apoi mai e *„L’échographe”*, „Analele patriotice”, mai știu și eu, *„Père Duchesne”* și altele...

— Și în care a apărut că nu mai sunt fermier general?

— Zău, nu știu. Pare-se că în niciunul.

— Asta îmi aduce aminte de povestea cu cârdul de păsări călătoare. Acum zece ani un vânător a împușcat o pasăre pe malurile Senei și de atunci tot cârdul, când migrează din Scandinavia spre Africa, ocolește Parisul. Spune, ce să fac?

— Ce să faci? răspunse interlocutorul său, doctorul Canabis. Încearcă să te calmezi. Ia picături Durand. Nu înțeleg ce importanță are dacă retragerea dumitale a fost anunțată înainte sau după desființarea arendei impozitelor?

— Cum de nu înțelegi? În februarie am fost chemat din nou – au vrut să mă facă director la *Régie des Poudres*. Am refuzat. De ce să fiu director la Pulberărie? Îmi continui activitatea, dar simt că mă sufoc.

Canabis îi luă pulsul și decretă:

— Marele Harvey[1] a spus că omului îi ajunge o treime din sângele pe care-l are. Pune să-ți ia sânge. Uite cum ți s-au umflat vinele de la tâmple.

— Așteaptă, n-am terminat încă, răspunse Lavoisier, fără să-și retragă mâna. Comisarul secțiilor a făcut o percheziție la Arsenal, mi-a sigilat toate documentele, toate lucrările științifice, iar fără formulele pe care le am scrise acolo îmi este cu neputință să termin opera cea mai interesantă a vieții mele. Considerând densitatea apei ca unitate de greutate, vreau să stabilesc un sistem universal de unități de măsură care să fie în concordanță cu natura. Marele Rousseau ne-a învățat că natura este muma noastră, și ce poate fi mai frumos decât să arăți recunoștință celei care ți-a dat viață! Natura a sugerat Franței noi mijlocul de a stabili noi unități de măsură.

— Mă tem că aceste unități de măsură au să te coste viața, bombăni Canabis. Ai tensiune, vinișoarele ochilor ți-au plesnit, arăți groaznic.

— Prin urmare, așa stau lucrurile, îl întrerupse Lavoisier. Ajutorul meu, Lefoché, s-a împușcat. A fost omul cel mai corect din lume. Manuscrisele mi-au fost sigilate. Cum voi putea, în pragul erei noi, să dau francezilor și întregii omeniri noi unități de măsură și greutate?

— În locul dumitale, aș pleca.

— Ce cântec se aude? întrebă Lavoisier devenind deodată atent.

— Cum, nu-l știi? se miră Canabis. Este marșul batalionului marsiliez. L-a compus, pe front, ofițerul Rouget de Lisle, Grétry l-a pus pe note – duiosul Grétry, compozitorul operei ,,Richard Inimă-de-Leu”. Frumoasă combinație, nu-i așa? Un tânăr ofițer cu chip de fecioară și un compozitor bătrân, autorul unor pastorale dedicate regelui, un muzician mult superior dulcegilor și idilicilor Rameau și Lulli, și-au îngemănat forțele pentru a crea un asemenea cântec.

Mărșăluind prin fața Arsenalului, voluntarii cântau:

[1] *Harvey, William* (1578-1657), medic englez, a descoperit legile circulației sângelui. (N.ed.)

Păşim pe un drum însângerat,
Urmaşi ai celor care-n zori
S-au stins răpuşi.
Mormântul drag
Îl vom împodobi cu flori.

Trecând prin zbucium şi vâltori,
Zdrobind al jugului amar,
Depune-vom aceste flori
Pe al victoriilor altar.
Deci tremuraţi, o crunţi tirani!...[1]

Lavoisier şi Canabis priveau de la fereastră. Tinerii ostaşi în uniforme nou-nouţe, cu baioneta la armă, cântau cu foc; strofele răsunau mereu mai de departe:

Ludovic – despot sângeros
Şi voi, complici ai lui Condé[2]*...*

Un zâmbet viclean, de vulpe, jucă pe buzele lui Canabis. Încercă să-l liniştească pe Lavoisier, povestindu-i:

— A compus cântecul şi s-a speriat. Ştiu din sursă sigură – mi-a spus-o cineva din Comitetul celor doisprezece – că în ziua când domnul Carnot[3] s-a înfăţişat armatei renane şi i-a anunţat pe domnii ofiţeri că regele a fost detronat, autorul Marsiliezei, fecioara aceea de Rouget de Lisle, şi-a smuls epoleţii şi i-a trântit generalului în faţă.

— Şi? se însufleţi Lavoisier.

---

[1] În româneşte de N. Teică.

[2] *Louis-Joseph de Bourbon, prinţ de Condé* (1736-1818), comandantul armatei contrarevoluţionare, formate din emigranţi, care a sprijinit operaţiunile trupelor intervenţioniste austriece şi prusiene în 1792. (N. ed.)

[3] *Carnot, Lazare-Nicolas* (1753-1823), matematician şi fizician francez, om politic şi specialist în probleme militare, republican burghez; în perioada revoluţiei franceze a aderat la iacobini, în 1794 a luat parte la lovitura contrarevoluţionară de la 9 thermidor. (N.ed.)

— Nu știi? A șters-o la Dumouriez[4] și apoi a dispărut, pe undeva prin Alsacia.

Lavoisier începu să râdă:

— Atunci ce rost avea să compună un asemenea cântec?

— Dar să vorbim de formulele dumitale are vreun rost? Pari necăjit. Spune drept, corespondezi cu emigranții?

— Nicidecum, răspunse Lavoisier. Aș considera asta o trădare. Sunt de partea revoluției, dar mă îngrijorează lipsa de înțelegere a mulțimii.

Canabis zâmbi caustic.

— Dar dumneata o înțelegi?

— Important este ca ea să mă înțeleagă. Interesele Franței o cer.

— Ea crede însă că, dimpotrivă, este important ca dumneata s-o înțelegi.

— Așa n-o să ne împăcăm niciodată.

— Eu ce zic? Te rog să nu mi-o iei în nume de rău, dar, dacă nu cădeți singuri la înțelegere, n-o să vă împace decât mașina doctorului Guillotin pe care ieri, în zori, au înălțat-o chiar în fața primăriei.

Se auzi o bătaie în ușă. Intră un servitor și anunță:

— Domnul Pinel[2].

Un zâmbet crud, abia perceptibil apăru pe fața lui Canabis. Nu-ți puteai da seama dacă râde cu ochii sau cu buzele. Văzând că Lavoisier șovăie, izbucni febril:

— Primește-l, academicianule, zău așa. E un om strașnic de interesant! Dacă Mesmer s-a dovedit până la urmă a fi un șarlatan și un ticălos, apoi Pinel e un geniu în comparație cu el. Ia gândește-te: e cea mai mare somitate în afecțiunile psihice!

Dar înainte de a-și fi sfârșit Canabis pledoaria, Lavoisier poruncise cu un gest lacheului să-l poftească pe Pinel, pentru

---

[4] *Dumouriez, Charles-François* (1739-1823), general și om politic francez din perioada revoluției, girondin; în 1792-1793 a comandat armata revoluționară din nord; în martie 1793, a trădat cauza revoluției. (N.ed.).

[2] *Pinel, Philippe* (1745-1826), medic francez, unul din fondatorii psihiatriei științifice. (N. ed.)

care avea o deosebită considerație.

Pinel mai fusese la Lavoisier cu o lună în urmă. Îi adusese o eprubetă cu un praf alb, fin, și-l rugase să facă analiza calitativă a acelei substanțe ciudate, atunci adusă din Antile de către Santhonax, comisarul Adunării legislative. Praful fusese găsit la doi marinari de pe vasul „Artemida”; aceștia, cuprinși într-o zi de un soi de delir, l-au înjunghiat pe căpitan, au aruncat în apă șapte marinari, apoi, cu o forță căreia nimeni nu-i putea ține piept, s-au năpustit în cabina de comandă și au pus stăpânire pe timonă și compas. După aceea, operând cu arbiuri[1] de muschete, au făcut inutilizabile cele douăsprezece tunuri de pe punte. Pinel îi expusese pe scurt lui Lavoisier toate acestea și-i lăsase praful.

Iată-l acum intrând în camera unde se aflau Canabis și Lavoisier. Pe fața lui rotundă străluceu doi ochi aproape râzători, contrastând izbitor cu brazdele amare din colțurile gurii. Toată înfățișarea lui respira un calm desăvârșit.

— Sper că n-am întârziat, iubite Lavoisier, începu Pinel. M-a ținut de vorbă un picard, un oarecare Desmoulins din Guise, un bătrân neghiob și zgârcit, supus credincios al maiestății sale fostul monarh. În capul lui e un adevărat talmeș-balmeș! Știți pentru ce a venit la mine?

Canabis se ridică și-l întrebă politicos pe Pinel:

— Pot asista și eu la discuția dintre marele tămăduitor al sufletelor și marele cunoscător al materiei?

— Cum să nu! răspunse Pinel. Știința mea nu are secrete. Cu cât mai multe făclii luminează în acest abis, cu atât este mai bine.

— Știu totuși că științei îi plac misterele, replică îndată Canabis.

— Științei îi place lumina, dragul meu, interveni Lavoisier. Continuați, scumpe Pinel. Spuneți, ce l-a adus la dumneavoastră pe tatăl lui Camille Desmoulins?

— Stați puțin! exclamă Pinel. De care Camille Desmoulins vorbiți? De acela care scoate ziarul „Revoluțiile din Franța și Brabant”?

[1] *Arbiu* – vergea cu ajutorul căreia se încărca și se descărca pușca. (N.ed.)

— Întocmai, răspunse Canabis. Tinerelul ăsta s-a însurat de curând cu Lucile Duplessis, cea mai bogată mireasă din Paris. Eros s-a amestecat în politică și junele Desmoulins s-a pomenit în fața unei dileme: să rămână credincios revoluției sau să dea ascultare soției sale, una din cele mai încântătoare femei din câte am întâlnit vreodată.

— Da, par făcuți unul pentru altul, recunoscu Lavoisier.

— Știți de ce a venit unchiașul? M-a rugat ca în calitate de director al ospiciilor Salpêtrière și Bicêtre să-l examinez pe fecioru-său și să-l declar nebun și matricid.

— Ce face? strigară uluiți Lavoisier și Canabis.

— Uite-așa: moșul se plânge că din ziua când băiatul s-a alăturat partidului răzvrătiților, care distruge stăpânirea cea legală din Franța, nevastă-sa, adică mama băiatului, s-a îmbolnăvit și de spaimă i s-au oprit soroacele.

Canabis izbucni în râs.

— Femeilor li se oprește menstruația numai în două cazuri: când rămân însărcinate și la menopauză. Câți ani are baba?

— Nu știu, răspunse zâmbind Pinel. Judecând însă după vârsta bărbatului, cred că ar fi timpul să se resemneze și să se pregătească de menopauză. Cum vedeți, revoluția n-are niciun amestec aici. I-am spus țicnitului ăla bătrân că nu și-a găsit omul care să-i bage feciorul la balamuc, că dimpotrivă, eu i-am eliberat de acolo și pe cei câțiva pe care puterea regală, în nebunia ei, i-a închis ca să le răpească vreo moștenire bogată. L-am amenințat cu tribunalul revoluționar și i-am atras atenția că a pornit pe un drum greșit. Acum, când revoluția a făcut să cadă lanțurile stării a treia, eu, ca psihiatru francez, cercetez ospiciile, spitalele și închisorile, începând cu Bicêtre, ca să-i izbăvesc pe sărmanii alienați de lanțurile în care i-au ferecat criminalii și ignoranții. Închipuiți-vă că între cei două sute treizeci și șapte de bolnavi examinați de mine, cincizeci, ferecați în lanțuri, s-au dovedit complet sănătoși. Felul cum se exprimau, judecata lor limpede și răspunsurile perfect logice mi-au dovedit că acei care i-au pus în lanțuri erau adevărate bestii.

Lavoisier asculta atent, cu bărbia în piept. Pinel continuă:

— Vă mai aduceți aminte de Bastilia cea cu opt turnuri? În fiecare din ele se aflau cinci celule octogonale. Nenorociții închiși în hrube sau în așa-numitele „comănace” – încăperile din vârful turnurilor – erau chinuiți când de căldura cumplită, când de frigul năprasnic. Nici ofițerii din Bastilia nu știau cine zace în celulele acelea. Cât despre aer! Prin zăbrele nu trecea decât duhoarea de nesuferit a haznalei principale din strada Saint-Antoine. Uriașul orologiu al cetățuii avea cadranul luminat și tic-tacul lui obseda cu neîndurare pe fiecare deținut. De o parte și de alta a cadranului erau două statui de bronz, un bărbat și o femeie, țintuiți de ceas cu lanțuri ruginite care zăngăneau exasperant de câte ori trecea o trăsură. Am văzut listele deținuților. Am stabilit cu absolută certitudine că unii fuseseră declarați nebuni și aruncați acolo numai pentru că au rostit „cuvinte instigatoare” împotriva marchizei de Pompadour, desfrânata aceea, țiitoarea regelui. Am mai găsit zăcând douăzeci și șapte de „melancolici” și opt răi-platnici, hărțuiți de intendenți și fermieri.

Lavoisier tresări. Observând aceasta, Pinel adăugă îndată:

— Vă asigur că niciunul nu fusese închis la Bastilia din cauza dumneavoastră.

Lavoisier răspunse posomorât:

— Am renunțat la arendă, cu toată împotrivirea soției mele.

— Mai era acolo și o femeie, închisă pentru că avea crize de epilepsie. Ducele de Nevers a aruncat în această închisoare pe fratele său din pricină că avea o nevastă foarte frumoasă la care râvnea; acesta, după ce a stat câtva timp întemnițat, a înnebunit de-a binelea. Domnul Thérisson, care încerca să vândă în străinătate modele ale mătăsăriei din Lyon, a fost arestat și și-a pierdut și el mințile. Pare-se că numai Voltaire a ieșit de la Bastilia cu mintea întreagă, păstrându-și spiritul sarcastic și profund, ba încă, ascuțindu-l și mai mult. Și nu mai stau să număr câte femei, bătrâne și tinere, câți bărbați, moșnegi sau în plină putere, erau aruncați până nu de mult în hrubele Bastiliei, pentru că ar fi avut legături cu diavolul, pentru vrăjitorie, pentru magie. Ce făcuseră acești oameni? Ei se pricepeau într-adevăr la otrăvuri, obișnuiau să se ungă

noaptea cu alifii preparate din substanțe toxice și în felul acesta își biciuiau imaginația până căzeau în extaz. Ceea ce povesteau la trezire constituia pentru tribunalul regal o probă suficientă ca să ordone arestarea sau chiar arderea lor pe rug.

Canabis clătină din cap. Era un materialist convins, care cunoștea la perfecție întreg sistemul de înrâurire pe cale chimică a imaginației, dar el nu voia să se pună rău cu clerul parizian. Ca om de știință, s-ar fi declarat întru totul de acord cu Pinel. Ca politician, însă, și ca fost medic al palatului, socotea mult mai prudent să păstreze o anumită neutralitate; de aceea, în tot timpul cât a durat expunerea înflăcărată și îndrăzneață a lui Pinel, n-a scos o vorbă.

— Ce aveți să-mi spuneți? întrebă Pinel pe Lavoisier. Experiența prevede paisprezece doze.

Lavoisier dădu afirmativ din cap. Pinel râse.

— Da, paisprezece, adăugă el, și experiența mi-a reușit cum nu se poate mai bine. Dar la dumneavoastră cum a mers?

— Nu pot să mă plâng, răspunse Lavoisier. Triburile de culoare din America numesc acest praf „nioppa”. Indigenii din Caraibe îl trag în nări, luându-l cu pene de păsări de pe niște farfurioare minuscule. Praful le dă o stare de beatitudine vecină cu nebunia, iar abuzul le ia mințile pentru multă vreme, în care timp devin violenți, porniți pe vărsare de sânge. Santhonax nu este primul care a adus acest praf de la tropice și aș putea spune că tropicele otrăvesc Parisul, iar Parisul otrăvește tropicele.

Lavoisier, Pinel și Canabis intrară în laborator. Aici, optzeci și patru de eprubete stăteau la rând pe stative de lemn prinse de pereți cu sârmă. Arătându-le, Lavoisier descrise toate fazele analizei. Când termină, Pinel zâmbi și spuse:

— Mulțumesc, am analizat și eu praful în interesul științei mele, dar jucând eu însumi rolul acestui șir de eprubete. A fost o experiență înnebunitoare, pe care am trăit-o asistat de ajutorul meu La Tour. Am împărțit otrava adusă de Santhonax în paisprezece doze și am încercat-o, cum vă spun, pe mine.

Canabis se încruntă sceptic, iar Lavoisier tresări:

— Știți deci cum acționează acest praf?

— Știu. Pot spune că am evadat din eul meu și apoi am reintrat în el. Vă asigur că reintrarea n-a fost deloc ușoară, mai ales că luasem trei doze prea mari, ucigătoare. Am procedat ca și dumneavoastră, iubite Lavoisier, când cu experiențele privind descompunerea luminii; ați petrecut atunci luni de zile într-o beznă absolută, cu toate că riscați să vă pierdeți vederea.

— Da, a fost o experiență grea, mărturisi Lavoisier.

— La fel am făcut și eu: mi-am cufundat rațiunea într-o beznă absolută, deși riscam să nu mai revin la lumină.

— Această experiență o să vă coste cinci ani din viață. Ați luat naturii un avans de cinci ani, spuse Canabis.

— Asupra cui eram să-l încerc? se apără Pinel. Eu răspund de experiențele mele și apoi, las' să afle toți cum trebuie slujită știința. Astăzi, când tunurile mai bubuie încă la Valmy, cei care mor, răpuși de gloanțele prusacilor, plătesc și ei un preț destul de mare pentru ca urmașii lor să cunoască libertatea. Poate știți că Lazare Carnot a mers pe câmpul de luptă anume ca să urmărească mișcarea proiectilelor, să calculeze traiectoriile. A rămas la observație cu riscul vieții, urmărind cum cad obuzele germane. Numai astfel s-au putut crea cele mai remarcabile din studiile sale matematice. Dar domnii Galvani[1] și Volta[2], când au descoperit magnetismul animal și fluidul nervos, n-au recurs și ei la experiențe dăunătoare sănătății? Numai ușoare n-au fost toate aceste încercări. Substanțele care provoacă atâtea cazuri de nebunie, și pe care le-am experimentat eu însumi, sunt aceleași care au făcut ca sute de oameni să fie condamnați la moarte de tribunalul inchiziției, sub acuzația că ar fi asistat la sabat[3]. Aceste substanțe tulbură puternic imaginația. Omul zace într-o stare de semiconștiență, trece printr-o stare de

[1] *Galvani, Luigi* (1737-1798), fizician și filozof italian, unul din fondatorii științei electricității. (N.ed.)

[2] *Volta, Alessandro* (1745-1827), fizician italian, a creat primul element galvanic din lume și prima baterie de elemente galvanice. (N. ed.)

frenezie, asaltat de tot felul de viziuni demoniace, și când se trezește, extenuat și înfricoșat, e convins că toate s-au petrecut aievea. Marchizul de Sade, aflat azi în îngrijirea mea, este mult mai inofensiv decât se crede. Bătrânul și-a pierdut mințile pentru că a abuzat de bulinele preparate cu acest praf. Numai că el n-a făcut-o de dragul unei experiențe științifice și de aceea a devenit sclavul, victima acestei substanțe care nu iartă. Și-a îngăduit să se distreze, să evadeze din spiritul său sănătos, cu aceeași nepăsare cu care călătorul, înainte de a pleca la drum, încuie ușa camerei sale. Numai că o dată, pe când hoinărea prin acele meleaguri primejdioase, a pierdut cheia și n-a mai avut unde să se întoarcă. Acum marchizul de Sade dă târcoale locuinței unde și-a avut odată sălaș judecata sa sănătoasă, dar nu izbutește să-i calce pragul. De aici starea lui de melancolie și groaznica depresiune de care este stăpânit.

— Aveți dreptate, spuse Canabis. Aș folosi o veche comparație pe care am auzit-o de atâtea ori de la Condillac[1] și pe care o puteți găsi în dialogurile dintre Diderot[2] și d'Alembert[3]. Vă amintiți? Ei vorbesc despre statuia căreia i se adaugă și i se iau diverse însușiri. Marchizul acela nebun poate fi asemănat cu o statuie căreia i s-a luat o însușire capitală. Starea rațiunii o determină toate substanțele ingerate; de hrană, de băutură depinde echilibrul întregului organism.

Lavoisier deschise dulapul de cărți și scoase un volumaș cu scoarțe de saftian roșu care aparținea soției sale. Citi cu glas tare titlul:

---

[3] După credințele din evul mediu, adunare de vrăjitoare, care avea loc sâmbătă, la miezul nopții, într-un loc singuratic. (N.ed.)

[1] *Condillac, Étienne-Bonnot de* (1715-1780), filozof francez, deist si senzualist. (N.ed.)

[2] *Diderot, Denis* (1713-1784), filozof francez, reprezentant al materialismului mecanicist, ateist, unul dintre ideologii burgheziei franceze revoluționare, iluminist, enciclopedist de seamă. (N.ed.)

[3] *D'Alembert, Jean* (1717-1783), filozof și matematician francez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai iluminismului francez din secolul al XVIII-lea. (N.ed.)

— „O încercare interesantă a lui Diderot de a tălmăci existența ca fiind rezultatul unei anumite organizări a materiei, care în alte combinații rămâne neînsuflețită”.

— Iată dialogul dintre d’Alembert și Diderot, adăugă Lavoisier:

„D’Alembert. V-aș ruga să-mi spuneți care este deosebirea dintre om și statuie, dintre trup și marmură?

Diderot. Deosebirea nu este chiar atât de mare. Trupul devine marmură, iar marmura – trup... Ce faci dumneata când mănânci? Distrugi obstacolele care împiedică sensibilizarea activă a alimentelor. Cu alte cuvinte, asimilând mâncarea, o transformi în ceva viu, capabil de a simți. Exact același lucru îl putem face și cu marmura. Înainte ca frumoasa și criminala canonică Tencin, mama lui D’Alembert – unul dintre cei mai mari geometri din Europa – să fi ajuns puberă, înainte ca soldatul Latoum să fi atins vârsta adolescenței, moleculele din care avea să fie zămislit geometrul meu erau risipite prin mecanismele tinerelor și gingașelor organe ale fiecăruia din ei, înotau într-un fel de lichid limfatic, circulau o dată cu sângele, până ce s-au adunat în vasele prin care urma să se realizeze contopirea lor: în testiculele tatălui și în ovarele mamei. În sfârșit, prodigiosul embrion este gata. Iată-l coborât prin tubul lui Fallope, după convingerea generală, în uter; aici este prins de un ligament lung. Încetul cu încetul embrionul a crescut devenind fetus de om și iată, în cele din urmă, a venit și momentul evadării din închisoarea strâmtă în care fusese întemnițat: s-a născut. Dar nu l-au dorit, l-au lepădat în pridvorul bisericii Sf. Ioan, cu numele căruia a și fost botezat. Iar milostiva doamnă Rousseau l-a luat din orfelinat. Copilul a crescut, mintea și trupul i s-au dezvoltat și a devenit om de litere, mecanic, geometru... Cum s-au întâmplat toate acestea? Datorită hranei și altor factori pur mecanici. Dacă cineva și-ar propune să facă la Academie o expunere asupra formării omului sau animalului, n-ar avea nevoie să pomenească decât de agenții materiali datorită cărora se creează succesiv substanța inertă, substanța care simte, substanța care judecă, rezolvă problema precesiei și iată, în

plină dezvoltare, o ființă nobilă, admirabilă, care după un timp îmbătrânește, se ramolește, apoi moare și, descompunându-se în părțile sale, componente, redevine ceea ce a fost: pulbere.”

— Foarte exact, încuviință Canabis. Iată de ce omul trebuie să stabilească o legătură armonioasă cu materia, căci, pierzând această legătură, se autodistruge în timpul cel mai scurt. Dar eu aș fi curios să știu, se adresă el lui Pinel, ce v-a îndemnat să faceți această experiență groaznică? Oare într-adevăr trebuie încercate toate formele nebuniei? Așa vom ajunge să afirmăm că trebuie să se încerce și senzațiile omului care se înecă, ale unuia care este ars de viu, vom ajunge să stabilim pe cale experimentală rezultatele dezastruoase ale incendiilor!

— Nu, eu nu merg atât de departe, spuse zâmbind Pinel. Un singur lucru am vrut să stabilesc: ce simptome secundare prezintă omul aflat sub efectul nioppei. Am constatat următoarele: la început, omul reacționează extrem de puternic la toate fenomenele din lumea înconjurătoare, apoi nălucirile izgonesc realitatea. Astfel, îmi amintesc perfect – și asistentul meu o confirmă – că până la cea de-a șasea doză, am discutat cu el – și La Tour se afla într-adevăr în laborator. Și după aceea am continuat să-i vorbesc, de parcă l-aș fi avut înaintea ochilor, cu toate că el ieșise din cabinet. În sfârșit, între a unsprezecea și a paisprezecea doză, m-am angajat într-o lungă controversă cu maică-mea. Or, e absolut sigur că mama nu putea fi în cabinet în acele momente, pentru că a murit acum doi ani. Iată de ce s-au răzvrătit marinarii lui Santhonax, iată de ce sunt cuprinse de nebunie sate întregi în Florida, iată pricina lipsei de vitalitate a multor popoare orientale, mari consumatoare de măciulii de mac din care se prepară opiu și iată de ce triburi și națiuni întregi sunt condamnate la dispariție treptată. Experiența pe care am făcut-o mi-a permis să întrezăresc explicația unui șir întreg de boli mintale, a căror proveniență nu era cunoscută. Acum admit și eu că multe din cazurile de nebunie de la țară au legătură cu folosirea așa-numitelor licori de dragoste. Pentru

mine e limpede că o serie întreagă de dezechilibrări psihice au un caracter trecător. De asemenea îmi apare absolut clar că numai revoluția poate pune așa cum trebuie problema sănătății omului, și numai știința – și nicidecum religia – poate călăuzi omenirea pe calea cea bună, luminoasă. Robia face casă bună cu ignoranța, pe când adevărata știință este liberă și întotdeauna revoluționară.

— Aveți dreptate, recunoscură Canabis și Lavoisier. Experiența dumneavoastră a fost într-adevăr folositoare. Ce scump plătește omul știința!

— Așa este, spuse Pinel și se pregăti să plece. Sunt convins că, în afară de Academie, vor mai exista și alte forme de asociere a oamenilor de știință. Căci nu poate fi concepută o știință unică fără solidaritatea, fără prietenia dintre savanții din diferite domenii. Bunăoară, dacă pe mine nu m-ar fi ajutat Lavoisier, n-aș fi putut analiza această otravă vegetală atât de complicată. Nu dispun de imensele posibilități ale marelui chimist, care are șaisprezece laboratoare.

Lavoisier ridică spre el o privire adânc obosită și, întinzându-i procesul-verbal unde erau consemnate rezultatele analizei, rosti trist:

— Numai averea mea colosală mi-a permis să fac experiențe de asemenea amploare. În secolele trecute omul de știință și prietenii lui nu dispuneau de mijloace atât de bogate și de variate, puse toate în slujba unui singur scop. De-acum încolo însă, nu voi mai putea cheltui nici eu atât de mult, deoarece am renunțat la arendă. Totuși, nu regret.

Pinel îl privi lung, apoi spuse:

— Încă o dată, vă mulțumesc mult. Sunt ferm convins că de îndată ce se va întruni, Convenția va lua toate măsurile necesare pentru a îmbunătăți activitatea științifică în Franța. Convenția o să vă pună la dispoziție fonduri mult mai mari decât afurisita aia de arendă.

Lavoisier întoarse capul și, privind pe fereastră, replică:

— Nu credeți că am justificat în fața omenirii sumele ce mi le-a dat Franța?

Pinel îi zâmbi cu amărăciune și-l luă de braț spunând:

— Ați pus întrebarea pe un ton de parcă dumneavoastră înșivă v-ați îndoi. Numai un orb sau un ticălos v-ar putea tăgădui meritele neprețuite!

— Din păcate, tăgăduiesc mulți, răspunse Lavoisier. Nu e zi, nu e oră să nu mă rănească groaznica lipsă de înțelegere a oamenilor. Parcă ar fi orbi. Programul activității științifice a chimiștilor pentru secolul care începe li se pare o prostie. Ei nu văd în mine decât bogătașul; în ochii lor citesc o ură de moarte, o invidie bestială. Niciodată nu m-am simțit atât de singur, niciodată n-am simțit atâta dușmănie în jurul meu.

Se părea că Pinel nu a auzit răspunsul. A rostit, ca și când nu s-ar fi adresat nimănui:

— Santhonax, comisarul Adunării legislative, mi-a povestit foarte multe lucruri interesante despre evenimentele din San Domingo. Dacă nu mă înșel, ați făcut și dumneavoastră parte din „Societatea amicilor negrilor”?

— Da.

— Atunci o să vă intereseze jurnalul lui Santhonax. Vă sfătuiesc să-l citiți. Veți găsi acolo cheia pentru înțelegerea evenimentelor în curs.

La plecare, Pinel făgădui să-i trimită lui Lavoisier jurnalul lui Santhonax, scris de acesta pe drum, între Haiti și Franța.

JURNALUL LUI SANTHONAX

„Z” 1792

În sfârșit, începe să bată un vântuleț ușor. „Vrăjitoarea” înaintează cu toate pânzele sus. Căpitanul Bossèque e plin de voie bună. Regret că nu mi-am scris jurnalul în cele opt zile de mare calmă, cât am stat pe loc. Zbuciumul din inimă mi s-a mai potolit, dar evenimentele îmi apar și mai groaznice. Abia acum, când ne-am depărtat atât de mult de țărmurile haitiene, pot să cred că într-adevăr am scăpat cu viață din crunta încăierare a unor forțe năprasnice. Un singur lucru e limpede: în Antile, nici o pătură socială, nici o clasă a societății nu e mulțumită de Franța. Coloniștii bogați urăsc

metropola sanchiloților și doresc din tot sufletul restaurarea monarhiei. Iar coloniștii europeni săraci, fie că sunt francezi, spanioli sau englezi, râvnesc un singur lucru: dreptul la vot, pentru a nu lăsa să treacă nicio lege care să le încalce interesele, și așa nesocotite. Mulatrii, care la început s-au arătat atât de pașnici, îndată după discursul lui Barnave și nelegiuirile la care s-au dedat Blanchelande și Mauduit, au fost cuprinși de o mânie furibundă. Nereușita primei răscoale, brusca schimbare a atitudinii albilor, care i-au primit pe mulatri în mijlocul lor, pentru ca acum să reînceapă a-i socoti deopotrivă cu sclavii – toate aceste supărări, și altele, i-au obosit pe oameni, le-au răpit siguranța zilei de mâine, au zdruncinat încrederea pe care o aveau în Franța. Ca mâine se va întâmpla nenorocirea: mulatrii vor încerca să dea mâna cu maroonii. Negrii își petrec nopțile la întruniri. Mi s-a întâmplat și mie să trec o dată, noaptea, prin două sate pustii. Părea că s-a stins în ele orice viață. Dimineața, însă, satul a înviat: toți bărbații s-au întors. Dar unde fuseseră peste noapte?

„X” 1792

Ce fel de om era răposatul Mauduit? Acest colonel cumpărase moșia mulatrului Zubal. Vărul meu Moreau de Saint-Méry mi-a explicat că sângele omului se compune din 128 unități albe la europeni și 128 negre la negri; de unde deduc că un mulatru trebuie să aibă 64 unități albe și 64 negre. Moreau de Saint-Méry mi-a spus că teoria aceasta aparține marelui Franklin[1]. Toate celelalte triburi – cvadrunii, grifii, acteropii – prezintă abateri în dreapta sau în stânga de la această linie. Dacă Mauduit ar mai fi fost în viață, eu, în calitate de comisar al Adunării legislative franceze, ar fi trebuit să-l arestez. Nu pot ști care au fost relațiile sale cu mulatrul Zubal, dar știu că moșia mulatrului se afla în posesia lui Mauduit. Cu o săptămână înainte de a mă îmbarca pe „Vrăjitoarea”, agenții mei au descoperit că vestita căsuță cu

[1] *Franklin, Benjamin* (1705-1790), savant și om politic american, democrat burghez. (N.ed.)

tutun, sortatoarea lui Mauduit, măturată de furtună, fusese construită chiar pe malul pietros. De ce? Am poruncit să fie împresurat conacul defunctului colonel, am pus santinele la intrare și, când oamenii au curățat terenul, acolo unde se afla înainte de furtună căsuța de tutun, au descoperit o galerie ce dădea spre mare. O galerie de piatră, foarte adâncă și pesemne foarte veche, care avea creneluri la capătul dinspre mare, și tot acolo, în niște nișe întunecoase, am descoperit patru tunuri englezești. Se vede că banditul acela de Mauduit, în complicitate cu mulatrul Zubal, păzea aici o adevărată fortăreață engleză, ascunsă la doi pași de capitală: tunurile nu numai că ar fi putut distruge fașinele care astupau crenelurile redutei camuflate, dar și lansa câte o ghiulea ucigătoare, din trei în trei minute, împotriva navelor franceze.

Vremea e superbă. La pupă și pe creasta valului de la prova spuma nu-și schimbă culoarea, ceea ce înseamnă că vom putea naviga încă trei zile fără să schimbăm velele. Păsările au dispărut de mult, oceanul e pustiu. Doar în răstimpuri ceața care se îndesește la orizont creează iluzia că apare uscatul. Astăzi, mirajul – o insulă roșie, rotundă, cu palmieri, care se vedea răsturnată la apus – i-a obsedat o oră întreagă pe marinari. Patru din ei, nivernezi de obârșie, s-au smintit oleacă. Ieșind pe punte la rugăciunea de seară, au avut un fel de criză de limbuție, iar peste noapte au delirat, s-au luat la bătaie și erau cât p-aci să se înjunghie între ei. Ce mă așteaptă în Franța?

„A” 1792

Cu cât mă gândesc mai mult la cele petrecute în ultimele șapte luni, cu atât mă pierd mai mult în plasa presupunerilor și ipotezelor. În luna dintâi nu reușeam să mă deprind cu lumina cerului scânteietor, cu peisajul, cu viața din insulă, toate atât de deosebite de cele europene. Umbrele nopții, lungi, diafane, dănțuind parcă, sperie pe noul venit. Și apoi vegetația asta nebună, care întrece orice închipuire...

Ceea ce mi-a spus înainte de plecare domnul Brissot nu s-a

confirmat. Ogé se considera doar un campion al drepturilor care formau obiectul conflictului. Acest mulatru tânăr, frumos, era mai mult francez decât creol. Parizian prin educație, împrejurările l-au silit să-și părăsească logodnica în metropolă. A făcut militărie în Germania, cu care prilej a cunoscut și frecventat acolo multă lume. Făcea parte din „Societatea amicilor negrilor” în care l-au introdus abatele Grégoire, domnii Condorcet și Lavoisier. Întorcându-se la San Domingo ca agent al acestei societăți, s-a înconjurat cu oameni de nădejde din rândurile mulatrilor și a reușit să înjghebe la vreo cincisprezece mile de Cap, nu departe de Marea Rivieră, o ceată de trei sute de oameni hotărâți să învingă sau să moară. Detașamentul lui Mauduit i-a constrâns să se refugieze în partea spaniolă a insulei, autoritățile de acolo i-au predat însă justiției franceze. Ogé și cei doisprezece tovarăși ai lui au fost trași pe roată în piața din fața catedralei. Ce ar fi devenit Ogé dacă rămânea la Paris? Acest tânăr plin de calități, de o inteligență sclipitoare, instruit și energic, ar fi făcut cinste oricărei demnități pariziene; în loc de asta, l-au sfârtecat cuțitele înfiorătoarei roți. Bucăți însângerate din carnea lui s-au împrăștiat prin toată piața din fața catedralei, unde nu de mult încă era păstrat, ca un odor sfânt, mormântul lui Cristofor Columb. Ce bizar este totul! Chiar de la primul contact cu populația străveche a caraibilor, marele descoperitor de pământuri Cristofor Columb a sortit-o robiei. Columb îi sfătuia pe monarhii europeni să înceapă negoțul de sclavi, dar realizarea acestui proiect a fost împiedicată de un episod anecdotic. În timp ce un misionar creștin se căznea să explice caraibilor credința cea nouă, primii mușchetari ai lui Columb scotoceau peste tot după aur. Atunci ochii caraibilor au venit în ajutor neîndemânaticului canonic. Indigenii au luat un bulgăre de aur și, întinzându-l lui Columb, au spus: „Da, da, am înțeles în sfârșit care este zeul oamenilor albi. Iată-l, luați-l, noi nu ne închinăm lui”.

„L” 1792

Astăzi plutim în derivă. Pânzele atârnă nemișcate pe catarge și vergi. La pupă cântă doi creoli. Bossèque joacă cărți cu locțiitorul meu. De-a lungul liniei de plutire se ivesc pești uriași care aproape ating bordajul năpădit de scoici. Nu se zărește nicio pasăre. Cerul e senin, fără nori, iar soarele – năprasnic. Te toropește somnul...

Ce știm în fond despre negri? Englezii aduc în fiecare an câte patruzeci de mii și îi vând mai ieftin decât căpitanii francezi. Se înșală acei care-și închipuie că toți negrii sunt la fel. Nu-i adevărat; negrii de pe coasta Liberiei sunt cu totul altfel decât cei de pe Coasta de Fildeș și aceștia, la rândul lor, se deosebesc complet de etiopieni. Cu ultimul lot au fost aduși niște negri cu fețe colțuroase, uscățivi, cu bărbi mici, ascuțite, ochi gravi și inteligenți și mers de regi. Creolelor li se scurgeau ochii după ei. Corabia „Cleopatra” a devenit obiectul atenției generale când, nu știu de ce, a intrat în portul Acul. Guvernatorul n-a vrut să-mi explice în ruptul capului cauza acestei opriri ciudate. Unii negri aduc la Haiti obiceiurile țării lor. Ei cred în vrăji; vrăjitorilor le spun *obi*.

„S” 1792

Mă întreb dacă în Franța se va înțelege tot ce am arătat în raport și dacă voi mai fi trimis înapoi, învestit cu împuternicirile pe care vreau să le cer. La plantația lui Noé am cunoscut un negru ciudat: mic de statură, slab, cu o privire nespus de tristă. Aparținea domeniului lui Breda. Nu țin minte cum îi zic indigenii. În franțuzește însă i se spune Toussaint, pentru că s-a născut în ziua tuturor sfinților. Nu știu cum s-a făcut, dar m-am pomenit discutând cu el. M-a întrebat care e situația la Paris, apoi brusc:

— Ce este mai de preț: omul care produce zahărul, sau zahărul însuși?

Când i-am mărturisit că nu înțeleg întrebarea, a căutat să fie mai explicit:

— Problema care se pune este ca legislația franceză să-i elibereze pe negri și pe mulatri. În Franța se crede că reforma

aceasta va pricinui scumpirea zahărului, noi însă susținem că un om mort, un sclav este mai ieftin ca zahărul, pe când un om viu, prieten al libertății franceze poate face în așa fel ca toate lucrurile din lume să devină mai ieftine.

Adăugă râzând:

— Oamenii săraci din Paris nu vor mânca zahărul îmbibat cu sânge de om.

Negrii care gândesc astfel sunt desigur mai inteligenți decât unii miniștri francezi. Ce reprezintă actualele partide din San Domingo? Coloniștii cei mai înverșunați și mai îndărătnici s-au întrunit la Saint-Marc. Proclamându-se Adunare generală a părții franceze a San Domingo-ului, ei au luat o serie de decizii în baza cărora decretele Adunării naționale trimise din Paris sunt acceptate numai dacă și Adunarea din Saint-Marc le aprobă printr-o hotărâre specială. Dar nu toți coloniștii au fost de acord cu aceasta. Partizanii metropolei și-au pus funde albe la pălării și au înființat *„Partidul pompoanelor albe”*. Adversarii lor s-au constituit într-un alt partid și s-au intitulat *„Pompoanele roșii”*. Iată cum a izbucnit în colonii războiul civil care s-a repercutat apoi asupra tuturor acțiunilor comitetelor coloniale. E o mare nenorocire pentru Franța că nici o ordonanță, nici un decret al Adunării naționale și nici un mesaj al Legislativei nu au ajuns la San Domingo în forma lor inițială, ci denaturate de samavolnicele „Pompoane roșii” sau de organizația lor clandestină, care are drept țintă să distrugă orice urmă de libertate, organizație care nu s-ar da în lături de la nimic pentru a salva colosalele profituri ce se realizează datorită sclavilor și pentru a-și distruge rivalii. Cu toate strădaniile mele, n-am reușit să-i cumințesc. Ultimul discurs, destul de confuz, al cetățeanului Barnave și scrisoarea domnului Brissot n-au avut darul să risipească ceața și să-mi înlesnească misiunea.

Și acum, când corabia mă duce spre Franța, sunt stăpânit de simțiri nelămurite. Vântul se întețește iarăși; mi-e greu să scriu. Se aud clopotele bătând cartul, ceasul de nisip numără nodurile ce dispar la pravă. Încă puțin și pustietatea oceanului

va lua sfârșit. Pe când pluteam în derivă, un marinar a fost pedepsit să treacă pe sub carenă. Alți doi, amețiți de nioppa, au defectat tunurile slujindu-se de arbiurile de muschete și erau cât p-aci să răscoale tot echipajul.

Bossègue n-a mai jucat cărți: în cele două zile cât vasul a mers în derivă, l-am văzut galben ca lămâia. A poruncit să fie percheziționați toți marinarii. Atunci s-a găsit la ei nioppa. Am dat ordin ca toată cantitatea să fie adusă în cabina mea. Mi s-a făcut silă de corabia asta. Bossèque mi-a povestit Odisisea „Leopardului". Râdea de avocații din Adunarea națională care își bagă nasul unde nu le fierbe oala:

„Niște provinciali, care tremură când au de trecut Gironda cu barca, ei să hotărască ce pedeapsă să se dea marinarilor de pe uriașele corăbii cu șaizeci de tunuri? Să vă spun una, de o să vă stricați de râs, a urmat Bossèque. Când «Pompoanele roșii», cei mai bogați plantatori din nordul insulei Haiti, izbutind să scape de furia mulatrilor și negrilor răsculați, au sosit cu «Leopardul» la Brest, îndată au început să pozeze în martiri ai libertății și să se plângă de toată lumea, în primul rând de acei care încercaseră să pună stavilă atrocităților ce le săvârșeau ei în colonii. Bogații plantatori de pe «Leopard» susțineau că Pénier, noul guvernator al San Domingo-ului, nici n-a vrut să-i lase să iasă din port, amenințând că o să tragă cu tunul, cu toate că vasul era francez. O lună încheiată «Leopardului» nu i s-a spus altfel decât «Mântuitorul națiunii», iar marinarii din Brest i-au primit pe cei optzeci și trei de burghezi putred de bogați ca pe niște biete victime, salvatorii libertății. Au trebuit să vină doi comisari ai Adunării naționale ca să lămurească în ce ape se scaldă acești «apărători ai libertății»."

Bosseque făcea un baz nespus nu atât de păcăleala pe care plantatorii au tras-o credulilor marinari din Brest – dând „Leopardul" drept pildă, ei încercaseră să obțină o oarecare îndulcire a cruntului Cod maritim – cât de spaima lui Barnave, deputatul din Grenoble, care și-a închipuit că echipajul „Leopardului" a ajuns mai revoluționar chiar decât Adunarea națională! Dar și el s-a liniștit repede, văzându-i pe acești

plantatori, mai degrabă regaliști, iar comisarul Adunării naționale a primit ordin să le redea libertatea și să-i aducă la Paris cu toate onorurile. În timp ce Bossèque se tăvălea de râs, eu spumegam de furie, văzând, că *din Paris este cu neputință nu numai să cârmuiești, dar nici măcar să înțelegi complicatele relații ce există în colonii între națiuni, oameni și averi.* În acest spirit mi-am întocmit raportul către Legislativă.

„W” 1792

Și acum să încercăm a stabili prin ce se deosebesc marinarii între ei. Din echipajul „Vrăjitoarei” fac parte negri, francezi și olandezi. Mai răi ca toți sunt olandezii. M-a mirat în schimb prietenia ce se lega între marinarii francezi și cei negri.. Zilele trecute am surprins o discuție între negrul Coffi și un marinar francez pe care-l cheamă, dacă nu mă înșel, Dartigoyte. Vorbeau despre legiuirile vechi și cele noi. Negrul povestea francezului că pe lângă clubul coloniștilor de lângă San Domingo se află o crescătorie de două mii de câini hrăniți cu carne de negru.

— De unde au carnea de negru? se miră Dartigoyte.

— Cumpără de la negrese copii bolnavi, mai aruncă dulăilor și pe negrii pedepsiți pentru vreo vină. Două mii de câini sunt hrăniți astfel și dresați să-i dibuiască pe negrii care fug. Potrivit Codului negru, un negru fugit e socotit hoț, deoarece a furat de la stăpânul său forța sa de muncă.

Dartigoyte clătină revoltat din cap. Întrucât nu observaseră că-i ascult, și-au permis unele aprecieri prea puțin măgulitoare la adresa Franței. Dartigoyte i-a spus negrului:

— Să știi un lucru: Codul marinarilor nu este cu nimic mai bun decât Codul vostru negru. Marinarii flotei franceze sunt și ei niște sclavi. În acești patru ani de când s-au înscăunat la Paris negustorii și avocații, nu s-a produs nicio ușurare pentru popor. Ce mi-e regele, ce mi-e negustorul, ofițerul ori avocatul. Toți țin parte bogătașilor și celor puternici. Iar sărăcimea a trăit și trăiește și acum ca vai de lume.

N-ar trebui oare informată Legislativa despre asemenea

discuții? Mai ales că ele nu sunt rare. Și e adevărat că tratamentul aplicat marinarilor este pur și simplu barbar. Trecerea pe sub carenă, această pedeapsă monstruoasă a ajuns obișnuită în flotă. Marinarul e legat cu otgoane, coborât în apă la provă, silit să treacă sub carenă și până la urmă scos la suprafață de sub pupă, dar nu întotdeauna viu. Chiar și cei mai buni înotători spun că o singură dată în viață poți suporta această pedeapsă. Dartigoyte a trebuit s-o îndure în două rânduri. A doua oară a zăcut mult timp pe punte, astupându-și nările cu niște curmeie de parâme, până s-a oprit șuvoiul hemoragiei. Totuși, după ce și-a revenit, l-au mai snopit și în bătăi. N-am întâlnit un om mai îndârjit ca acest Dartigoyte. N-are încredere în nimeni. Se uită cu dușmănie la toată lumea.

„D” 1792

Am stabilit în sfârșit identitatea tânărului care călătorește cu noi. E o iscoadă polițienească de-a domnului Roland, pe nume Roch Marcandier. A fost secretarul lui Camille Desmoulins, iar acum scrie un pamflet intitulat „Istoria vandalilor”, pe care i l-a comandat domnul Roland. Acest pamflet îl vizează în primul rând pe Danton, dar întrucât Roland plătește bine, autorul i-a băgat acolo și pe Desmoulins, pe Marat și pe mulți alții. Acest Roch Marcandier e un individ respingător, un om care face negoț cu secretele altora. Am impresia că a venit cu o însărcinare ascunsă la San Domingo. Se prea poate să figurez și eu în rapoartele lui confidențiale adresate domnului Roland. Oare ce mă așteaptă la Paris?

Un tovarăș de călătorie al lui Santhonax, revăzând, probabil după multă vreme, jurnalul, a notat pe marginea unei file: „Mi-e cu neputință să mă descurc în încâlceala contradicțiilor și a nepotrivirilor care sar în ochi în rapoartele franceze. Las timpului și perspicacității generațiilor ce vor să vină să-i judece pe Santhonax și pe Toussaint. Onoarea și datoria de ofițer republican nu-mi permit să-mi rostesc verdictul.”

Santhonax a sosit la Paris la 21 ianuarie 1793. N-a mai găsit aici Legislativa, ci Convenția, pe atunci în apogeu. Tocmai în aceeași zi, în baza sentinței pronunțate de Convenție, regele Ludovic al XVI-lea era ghilotinat.

Capitolul IX

ROBESPIERRE

Consulul în senat

Dezvăluie-ne, tu, erou roman,
Ce pân-acum ai tot învins în luptă:
De vină-i, oare, crâncenul dușman,
Că zaci în tină cu aripa ruptă,
Vărsându-ți sângele de cetățean?

Conducătorul de oști

Ți-e dragă viața, drumul fericit
Când vezi o Troie-n fiece izbândă!
Dar cum să bănui că, lovind perfid,
În piept săgeata Eros mi-o implântă
Și mă prăval deodată biruit?

Consulul în senat

Senatul, Roma și poporul ei
Urcușul ți-l veghează fără larmă.
Dar când lui Eros a-i da spada vrei,
Să te avânți în luptă fără armă –
Atuncea de mânia Romei piei!

Sentința senatului

Am dat sentința. Sfada-i de prisos.
Vei coborî din Capitoliu-acuma,

Vei trece prin mulțimi cu ochii-n jos –
Și două clipe, două clipe numa,
Îți vor spăla păcatul rușinos.

După plecarea eroului

T-ei prăbuși, tu, ce-ai trăit sever,
Pe drumul spre Savine, hăt-departe;
N-or ști nici om, nici pasăre din cer
Unde-ai aflat odihnă-n neagra moarte.
Eroii-și pleacă genele și pier
Străini de teamă și de viclenii.
Dar zeii or să șteargă de sub soare
Mărețe capitale, temple mii,
Și ca pe firele de praf ușoare
Vor spulbera străvechi împărății.
La Tour. La moartea lui Danton[1].

După discursul lui Barnave, Adunarea legislativă a început să regrete că, lăsându-se influențată de Brissot și fără să cumpănească lucrurile îndeajuns, l-a trimis în colonii pe domnul Santhonax ca să cerceteze starea negrilor și a mulatrilor. Acest om bine intenționat nu era învestit cu niciun fel de împuterniciri, de aceea s-a pomenit în San Domingo într-o situație penibilă. Dar înainte de a găsi un mijloc de ieșire din impas, înainte de a apuca să scrie măcar un rând la Paris, în capitală s-au desfășurat evenimente de o imensă însemnătate. Arătătorul orologiului istoriei mătura capete de oameni ca firele de nisip.

La 10 august 1792, săvârșind pentru a doua oară un act legislativ admirabil, devenit model de legalitate revoluționară, Parisul a reeditat tabloul de neșters al luării Bastiliei. De data aceasta, obiectul furiei legitime a proletariatului parizian nu mai era piatra neînsufletită, ci întruchiparea vie a Bastiliei feudalismului francez – Ludovic al XVI-lea cu familia sa. Îndeplinind un măreț act de justiție istorică, proletariatul a

[1] În românește de N. Teică.

înfruntat gloanțele elveților și a luat cu asalt palatul Tuileries, măturând din cale-i detașamentele de mercenari care trăgeau fără milă în mulțimea aproape dezarmată. Adunarea legislativă nu știa ce să întreprindă. Așa cum Constituanta n-a avut niciun amestec în luarea Bastiliei, tot astfel Legislativa a urmărit, aproape cu groază, cum sub ochii ei era izgonit din palat regele și toată familia regală, cu toată șleahta de „cofetari-șefi și ajutori de cofetari ai maiestății-sale", cu toți cei cincisprezece „medici ai palatului" – câte unul pentru fiecare membru al familiei, cu cele „douăzeci și șapte de cameriste" – să ajungă pentru fiecare doamnă de onoare, cu tot ceremonialul feudal care, pe măsură ce trecea timpul, părea tot mai mult o joacă de copii, joacă stupidă, născocită de oameni în toată firea pentru a amăgi, prin pompa ei anacronică, uriașele mase de oameni care se speteau trudind pentru ei.

La 12 iulie[1] norodul Parisului trecuse la fapte, îndemnat de înflăcăratele cuvinte ale lui Camille Desmoulins. Cu două zile înainte de luarea Bastiliei, Desmoulins, care chiar atunci aflase ultimele noutăți politice în cafeneaua Defoie, a chemat Parisul la arme.

„Palatul și regele vor să lovească în popor! Îl vor lovi chiar acum! Nu-i nicio clipă de pierdut! Luați-o înaintea trădătorilor! Cu toții, la luptă! La arme, popor al Parisului! Cine-i cu noi, să arboreze acest semn!"

Insigna proletariatului parizian n-a fost comandată vreunui giuvaergiu. Camille Desmoulins a rupt-o dintr-un castan: o frunză pe care și-a pus-o la pălărie. Din fericire, la Paris erau destui castani pentru a furniza insigna tuturor celor care-și înmănuncheau puterile, sutelor și miilor de oameni care s-au năpustit împotriva sinistrei fortărețe ce răspândea groază încă din evul mediu.

Camille Desmoulins a jucat un mare rol în evenimentele din 14 iulie, dar cele din 10 august și execuțiile din septembrie au

[1] La această dată, poporul din Paris, adunat în grădina palatului Tuileries, a respins atacul regimentului de cavalerie străină, adus de rege pentru „menținerea ordinii", silindu-l să se retragă. (N. ed.)

fost inspirate direct de Marat, Danton și Robespierre.

Camille Desmoulins s-a născut în 1760, Danton – în 1759. Marat, Danton și Desmoulins au fost întemeietorii Clubului cordelierilor. Acest club și-a făcut apariția pe arenă în anii când evenimentele politice dobândeau contururi mai precise. Cordelierii n-au trecut prin schimbările suferite de iacobini. Aceștia din urmă, de la o alcătuire inițială amestecată și moderată, au mers spre stânga, tot mai spre stânga, până ce în sfârșit au luat în Convenție conducerea Muntelui, devenind partidul puternic și cu o fizionomie bine definită al montagnarzilor.

Georges Danton, născut în Champagne, colosul ciupit de vărsat, cu buza de sus despicată, exuberantul, neastâmpăratul, stridentul Danton, cu glasul lui de tunet care se auzea până în stradă, avea temperamentul unui luptător bun pentru încăierări scurte. Se părea că în vinele lui fierbe înspumată seva viilor din Champagne. Pe când era copil, a înfruntat un taur și s-a ales cu buza despicată. Mai târziu un alt taur, căruia îi jurase răzbunare, i-a zdrobit rădăcina nasului, și tot pe când era încă puști, a atacat o turmă de porci care l-a răsturnat pe câmp și i-a zdrobit coșul pieptului. Toate acestea vădeau la Danton un temperament vulcanic și de nestăpânit, caracterizat prin impulsuri spontane, o nemărginită sinceritate și în același timp o ciudată lipsă de discernământ.

Danton locuia în districtul Cordelierilor. Dugheana de la parter adăpostea tipografia secretă a lui Marat, iar într-un șopron din curte, ei trei, Marat, Danton și Camille Desmoulins priveau, alături de doctorul Guillotin, cum era încercată pe oi noua retezătoare de tigve.

Nesăbuința l-a făcut pe Danton să comită greșeli, care l-au dus de multe ori în impas. Împreună cu Comuna din Paris de la 10 august[1] el a organizat autoapărarea din septembrie a proletariatului parizian împotriva complotului „foștilor”, fiind chiar inspiratorul ei direct. Totodată Danton era într-o măsură vinovat pentru zvonurile care circulau asupra lui prin Paris că

[1] Vezi nota la pag. 168 (N. ed.)

ar fi întreținut legături suspecte cu palatul. Gurile rele spuneau: „Poate nu primește de la rege atâta bănet ca răposatul Mirabeau, dar asta numai pentru că nu are ce să-i vândă”. Nu erau însă decât bârfeli. Bârfeala circula cu picioare lungi și nimeni nu era scutit; mai ales aceluia care juca un rol proeminent i se puneau în cârcă tot felul de rele. Comuna nu dădea crezare acestor zvonuri. Ea îl prețuia încă pe Danton. Singurul lucru care nu plăcea severilor meseriași parizieni și tinerilor republicani ai Parisului liber erau chefurile, vestitele chiolhanuri ale lui Danton, care înghiteau mulți bani. Dar deocamdată i se treceau și ele cu vederea.

Adunarea legislativă șovăia și tândălea. Își pierdea vremea cu nimicuri. Astfel, s-a dezbătut îndelung dacă trebuie sau nu distruse statuile regilor francezi din timpurile mai îndepărtate. Doi deputați implorau Adunarea să nu admită distrugerea statuilor. Robespierre a reușit să obțină, în numele Comunei, ca portretul mural al lui Ludovic al XVI-lea să fie acoperit cu „Declarația drepturilor omului”. Altădată, în acompaniamentul vuietului amenințător al mulțimii pariziene, Legislativa a ordonat topirea clopotelor și a statuilor de bronz, ca să se toarne din ele tunuri și să se bată monedă.

Voluntarii din Vosgi strigau: *„Trăiască națiunea fără rege!”* Judecătorii încheiau ședințele cu următoarele cuvinte: *„Nicio altă putere în stat în afară de aceea a poporului suveran!”* Iar refrenul iacobinilor din Strasbourg era: *„Jos regele, trăiască egalitatea și republica!”*

În această atmosferă, Adunarea legislativă se simțea tot mai mult de prisos și, la stăruința comunelor din provincie, ca și a Comunei municipiului Paris, s-au făcut, la 3 septembrie 1792, alegerile pentru Convenție. În timpul când Santhonax, nevolnic să facă uz de autoritatea cu care fusese investit, se întorcea decepționat la Paris, fiind rechemat, Gironda începuse să șovăie. Domnul Roland, ministrul ei, domnii Brissot și Vergniaud tremurau. Busola Franței arăta spre stânga și Franța cârmise în această direcție. Asta nu le convenea girondinilor. Ei s-au „supărat” pe istorie, dar n-au renunțat la rezistență.

Doamna Roland scria: „Danton a furat diamantele coroanei”. Girondinii au dat aripi zvonului defăimător. Danton tăcea, nu răspundea la atacuri. Când vorbea de la tribună, din băncile din fund se auzeau strigăte: „Cui i-ai vândut diamantele?” Danton tăcea mereu. Încercau să-l facă să vorbească, dar el „ocolea subiectul”, și prin asta nu făcea decât să pună paie pe foc.

Dar nu această poveste a pus capăt carierei lui Danton. Căci până la urmă furii diamantelor au fost prinși – erau niște hoți de meserie care lucrau la Garde-Meuble[1] – iar Danton, care la început, deși furios, nu se arăta abătut și tăcea în loc să se dezvinovățească, acum țipa și clocotea, nevrând să se lase pradă bucuriei puerile că, în sfârșit, calomnia s-a risipit ca un nor amenințător.

Tot Parisul, toată Franța nu se gândeau atunci decât la viitoarea Convenție națională. N-a fost cetățean să nu se prezinte la vot. E adevărat că votarea s-a făcut pe două trepte[2], dar zadarnice au fost speranțele girondinilor că vor trage un profit din acest fapt. Mutată în Convenție, lupta internă a izbucnit cu și mai multă îndârjire. Cu toții doar aveau să dea socoteală Parisului, Franței, omenirii întregi de *felul cum vor gândi și vor înfăptui „Declarația drepturilor”*.

În cele treizeci și șapte de luni cât a existat Convenția, omenirea a putut cunoaște adevăratul chip al revoluției franceze, a asistat la marele ei examen. Treptat, a devenit limpede pentru toți ce ar fi putut înfăptui Franța, ce a vrut și ce n-a știut să înfăptuiască. Și s-a dovedit că nici Convenția, cu toate eforturile depuse, nu izbutea să rezolve conflictul dintre libertate și proprietate în cazurile când „proprietatea este un om”.

Dar și până nu s-a încins lupta, până nu s-a întrunit Convenția, deputații Girondei, în neliniștea lor, se grăbeau „să-i deschidă poarta”, așa cum înțelegeau ei, adică să-și

[1] Edificiu în Paris unde se păstra mobilierul regal de prisos, precum și diamantele regelui. (N.ed.)

[2] Vot universal indirect: cetățenii aleg un număr mai restrâns de electori care, la rândul lor, aleg pe deputați. (N.ed.)

asigure victoria în alegeri. Vociferau împotriva noului despotism, cel al Comunei din Paris, fără să rostească nume, dar avându-i în vedere pe Danton, Marat și Desmoulins; „semănau vântul zvonurilor, fără a bănui că ei înșiși sunt sortiți să culeagă furtuna sângelui”. Țipau de la tribună sau scriau:

„Provinciile din sudul Franței se vor ridica în apărarea libertății! Libertatea este călcată în picioare de către monștrii cu bonete roșii de la sediul Comunei orașului Paris.”

Fiece demascare nouă făcută de Marat stârnea în rândurile girondinilor țipete de furie și indignare. Parisul mișuna de agenți secreți care se străduiau să descopere pe Prietenul poporului, ziarul său și foile lui Desmoulins. Cumplitele slove ale lui Marat, care asemenea unei lanterne în noapte descifrau pe străzile Parisului urmele speculanților de cereale, dibuiau dâra subțire de zahăr ce curgea din saci, aici puțin, colo puțin, între Casele coloniilor și vreo hrubă sau o magazie, erau calificate calomnii, în timp ce ei, girondinii, se risipeau în fraze sublime despre libertate și dreptate.

Cambon, purtătorul de cuvânt al girondinilor, striga de la tribună:

— Profitând de orbirea noastră, calomniatorii mișei au devenit stăpâni pe situație. Vă asigur însă că nu e departe frumoasa zi când bravii cetățeni din sud, care au jurat să stea de strajă libertății și egalității, vor veni să salveze Parisul asuprit. Iar dacă, din nenorocire, libertatea va fi înfrântă, dacă nelegiuiții vor reuși să-i alunge pe meridionali de la zidurile Parisului, voi, meseriașii înscăunați în Comună, să știți că vă va fi închisă intrarea în casele din sudul Franței atunci când noi vom găsi acolo refugiu, și vom putea scăpa astfel de securea miilor de tirani viitori, fiecare din ei fiind mai fioros și decât Syla, dictatorul Romei.

Până la urmă, aceste scrieri și discursuri au dat roade. Orașele sudice, orașele federaților se pregăteau să dezlănțuie contrarevoluția. De acolo, din depărtare, era greu să-ți dai seama cum stau lucrurile într-adevăr. Toți vorbeau despre „libertate”, toți țipau că apără „drepturile poporului”, în timp

ce poporul își trimitea feciorii pe front, gemea și flămânzea.

Parisul era însă în primejdie, Parisul trebuia salvat. Autoapărarea girondinilor împotriva revoluției era o nouă formă a războiului civil. Împroșcând cu învinuiri pe Danton, Marat și Robespierre, deputații de pe malurile Girondei nu-și dădeau seama că ei înșiși seamănă federalismul ca o formă de război civil, că predicând cu fățărnicie unitatea, ei nu fac decât să îmbunătățească Franța. Iar când frontul s-a rupt, când primejdia ce amenința Parisul a devenit neîndoielnică, girondinii au îmbrățișat o formulă nouă, mult mai subtilă: dacă nu putem salva capitala, să salvăm *Legislativa ca centru al legalității, să mutăm în sud Adunarea și instituțiile Franței. Bordeaux sau Toulouse vor deveni locul de unde vom emite decrete, de unde vom mobiliza forțele.* În felul acesta avocații, negustorii și fabricanții cei mai elocvenți, bonzii cei mari ai comerțului, oameni de mare inițiativă și care realizau profituri uriașe, considerându-se sarea pământului, au vrut să-și salveze glasurile melodioase și capetele pomădate în sudul Franței, prinzând astfel doi iepuri dintr-o dată: să se depărteze cât mai mult de câmpul de bătălie și să scape de Comuna municipiului Paris, lăsându-i pe cizmarii, tâmplarii, lăcătușii, berarii și brutarii parizieni să se descurce cum vor ști cu ducele de Braunschweig; acesta, în amenințătorul său manifest, făgăduia să prefacă în scrum Parisul răzvrătit.

„Franța are 83 de departamente, scriau ei, iar orașul principal al fiecărui departament își are Comuna lui. Atunci de ce influența Comunei din Paris să fie mai mare decât a optzeci și treia parte din total?” Uitau acele întâmplări mărunte, ca bunăoară luarea Bastiliei, lichidarea puterii regale, luptele din septembrie, după care decretele date de organele legiuitoare au devenit deodată mult mai favorabile pentru popor, acțiuni înfăptuite de inima, mintea și sângele mulțimii pariziene, de energia și înțelepciunea politică a unor „calomniatori” ca Marat și Robespierre, asupra cărora privighetorile girondine aruncau hula în triluri gingașe și melodioase.

Când a venit însă momentul hotărâtor, proiectul de mutare

a Adunării legislative în sud – această lovitură împotriva Comunei din Paris – i-a speriat pe toți. La 10 septembrie 1792, tânărul și înflăcăratul Anacharsis Cloots[1] scria în „Analele patriotice”:

„Francezi! Este cu neputință să vreți să ne ascundeți în munții din sud. Aceasta ar însemna să ne grăbiți pieirea, ar însemna să atrageți atenția tuturor tiranilor din Europa asupra aleșilor voștri, astfel că ne-ar putea răpune orișicine. Cum să fie cedat Parisul, orașul cel mai mare al francezilor? Prin căderea capitalei ar începe prăbușirea întregului organism politic al Franței. Nu vom ceda Parisul!”

În seara zilei de 10 septembrie, doamna Roland a dat poruncă slugilor ei să nu-l primească pe domnul Anacharsis. Era furioasă foc și se temea că acest tânăr cu ochi albaștri ar putea afla despre proiectul organizării *gărzii departamentale speciale*, proiect asupra căruia stăruia atât de mult Brissot. Domnul Roland jura celor de față că *Marat, Danton, Robespierre și Camille Desmoulins au trădat Franța, că erau în solda ducelui de Braunschweig.*

Și iată că, la 17 septembrie, girondinii au urcat la tribuna Adunării legislative pe Lassource, care, pretinzând că vorbește în numele Comisiei celor doisprezece, a servit Parisului stupefiat aiurelile bătrânului Roland. Cu glas cavernos, Lassource spunea:

— Lucruri groaznice se pun la cale. Unii vor să împiedice Convenția să se întrunească...

Fără a pomeni vreun nume, jura pe toți sfinții, în fața poporului francez, că el nu spune decât adevărul, că șefii stângii s-au vândut intervenționiștilor. De data aceasta, până și prudentul Vergniaud a dat crezare calomniei. Chiar și Comuna s-a neliniștit. Profitând de zăpăceala generală, Adunarea legislativă a făcut să treacă a doua zi, la propunerea deputatului Guadet, un decret privind o nouă alegere a Comunei revoluționare din Paris, reintegrarea lui Pètion în demnitatea de primar al capitalei și învestirea în exclusivitate

[1] *Cloots, Anacharsis* (1755-1794), baron, prusian de origine, militant al revoluției franceze, apropiat de iacobinii de stânga. (N.ed.)

a primarului și ajutorilor săi cu dreptul de a ordona arestări. Tocsinul și tunurile de alarmă puteau prinde glas numai din porunca și cu încuviințarea Adunării legislative.

Bătălia aceasta dintre Comună și Adunare a ținut șase săptămâni și s-a încheiat cu victoria Adunării.

Bătălia continuase și sub Convenție. Gironda pornise ofensiva. Federații din departamentele sudice intrau într-adevăr în Paris la 3 noiembrie și mărșăluiau prin fața Convenției, care abia hotărâse judecarea regelui criminal. Pe pancartele lor scria: „Jos procesul lui Ludovic al XVI-lea!" Și cântau:

Din Paris la noi până-n Rivère
Dangătul de clopot răsuna

Și-am venit chemați de largu-i zvon.
Astăzi o sfârșim cu Robespierre,

Mâne tăiem capul lui Marat,
Iar poimâine și pe-al lui Danton[1]*.*

Liota de simbriași ai Girondei vuia și zbiera cât o ținea gura. De trei ori federații au străbătut Palais-Royal-ul, în mijlocul tăcerii mirate a parizienilor. Girondinii, pitiți care pe unde le venea mai bine la socoteală, așteptau să izbucnească războiul civil, dar nici Robespierre, nici Marat sau Danton n-au făcut un pas în direcția noii Comune pariziene. Ei nu și-au chemat partizanii la luptă. Secțiile tăceau. Iar Pache, ministrul de război, a adresat parizienilor următorul mesaj:

„Nu văd niciun motiv care să facă necesară la Paris prezența federaților înarmați. Primul ordin pe care îl voi emite va privi «retragerea» lor."

Domnul Roch Marcandier a prezentat domnului Roland un raport în care Robespierre era acuzat de intenții dictatoriale și indicat ca principalul vinovat de răscoalele din colonii. Între timp Santhonax primise un document referitor la

[1] În românește de N. Teică.

corespondența comercială a vistiernicului palatului, Saintaille, cu bancheri și negustori străini, tratând cumpărarea și vânzarea unor produse alimentare, în primul rând făină, cafea, zahăr și rom. Regele Franței nu-și neglija, cum se vede, afacerile.

În timpul judecării regelui, într-un perete din camerele palatului s-a descoperit un dulap secret. Îl meșterise lăcătușul Gamain. Acest Gamain s-a destăinuit lui Roland, care a deschis cu mâna lui dulapul, fără martori. Din corespondența găsită a ieșit la iveală că și Mirabeau, și frații Lameth, și episcopul Clermont, duhovnicul regelui, ba și generalul Dumouriez, învingătorul de la Valmy, fuseseră mituiți de rege. Dar împotriva acestora nu se mai putea întreprinde nimic. Deoarece tainița regelui a fost deschisă fără martori, nimeni n-a putut afla ce secrete se mai păstrau acolo, ce documente ale girondinilor a găsit de cuviință domnul Roland să nu prezinte Convenției. Cu regele s-au moșmonit mult. Comuna dăduse ducelui de Orléans numele de Égalité, iar girondinii vociferau acum:

— Dacă tot îi lichidăm pe Bourboni, să terminăm și cu Philippe Égalité din dinastia Orléans.

Saint-Just, comisar montagnard, a declarat: „Girondinii încearcă să lege soarta lui Orléans de a regelui ca să-i salveze pe amândoi, sau cel puțin să îndulcească osânda lui Ludovic Capet”.

Convenția a hotărât moartea regelui cu 361 voturi pentru și 334 contra. Lupta continua. Prăpastia dintre Gironda și Munte se adâncea tot mai mult. Truditorii Parisului și cei din alte orașe se întrebau când se va sfârșit mizeria pe care o îndurau. Flămânzeau. Roland țipa în Convenție că „agitatorii Muntelui sunt vinovați de foametea care bântuie”. Dar au apărut personaje noi – printre alții abatele Jacques Roux[1] și impiegatul de poștă Jean Varlet[2] – care țipau prin secțiile Parisului că bogătașii de la municipalitate și membrii înstăriți

[1] *Roux, Jacques* (1752-1794), preot, militant al revoluției franceze, unul din conducătorii „turbaților” – exponenți ai intereselor sărăcimii orășenești. (N.ed.)

ai Convenției nu iau nicio măsură împotriva speculei pentru că ei înșiși sunt speculanți.

Robespierre lucra nopți întregi la planul unei legi agrare care să asigure împărțirea moșiilor marilor proprietari și repartizarea dreaptă a bunurilor. Acest proiect îngrozea Gironda, iar Jacques Roux, Jean Varlet și cei vreo sută de prieteni ai lor din secțiile pariziene, porecliți „turbații", speriau și mai mult Gironda. Convenția era bombardată de mii de pamflete, petiții și scrisori în care Roland și girondinii erau acuzați de egoism, de promovarea „politicii de clasă a bogătașilor", de totală nepăsare pentru nevoile „acelora care au înfăptuit revoluția, libertatea și victoriile".

La douăzeci și două de zile după execuția lui Ludovic al XVI-lea, domnul Roland a fost nevoit să demisioneze. Gironda continua războiul, dar de unde până atunci desfășurarea luptelor făgăduia victorii, acum înfrângerile se țineau lanț. Generalul Dumouriez, învingătorul de la Valmy, trădând interesele revoluției, a lăsat totul baltă și a dat bir cu fugiții la inamic, împreună cu vreo zece bancheri și speculanți îmbogățiți din jefuirea armatei revoluționare franceze. Brissot pusese boneta revoluționară peste vechea politică regală a *frontierelor naturale* și vedea salvarea Franței în extinderea războiului, în timp ce Robespierre atrăgea mereu atenția asupra greutăților acestuia și nu cerea recrutări forțate, știind că Franța, dacă va fi nevoită să lupte, va lupta.

Pentru prima oară s-au șters vechile frontiere vamale ale Franței și s-au prăbușit gardurile ce împrejmuiau proprietățile aristocraților. Pe fostele moșii se pârguia întâia oară grâu și viță de vie aparținând țăranilor. Peste ogoarele arate pentru prima oară fără lacrimi, de către oameni privind lumea cu ochi în care nu se mai citea durere și obidă, s-a abătut însă, în acel an al Convenției, o nenorocire neașteptată: au fost invadate de trupele străine. După primul val de spaimă, înfrângeri și mânie, Franța cea nouă a răspuns cu o lovitură cumplită, o lecție sângeroasă dată intervenționiștilor, și țara

[2] Varlet, Jean (n. 1764), militant al revoluției franceze, unul din conducătorii „turbaților". (N.ed.)

n-a cedat nicio palmă din glia ei.

A fost un război greu, nespus de greu, care a cerut o încordare până la limită. O mărturisesc decretele și apelurile asemenea celui din 23 august, iscălit de Barère[1] și Carnot:

„Din acest moment și până în clipa în care ultimul inamic va fi izgonit de pe teritoriul republicii, toți francezii sunt considerați în stare de mobilizare permanentă. Tinerii vor pleca pe front, cei căsătoriți vor dura diferite construcții sau vor transporta muniții și provizii, femeile vor coase corturi și efecte, vor lucra în spitale, bătrânii se vor prezenta la instituțiile publice. Chiar și invalizii purtați cu targa vor trebui să-și adune forțele ca să-i îmbărbăteze pe luptători, să atâțe ura față de regi și împărați, să propovăduiască unitatea Republicii. Imobilele aparținând națiunii se transformă în cazărmi, clădirile publice și cluburile – în armurării. Iar din pivnițe se va extrage prin spălare silitră pentru praful de pușcă."

Acest decret celebru a făcut ocolul lumii cu iuțeala fulgerului. Și într-o seară, pe plantația lui Noé l-a citit cu adâncă emoție prietenilor săi bătrânul negru Toussaint Breda. El începuse a alcătui din negrii de pe insulă companii și batalioane care să țină piept englezilor debarcați și să-i alunge.

Muntele a moștenit războiul început de Gironda. Pornit pentru înnăbușirea revoluției, a fost continuat de către revoluție. Mocnit pe vremea dominației Girondei, a devenit în timpul Convenției spaima monarhiilor europene. Condusă de Munte, în perioada de ascensiune a Convenției, când a luat ființă și Comitetul salvării publice, Franța a devenit de neînvins. Dar deputații Girondei, înfrânți la tribună, își continuau intrigile prin saloane. În martie 1793 un număr de șaptezeci și șase comisari din rândurile deputaților iacobini montagnarzi au fost trimiși în provincii cu misiunea de a

[1] *Barère de Vieuzac, Bertrand* (1755-1841), jurist francez, om politic din timpul revoluției franceze, deputat în Convenție, iacobin; mai târziu a participat activ la lovitura de stat contrarevoluționară de la 9 thermidor. (N.ed.)

recruta trei sute de mii de oameni.

La 14 martie Brissot scria în ziarul său: „Absența din Convenție a atâtor minți înfierbântate permite discutarea problemelor cu mai mult calm și, deci, cu mai multă eficacitate”.

Dar zadarnic se bucurau girondinii că le-a reușit această manevră cu trimiterea în provincie a adversarilor celor mai temuți. Acești șaptezeci și șase de partizani ai lui Robespierre au făcut treabă bună în provincii, și de atunci toate apelurile adresate de girondini către adunările locale au rămas fără răspuns.

Casa lui Roland a continuat să le fie girondinilor loc de întâlnire și după demisia din minister a amfitrionului. Se mai întruneau, ca și înainte, prin casele celor mai bogați cetățeni din Paris, ale celor mai bogați deputați din provincii. Acum nu se mai gândeau cum să-l combată pe rege, ci cum să biruie poporul, și nu le păsa deloc de nevoile truditorilor. Girondinii aveau o singură preocupare: să scape nevătămați. Ei și puterea lor. Cântăreau pe fiecare deputat în parte. Pe Danton l-au găsit destul de „comod”, pe Desmoulins „inofensiv”. Mâine-poimâine, acești doi „vor putea fi șterși de pe lista primejdioșilor”. Dar ce era de făcut cu Marat, „insesizabilul”, atoateștiutorul, ținta a sute de mii de ochi care îl păzeau cu strășnicie, încât acest cap atât de bine informat, înzestrat și dezinteresat, deveni extrem de primejdios. Cu Robespierre, situația se prezenta și mai prost. Acesta nu avea nici vicii, ca Danton, și nici nu se lăsa stăpânit de sentimente, ca Desmoulins. Robespierre completa dezinteresul savantului, energia și vigilența lui Marat cu nelimitate aptitudini de organizator și cu o minte de o claritate uimitoare, care îi permitea să rezolve fulgerător cele mai încâlcite probleme.

Domnii girondini mai aveau încă poliția lor, iar poliția își păstra principiile ei vechi, încercate: să nu-i cruțe pe delicvenții mărunți, dar să închidă ochii când sunt în joc criminali mari. Sau: să-i înhațe cu duiumul pe cei mărunței, pentru a putea pune mâna și pe un vânat de soi. Domnul Roch Marcandier, deprins să conspire de pe când era

secretarul lui Camille Desmoulins și care, trecând în slujba domnului Roland, avusese destule prilejuri să învețe tehnica trădării și corupției, a deschis la Paris un fel de „fabrică de intrigi” și a început să recruteze o adevărată armată de ticăloși.

Aristocrata Savignienne de Fromont s-a transformat peste noapte în burgheza „madame Jourdan”. Sub acest nume a deschis, într-o fundătură a Palais-Royal-ului, un lupanar mic dar cochet, unde-și comercializau grațiile tinere vânzătoare din magazinele de parfumuri, de stofe scumpe și de furnituri de croitorie. Reclama spunea că „niciuna din fete nu are mai mult de douăzeci de ani”. Iar junii clienți ai stabilimentului, porecliți după scurt timp armata lui Fréron[1], erau fie odrasle de negustori bogați, de bancheri, fabricanți și speculanți de tot soiul, fie imberbi ajutori de avocați sau de spițeri. Mai găseai printre ei gazetari și literați dintre cei grupați în jurul contelui Rivarol – o gașcă de secături și canalii care vorbeau afectat, zâmbeau deșuchiat și se socoteau sarea pământului. La lumina zilei nu-i vedea nimeni pe străzile Parisului, în schimb seara apăreau ca picați din cer în teatrele unde se jucau piese revoluționare. Deodată se iscau tropăituri la parter și la galerie și izbucneau strigăte cerând ca în locul „Cântecului batalionului marsiliez” să se intoneze „Imnul poporului deșteptat”, de Souriguières. Și înainte ca reprezentanții Parisului revoluționar să apuce să intervină, acești tineri, care îl rostogoleau ostentativ pe „r”, coborau în fugă scările întunecoase cântând cuplete contrarevoluționare, îmbrâncind pe cei întâlniți în cale și târând după ei scaune cu care îi pocneau în cap pe trecătorii năuciți de mirare.

Acești derbedei, porecliți muscadini, și dulcineele lor – toate aceste Nanette, Lisette, Toinette, Loulou, Dodu, o adunătură de prostituate de ocazie – nu stăteau cu mâinile în sân: râzând sau plângând, după împrejurări, culegeau informații despre iacobini, pe care le serveau apoi patroanei, adică doamnei Jourdan; îi povesteau cum Camille Desmoulins

[1] *Fréron, Louis-Marie-Stanislas* (1754-1802), unul din conducătorii contrarevoluției thermidoriene. (N.ed.)

s-a îndrăgostit lulea de frumoasa Lucile Duplessis, relatau amănunțit ultimul chiolhan al lui Danton și cum acesta, terminând de jelit pe a doua soție răposată, face curte evlavioasei Louise Gely. Această junǎ acceptase să-și unească viața cu a vajnicului tribun al poporului, dar, bună catolică, nu era de acord cu înregistrarea căsătoriei la cetățeanul primar al districtului respectiv. Tânăra croitoreasă care lucra pentru domnișoara Gely își petrecea nopțile la stabilimentul doamnei Jourdan și ținea la curent pe iscoadele muscadine cu toate peripețiile sentimentale ale lui Danton, în timp ce tribunul, căznindu-se să-și ascundă dragostea ce-l copleșea, alerga prin tot Parisul în căutarea unui preot „adevărat”, cum cerea iubita, adică unul care n-a depus jurământul pentru Republică.

Până în zori, în bordelul fostei aristocrate, frământările sufletești ale lui Danton cel înnebunit de dragoste erau comentate și zeflemisite în clinchetul paharelor. Cinstita adunare râdea cu hohote când vreunul din cei de față se apuca să-l imite pe tribun, maimuțărindu-l cum pleacă să se spovedească la un preot contrarevoluționar. Cum acest popă ursuz și jegos, cu sutana murdară și bărbia țepoasă, asculta căința ateului, conducător al revoluției franceze, care număra printre alte păcate și transformarea unor felinare în spânzurători pentru preoți. Apoi cum chiar acolo, în podul casei, acoperind cu o năframă dantelată o ladă cu sticle de rom din Cap și punând deasupra crucea, popa oficiase, după vechiul ritual catolic, căsătoria lui Danton cu nostima codană Louise Gely, care abia împlinise șaisprezece ani.

Se citea apoi ce scrisese Danton noilor sale neamuri:

„Mă aflu la moșia mea Arcis, pe malul unei ape domoale, odihnindu-mă după furtunile și tunetele Parisului. Burghezii de prin partea locului, oameni de treabă, mă respectă, nu se mai tem de mine și mă cheamă să sădim și să stropim împreună în grădinițele lor pomi ai libertății.”

Bordelurile Parisului se cutremurau de râs, vinul curgea

gârlă și cântecele deșănțate se țineau lanț:

Din-don, din-don,
S-a zis cu Danton!

Iară Desmoulins, al său amic,
Prins de-o junǎ-n mreji, mai are-un pic
Și la sânu-i va dormi umil,
Sărmanul Camille![1].

Cântece de felul acestuia făceau ocolul șantanurilor de la Palais-Royal.

Iată-l pe Desmoulins ginere și moștenitor bogat. Tot cartierul a jucat la fastuoasa lui nuntă cu Lucile Duplessis. Atunci, la ceremonie, s-a văzut pentru ultima dată cu Robespierre. Tânăra pereche a plecat la Bourg-la-Reine, unde aveau o fermă drăguță. După scurt timp li s-a născut un fecior.

Camille trecea printr-o metamorfoză ciudată. Când începu să funcționeze la Paris Comitetul salvării publice, revoluționarul jurnalist și orator scoase un ziar nou. Deveni adversar al lui Robespierre și preconiză un plan al „Comitetului carității publice”.

Gașca muscadinilor nu se înșelase. Savignienne de Fromont și Roch Marcandier raportau stăpânilor lor că, în timp ce voința lui Robespierre înmănunchează forțele Parisului revoluționar, iar Marat devine tot mai puternic pe zi ce trece, Desmoulins și Danton sunt pierduți definitiv pentru revoluție. Poporul Parisului îl păzea pe Robespierre. Porecla de „Incoruptibil” îl arăta cu totul independent. Așadar, lovitura trebuia îndreptată împotriva lui Marat, mai ales că acesta se afla încă în ilegalitate.

Cât timp deputații girondini se mai bucurau de influență în Convenție, ei foloseau forme legale de luptă. Planurile însă și le discutau în casa cu numărul 5 din Place Vendôme, o casă cu două apartamente: unul ocupat de girondinul Vergniaud,

[1] În românește de N. Teică.

celălalt – de Dodun, bogatul director al Companiei Indiilor, care făcea speculă cu mărfuri coloniale. Soția acestuia dădea în fiecare săptămână ospețe formidabile, la care erau invitați oameni de afaceri și deputați în Convenție. Aici girondinii își hotărau acțiunile apropiate și întocmeau planuri săptămânale de luptă. Roch Marcandier se întâlnea cu domnul Roland prin restaurantele de la Palais-Royal sau în foburgul Saint-Honoré, în casa cu numărul 19 din strada Orléans, al cărei proprietar, Dufriche-Valazé, era foarte ospitalier cu toți cei care roiau în jurul intrigilor Girondei.

În timp ce montagnarzii, iacobinii și cordelierii își formulau deschis politica în Convenție, în secții și în cluburi, supunând-o judecății oamenilor simpli din Paris, răspunzând de fiecare cuvânt, de fiecare acțiune a lor, plecându-și urechea la glasul sărăcimii pariziene care cerea stăruitor stabilirea unor prețuri fixe, încetarea mașinațiunilor de bursă și impunerea bogătașilor după avere, toate aceste probleme fiind discutate în văzul și auzul lumii întregi și controlate de păturile cele mai de jos ale Parisului – girondinii organizau serate și conciliabule, care îi nemulțumeau pe parizieni; le considerau, pe drept cuvânt, un subterfugiu pentru a urzi intrigi politice.

În sfârșit, girondinii i-au dat lui Marat prima lovitură. Acesta, în calitate de președinte al Clubului iacobin, trimisese la 5 aprilie 1793 o circulară către cluburile din provincii, propunându-le să ceară Convenției revocarea tuturor deputaților care au încercat să salveze capul lui Ludovic al XVI-lea. Ca urmare, Guadet, deputatul girondin, a cerut Convenției la 12 aprilie să emită un decret de acuzare împotriva lui Marat. Și, întrucât lipseau cei șaptezeci și șase de deputați ai Muntelui, trimiși să recruteze ostași în provincii, Marat a fost acuzat „cu majoritate de voturi”.

Dar avea să fie un triumf de scurtă durată. Tribunalul revoluționar, Comuna, secțiile Parisului, au răspuns la această acuzație manifestându-și într-un mod impresionant simpatia pentru Marat. Iar două zile mai târziu, Pache, acum primarul capitalei, și treizeci și cinci de secții prezentau Convenției o petiție în care se cerea arestarea a douăzeci și nouă de

fruntași girondini.

La 24 aprilie, o mulțime compactă, alcătuită din deputați ai provinciilor și reprezentanți ai secțiilor Parisului, l-a însoțit pe Marat la Convenție, unde urma să apară ca acuzat. Bolnav, sleit, înconjurat de flori, a fost interogat de formă și achitat pe loc. După aceea și-a ocupat fotoliul de deputat. Mulțimea care îl însoțise a defilat în sala Convenției prin fața dușmanilor lui Marat. Străzile Parisului răsunau de strigăte de bucurie.

Girondinii și-au dat seama de gravitatea înfrângerii suferite: *Marat cel urmărit și hărțuit fusese primejdios, dar Marat achitat și triumfător devenea redutabil.*

Ghilotina a retezat capetele celor douăzeci și nouă de girondini acuzați. Ca răspuns, la 6 mai, cinci sute de muscadini adunați pe Champs-Élysées, l-au huiduit și fluierat pe Santerre, comandantul Gărzii naționale pariziene, care tocmai trecea călare, apoi, amestecându-se prin mulțimea adunată în fața Clubului cordelierilor, au așteptat până și-a terminat Marat discursul și, când acesta a apărut în ușă, au tăbărât asupra lui. Marat a fost smuls însă din mâinile lor, și filfisonii, puși pe goană, s-au împrăștiat care încotro. Periuchierii, conțopiștii, muscadinii fără ocupație precisă, cu ciufuri mari pe frunte, măciuci și gulere înalte, galopau pe străzi huiduind și strigând amenințări la adresa Convenției.

La 13 iulie, Hérault de Séchelles[1] prezenta Convenției raportul Comitetului salvării publice. Patria era în primejdie mai mult ca oricând. Patria trebuia salvată. Oratorul vorbea despre ofensiva dușmanilor, despre înaintarea armatei monarhilor, când un băiețaș îi aduse un bilet. Hérault de Séchelles îl citi, se întunecă la față și se clătină pe picioare.

— Cetățeni, rosti el cu o voce sugrumată, o femeie, o necunoscută l-a înjunghiat cu pumnalul pe Jean-Paul Marat!

Robespierre rămase singur. Răscoalele girondine se țineau lanț, iar armatele coaliției amenințau să cotropească țara. După înmormântarea lui Marat, după ce s-a stins ecoul

[1] *Hérault de Séchelles, Marie-Jean* (1759-17941, militant al revoluției franceze, membru al Convenției, ghilotinat împreună cu dantoniștii. (N. ed.)

tunurilor ce bubuiseră de pe Pont-Neuf, din cinci în cinci minute și după ce a fost executată pe eșafod Charlotte Corday, ucigașa Prietenului poporului, Robespierre a trebuit să înfrunte aproape singur insurecția armată a unei grupări care, voind să aducă sărăcimii Parisului darul unui adevăr măreț, n-a ținut seama de forțele dușmanilor și n-a știut să organizeze forțele prietenilor proletariatului parizian.

Suntem la scăpătatul anului 1793. Partizanii lui Hébert[1] au alcătuit un partid radical care țintea să lovească în plin principiul proprietății burgheze. Activitatea lui Robespierre părea hébertiștilor și „turbaților" prea înceată, prea pașnică. În ziua când s-a dat lupta cu hébertiștii, Danton s-a întors la Paris: vroia să-l ajute pe Robespierre. Era însă prea târziu: Robespierre, după ce a terminat cu girondinii, după ce a înnăbușit și ultimele pâlpâiri ale răscoalei hébertiștilor din Paris și din provincii, măturându-i definitiv din cale, a luat în cercetare și activitatea foștilor săi prieteni. La 5 aprilie 1794, după o judecată scurtă și hotărâtă, Georges Danton și Camille Desmoulins au fost suiți în cotigă, iar din cotigă – pe eșafod, unde îi aștepta ghilotina. Ultimele cuvinte ale lui Danton au fost:

— Înainte Danton, fii tare!

Fără să mai șovăie, Robespierre a făcut să treacă prin Convenție legea egalității stărilor. Așa a luat naștere și decretul care desființa sclavia în arhipelagul Antilelor.

Partea a treia

FRANȚA NEAGRĂ

Capitolul X
CÂND OMUL E O PROPRIETATE

[1] *Hébert, Jacques-René* (1757-1794), militant al revoluției franceze; ziarist, redactoul ziarului „Le Père Duchesne", unul din conducătorii iacobinilor de stânga, cunoscuți sub numele de hébertiști. (N.ed.)

Vai de republica ce nu se poate lipsi de meritele și de virtuțile unui om, oricât de mari ar fi.
Lazare Carnot

Republica a pierit, tâlharii triumfă.
Robespierre, 9 thermidor

E liniște. Doar ulii dau roată-n depărtare
Și alb-albastrul cer cu negru-l desenează.
Și om, și fiară-adorm sub arșița de-amiază.
José Maria de Heredia.[1]

Convenția revoluționară decreta la 21 iunie 1793 desființarea sclaviei, dar cu mult înainte de aceasta Santhonax primise ordinul de a pleca din nou în Haiti. Îi mai răsunau încă în urechi discursurile ținute în Convenție la 24 aprilie 1793. Avusese prilejul să cunoască și alte aspecte, unele groaznice, altele sublime, ale revoluției. Fusese trimis comisar de batalion în Vendéea, unde preoții umpleau pădurea cu capcane, mascând gropile cu frunze putrede și nuiele. Soldații cădeau cu zecile pe parii ascuțiți din fundul acestor fântâni adânci și mureau de foame, de răni sau asfixiați, căci țăranii bretoni veneau în fugă și aruncau peste ei brațe întregi de cetină sau de vreascuri aprinse, transformând gropile în adevărate ruguri. Santhonax își dădea seama că, totuși, lumina învinge, că se făurește o Franță nouă. A cunoscut un tânăr general care i s-a părut a fi adevărata întruchipare a Franței noi. Era foarte tânăr, cu obrazul galben, cu ochii duri, slab, mărunt la trup și violent. Santhonax a căutat un pretext pentru a intra în vorbă cu acest tânăr ofițer, auzind că luase premiul întâi la Academia din Lyon pentru răspunsul dat la întrebarea academică a lui Raynal: „Ce norme și instituții pot sluji pentru ridicarea omenirii la o treaptă superioară?” Dar tânărul general, care se acoperise de glorie în câteva bătălii purtate de Convenție, n-a binevoit să împărtășească lui Santhonax ideile tezei sale

[1] În românește de N. Teică.

premiate de Academia din Lyon. I-a spus doar atât:

— N-aveam decât paisprezece ani când am căzut sub influența misteriosului abate Raynal. Îmi plăcea să merg la el serile. Întâlneam acolo pe mulatrul Vincent Ogé, cel executat în Haiti pentru rebeliune. Acum însă îmi dau seama că mă înșelam: Franța nu are nevoie de abatele Raynal. Cred că și dumneata gândești la fel, comisare Santhonax.

Când conspiratorii regaliști au împresurat Convenția, Bonaparte i-a măturat cu șrapnele. Iar când englezii, pentru a da o lovitură iacobinilor, s-au gândit să ocupe Toulonul, înlesnind proclamarea unui guvern girondin, același Bonaparte, executând ordinul Convenției, a plecat să supună acest oraș. Toată artileria marină, întreaga artilerie de uscat, cumplitele coloane ale lui Lazare Carnot s-au năpustit asupra orașului răsculat. Grație ordinului Convenției, executat de tunurile lui Bonaparte, Franța a devenit din nou unită și indivizibilă.

„Acest tânăr și admirabil general va ajunge departe!” își spunea Santhonax, așezându-se la stânga lui Robespierre, înainte ca acesta să se urce la tribună, și văzând cum Bonaparte se amesteca în grupul din dreapta Tribunului poporului, care tocmai se pregătea să rostească în fața Franței întregi „Discursul privind importanța proprietății private”.

Santhonax compara fizionomiile celor doi bărbați.

Robespierre – simplu, grav, cu perucă albă, cu părul strâns într-un rulou vârtos răsucit până la mijlocul urechii; văzută din profil, fruntea apărea lată, teșită, trasă îndărăt, cu sprânceana groasă prelungită până la tâmplă; maxilarul de jos ușor proeminent, buzele subțiri, strânse, nasul cu nări fine, puțin alungit la capăt, atât de puțin că aproape nici nu se observa. Trăsături regulate, dar parcă prea repezite. Lavater[1], în cartea sa „Fiziognomica”, îl descrie astfel: „Partea din față a obrazului era proeminentă, iar desenul ochilor – lin”. De n-ar

[1] *Lavater, Jean-Gaspard* (1741-1801), filozof, poet și teolog protestant elvețian. A pus bazele fiziognomicii, metodă pseudoștiințifică de a determina caracterul oamenilor după trăsăturile și mimica feței. (N. ed.)

fi fost maxilarul, lung, repezit înainte, formatul crud al buzelor subțiri, încleștate, precum și linia frunții trasă spre ceafă, ai fi putut crede că ochii aceia calmi, de culoarea cărbunelui, și pometii fini, abia schițați, aparțin vreunui filozof din secolul al XVIII-lea, care, după ce s-a saturat să culeagă floricele pe câmpii și să strângă plante pentru ierbar la Montmorency, se gândește în tihnă și pace la probleme de știință. Ochi negri, mari, frumos așezați, o privire inteligentă, calmă, un pic semeață. Gulerul bogat, care se ridica de la umeri până la lobul urechilor și sprijinea ceafa, îl făcea să pară adus din spate. Cravata de muselină, de un roz bătând în galben, îi ridica ușor bărbia. Doi nasturi ai hainei și-i lăsa de obicei descheiați, iar al treilea îmbumbat aproape la nivelul claviculei."

Îmbrăcat acum în negru, încheiat la toți nasturii, Robespierre se plimba netulburat – trei pași înainte, trei pași înapoi – prin fața tribunei. Un orator necunoscut, al cărui nume n-a fost consemnat în stenograme, vocifera asupra sublimului principiu al proprietății private. Robespierre îl privi în câteva rânduri cu coada ochiului, apoi se apropie de Fouquier-Tinville[1] și-i șopti ceva.

De câteva zile, bogătașii asmuțiseră o hoardă întreagă de personaje obscure care recitau de la tribună discursuri ticluite de alții. Când stenografii de serviciu le verificau identitatea, se constata că la înscriere nu și-au spus numele adevărat. Nici nu apucau bine să coboare de la tribună că erau dați uitării. Pe oratorul care cobora acum îl chema Musot. Cu toate că era aproape noapte, s-a dat ordin să se afle numaidecât la ce birou lucrează acest conțopist, sau ce naiba o fi. Musot pleda fierbinte pentru dreptul sacru de proprietate, de parcă și-ar fi apărat propria lui onoare; spunea că proprietatea este reazemul frontierelor franceze. Preciza: „Nu uitați, cetățeni, că domnul Robespierre, aci de față, vrea să introducă legea maximului, un plafon fix de prețuri la mărfurile de primă necesitate. Prin aceasta el atentează la sacrul drept de

[1] *Fouquier-Tinville, Antoine Quentin* (1746-1795), militant al revoluției franceze, în 1793 acuzator public la Tribunalul revoluționar. (N. ed.).

proprietate, așa cum au mai încercat, tot aici, în fața dumneavoastră, sclavii negri și mulatrii.”

Robespierre urcă sprinten cele douăzeci și șapte de trepte aproape verticale ale tribunei și cuvântă:

— Ia întrebați-i, cetățeni pe acești vânzători de carne omenească, ce reprezintă în ochii lor proprietatea? Dacă tot au pomenit despre negri și mulatri, ar putea să continue și să vă povestească despre coșciugele cu pânze care brăzdează mările transportând negri, ba chiar să le descrie amănunțit. Doar ei, acești conțopiști, i-au trecut pe negri în registre, au notat prețul fiecăruia din nenorociții care aproape nu mai pot fi socotiți ca făcând parte dintre cei vii. Stăpânii lor spun: negrii aceștia sunt proprietatea mea! I-am cumpărat cu atâția și atâția franci bucata! Stăpâni ai mărilor și uscatului, ai corăbiilor și oamenilor, acești domni își închipuie că fără ei lumea s-ar prăbuși. Întrebați-i pe acești proprietari de corăbii care transportă negri! Ei au să vă învețe ce este proprietatea, o să vă mărturisească poate cam ce avere i-ar putea îndestula și ce înțeleg ei prin fericire. Iar după aceea să-i întrebați și pe augustii reprezentanți ai dinastiei Capețienilor, cum definesc ei proprietatea. O să vă răspundă la fel, ba chiar mai pe larg. O să vă înșire dintr-o răsuflare toate formele de proprietate, acest dar sacrosanct al cerului. Să nu-i contraziceți! Este un drept ereditar al regilor Franței, de care ei beneficiază din timpuri străvechi, *dreptul de a asupri nu numai pe negri, dar și pe albi, de a umili, sub scutul legii,* în virtutea principiului monarhic, pe cei douăzeci și cinci de milioane de oameni care trăiesc pe acest pământ, pe teritoriul țării noastre, numai pentru a le procura lor desfătări. După ei, principiul proprietății n-are nicio legătură cu omenia sau morala. Omenia și morala sunt bune numai pentru asupriți. Știți toți ce greșeală s-a făcut în „Declarația drepturilor”, greșeală care ciuntește libertatea, care vine în contrazicere cu articolul: „Primul drept de care trebuie să se bucure omul, dreptul cel mai sfânt, este acela pe care i l-a dat natura”. Vedem limpede însă că există granițe care separă dreptul unuia de dreptul altuia. *Niciun popor nu poate deveni*

proprietatea unui alt popor, niciun om nu poate fi considerat proprietatea unui alt om. Înțeleg de ce n-ați încercat la timpul său să dezvoltați în acest sens principiul proprietății, ca să nu vină în contrazicere cu acel al libertății, egalității și fraternității. Pentru că nu e un principiu politic, ci unul eminamente *social*, susceptibil deci de mari schimbări; pentru că *nu reprezintă o lege eternă a naturii* pe care n-am putea-o supune voinței noastre în măsura în care putem schimba orice lege izvorâtă dintr-o înțelegere între oameni.

Dumneavoastră, cetățeni, ați complicat atât de mult unele articole, încât toate legile privind proprietatea pot fi interpretate după plac. Până acum n-ați făcut nimic, n-ați rostit niciun cuvânt pentru a defini natura, pentru a demarca limitele juridice ale temeliei pe care se sprijină această „Declarație" a voastră, menită să-l ocrotească pe om ca atare. Totul e făcut pentru bogătași, pentru chivernisiți, pentru acaparatori hrăpăreți, pentru speculantul de la bursă și, în ultimă instanță, pentru tiranul exploatator căruia nu-i pasă de forma pe care o îmbracă proprietatea, numai a lui să fie. De aceea, propun ca înainte de a trimite comisari care să-i dezrobească pe negri, să îndreptăm această parte greșită a „Declarației drepturilor", lăsând generațiilor viitoare următoarele adevăruri evidente, consacrate prin lege:

I. Proprietatea este un drept de care poate beneficia și dispune orice cetățean, în limite riguros stabilite de legile statului.

II. Dreptul de proprietate este un drept limitat, ca și toate celelalte sfinte îndatoriri ale fiecăruia. El presupune recunoașterea acestui drept și a unor drepturi similare tuturor ființelor umane în viață.

III. Orice atentat la securitatea și, bineînțeles, la libertatea, cu atât mai mult la existența omului este oprit de lege și, mai ales, este interzis ca un om, oricum ar fi el, să devină proprietatea unui alt om, oricine ar fi el.

IV. Toate formele de stăpânire ale unui om de către un alt om, toate formele de comerț care violează principiile de mai sus, sunt declarate ilegale, potrivnice naturii și trebuiesc

lichidate.

Ca o pisică neagră, Robespierre se aplecă pe catedră și-i întrebă pe stenografi:

— Ați notat toate cele patru puncte?

Răspunsul lor se topi în aplauzele furtunoase ale montagnarzilor, încât stenografii trebuiră să dea și din cap către Incoruptibil, în semn că au scris. Robespierre coborî de la tribună.

Santhonax continua să compare în gând: „Bonaparte este mai simplu și, aș spune, mai frumos. Viața ostășească a imprimat chipului său mai multă bărbăție."

Brațele scurte ale lui Bonaparte aplaudau de zor, chiar sub nasul lui Robespierre. Acesta nici nu zâmbea. Privirile ochilor lui mari deschiși scotoceau peste tot: căuta pe cineva. Îl văzuse pe Santhonax, dar privirea, mereu fără zâmbet, lunecă mai spre fundul sălii, peste umărul acestuia. Santhonax întoarse capul: în spatele lui era un om mic de stat, cu obrazul ciupit de vărsat, îmbrăcat cu o carmaniolă[1] roșie, iar alături, un soldat cu fața colțuroasă, arsă de soare, cu tricorn în cap; acesta părea o fire veselă și blajină. Robespierre veni lângă Santhonax și le făcu semn celorlalți doi să se apropie.

— Iubite Santhonax, începu Robespierre, ai să pleci chiar astăzi, fără să pierzi o clipă, cu poștalionul de noapte. Nu uita să treci pe la Pincal, în sala a opta, ca să-ți dea certificatele. Iată-ți și însoțitorii. Polverel e un cizmar, membru al Comunei din Paris. O să fie mâna ta dreaptă. El a fost primul care a pus în capul lui Capet boneta frigiană și, împreună cu Grégoire, a făcut cercetări în legătură cu decimarea delegației negrilor la Paris. E un prieten al negrilor, mai sincer decât nerozii care se agitau în jurul lui Mirabeau. Iar pe ăstălalt, ai să ai prilejul să-l cunoști mai bine pe drum. Elcho, prezintă-te comandantului! Să nu ieșiți din cuvântul comisarului. El a jurat credință Republicii franceze! Și nu uitați că în Republica franceză nu trebuie să mai existe sclavi.

Apoi, luându-l pe Santhonax la o parte, îi mai dădu câteva

[1] Carmaniolă – haină scurtă și îngustă purtată de iacobini. (N. ed.)

instrucțiuni:

— Ascultă, comisare, ai să călătorești cu „Rândunica”. Am vrut să-l fac pe marinarul Dartigoyte căpitan pe acest vas, dar a dispărut. „Rândunica” e un vas foarte bun. L-a construit Euler. Avem încredere în el. E un mare matematician, un om de bună credință și un adevărat savant. „Rândunica” este una din corăbiile construite de Convenție. Nu te sfătuiesc să acostezi la San Domingo – s-ar putea să fii primit cu tunuri și „Rândunica” se va duce la fund. Dar e treaba ta să te descurci. Cu bine, comisare. Ține minte: misiunea trebuie îndeplinită, chiar de-ar fi să mori! Republica cere să nu mai existe sclavi.

JURNALUL LUI SANTHONAX

Decada a 3-a
(Începutul lipsește)

„Z...” 1793 – Luna W...

...La Brest, și fiindcă tot n-aveam ce face, m-am dus la Teatrul francez să văd „Pamela” – o piesă care ridică în slăvi aristocrația și guvernul Angliei! N-am fost în stare să stau până la sfârșit și am plecat, simțind că-mi vine rău de atâta tâmpenie. La „Ambigu Comique” se juca „Adèle de Sacy”... M-am dus să văd spectacolul crezând că e ceva în legătură cu Sylvestre de Sacy (scumpul meu dascăl, pe care l-am întâlnit acum trei zile la castelul din Meudon. N-am văzut savant mai puțin „protocolar”. Toate forțele și le dăruiește științei, Franței noi). „Adèle de Sacy” e o piesă idioată, scrisă de un autor anonim, din care reiese că regina și fiul ei au fost închiși în fortăreață numai „în urma unei intrigi mârșave”. Poporul îi eliberează pe amândoi, le redă toate drepturile și nu mai știe cum să-și exprime adorația. Până se termină, piesa mai născocește și alte năzbâtii monarhiste.

Am ieșit glonț de la „Ambigu” și m-am dus într-o fugă la Robespierre. L-am găsit acasă. I-am povestit despre piesa

care m-a indignat. Mi-a răspuns:

— Liniștește-te, Comitetul salvării publice a și dat ordin să fie scoasă de pe afiș. Autorii ei sunt niște spioni englezi extrem de abili.

La Robespierre l-am găsit pe lăcătușul Coffinhal[1], membru al Comunei revoluționare. Am plecat împreună. Pe drum Coffinhal mi-a spus:

— Știi, l-au executat pe Jourdan-călăul[2]. Era un prieten al meu din tinerețe. L-au osândit pentru măcelul de la Avignon, din septembrie trecut. Dacă merge tot așa, Robespierre o să pună să fiu executat și eu! Adineauri am discutat foarte serios cu el. Prea îi protejează pe savanți. Îi cunosc eu pe cărturarii ăștia! Robespierre le-a pus la dispoziție castelul din Meudon. E adevărat că ei au născocit un calendar nou, au deschis școli de armurieri, mulțumită lor avem praf de pușcă, tunuri, școala militară de la Sablons și pulberăria din Grenelle – toate astea sunt bune, nimic de zis. Dar să nu crezi că toți sunt oameni cumsecade. Cine a meșterit fitiluri cu fosfor ca să dea foc la arsenale și la depozitele cu furaje, hai? Cum au ars atelierele de pânze de corabie din portul Lorient? Dacă nu mă înșel, chiar dumneata ai plecat la Bayonne să faci cercetări în legătură cu incendiul de la fabrica de muniții și de la parcul de artilerie din Chemillé.

Am răspuns afirmativ și vorbărețul Coffinhal a continuat:

— Robespierre are dreptate când spune că averea complotișilor trebuie împărțită. Gândește-te că sunt banii a mii de familii... El spune așa: „Trebuie să avem două planuri, unul pentru noi și celălalt pentru conțopiști”. Te pomenești că ne scoate și pe noi conțopiști! Auzi, pe noi! Ia spune, pleci la San Domingo?

Am răspuns din nou afirmativ. Coffinhal sărea de la un subiect la altul, turuind mereu.

---

[1] *J. B. Coffinhal-Duball* (1754-1794), militant al revoluției franceze, președintele Tribunalului revoluționar, ghilotinat îndată după Robespierre. (N. ed.)

[2] *Jourdan Mathieu Jouve* (1749-1794), terorist din Provence, poreclit „călăul”! (N. ed.)

— Ai auzit că l-au adus de acolo pe aristocratul d'Esparbès ferecat în lanțuri, știi, acela care l-a înlocuit pe guvernatorul Blanchelande? Eu ziceam să-l iertăm, dar Robespierre l-a trimis la eșafod. Ce să mai vorbim! Află că Tallien, președintele Convenției, are în sertar noua Constituție a Franței. Cine știe cât o să mai zacă acolo! Până o să se facă pace, așa spune lumea. Noi socotim însă că ar fi bine să-i dea drumul. Asta e situația, cetățene Santhonax! Noi, muncitorii, zicem că Robespierre prea se dă în vânt după oamenii de știință. Ei toți – domnul Chantal și toată ceata de comisari districtuali, comisari de fabrici, de pulberării, ca Fourcroy, elevul și prietenul fermierului Lavoisier – fermierul ăsta îmi stă ca un ghimpe în ochi! – nu sunt cu nimic mai buni decât Hassenfratz. (Ochii lui Coffinhal sclipiră și își plecă înainte capul de parcă s-ar fi năpustit în luptă.) E adevărat că primim de la castelul din Meudon lucruri bune. Bunăoară, din sarea acidă a gazului detonant am obținut un soi de iarbă de pușcă, tot acolo au născocit proiectile goale în interior, ghiulele incendiare pentru tunuri cu care dau foc orașelor și am mai auzit și alta – că au început să se ridice în aer în niște nacele ușoare, agățate de baloane. Tot în castelul acela, cetățeanul Chappe[1] a reușit să transmită, slujindu-se de niște oglinzi, un mesaj urgent de la Paris la Marsilia, în numai șaptesprezece minute și jumătate! Dar toate acestea sunt fleacuri! Republica se poate lipsi de oamenii de știință atunci când făina, cartofii și carnea nu ajung pentru toți.

I-am spus lui Coffinhal părerea mea pe un ton cam tăios. Apoi am căutat să-l liniștesc, amintindu-i că anul acesta grânele s-au copt de timpuriu și avem o recoltă bogată. Iar dacă astăzi producem două sute de mii de funți[2] pe praf de pușcă pe zi și dacă trupele noastre câștigă victorii, datorăm asta în bună parte chimiștilor și matematicienilor noștri, ca Lazare Carnot.

Ne-am oprit în fața unei cafenele pe zidul căreia era lipit un

[1] *Chappe, Claude* (1763-1805), inginer și fizician francez, inventatorul telegrafului aerian. (N. ed.)

[2] *Funt (pound)* – măsură de greutate engleză, egală cu 453,6 g. (N. ed.)

afiș cu următorul text:

„Negustorii, dracu să-i ia, n-au patrie. Cât timp au socotit că vor putea profita de pe urma revoluției, au sprijinit-o, au dat o mână de ajutor sanchiloților ca să distrugă aristocrația și parlamentul. Dar ei nu doreau altceva decât să ia locul aristocraților și l-au luat, acum când nu mai sunt cetățeni activi, iar ticălosul de bogătaș se bucură de aceleași drepturi ca și sărmanii de sanchiloți. Negustorii – fir-ar afurisiți să fie – s-au îndepărtat de noi și fac tot ce le stă în putință ca să distrugă republica. Au cumpărat cu toptanul toate alimentele, ca să le vândă apoi la un preț de-ți stă mintea-n loc, sau numai ca să provoace foamete."

Am cercetat mai îndeaproape afișul. Era numărul 279 al ziarului lui Hébert „Père Duchesne".

— E adevărat ce scrie aici. Și Robespierre tot așa spune, comenta Coffinhal.

— Ia zi, Coffinhal, tu ce vrei în fond?

— Vreau ca Robespierre să nu facă pe deșteptul și să nu-i mai răsfețe atâta pe savanți.

— Dar dacă sunt necesari?

Coffinhal a ridicat din umeri și ne-am despărțit.

Bietul Robespierre! Ce soartă tragică! Pe zi ce trece, rămâne tot mai singur.

„K" 179...

Greu a fost drumul până la Brest. Niciodată nu m-a istovit atât de mult o călătorie spre litoral. Dar „Rândunica" e într-adevăr încântătoare. Cele paisprezece tunuri, turnate din clopote de biserică, sunt ca scoase din cutie. Încă nu s-a tras cu ele. Iată-ne, așadar, porniți la drum!

În curând voi auzi iarăși cântecele sfâșietoare ale negrilor „Cua-Nasse" și „Camp de Grand Pré", cum numesc ei, stâlcit, campamentul din Valea Mare. Cu aceste cântece pe buze au murit zeci de mii de negri.

Pe punte am stat de vorbă cu un negustor. De nu era

mulatru, puteam să jur că e agentul acela de poliție, Roch Marcandier. Vorbește o franțuzească groaznică, pocind atât de rău cuvintele că aproape nu-l înțelegi ce spune. Am luat cu mine aparatul lui Chappe, heliograful, pentru a putea transmite la Paris mesajele cu viteza fulgerului.

„S” 179...

Dimineața a căzut un om în apă. Mulatrul care seamănă leit cu Roch Marcandier nici nu s-a sinchisit. Ciudat om! N-au reușit să-l salveze pe marinar. Tot gândindu-mă la cele ce am de făcut, la misiunea pe care mi-a încredințat-o Robespierre, îi compar mereu pe cei doi bărbați: pe tânărul general Bonaparte cu tânărul membru al Comitetului salvării publice. Bonaparte – fire închisă, plină de răutate. Robespierre – nespus de bun și groaznic de obosit. Bonaparte a îndreptat gurile de foc ale tunurilor asupra caselor sărăcimii Toulonului. Robespierre nu doarme nopți în șir și e gata să alerge la celălalt capăt al Parisului ca să salveze pe vreun osândit fără vină. Amândoi sunt indispensabili, fiecare în felul lui.

Citesc ultimele comunicate ale Ministerului de Război. Coloniile se resimt de pe urma războiului cu Anglia. În parte, suntem singuri de vină. De ce ne-am atras dușmănia populației Antilelor? Dacă aceste colonii pot fi numite, cu unele rezerve, Noua Vandée, rolul Franței este cu totul altfel privit. În Antile lumea și-a păstrat idealismul, încrederea în Franța, în timp ce Parisul găsește mereu motive să amâne publicarea și aplicarea Constituției din 1793. Parisul așteaptă să se facă mai întâi pace. Dar pace nu va fi cât timp Franța nu are o constituție care să împace contradicțiile dintre stări. Cu alte cuvinte, „nu vom semăna până ce pământul nu se va deprinde cu semințele noi”. Iată un aspect al istoriei omenirii pe cât de complicat, pe atât de sumbru. Generalii englezi Simkoe, Whitelocke și Maitland ocupă aproape în întregime insula Haiti.

Iată ultimul raport primit: între spanioli și englezi s-au iscat neînțelegeri. *Generalul Levaux a alcătuit pe propria-i*

răspundere o armată de negri. Cine știe unde și cum o voi găsi?

„D” 179...

N-am mai scris de unsprezece zile. Mă frământă o neliniște vagă. Somnul mi-e zbuciumat. Am studiat temeinic documentele și instrucțiunile. Greul este că pentru fiecare problemă trebuie să ai la îndemână trei sau patru soluții sigure, pentru a adopta la nevoie una din ele, fără zăbavă. Asta se poate face numai când există toate condițiile necesare pentru reușita soluției. Dar dacă *nu* există? S-ar putea să mor, dar ceea ce mă înspăimântă mai mult este comiterea unei greșeli: una singură ar putea compromite întreaga misiune.

„Z” 179...

Au apărut primele păsări. Astăzi m-am sfătuit cu căpitanul și cu tunarii. A rămas hotărât că dacă vom fi împiedicați să debarcăm, vom bombarda coasta.

„W” 179...

Fortul Dauphin a răspuns la semnal cu patru focuri. Cine le-o fi tras? Nu cumva fortul e ocupat de spanioli sau de englezi? Ne-am întors în larg.

„N” 179...

Fortul Acul. La semnalul francez: „Aveți pe bord comisari ai Convenției?”

Am răpuns: *„Da. Rugăm asigurați debarcarea înainte de căderea întunericului”.*

Așteptam un semnal, dar ne-au răspuns cu *o salvă trasă de șaisprezece tunuri.* N-a fost o salvă de salut! Ne-au doborât un catarg, au făcut bucăți timona. Patru tunari și secundul,

neamțul Stürzwage, au fost uciși.

„S” 179... 17...

*

Mi-au dispărut mai multe file din jurnal. Totuși nu cred să-mi fi scotocit cineva în cufăr. Am reușit să debarcăm într-o noapte, fără să fim observați. Am aflat mai târziu că, în zorii primei zile petrecute pe țărm, a fost luat prizonier de către spanioli generalul Levaux. *În afară de negri, toți ne sunt dușmani.* Am luat masa cu negrul François-Dominique Toussaint Louverture, aghiotantul lui Levaux. În timpul mesei mi-a povestit cu mult umor cum i-au alungat pe englezi. Dar despre asta – cu alt prilej. La un moment dat, a spus ceva ce ne-a uluit:

— Dumneavoastră, cetățene comisar, și dumneavoastră Polverel și Elcho, pe care vă știu oameni sinceri și de bună-credință, puteți fi siguri de prietenia mea. Sunteți convinși că și generalul Levaux slujește cu credință republica franceză, nu-i așa? Ei bine, veți avea prilejul să-l vedeți pe general chiar la noapte.

Ciudat om negrul ăsta! La plecare, mi-a strâns mâna și mi-a spus:

— Nu mai sunt tânăr. Întâmplarea face ca tocmai astăzi să împlinesc cincizeci de ani. Și obișnuiesc să-mi țin făgăduielile: la noapte, îl veți vedea pe general.

„7...”

Port-au-Prince. L-am cunoscut pe generalul Levaux. În timp ce se celebra tedeumul, s-a auzit deodată o bubuitură de tun. Am ieșit din sala adunării municipale în piața catedralei. Într-o caleașcă, trecea Toussaint Louverture ținând de braț pe un francez cu părul alb. Era generalul Levaux. În urma lor, stârnind praful drumului, venea un escadron de husari negri.

Acești soldați nemaipomenit de viteji au decimat

detașamentul spaniol eliberându-l pe Levaux și încă o mie șapte sute de prizonieri francezi. Într-adevăr, negrii fac minuni de bravură. Abia acum înțeleg de ce n-au putut rezista englezii, un corp întreg de armată numărând patruzeci și cinci de mii de oameni, debarcați în patru grupe: la frigurile galbene și atacurile spaniolilor s-au adăugat atacurile negrilor, ostași admirabili, care i-au pus pe englezi pe fugă. Cei mai dârzi comandanți englezi s-au dovedit generalii Maitland, Whitelocke și Simkoe. Aceștia doi din urmă au sfârșit prin a se preda și, dacă Maitland nu și-ar fi concentrat grosul trupelor la Crêt-à-Pierrot, englezii n-ar fi suferit atât de mult.

Profitând de avantajele pe care le oferă regiunea muntoasă, negrii au pricinuit lui Maitland pierderi colosale. Englezii au mai chemat nave și au părăsit insula îmbarcați, pe optzeci și cinci de corăbii.

„D” 179...

Îmi reiau jurnalul după o întrerupere de o săptămână. În această țară fantastică și oamenii sunt ciudați, încât ți-e greu să te obișnuiești cu ei. De opt zile, Toussaint și cu mine lucrăm la noua legislație a comunelor haitiene. Toussaint, ca prieten și admirator al lui Raynal, îl recunoaște pe acesta foarte util când e vorba de critică, dar în privința organizării statului, a întocmirii unui program de lungă durată, s-a încredințat că nu ne putem călăuzi decât după decretele Convenției, după lucrările de drept ale lui Mably[1] și, oricât de ciudat ar părea, după *Constituția corsicană elaborată de Jean-Jacques Rousseau.*

„H” 1794 Zis
(Lacune în text)

... în anul care s-a scurs. Mă tem că același lucru se va

[1] *Mably, Gabriel-Bonnot de* (1709-1785), sociolog francez, reprezentant al comunismului utopic egalitar. (N. ed.)

repeta și anul acesta. Noutățile sunt foarte ciudate: am citit în „Moniteur” că un oarecare Admiral l-a pândit la poarta palatului Convenției pe Maximilian Robespierre. Luându-l pe Collot d’Herbois[1] drept cel căutat, i-a zdrobit acestuia țeasta cu un glonte. Câteva ore mai târziu, o tânără de douăzeci de ani, pe nume Cécile Renault, a dat buzna în casa lui Maurice Duplay pentru a-l asasina pe Robespierre. Maximilian a scăpat și de data asta. În ziua aceea nici nu trecuse pe la Convenție și dormise la un prieten. Ce vești triste! Robespierre la cuțite cu hébertiștii! Pe front – bătălii, în spatele frontului – neînțelegeri. Mai rău nici că s-ar putea! Țin să notez însă, ca un merit al Incoruptibilului, că nu a luat măsuri represive decât atunci când Hébert a folosit forța armată împotriva Convenției.

„P” G 17... ZY

Camille Desmoulins și Georges Danton au fost executați. Ce să însemne asta? Am înaintea ochilor o foaie de ziar și o scrisoare de la Fourcroy.

Lavoisier, unul din *amicii negrilor*, a fost arestat! Pentru ce oare? Doar nu mai era de mult fermier general. Iar zidurile vamale fuseseră construite de venalul Ledoux, asociat la ferma generală, nu de Lavoisier, cum se vorbea la Paris. Și apoi...

Nu, despre asta vreau să scriu separat. Îl voi ruga pe Fourcroy să facă toate intervențiile posibile pentru salvarea lui Antoine-Laurent Lavoisier. Zidurile din jurul Parisului și birourile de taxare de la bariere au fost dărâmate încă înainte ca poporul răsculat să fi luat Bastilia, în orice caz cu mult înainte de lichidarea sistemului de arendare a impozitelor. Prin urmare, Lavoisier încetase de a mai fi fermier. Atunci, de ce l-au închis pe acest savant?

„Y” 17...

[1] *Herbois, Jean-Matie Collot d’* (1750-1796), militant al revoluției franceze, iacobin. (N. ed.)

Franța înregistrează victorii în război.

„V” 1794...

Ce viață groaznică! Cine știe ce se va întâmpla mâine? Iată ce scrisoare bizară am primit adineauri:

„Nu ți-am scris de mult, dragă prietene, nu m-am simțit în stare să scriu. Această misivă va fi ultima. Republica a pierit. Ticălosul de Tallien primise o scrisoare disperată de la concubina lui, târfa aceea de Cabarrus, arestată din ordinul lui Robespierre pentru afaceri murdare și luare de mită; ajutat de Barras[1], a asmuțit împotriva prietenului nostru comun pe toți speculanții și nemernicii din Paris. Speram mereu că ai să te întorci. De când ai plecat, m-au copleșit nenorocirile. Sunt atât de singur și numai prezența ta mi-ar fi putut alina suferințele. Să vorbim deschis: nu știu ce gândești acum despre Robespierre. Eu sunt un simplu gravor, muncitor tipograf. Printre noi, mulți erau porniți împotriva Incoruptibilului. Eu, însă, nu uit niciodată – și le spuneam și tovarășilor mei – că *el luptă mai mult ca toți pentru aplicarea legii maximului* într-o formă care să facă mai ușoară viața celor ce muncesc. Tipografii, lihniți de foame, nu-mi dădeau crezare. Mătăsarii din Lyon, nici atât. Și nici țesătorii din Orléans și muncitorii de la postăvăriile belgiene, care, o duc și ei ca vai de lume. *Iar țăranii, mai ales chiaburii care au cumpărat la pământ din fondul național cât au putut de mult, după ce s-au ghiftuit, ne-au întors spatele. Singurul lucru care mai potolește urile este războiul cu dușmanii din afară. Pe țăran, legea maximului îl înfurie ca și pe speculanții din Paris.* Ticăloșii ăștia nu se dau în lături de la nimic. Și iată că s-a întâmplat ireparabilul. Nu cunosc amănuntele. Știu numai că la un moment dat Tallien a sărit cu pumnalul la Robespierre ca să-l împiedice să vorbească. Groaznic și-au bătut joc de el! În-

[1] *Barras, Paul* (1755-1829), om politic francez, unul din organizatorii reacțiunii thermidoriene, cel mai influent membru al Directoratului. (N. ed.)

chisorile nu vroiau să-i deschidă porțile, într-atât indignase arestarea lui nu numai pe polițiști, dar chiar și pe călău. Maximilian a încercat să se împuște, dar a dat greș. Și așa, cu maxilarul zdrobit de glonte, acest cap atât de luminos a fost culcat pe ulucul ghilotinei. S-a sfârșit cu Franța! Cei care se află acum la cârmă sunt niște mizerabili. Adio, dragul meu Santhonax. Simt că mă înnăbuș. Nu-mi răspunde. Am hotărât să-mi curm zilele și mă cunoști, nu arunc vorbe-n vânt. Rămâi cu bine.

Motclair-gravorul.”

(Lipsesc mai multe foi)

„S” 17...

...și totuși furtuna nu s-a dezlănțuit. La un moment dat, cerul s-a făcut negru ca smoala; deși era abia patru după-amiază, părea că se lasă noaptea. Numai pe bompres, pe catarge și pe vergi dănțuiau roiuri de scântei – luminițele sfântului Elmo.

Bătea un vânt puternic dar uscat. Norii pluteau jos de tot și păreau complet lipsiți de umiditate. N-am văzut de când sunt așa ceva. Undeva, departe, bubuiau desigur tunetele, bântuia furtuna. Navigam de-a lungul coastei, când apropiindu-ne, când îndepărtându-ne de ruta obișnuită a navelor de cabotaj. Busola avea chef de joacă! oscila tot timpul. Nu se vedea deloc linia orizontului, doar fulgere mute brăzdau cerul. Peste două ore a apărut brusc soarele, răzbind prin pâcla deasă. Sub razele lui, norii păreau că se destramă. Ne îndreptam spre Port-de-Paix. Contururile coastei mi se păreau cunoscute, ținutul nu mi-l puteam reaminti, deși nu-l părăsisem de prea multă vreme. Vedeam acolo un fort care ne privea cu gurile de foc a paisprezece tunuri, cocoțate pe coasta muntelui ca niște cuiburi de rândunică. Erau tunuri engleze, cu țeavă lungă.

Toussaint mi-a pus o mână pe umăr:

— Pe vremuri, aici a fost plantația unui mulatru. Acum, iată, a răsărit un nou fort.

— Cum, acesta este Port-de-Paix?

— Da. Și e vestit prin aceea că tunurile lui au scufundat cel mai mare crucișător cu vele al englezilor. Comandantul era atât de încrezut, încât nici n-a stat să cerceteze locul. A adus nava foarte aproape de fort și englezii au fost trimiși la fund înainte de a apuca să deschidă și ei focul.

— Spune-mi, generale, cum l-ai salvat pe Levaux? Dezvăluie-mi și mie acest mister.

— Nu-i niciun mister, mi-a răspuns Toussaint. M-am înțeles cu spaniolii să se care de pe insulă. Mi-au pus o singură condiție: să continue a face slujbe în biserici și să li se dea voie să-și numească singuri clericii. Vrând-nevrând, a trebuit să primesc, ca să nu-i întărât pe catolicii de prin partea locului. Căci trebuie să știi că spaniolii sunt evlavioși fanatici. Când am aflat că l-au luat prizonier pe Levaux, am plecat la Hincha, având grijă să trimit acolo cu o zi înainte un batalion de negri îmbrăcați în uniforme spaniole. Am intrat în catedrală. Corul intona tocmai „Te Deum”. Am ridicat mâna și am oprit slujba. Apoi am ieșit în stradă și am făcut semn toboșarilor. Îți închipui mirarea guvernatorului văzând batalionul de ostași negri, toți în uniforme spaniole, străbătând orașul în ropotul tobelor. Negrii mei l-au eliberat din închisoare pe generalul Levaux, apoi au deschis focul asupra cazărmilor. Ajutați de mulatri, pe care îi înștiințasem în ajun, am lichidat tot comandamentul militar, precum și autoritățile civile ale ultimului punct de sprijin al Spaniei. Acum, Hincha e a noastră. Aici, la Hincha, am găsit dovezi că scrisorile lui Vincent Ogé, prin care el ar fi acceptat sclavia deplină pentru negri, cu condiția ca mulatrii să fie eliberați și să li se acorde drepturi electorale, erau false de la început până la sfârșit.

„W” 179... N-P

La Port-de-Paix s-a convocat o întrunire. Opt delegați: *Mercanty, Guzman, Losier, Tavernier* și alții, ale căror nume îmi scapă, au ținut niște discursuri furibunde. Ca de obicei

țipau că nu vor admite desființarea sclaviei, căci asta i-ar ruina pe coloniști.

Am aflat că Guzman și Tavernier se numără printre agenții celor mai mari acționari din Paris ai „Companiei Indiilor”. Le-am spus despre „Compania Indiilor” că este în curs de lichidare, iar Toussaint mi-a confirmat cuvintele:

— Așa este! De asta se ocupă Fabre d’Églantine.

— O să vă aplice același tratament ca și calendarului catolic, am adăugat glumind. Parisul revoluționar a schimbat tot, până și vechile denumiri ale lunilor – ianuarie, februarie și așa mai departe, cărora li se spune acum brumaire, nivôse, pluviôse, iar în loc de săptămâni avem decade. O viață nouă va începe și pentru voi cu primul an al Convenției.

Tavernier s-a îndepărtat furios. Guzman a luat din nou cuvântul și, cățărându-se pe o masă, a început să tune și să fulgere împotriva mea, repetând vechiul refren: „Franța n-o să primească nicio bucățică de zahăr, niciun bob de cafea, până nu va consimți să plătească răscumpărare pentru sclavii eliberați”.

Atunci a vorbit Toussaint, de la locul lui:

— Noi ne-am plătit libertatea cu sângele nostru, noi am înapoiat metropolei coloniile ei cele mai bogate! Cerem ca toți acei care vorbesc acum de răscumpărare să-și răscumpere propria lor viață supunându-se puterii revoluționare! Supunere – asta vă cere Convenția.

I-au răspuns niște zbierete sălbatice:

— Asta-i prea de tot! Generalul negru vorbește în numele Convenției!

Sau:

— N-o să admitem ca negrii să-i conducă pe albi!

— Așa? a strigat Toussaint. Avem noi leac și pentru asta! Albii care pretind să rămână și mai departe stăpâni asupra unor vieți omenești să părăsească insula dacă țin la pielea lor! Proclam teroarea!

S-a stârnit o hărmălaie de nedescris. Vedeam în jurul nostru strălucind lame de pumnal. Un glonte a făcut țăndări policandrul, lumânările cădeau grindină. N-aș fi bănuit că

Toussaint poate comanda cu vocea aceea tunătoare. Albul ochilor îi sclipea. Stătea neînfricat în mijlocul mulțimii întărâtate și striga:

— Din ordinul comisarilor Santhonax și Elcho, clădirea a fost înconjurată. Cine nu se supune dispozițiilor Convenției va fi împușcat pe loc.

S-a așternut o liniște mormântală. Doar masa a scârțâit când Toussaint a sărit jos. Apoi Elcho s-a urcat pe un scaun și a dat citire decretului Convenției.

Noaptea a trecut fără incidente. Iar dimineața au fost împușcați optzeci și doi de coloniști.

„V”... P.P.F.
Saint-Marc

Cincisprezece coloniști au reușit să fugă. Cei opt inși care au atacat trăsura în care mă aflam au fost executați în fața clădirii Comunei orașului. Un curier special mi-a adus o scrisoare din San Domingo. Prietenul meu Montbéliard, comisar în Nantes, îmi scrie că la Paris situația e foarte tulbure. „Compania Indiilor” a încetat să mai existe. După lichidare, din cauza învârtelilor murdare ale lui Fabre d’Églantine, statul a primit cu cinci milioane livre mai puțin decât i se cuvenea. Fabre d’Églantine a fost osândit de Robespierre și executat. Iar Robespierre a fost decapitat după evenimentele de la 9 thermidor. Coffinhal s-a purtat ca un adevărat trădător. L-a eliberat pe prietenul său Hanriot[1], apoi a trecut cu un batalion al secțiilor pariziene prin fața închisorii Conciergerie unde zăcea Robespierre, fără să miște un deget pentru eliberarea Incoruptibilului. Acest tineret „thermidorian” este într-adevăr groaznic! Îi spun așa, pentru că *Franța își va aminti pururea cu groază de ziua a noua a lui thermidor.* Abia acum îmi dau seama prin ce suferințe a trecut Mauclair, om cu suflet atât de nobil. Cine sunt cei rămași? Niște ticăloși care și-au dat la curățat vechile lor

[1] *Hanriot, François* (1761-1794), comandantul forțelor armate din Paris, ghilotinat o dată cu Robespierre. (N. ed.)

carnete iacobine, niște nemernici răsuflați pentru care revoluția a devenit un fapt de domeniul trecutului, despre care nici să li se amintească nu le place. Oamenii ăștia ar încuviința orice, numai să li se dea „pensia de vechi iacobin". Sau poate mă înșel?

Montbéliard îi descrie în continuare pe thermidorienii din Nantes. Neisprăvitul acela de Carrier, găsit pe vremuri pe stradă de modista Madeleine, o negustorească bogată și cam trecută, a devenit mai târziu bărbatul ei. Pistruiat, cu ochii bulbucați, cu părul roșu, spânatec, semănând cu o pisică roșcată, invidios și plin de venin, pozează acum în adversar al teroarei. Nu e mult însă de când acest Carrier-Auvergniac era căpetenia unui grup de vreo patruzeci de inși care se intitulau „Compania lui Marat" și erau plătiți din vistieria municipiului alimentată de amenzi. Carrier dădea fiecăruia *cincisprezece livre pe zi*, în timp ce muncitorii din Nantes primeau numai *cincisprezece sous*. Când i se reproșa această soldă imensă, răspundea scurt: „Compania lui Marat" are de îndeplinit o misiune de importanță națională. Doi comandanți din această „Companie", Fouquet și Lamberty, s-au apucat de potlogării. Lamberty era șeful aprovizionării. Luând mită și îndeletnicindu-se cu șantajul, acești doi au strâns vreo șase sute de mii de livre. Carrier a pus mâna pe toți banii, apoi și-a împușcat prietenii fără nicio judecată, chipurile pentru „a da satisfacție" populației jefuite.

La Nantes au fost aduși toți prizonierii din Vandée și contrarevoluționarii bretoni. În groaznicele închisori din acest oraș a izbucnit la un moment dat o epidemie de tifos și holeră. Ca să ferească populația de molimă, Carrier a născocit o metodă rapidă pentru golirea închisorilor. I-a încărcat pe toți arestații în niște șlepuri, iar șlepurile le-a dus până în mijlocul Loirei și le-a scufundat. Ceva mai târziu, la 29 frimaire, a ordonat, fără să se consulte cu nimeni, executarea unei bande de douăzeci și patru de tâlhari. Patru din aceștia nu împliniseră nici paisprezece ani, iar dintre femeile împușcate șase erau pe punctul de a deveni mame, sau mame care își alăptau pruncii. Și acest om, îmi scrie Montbéliard, s-a găsit

să ponegrească memoria lui Robespierre!

*

(Lipsește mult din manuscris)

„S.d.S a S 1...”

În anul care a trecut, geniul organizatoric al lui Toussaint a repurtat succese mărețe. Pretutindeni i-am cedat de bună voie întâietatea. Aici, Convenția se mai bucură încă de autoritate. La Paris situația dăinuie încurcată. Nimeni n-o să se gândească să mă recheme. Ultimul ordin l-am primit acum opt luni. Fără îndoială că au uitat de mine, de Polverel și de Elcho. Teroarea pe care o aplicăm pe această insulă mi-a adus mulți dușmani, dar știindu-mă prieten cu negrii, nu mai îndrăznesc să mă atace. Nicicând nu s-a lucrat cu atâta râvnă în factorii și întreprinderi. Iată ce poate să facă dintr-un om munca liberă, ce posibilități nelimitate ascund comunele agricole libere!

Am în fața mea o adresă prin care se ordonă *să fie ținuți sub supraveghere toți agenții puterilor străine. Iscălit: general Bonaparte, comandantul orașului Paris.* Nu înțeleg pentru ce mi-au trimis și mie copia acestui ordin. Scrisoarea lui Megnar, care o însoțește, nu explică mare lucru. Iat-o:

„Ieri, Bonaparte și Le Doulcet au cercetat vasta corespondență purtată cu generalii comandanți. S-a constatat lipsa unor documente de o importanță esențială, și anume a *«instrucțiunilor Comitetului salvării publice referitoare la baza principială și la politica armatei franceze aflate, în timp de război, pe teritoriul unei alte țări».* Generalul Bonaparte și Le Doulcet au făcut personal percheziții la sediul Convenției. Documentul cu pricina a fost găsit în sertarul unui birou dintr-o anticameră. Cheia o păstra un tânăr copist. L-au împușcat. S-a stabilit că puterile străine au la Paris numeroși agenți care cumpără copiile tuturor documentelor Comitetului salvării publice.”

Groaznice vești!

„Zy” 178-2 p.

Polverel nu s-a întors încă de la Okaya. Toussaint mi-a citit un articol de Biassou tipărit la Paris într-o broșură separată. Mi s-a părut foarte interesant; se intitulează „Lichidarea relațiilor sclavagiste între oameni”. Makaja, Pierrot și Elcho termină în curând inspecția prin regiune. Peste o săptămână tribunalul se va pronunța în privința expulzării în Cuba a ultimilor bogătași. S-a încheiat o convenție în această privință. Rigaud mai rezistă în sud dar se pare că va pleca și el. În orice caz, nu mai este primejdios...

*

(Lacună mare în manuscris)

S-au împlinit șase luni de când sunt comisar al Directoratului. Întrucât am obosit să bat mereu drumurile și îmi dau seama că prezența mea pe insulă este cu totul inutilă, am cerut Directoratului să-l numească pe Toussaint guvernator al insulei Haiti. Comunele mi-au prezentat o mie șapte sute de petiții în acest sens. Toussaint este adevăratul conducător al negrilor și chiar populația albă, cea care a acceptat situația, ține la el ca la un prieten.

Printre hârtiile lui Santhonax există o foaie albastră cu câteva însemnări făcute de aceeași mână:

La 5 frimaire Toussaint Louverture a semnat o proclamație tipărită apoi la San Domingo, multiplicată și trimisă în toate colțurile Haiti-ului. Iată-i textul:

„Din prima zi a revoluției am făcut tot ce mi-a stat în putință pentru a reda Patriei mele fericirea unei vieți libere, pentru ca toți concetățenii mei să se bucure de drepturile de om și de cetățean. Fiind nevoit să pornesc război împotriva dușmanilor dinăuntru și din afară ai Republicii Franceze, am pășit cu inima neînfricată, urând cruzimea, într-o perioadă de bătălii sângeroase care au durat ani de zile. Ostașul negru a dovedit că are simțul onoarei. Noi toți, concetățeni, nu ne-am

abătut niciodată de la ceea ce este drept, chiar atunci când aveam de-a face cu un dușman hain și lacom care călca în picioare, sub ochii noștri chiar, legile firești ale frăției și justiției. Și dacă am fost nevoit să folosesc arme în lupte și bătălii, pentru a obține biruința, e tot atât de adevărat că m-am străduit să fac mai puțin cumplite ororile războiului, să cruț pe cât se putea vieți omenești.

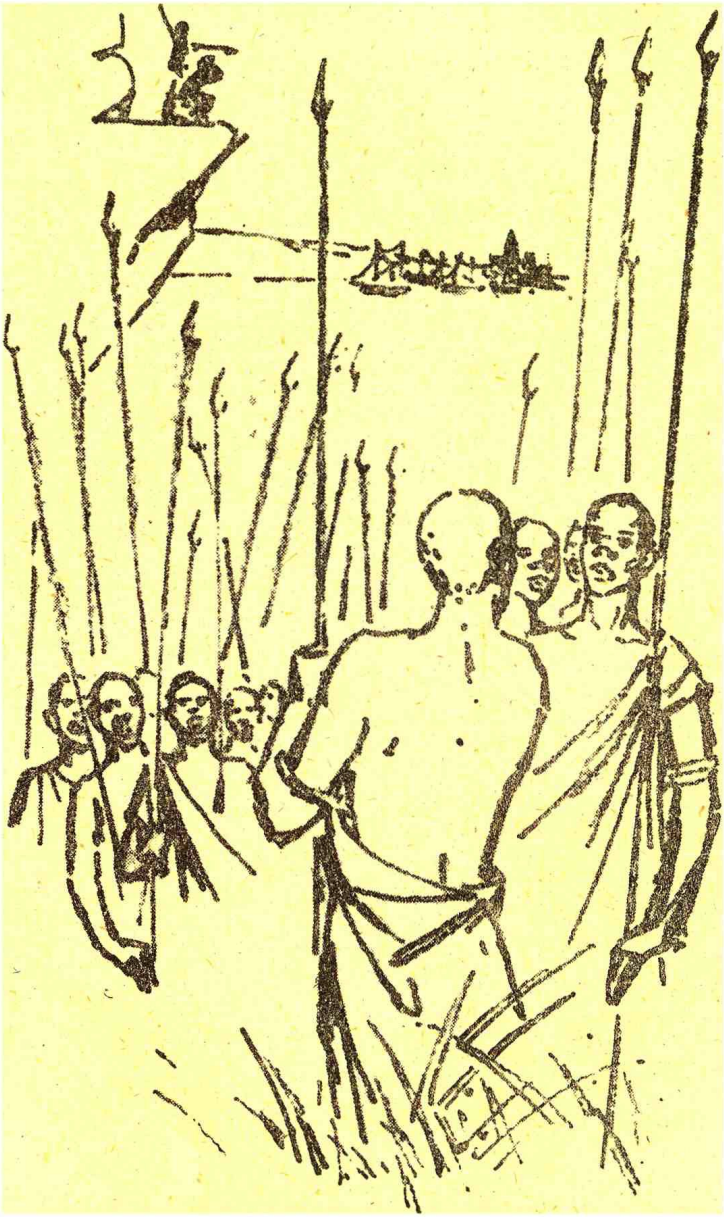

Generali și ofițeri! Frații mei de arme! Țin să vă amintesc că gradele și titlurile voastre militare nu sunt decât răsplata pentru simțul onoarei de care ați dat dovadă, pentru vitejia voastră împinsă până la jertfa de sine, pentru conduita voastră fără prihană; că nu numai faptele și spusele, dar până și gândurile voastre cele mai intime, nemărturisite nimănui, trebuie să fie cu atât mai nobile, mai frumoase, cu cât ocupați, prin grad, un loc mai de vază printre ceilalți cetățeni; că pildele rele, ademenitoare, date de oameni suspuși, cum sunteți voi, devin mult mai primejdioase decât dezmățul unui oarecare locuitor din orașele de pe litoral sau din satele risipite prin văi și munți; că gradele militare și demnitățile pe care le dețineți v-au fost date nu ca să dobândiți avantaje sau să vă satisfaceți orgoliul, ci numai ca să slujiți binele tuturor; că aveți datoria de a traduce în fapt toate proiectele guvernului fără a vă gândi la voi; că trebuie să fiți nepărtinitori și drepți în toate hotărârile voastre, având ca țel o viață bine rânduită și fericită pentru toți, precum și stârpirea tuturor relelor care nu lasă să înflorească în țară munca harnică și rodnică.

Pururea m-am străduit, prin vorbe dictate de judecata clară și de inima fierbinte, să sădesc în rândurile ostașilor noștri disciplina și să mențin rânduiala lăuntrică fără de care nu poate exista o armată. Misiunea armatei noastre este să apere libertatea cetățenească, securitatea Republicii. Niciun om din armata noastră să nu uite de această misiune măreață. Ofițerii trebuie să dea soldaților pilde de conduită ostășească, și nu numai în vorbe, dar și în faptă. Orice comandant trebuie să fie însuflețit de nobile elanuri, să aibă grijă ca unitatea lui să fie disciplinată, bine echipată și să se îndeletnicească numai cu treburi militărești sau civile raționale, cu folos. Ca șef, comandantul nu trebuie să uite că abaterea săvârșită de un simplu soldat nu e numai o rușine pentru superiorul său, ci înseamnă în același timp și abaterea acestuia. Cu atât mai mult trebuie să înțeleagă aceasta comandanții de batalioane și de brigăzi. Pentru ei armata trebuie să fie ca o familie și soldații între ei trebuie să se

simtă ca în propriul lor cămin.

De multe ori am vorbit despre asta cu generalul Moïse în cei zece ani cât am fost prieteni. Îi expuneam aceste păreri cu mult înainte de a se fi înfăptuit eliberarea negrilor, pe când citeam împreună cărțile marelui Raynal, care a prezis profetic că în coloniile asuprite se va naște o lume nouă. Iar mult mai târziu, când am început să formăm în taină armata, de câte ori nu i-am repetat generalului Moïse principiile de organizare a trupelor. Îi vorbeam de față cu alți camarazi ai noștri, ai amândurora, care astăzi sunt generali. De asemenea, toată corespondența mea cu generalul Moïse este străbătută de aceste învățăminte, de aceste sentimente. Dar el, în loc să-și plece urechea la glasul rațiunii și al inimii, în loc să îndeplinească ordinele prin care se urmărea binele întregii țări, s-a lăsat ademenit de chemarea celor mai josnice vicii și s-a prăbușit, devenind un sclav nevolnic al patimilor. Aduceți-vă mereu aminte de executarea generalului Moïse și strigați în gura mare, ca să se știe, că pe toți acei ce vor aluneca pe această cale îi așteaptă aceeași soartă. Lecția a fost dureroasă, camarazi și frați! Greșelile generalului Moïse, pe lângă faptul că au însemnat pentru mine o cumplită suferință, o adevărată pedeapsă, m-au făcut să renunț a mai cere guvernului francez să confirme noile avansări la gradul de general. Numai Dessalines, care a adus atâtea servicii țării noastre, își va păstra gradul de general de divizie. Avansările la celelalte grade mai mici nu se suspendă.

Cetățeni ai Țării Libere! Într-una din proclamațiile mele, date publicității în timpul Războiului Sudului, am arătat cum trebuie educată noua generație. Am descris amănunțit îndatoririle părinților față de copiii lor. Căci nu se va supune nici legilor obștești acela care nesocotește legea cea mai sfântă și mai gingașă a naturii – *legea maternității, a dragostei părintești*.

Constat însă că părinții continuă să neglijeze educația copiilor, mai ales cei din orașe; nu-și dau osteneala ca vlăstarele lor să dobândească de mici cunoștințele necesare, nu-i învață să iubească munca. Și nu numai că își lasă copiii în

întuneric și trândăvie, dar ei înșiși părăsesc deseori plantațiile și nu vor să mai lucreze pământul – munca pe care noi o socotim cea mai de cinste, cea mai importantă și folositoare dintre toate. Când au un copil, în loc să aibă grijă în primul rând de hrana și educația lui, acești oameni îl înzorzonează cu cercei și cu tot felul de giuvaericale care ascund – am văzut cu ochii mei – zdrențe, murdărie și goliciune. În unele orașe și sate, mulți copii, fete și băieți care au împlinit doisprezece ani, nu știu încă să scrie, nici să citească. Ce vor deveni când vor fi mari? Oameni fără convingeri, fără școală și fără nicio meserie, leneși, în schimb ahtiați după lux și petreceri. Îi așteaptă un drum plin de primejdii, o viață groaznică, pentru că impresiile din copilărie hotărăsc purtarea adolescentului. Vor avea parte de o ursită rea (*une mauvaise part* – fr.) în viață. Cetățeni buni nu se vor alege din ei. Vor ajunge hoți, vagabonzi. Iar fetele vor păși pe drumul pierzaniei, vânzând tot ce are omul mai de preț: sănătatea sufletului și vigoarea trupului. Părinți, tați și mame care aveți asemenea copii! Gândiți-vă că împotriva voastră se va întoarce în primul rând răzvrătirea oarbă a copiilor deveniți tâlhari și asasini. Ce atitudine trebuie să aibă în această privință guvernul popular al Republicii Negrilor și Francezilor? Cum trebuie să privească armata această problemă? Vegheați asupra acestor părinți și acestor copii în numele legalității și libertății!

Salut și Frăție!

(Semnat): *Toussaint Louverture*.”

CONTINUAREA JURNALULUI LUI SANTHONAX

Câteodată mi se pare că în inima acestui fanatic arde, nestins, focul iubirii de oameni. Un foc care aprinde văpăi pe fața lui neagră, uscată, scânteiază în ochii lui de un albastru închis. Nu l-am văzut să se fi arătat vreodată slab sau meschin. Nu șovăia nici când dădea ordine necruțătoare, nici când rostea sentințe, dar nu se opunea revizuirii, oricât de lungi, a acestora. Iar acum am iscălit amândoi o decizie prin care se desființează pedeapsa cu moartea pe insulă.

Niciodată amorul propriu nu-l izolează pe Toussaint de negri, de mulatri, de întreaga populație a insulei. Modul său de viață îl caracterizează simplitatea republicană. I se întâmplă să uite de sine, niciodată însă nu uită de oameni. *Diplomat excelent în tot ce privește insula, devine naiv și încrezător când este în joc persoana lui.* E semnificativ că mai toți negrii îi spun „tată”. Nu în armată, nici mai ales pe front, unde domnește o disciplină ideală. În toate celelalte cazuri, însă, oamenii îi spun „tată”, îl tutuiesc și glumesc cu el, așa cum glumești cu un vechi camarad.

Ne mutăm la San Domingo. Suntem în august. Pe drum îl citim amândoi, Toussaint și cu mine, pe abatele Raynal. Toussaint și-a scos din cufăr cărțile preferate și niște scrisori vechi. Iată una pe care a primit-o de la Raynal:

„La 13 ianuarie 1494, Columb, debarcat pe insula Hispaniola, căreia i se spune acum Haiti, a încercat să organizeze pentru prima oară în lume comerțul cu sclavi din neamul caraibilor. Benzoni a auzit cu urechile lui cum caraibii localnici spuneau, arătând niște obiecte din aur: «Oare lucrușoarele acestea să fie mai bune decât zeii noștri? De ce și-or fi făcut creștinii idoli din aur?»“

După ce a recitit scrisoarea, Toussaint a spus:

— Mă tem să nu înceapă și Franța cea nouă să se închine aurului... Și apoi, în altă ordine de idei: știi, nu-mi plac deloc târgușoarele spaniole de pe insulă – sunt adevărate focare de spionaj. Preoții lor seamănă vrajbă, caută să provoace tulburări.

Toussaint lasă în pace religia, dar mă tem că religia n-o să-l lase în pace pe el... De la statul său major mi s-a adus o scrisoare ciudată, redactată într-o franțuzească plină de greșeli, care trădează un spaniol. Nu este semnată. Iat-o:

„Generalul Bonaparte, comandantul orașului Paris, a scris într-o scrisoare cunoscută întregii capitale: «Nu am ce reproșa lui Robespierre, dar chiar de mi-ar fi fost tată, l-aș fi ucis cu mâna mea dacă aș fi știut că urmărește să devină un despot;

or, Robespierre tocmai asta urmărea». De aceea, atragem atenția domnului Toussaint asupra tendințelor similare ale lui Santhonax – omul lui Robespierre.”

Îmi tremură mâna și mi-e greu să scriu. Autorul anonim îi cere lui Toussaint să mă osândească la moarte. Toussaint mi-a trimis scrisoarea fără niciun comentariu.

Nu l-am găsit acasă pe Toussaint. Se întoarce abia spre seară. A plecat în munți însoțit de nouă călăreți.

(11-13)

Am avut o explicație cu Toussaint. Bătrânul era foarte emoționat, dar căuta să se stăpânească. Mi-a spus deschis:

— Expediția a reușit. Generalul Dessalines, coloneii Clairvaux și Maccayle au adunat toate informațiile de care aveam mare nevoie amândoi, dumneata și cu mine. Vezi pachetul ăsta? Era să fie strecurat pe corabia spaniolă „Barcelona”, ancorată în radă la San Domingo. E o scrisoare voluminoasă adresată cetățenei Joséphine Tascher de la Pagerie. O creolă născută în insula Martinica. Locuiește la Paris. Are o avere colosală. Bunicul ei a fost negru, mama – spaniolă, iar tatăl – francez; e amanta lui Barras, unul din membrii Directoratului.

Am deschis pachetul. Misiva, foarte lungă, era semnată Roch. Atât. Parcă am mai auzit acest nume. Roch cerea stăruitor să se aducă la cunoștința comandantului orașului Paris și a membrilor Directoratului (nu înțeleg de ce îl pomenește mai întâi pe comandantul orașului Paris?!) că robespierristul Santhonax și ajutorii săi Polverel și Elcho nu numai că n-au fost executați, nu numai că n-au fost trimiși la galere, dar mai cârmuiesc coloniile și sunt de o cruzime nemaiauzită. Iată textul scrisorii:

„O maimuță neagră pe nume Toussaint, de pe moșia contelui Noé, fost și rândaș la senior Breda și mare cunoscător de cai, a devenit acum cârmuitorul întregii insule, asigurându-și complicitatea nemernicului Santhonax.

...Poți face foarte mult, draga mea. Moșiile dumitale din Martinica au fost arse, sclavii au fugit: acum sunt oameni «liberi». Așa cum ai făcut întotdeauna când te aflai la strâmtoare, du-ți batistuța la ochii înlăcrămați și imploră-i pe Barras și pe generalul Bonaparte, eroul din Egipt întors la Paris, învingătorul de la Lodi, Arcole, Milano, Marengo – imploră-i, în numele tuturor sfinților câți au mai rămas în Franța, să îndrepte cât mai repede situația din colonii, până nu va ajunge de neîndreptat. Îngenunchează în fața lui Bonaparte, acest comandant atotputernic al armatelor franceze, eroul de la Toulon. Copiii francezi mor pentru că nu au destul zahăr, comerțul colonial piere din cauza cruzimii lui Toussaint Louverture. Robul nu poate deveni liber, așa scrie în evanghelie. Ai simțit și dumneata cât este de dulce tirania robilor pe când zăceai la închisoare, împreună cu Teresa Cabarrus, prietena dumitale, așteptând moartea. De n-ar fi strălucit la 9 thermidor în Convenție pumnalul eroului Tallien, amândouă ați fi fost decapitate. O, femei ale Franței, cele mai bune fiice ale patriei, răzvrătiți-vă împotriva umbrei negre, sinistre, a lui Robespierre! Îți trimit poza lui ca să nu ai liniște. (Într-adevăr, în plic se afla portretul lui Robespierre, în profil, gravat la Paris. Privea cu un zâmbet satanic inima omenească pe care o ținea, strivită, în mâna dreaptă și din care curgea șiroaie sângele, într-o cupă de aur apropiată de buzele lui Robespierre.) Gândește-te că ceea ce este înfățișat aici se petrece cu adevărat la San Domingo: sângele curge valuri, oamenii bogați au devenit cerșetori, negrii, plătiți până de curând cu o mie de franci bucata, s-au transformat din sclavi scumpi în niște pârliți de cetățeni. Cum s-a putut întâmpla una ca asta?

Acum o lună am expus toate acestea într-o dare de seamă pe care am trimis-o lui Barras cu un om de încredere. E momentul, cred, s-o reamintesc. Te rog să faci dumneata asta. Îmi depun smerit ruga la picioarele dumitale.

Un om liber, care ar dori să-ți fie din nou sclav.

P.S. Îți mai aduci aminte de plimbarea noastră la Auteuil?”

Totul e clar: mulatrul pe care l-am văzut pe vas era în adevăr Roch Marcandier. De ce nu l-am arestat atunci? Citisem doar ordinul de arestare semnat de Robespierre, precum și anunțul Convenției în care se spunea că numele său figurează pe lista celor sortiți ghilotinei. Oare acest Roch Marcandier îmi va apărea mereu în cale, ca un păianjen ce-și întinde mrejele? Eram să-i împărtășesc lui Toussaint aceste gânduri, când tocmai au intrat în cameră opt ofițeri din statul său major. Dessalines și Clairvaux m-au privit într-un fel foarte ciudat.

N-am închis ochii toată noaptea. Obosesc ușor. Se apropie sezonul frigurilor.

A sosit corabia „Alerte”. Peste două ore mi-au adus corespondența. Toussaint Louverture a fost confirmat guvernator la San Domingo, iar eu rămân aici în calitate de comisar al Directoratului. Oare Directoratul are nevoie de un proconsul? Voi susține că prezența mea este inutilă. Am primit o scrisoare de acasă: mi-a murit băiatul. Bietul François, ce copilărie tristă a avut și ce moarte prematură...

*

(Lipsește o parte din manuscris)

O SCRISOARE A LUI SANTHONAX

„Dragă Françoise, ieri, la 20 august 1797... (iartă-mă că folosesc calendarul vechi, dar venind aici ca membru al Convenției, mi s-a atras atenția să respect obiceiurile pământului, așa că până la urmă m-am dezobișnuit de calendarul cel nou). Nu fi tristă, scumpă prietenă, în curând ne vom revedea. Crucișătorul, velier atât de rapid va sosi cu o lună înaintea mea și-ți va aduce această scrisoare. Șterge-ți ochii, nu mai plânge. În curând vom fi împreună.

Iartă-mă, m-am abătut de la subiect. Așadar ieri, la 20 august, Toussaint Louverture a venit la mine însoțit de paisprezece ofițeri superiori din statul său major și de viceguvernatorul Christophe. Mi-au adus în dar o mulțime de giuvaericale de aur, zece briliante bleu-blanc și un lingou de

argint, mare cât un cap de copil. Mi-au mulțumit călduros pentru că am executat cu credință ordinul Convenției – «cu nestrămutată credință în adevărul cauzei noastre», după cum s-au exprimat ei. Apoi au început să mă roage, care mai de care, să plec în Franța ca să salvez colonia de o nouă primejdie care o amenință.

Toussaint mi-a înmânat acest document:

«Toussaint Louverture, Comandant suprem.

Cetățeanului Santhonax, Reprezentant al poporului și Comisar al Franței.

3 fructidor, anul VI.

E mult de când nu avem știri și n-am primit vreun răspuns din partea Guvernului francez. Această tăcere îi îngrijorează pe adevărații prieteni ai Republicii și ai drepturilor noastre. Iar dușmanii ordinii, dușmanii libertății, dușmanii Republicii caută să profite de această situație. Suntem informați că numeroși agenți secreți răspândesc zvonuri care au un singur scop: răzvrătirea coloniilor.

În aceste împrejurări se impune ca un om care știe exact cum s-au petrecut lucrurile aici, care a fost martorul tuturor schimbărilor survenite în San Domingo, schimbări care ne-au adus liniște și izbăvire, să plece la Paris și să-i informeze pe membrii Directoratului executiv asupra adevăratei situații de pe insula noastră.

Ați fost ales de noi deputat în Corpurile legiuitoare, ales de locuitorii Țării noastre, dar ați considerat de datoria dumneavoastră ca, în răstimpul cumplitelor evenimente ale războiului nostru civil, să mai zăboviți câtva timp printre noi și ați fost un reprezentant al Convenției drag nouă tuturor. Prezența dumneavoastră a fost necesară cât timp sugrumătorii libertății nu-și încetaseră încă nelegiuirile. Acum, însă, când ordinea republicană a fost stabilită, când liniștea domnește în satele și orașele noastre și locuitorii se îndeletnicesc cu munca pașnică, victoriile noastre, precum și slăbiciunea dușmanului din afară vă îngăduie să acceptați această misiune în calitate de Ales al poporului.

Așadar, duceți-vă în Franța și povestiți tot ce ați văzut aici. Să se bucure și Patria noastră franceză de minunile petrecute sub ochii dumneavoastră, minuni la a căror înfăptuire ați dat o mână de ajutor. Veți fi apărătorul vieții fericite care a prins să se înfiripe pe aceste meleaguri. Primiți salutul nostru. Cu toată considerația

(Semnat): *Toussaint Louverture*.»

Aș fi putut să refuz? Aș fi avut oare dreptul să nu le îndeplinesc rugămintea? Stăruiau toți, mi se încredința o misiune de onoare care însă, e drept, mă umilea. Dar altă ieșire nu am. Trebuie să plec. Nu știu ce mă așteaptă în Franța, dar mă simt groaznic de deprimat. Am impresia că am ajuns la capătul vieții. În ultimul an am muncit cu atâta încordare în această colonie, încât fiecare ceas îmi pare acum un veac. Nu mă recunosc. Nu-i recunosc nici pe cei din jurul meu. Îmi reproșez mereu că uneori, atunci când munca nu-mi îngăduia nicio clipă de răgaz, mi se părea că viața stă pe loc, în timp ce ea se scurgea năvalnic, cu o uimitoare repeziciune. Și iată că ziua despre care credeam că va dura la nesfârșit a trecut și a început să amurgească. Sunt frânt de oboseală. Dar îl cunosc pe Toussaint: când te roagă, de fapt îți ordonă. Așadar, peste două săptămâni, plec.

Seara, Toussaint a venit din nou. I-a adus pe Isaac și Placide, doi fii ai lui care vorbesc o franțuzească impecabilă. M-a rugat să-i duc la Paris și să-i înscriu la școala politehnică «Euler». I-am promis că-i voi îndeplini dorința. Așadar, pe curând. Transmite salutări lui Marionne și lui moș Latouche. Ultima dată când mi-a scris, cu greu i-am descifrat slovele. Mă tem că zilele îi sunt numărate. Te sărut.

Al tău *Henri*.”

(Alte documente de la Santhonax nu mai sunt.)

Goeleta „Minerva” era gata de drum. Toussaint Louverture venise să-l conducă pe Santhonax la plecare. Sosise cel dintâi și îi aștepta pe ceilalți pe dig. Iată-i în sfârșit, într-o trăsură, pe Polverel și Elcho. În urma trăsurii venea călare Santhonax,

singur, fără însoțitori, ca de obicei. Lângă pasarelă se înghesuia mulțimea, o mare de capete. Cânta muzica militară; doisprezece toboșari băteau tobele. Bagajele, destul de puține, ale copiilor lui Toussaint și ale comisarilor Convenției fuseseră aduse pe bord încă din ajun. Santhonax a descălecat la douăzeci de pași de Toussaint. Deodată s-a auzit un galop turbat. Un cal a răzbit prin mulțime și mulatrul pe care-l purta în șa a tras în Santhonax din imediata apropiere. Cu al doilea glonte și-a deschis drum și a dispărut după colț. Când s-au repezit să-l prindă, n-au găsit acolo decât calul înșeuat. Plecarea a fost amânată.

Zadarnic au răscolit toată insula. Pe asasin parcă-l înghițise pământul. Funeraliile lui Santhonax au fost impresionante. L-au adus pe o insulă mică din fața orașului Cap, unde el obișnuia să-și petreacă clipele libere. O dată chiar îi spusese în glumă lui Toussaint: „E o insuliță atât de frumoasă, încât aș dori să-mi fie în ea locul de veci”.

Misiunea a fost preluată de Polverel și Elcho. Acești doi comisari, însoțiți de Delneche, secretarul lui Santhonax, de Isaac și Placide, copiii lui Toussaint, proaspătul guvernator, s-au îmbarcat pentru Franța. Toussaint își trimitea copiii la Paris ca o mărturie a intențiilor sale pașnice, ca semn de înaltă încredere în Franța nouă.

Capitolul XI

CONSULUL ALB

O, francezi ai epocii noi! Ați făgăduit mai mult decât sunteți în stare să îndepliniți. Nimicindu-mă, doborâți doar numele solitarului „Arbore al libertății negrilor”. *L-am plantat pe vremuri la San Domingo, chiar în fața locului unde era odată mormântul lui Columb. Ați uitat că acest soi de arbore prinde mii de rădăcini ce nu pot fi stârpite și din care răsar, fie și după veacuri, milioane de noi lăstare ale libertății omenești.*

Toussaint Louverture

Primul consul dădea audiențe. În seara acelei zile urma să aibă loc la Paris o iluminație. Pe panouri, ghirlande și rozete se lăfăiau două litere cu care parizianul nu era încă deprins: „N” și „B” – Napoleon Bonaparte. Ziua nașterii Primului consul fusese înscrisă printre sărbătorile Republicii franceze, deopotrivă cu sărbătoarea din iulie – luarea Bastiliei și cea din august – detronarea regelui.

În ziua aceea, Primul consul îl primise pe domnul Chateaubriand venit să-i ofere cartea „Geniul creștinismului”, iar noaptea, un cardinal sosise în mare taină la Paris, aducând textul concordatului dintre Bonaparte și papa de la Roma. O dată cu încheierea concordatului, dangătul nostalgic al clopotelor de la Notre-Dame anunța triumful religiei catolice în Parisul iacobinilor. Prin fața ușii cabinetului nou-nouț din Tuileries, mobilat cu un lux princiar, se plimbau, lunecând fără zgomot pe parchet, două doamne. Apropiindu-se de ulcioarele cu flori, tăiară cu foarfeci aurite doi trandafiri mici, galbeni, pe care și-i prinseră una alteia, cu gesturi cochete, de cordon, admirându-se apoi reciproc, aranjându-și cutele rochiilor albe, croite cu talia sus, și mânecile scurte, deasupra cotului. Una din aceste femei zâmbea tot timpul plină de voie bună, încercând s-o liniștească pe cealaltă, o tânără îmbrăcată cu o modestie voită, care părea de neconsolat.

— Cine e la el? întrebă aceasta din urmă.

— Mi se pare că a intrat Kolâcev, ambasadorul țarului Rusiei.

Doamna cea voioasă era creola Joséphine Tascher de la Pagerie, devenită soția Primului consul. Cealaltă, o frumusețe celebră – spaniola Teresa Cabarrus, în vârstă de douăzeci și opt de ani – era fiica unui bogat bancher din Madrid, fost ministru de finanțe al Spaniei. Reușise să intre în palat numai datorită bunei și iubitei ei prietene Joséphine. Aceasta, rudă cu trei dintre cei mai bogați stăpâni de sclavi din Martinica, fusese, ca tânără văduvă a vicontelui de Beauharnais, metresa lui Barras, cel mai mare ticălos din Franța acelei vremi, și devenise apoi soția legitimă a Primului consul. Barras figurase și în nesfârșitul pomelnic al amanților Teresei

Cabarrus. Pe cele două femei le înrudeau mângâierile aceloraşi bărbaţi. Joséphine era sigură că intervenţia ei va fi de folos Teresei. Aceasta, la rândul ei, ştia că Joséphine nu era geloasă, şi era convinsă că Primul consul nu obişnuia să-şi înfrâneze pornirile temperamentului său vulcanic, corsican.

Povestea Teresei era într-adevăr neobişnuită. Părinţii o trimiseseră la Paris să-şi facă drum la curte sau, mai precis, să intre în graţiile monarhului. Dar n-a apucat să devină favorita regelui Ludovic, ci s-a măritat cu marchizul Fontenay. În primii ani ai revoluţiei, salonul ei era celebru la Paris. Teresa sucise minţile tuturor bărbaţilor, începând cu La Rochefoucauld, fraţii Lameth, La Fayette, Mirabeau, şi terminând cu tineri avocaţi, ca bunăoară Camille Desmoulins. Aristocraţii deveneau tot mai rari la Paris şi Teresa Fontenay a început să se plictisească. Atunci a plecat împreună cu soţul ei în sudul Franţei şi s-a oprit la Bordeaux, unde a ştiut să nu-şi piardă timpul fără rost. Fontenay, după ce s-a văzut divorţat de Teresa, a avut destulă minte să plece în Antile, unde a devenit mare plantator de cafea. A hotărât să nu se mai întoarcă în Franţa, înţelegând că în această ţară mereu agitată este mai uşor să umpli un sac cu propria ta căpăţână însângerată decât cu galbeni. Viaţa Teresei la Bordeaux a fost un lanţ de aventuri scandaloase. Trecea din mână în mână. Un timp a fost chiar amanta propriului ei frate. Şi tocmai această femeie, prietena cea mai bună a Joséphinei, care îi datora educaţia ei amoroasă, avea să joace un rol politic, un rol destul de bizar.

Jean-Lambert Tallien fusese numit reprezentant al Convenţiei la Bordeaux. Sosise în acest oraş învestit cu împuterniciri depline din partea Convenţiei şi nu i-a trebuit mult ca să naufragieze în salonul doamnei Cabarrus! Aventurierul Tallien şi aventuriera Cabarrus s-au înţeles de minune: el ordona execuţii şi arestări, confiscări şi rechiziţii, ea era dispusă să-l îmbuneze. În scurt timp, Teresa şi-a câştigat o faimă de înger bun, bineînţeles pentru acei care aveau cu ce plăti. În acel an înspăimântător, când au murit de foame patru sute de mii de francezi nevoiaşi, Teresa dădea

ospețe rămase de pomină și se plimba alături de cetățeanul Tallien într-o caleașcă superbă, escortată de un pluton de cavalerie. Ședea dreaptă lângă comisarul învestit cu puteri depline, îmbrăcată într-o tunică albă care îi acoperea foarte puțin formele trupului, cu o bonetă frigiană de un roșu aprins care îi punea în valoare părul negru, iar în mâna dreaptă ținea o suliță. Cea stângă se odihnea pe umărul lui Tallien. Brutarii din Bordeaux coceau anume pentru mesele ei niște franzelușe, numite „pâinea deputaților”.

Acest cuplu sclipitor petrecea de minune. Dar iată că la urechile celor din Paris au început să ajungă zvonuri ciudate. Auzi, la Bordeaux se execută numai calici! Criminalii bogați nu pățesc nimic. Bordeaux a ajuns un focar de tâlhării și intrigi. Orașul e terorizat de bande de escroci bogați!... Tallien a cam intrat la griji când Robespierre i-a cerut să se prezinte imediat la el cu o dare de seamă asupra situației din regiune.

După plecarea lui Tallien, Teresa Cabarrus a ținut o conferință pentru populația feminină din Bordeaux: „Despre educația copiilor”. Apoi a înscenat o demonstrație republicană, trimițând Convenției o adresă în care propunea ca femeile franceze să lucreze la spitale și aziluri, ca infirmiere și îngrijitoare, iar fetele să fie obligate să urmeze cursuri de surori de caritate, „ca atunci când se vor mărita să nu se gândească numai la rochii și podoabe”.

Dar nici Tallien, nici Teresa n-au reușit să-l înșele pe Robespierre. Lingușirea rafinată nu i-a fost de niciun folos comisarului Convenției. Atunci Teresa a hotărât să se ducă ea însăși la Paris. Dar n-a apucat să ajungă în capitală: a fost arestată la Versailles și băgată în închisoarea La Force. Încă mai înainte, Tallien și Barras începuseră să comploteze împotriva lui Robespierre, împreună cu Coffinhal și Fouquier-Tinville; o șleahtă de indivizi care nu aveau nimic sfânt, care au trimis la ghilotină sute de nevinovați, care au executat fără niciun scrupul, fără milă, oameni de seamă ca Lavoisier, Chénier, tăbărâră acum asupra lui Robespierre și, la 9 thermidor, Tallien și Barras au luat ei cârma.

Burgheziei prădalnice parcă i s-a luat o greutate de pe

inimă după ghilotinarea lui Robespierre. A început luna ei de miere. Teresa Tallien a devenit vedeta Parisului. A reeditat în capitală deșănțatele ei aventuri din Bordeaux. Barras, membru în Directorat, a cumpărat-o de la Tallien, iar după un timp a trecut-o lui Ouvrard, un speculant foarte abil, care livra trupelor generalului Bonaparte cizme cu tălpi de carton și uniforme atât de strâmte, încât plesneau peste tot de îndată ce le îmbrăcau soldații.

Dar iată că polipatronimica Teresa a fost somată „să părăsească Parisul, fiindu-i interzis de asemenea să participe la vreo serbare consulară”. Nu mai era poftită nicăieri, de parcă ar fi fost proscrisă.

— Ultima invitație pe care am primit-o de la Bonaparte este aceea de a părăsi Parisul, se plângea către prietena ei. Ce vină am? Doar n-o fi vrând să renunțăm la tunicile despicate, să umblăm îmbrăcate ca niște călugărițe și să respectăm cu strictețe regulile vieții conjugale! Ascultă, Josephine, bărbatul tău vrea să transforme Franța într-o mănăstire!

— Da de unde! replică soția Primului consul. Soțul meu e bârfit pe nedrept. Adu-ți aminte cum vorbea lumea că Bonaparte va institui în Republică dictatura militară, iar în realitate, primul lucru pe care l-a făcut când a ajuns în fruntea țării a fost să-și scoată uniforma de general și să îmbrace fracul civil. S-a scris în toate ziarele despre asta. Uită-te la demnitarii consulari. Soțul meu le poruncește să se pudreze, să poarte peruci, ba le-a împărțit și ciorapi de mătase și pantofi – așa cum se obișnuia pe timpul regelui.

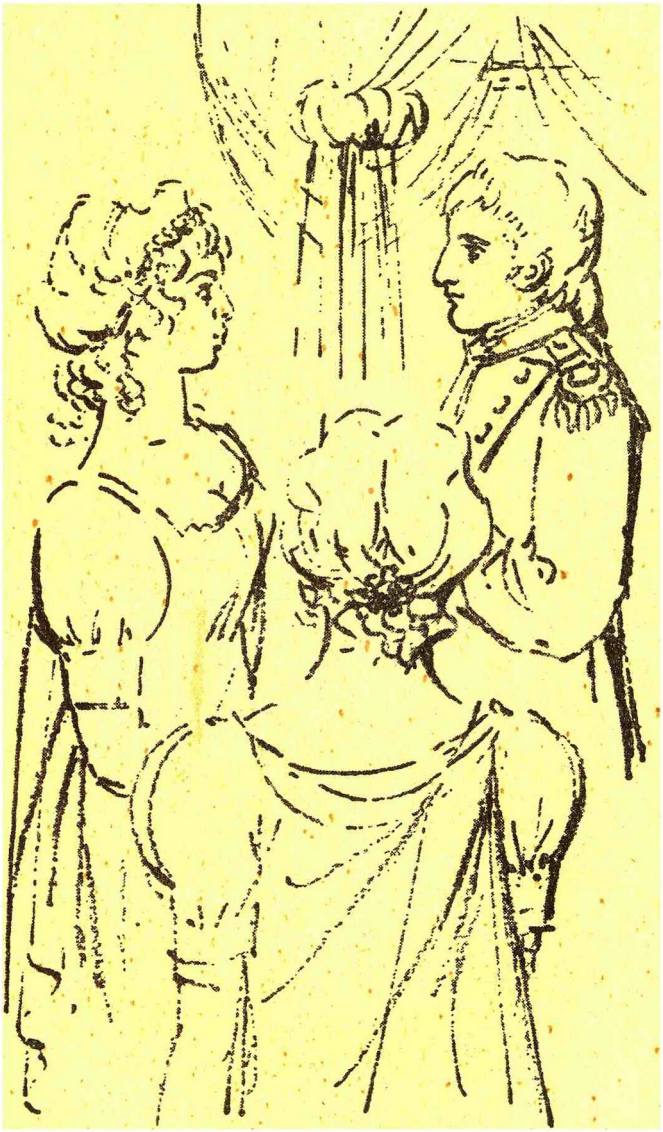

În clipa aceea, ușa de la cabinetul Primului consul se deschise, lăsând să treacă un bărbat îmbrăcat într-un costum liliachiu, cusut cu fir de argint și bătut în pietre scumpe. Fața

îi era ciupită de vărsat, iar dragonul sabiei îl ținea înfășurat strâns pe mână. Era Kolâcev, ambasadorul lui Pavel, împăratul Rusiei. O clipă mai târziu, Bourrienne, aghiotantul Primului consul, răspândind efluvii de parfum și lunecând grațios pe parchet, se apropie de cele două femei:

— *Madame*, domnul Prim-consul vă așteaptă.

— Închipuiește-ți, Joséphine, începu Napoleon, fără să dea vreo atenție Teresei care intrase în urma soției sale, țarul Rusiei, din dușman, mi-a devenit prieten. Îmi scrie că, de dragul păcii și al securității monarhilor europeni, trebuie să-mi iau titlul de rege, cu dreptul de a transmite coroana prin moștenire, „ca să stârpesc revoluția care a ridicat împotriva Franței toată Europa”.

Bonaparte râdea, dar în râsul lui suna triumful învingătorului, bucuria omului orgolios pe care-l îmbată puterea. Apoi, fără a aștepta ca Josephine să-i răspundă, se răsuci spre Teresa și-i spuse:

— Știu pentru ce ați venit, *madame*.

„Cum? se miră în sinea ei Teresa. O primire atât de rece, atât de aspră? A uitat tot, ofițerașul ăsta uscățiv, care a venit să bată la ușa lui Barras în ziua când s-a întors din Egipt! Doar Barras l-a numit comandantul Parisului! Iar conversația mea i-a împodobit prima cină pe care a luat-o în capitală. Tot eu i-am dat-o pe Joséphine, când a devenit văduva generalului Beauharnais. Și datorită mie, bancherii Collé, Massiac și Ouvrard i-au pus la dispoziție tânărului ofițer cinci sute de mii de franci aur. Și acum, poftim! un ton atât de distant...”

Bonaparte o măsură pe Teresa din cap până în picioare și urmă:

— Sunteți fermecătoare, *madame*, dar gândiți-vă și dumneavoastră: după cele mai modeste calcule, ați avut cel puțin paisprezece soți și ați semănat prin Franța o puzderie de copii părăsiți, care nu vor putea niciodată să-și identifice pe respectivii tați.

Teresa ar fi vrut să spună ceva, dar Bonaparte o opri cu un gest poruncitor.

— Oricare din noi ar fi fost fericit să fie complicele primei

dumneavoastră greșeli. A doua v-ar fi fost poate trecută cu vederea, după câteva reproșuri. Dumneavoastră însă persistați la infinit în aceeași greșeală. Sunt Prim-consul al Franței! Am datoria să întăresc familia și bună-cuviința, cel puțin în aparență. Nu pot face nimic pentru dumneavoastră, doamnă!

Îndată apoi, fără să mai arunce o privire celor două femei, Bonaparte puse mâna pe condei. Un tânăr presăra cu nisip auriu rândurile așternute de Primul consul. Scria două ordine: unul aproba arestarea Simonei Évrard, văduva lui Marat, celălalt stabilea o pensie de șase mii de livre Charlottei Robespierre, fosta amantă a Primului consul, care ponegrea la toate răscrucile Parisului amintirea fratelui ei executat. Joséphine ieși, Teresa se grăbi s-o urmeze. Intră Fouché[1], ministrul poliției. Dădu un raport asupra situației din capitală, apoi întrebă:

— Ce facem cu negrul acela din Haiti, colonelul Vincent?

— Arestați-l, aruncă Bonaparte, dar simulați că l-a răpit cineva în plină stradă. Procedați la fel și cu cei doi cadeți de la școala de război, Isaac și Placide Toussaint. Am citit idioatele propuneri ale consulului african. Generalul ăsta negru nu-i lipsit de inteligență, este chiar un „*ideolog*”. Un înțelept care și-a umplut capul cu scrierile lui Raynal. Dar o „Constituție a Republicii Haiti” cu Consulul negru în frunte e o violare a suveranității Franței, așa cum libertatea arapilor ăstora e o jignire adusă întregii Europe. Peste o oră avem o consfătuire. Îți atrag atenția că atât problemele care se vor discuta, cât și numele participanților trebuie să rămână absolut secrete. Uite ce mi-a adus colonelul negru Vincent: o scrisoare de la stăpânul său! „Primului consul al albilor de la Primul consul al negrilor”. Maimuțele alea s-au țicnit, zău așa!

Fouché se retrase cu o plecăciune servilă.

Peste o oră se întruni consiliul: Decrès, ministrul marinei și

[1] *Fouché, Joseph* (1759-1820), om politic francez; în anii 1799-1815, a fost, cu unele întreruperi, ministru al poliției, organizând o vastă rețea de spionaj politic. Carierist și venal, a slujit rând pe rând republica, pe Napoleon și pe Bourboni, trădându-i pe toți. (N. ed.)

coloniilor, Fouché, ministrul poliției, generalul Leclerc, care se număra printre intimii Primului consul și era căsătorit cu sora lui, Marie-Pauline Bonaparte. Mai erau de față și doi bancheri care îi prezentară lui Bonaparte un referat „Despre prăbușirea industriei zahărului, cauzată de încetarea livrărilor de melasă din colonii”.

— Noi am auzit, vorbiră bancherii, că în ultimii ani s-ar fi triplat producția de trestie de zahăr, dar asta nu se simte deloc pe piața europeană.

— Ba bine că nu, îi întrerupse cam brutal Bonaparte. Nu cumva credeți că sclavii eliberați se îndoapă singuri cu zahărul pe care-l produc? Eu sunt sigur că ei îl vând oricui, numai Franței nu. O să mai vorbim despre asta. Acum, țin să vă spun că sunteți buni scontatori, dar proști gospodari. Am să vă dau o carte.

Cu mișcări iuți, Bonaparte se îndreptă spre un dulap cu geamuri și scoase din rafturi o cărticică îmbrăcată în piele cafenie, tipărită în 1747.

— Citiți! Această metodă de obținere a zahărului din sfeclă albă, descoperită de Marggraff[1], este cunoscută de șaizeci de ani! Am dat dispoziție inginerului Achard[2] să organizeze pe scară largă producția de zahăr din sfeclă. Revine mai ieftin și scăpăm și de transportul pe corăbii. În toamna lui 1804 ne vom putea lipsi cu totul de zahărul de trestie. Iar acum, să trecem la o altă chestiune. Trebuie restabilită ordinea în colonii. Englezii erau cât p-aci să pună mâna pe zahăr, pe cafea, pe bumbac, pe mirodenii, pe toate mărfurile coloniale pe care Franța le furniza odată întregii Europe. Anglia a capturat navele noastre, a furnizat arme dușmanilor noștri, i-a înrobit pe marinarii francezi. Trebuie să recunosc meritul generalilor noștri negri: ei au eliberat insulele Antile de englezi. Le-a eliberat armata de negri condusă de Toussaint Louverture, general negru. Pentru aceasta, Franța îi este recunoscătoare. Aș dori să știu însă în ce măsură republica

[1] *Marggraff, Andreas Sigismund* (1709-1782), chimist german. (N. ed.)

[2] *Achard, François-Charles* (1753-1821), fizician și chimist german de origine franceză. (N, ed.)

franceză, care dorește să creeze un cap de pod pe continentul american, poate conta pe ajutorul bancherilor francezi. Dată fiind poziția insulară a coloniilor, vecinătatea imediată a Floridei și Luisianei[1] expune Antilele influenței permanente a Statelor Unite Nord-Americane.

Colle și Massiac răspunseră într-un glas:

— Suntem gata să punem la dispoziție sumele necesare.

Bonaparte dădu din cap și făcu semn celor doi reprezentanți ai marii finanțe pariziene că se pot retrage.

Se desfășură apoi partea secretă a consiliului. Nu erau prezenți decât reprezentanții armatei și poliției.

— Am aflat cine este acest consul negru, începu discuția Bonaparte. Un fost rândaș al colonistului Breda; e mason, prieten și admirator al abatelui Raynal. Întâmplarea, sau poate talentul militar, l-au ajutat să organizeze o armată. Generalul iacobin Levaux i-a încredințat misiunea de a înjgheba cete de negri care să respingă atacurile trupelor engleze debarcate. Toussaint i-a bătut pe englezi, i-a alungat și pe spanioli de pe insulă, a împărțit pământurile și i-a eliberat pe sclavi. Datorită unor însușiri cu totul de neînțeles, a reușit să pună de acord interesele greu de împăcat ale negrilor și mulatrilor. Într-un cuvânt, a pregătit Haiti pentru noi, și Franța ar face o prostie să nu profite de bunăstarea întronată pe bogata noastră insulă de către acest general negru. Cum trebuie să procedăm? Din stăpâni, negrii trebuie readuși la starea de supunere. Pretextul îl avem: Toussaint ne-a trimis spre ratificare constituția republicii Haiti. Franța a fost ofensată. Ordon începerea operațiilor militare. Vom declara prin intermediul ziarelor că în coloniile noastre nu există sclavie. Eu, Primul consul, voi adresa lui Toussaint Louverture un mesaj măgulitor. Iată care sunt obiectivele noastre: în primul rând, restabilirea deplină a vechiului regim al negrilor; în al doilea rând, înlăturarea cât mai prudentă, precedată de o temeinică studiere a situației, a tuturor șefilor negri. *Iar pentru Toussaint trebuie să țesem o adevărată*

[1] *Luisiana* – în secolul XVI-începutul secolului XIX, denumirea teritoriului bazinului Mississippi. (N. ed.)

pânză de păianjen, ca musca să cadă singură în cursă; comandanților de batalioane și coloneilor negri le vom promite avansări în grad și recompense, apoi, sub pretextul transferării în unitățile franceze de pe continentul european, îi vom îmbarca pe toți, în grupuri mici, pe corăbii și îi vom aduce în Franța. În același timp vom afirma în toate declarațiile noastre, în toate ordinele militare, că libertatea și fraternitatea își întind aripile ocrotitoare asupra tuturor cetățenilor, indiferent de culoare.

Apoi vorbi Decrès:

— Să lichidăm stăpânirea negrilor fără să aibă de suferit proprietarii din colonii – iată cum se pune problema, spuse el. E adevărat că generalul negru a făcut ordine, a organizat fermele și plantațiile comunale ale negrilor, a creat o armată și a repurtat victorii strălucite. Până la lichidare, i-am putea obliga pe fermierii negri să plătească censul și datoriile foștilor proprietari francezi, am putea asigura metropolei exclusivitatea comerțului cu coloniile. În acest scop aș ruga să fie sporite alocațiile, ca să putem construi treizeci de nave pentru apărarea coastei.

— Ministrul marinei se abate de la subiect ca de obicei, îl întrerupse Napoleon încruntat. Este vorba de salvarea coloniilor franceze, nu de sporirea alocațiilor pentru construirea navelor! Iar elogiile exagerate la adresa lui Toussaint m-ar putea determina să-l numesc în locul dumitale la ministerul coloniilor. Și acum, notați-vă ordinul meu: 1) coloniile să fie constrânse prin forța armelor să predea Franței pe toți negrii care au un grad mai mare de comandant de batalion; 2) să fie dizolvată armata negrilor, garantându-se de formă ostașilor ei libertatea cetățenească; 3) să fie restabiliți pe proprietățile lor coloniștii albi; 4) să fie restabilită integral sclavia și comerțul cu sclavi.

Bonaparte îi cuprinse pe toți într-o privire și continuă:

— Vreau să înțelegeți că nu putem proceda altfel. Și așa bugetul nostru e amenințat de deficit. I-am spus însă lui

Talleyrand[1] să comunice guvernului britanic că, luând hotărârea de a lichida guvernul din San Domingo, *am fost împins nu atât de considerente de ordin comercial și financiar, cât de necesitatea de a înnăbuși în față orice agitație, orice tulburări revoluționare, oriunde s-ar ivi ele.* Un lucru n-am aflat încă: ce cretin a dat voie „Moniteur”-ului să anunțe în numărul din 14 octombrie sosirea lui Vincent care ne-a adus plocon tâmpita de constituție a Consulului negru și să mai reproducă din ea unele articole susținând că eu nu le-aș fi aprobat. Auzi, unele articole! Vom folosi toată constituția în bloc ca pretext de război! Și acum, ministrul: să pregătească la Brest nave pentru îmbarcarea unui corp expediționar, să formeze o unitate de treizeci de mii de oameni și să-i asigure aprovizionarea cu arme și provizii. Comanda navelor să fie încredințată lui Bernadotte[2]. De executarea operației și de îndeplinirea tuturor instrucțiunilor noastre răspunde generalul Leclerc.

Leclerc tresări. Se credea la curent cu toate planurile și se gândise la colonelul Brunet pentru postul de comandant al expediției. Acest Brunet era un militar cu înfățișare îndrăzneață și ochii inexpresivi ai omului trecut prin ciur și dârmon, unul care se fălea că poate să citească în sufletul oricui. Leclerc îl socotea un ticălos desăvârșit și, prin urmare, omul cel mai indicat pentru această misiune primejdioasă și total incorectă.

Bonaparte se dovedi mai perspicace decât Leclerc. Observând cum îi tremură buzele cumnatului său, adăugă:

— Vei fi ajutat de colonelul Brunet. Nu va trebui decât să veghezi asupra îndeplinirii instrucțiunilor noastre, pe care le voi încredința numai dumitale. Bagă de seamă, nimeni nu trebuie să știe ce conțin. Vei spune una și vei face alta. Cu

[1] *Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice* (1754-1838), celebru diplomat francez, ministru de externe (1797-1799, 1799-1807, 1814-1815), reprezentant al Franței la Congresul de la Viena (1814-1815), ambasador la Londra (1830-1834); s-a caracterizat printr-o totală lipsă de scrupule în politică și printr-o extremă cupiditate. (N. ed.)

[2] *Bernadotte, Jean-Baptiste* (1763-1844), mareșal francez, rege al Suediei și Norvegiei în anii 1818-1844 sub numele de Carol al XIV-lea. (N. ed.)

stânga vei mângâia, cu dreapta vei împlânta cuțitul. Nu veți respecta niciuna din regulile războiului; negrii nu sunt oameni!

Vicleanul Fouché care ședea mereu cu ochii în pământ își schimonosi buzele într-un zâmbet subtil care avea ceva din surâsul unei prostituate. Lipsa de scrupule a Primului consul trezea în inima lui o admirație amestecată cu teama.

— Dumneata, Leclerc, te vei îmbarca la Brest cel mai târziu la 20 noiembrie.

Concediindu-l pe Decrès și rămânând numai cu Leclerc și Fouché, Bonaparte îi dictă celui dintâi următoarea adresă:

„Vă bucurați de considerația noastră și ne pare bine că avem prilejul să relevăm și să apreciem incontestabilele servicii pe care le-ați adus poporului francez. Datorită dumneavoastră și vitejilor negri, steagul poporului francez flutură astăzi la San Domingo. Devenind prin forța împrejurărilor și grație talentelor dumneavoastră comandant suprem, ați pus capăt războiului civil, precum și prigoanei dezlănțuite de câțiva oameni haini, ați restabilit cinstirea religiei și a cultului lui dumnezeu de la care purced toate. Constituția pe care ați întocmit-o, având multe lucruri bune, vine totuși în contradicție cu demnitatea și supremația poporului francez, căruia îi aparține San Domingo. Numai împrejurările au făcut ca articolele cuprinse în această constituție să fie considerate legale. Acum însă, când situația s-a schimbat în bine, *dumneavoastră cel dintâi ar fi trebuit să recunoașteți supremația națiunii care vă numără printre cetățenii ei cei mai glorioși...*

Ce ați mai putea dori? Libertatea negrilor? Știți bine că în toate țările pe unde am fost, noi am dăruit libertate popoarelor care mai înainte nu se bucurau de ea.

În «Expunerea privind situația Republicii» din 22 noiembrie, se recunoaște oficial că acesta este punctul de vedere al întregului popor francez. O serie de nedreptăți săvârșite la San Domingo au adus la disperare o populație de obicei atât de supusă.

Unele fapte echivoce ale camarazilor dumneavoastră negri guvernul le pune pe seama ignoranței care confundă nume și noțiuni și uzurpă libertatea, în loc să se supună necondiționat. În scurt timp însă, din porturile europene vor fi trimise nave și trupe care vor împrăștia norii, și atunci legalitatea republicană va fi integral restabilită la San Domingo. În Haiti și în Guadelupa nu mai există sclavi. Întreaga populație este și va rămâne liberă. Înțelepciunea și timpul vor restabili acolo ordinea și vor face să înflorească civilizația și munca cinstită."

După ce termină de dictat, Bonaparte semnă adresa, fără s-o mai citească. Fouché, care ieșise un moment, raportă:

— L-au arestat.

— Foarte bine, aprobă Bonaparte. Apoi, întorcându-se spre Leclerc: Vei lua pe corabie pe cei doi fii ai lui Toussaint Louverture, Isaac și Placide. Dacă la sosire Consulul negru opune rezistență și deschide focul, semnalizează-i de pe vas că îi pui pe băieți în bătaia tunurilor părintelui lor. Dacă tot nu se predă, anunță-l că-i vei supune supliciului trecerii pe sub carenă, până ce se vor sătura să tot înghită apa mării și li se va scurge tot sângele... Fiii generalului să fie duși la Brest, încheie Bonaparte, adresându-se lui Fouché. Și mai e ceva: vreau ca peste o jumătate de an pânza de păianjen să fie gata. Dacă mușchii astea negre nu vor nimeri în ea din întâmplare, furnizați-le un prilej ca să comită o crimă și atunci vom avea motiv să-i pedepsim.

— Ce alt motiv mai bun decât încălcarea „Codului negru", pe care nimeni nu l-a abrogat, spuse Fouché înainte de a închide ușa.

Rămânând singur cu Leclerc, Bonaparte îl întrebă:

— A venit și Pauline cu tine? Biata Joséphine pierde două milioane de livre din cauza răscoalei negrilor din Martinica. Dar nu-i nimic, în curând treburile noastre vor merge mai bine.

— În regiunea aceea bântuie frigurile galbene, o boală groaznică, spuse Leclerc. Expediția asta mă sperie, dragă cumnate. Cine se îmbolnăvește, nu mai poate pleca: e nevoit

să rămână pe loc, într-o climă plină de emanații umede, sub un cer pâclos, torid, înspăimântător. Da, mă înfricoșează expediția asta. Am văzut cum pier acolo europenii. E ceva groaznic!

Bonaparte rupse cu dinții vârful penei de gâscă și îl scuipă cu dispreț pe cizma generalului. Apoi îi întoarse spatele. Degetele sale băteau, nervos, darabana pe masă.

— Tot mai ești aici? se răsti el la Leclerc.

— La ordinele dumneavoastră, răspunse Leclerc și se îmbrăcă fără ajutorul vreunui servitor: când se țineau consilii secrete, Bonaparte trimitea de acolo toate slugile.

— Așadar, nu trebuie să respectați regulile războiului. Negrii nu sunt oameni. Închipuiește-ți că te duci să vânezi maimuțe. Făgăduiește-i generalului negru o carieră strălucită în Franța, cele mai bune condiții pentru întreaga sa familie, numai să-l vezi îmbarcat spre Paris.

La 2 februarie 1802, spre surprinderea întregului echipaj al vasului-amiral, și mai ales a tinerilor ofițeri care erau de cart, li se înfățișă privirilor coasta haitiană, cu o zi înainte de data sorocită. Babordul și catargele navelor „Clorinde”, „Sirène”, „Alceste”, „Poursuivante” și „Pilote Indien” – navele primei coloane trimise – erau numai ochi și ocheane ațintite spre dâmbul cu contururi neregulate, care se profila la orizont, marcând sfârșitul călătoriei.

În cabină Leclerc tocea de zor instrucția secretă. Din ziua plecării din Franța se străduia să învețe pe de rost cele douăzeci și șapte de pagini umplute cu scrisul neciteț al Primului consul:

„§ 18. Veți da o deosebită atenție castei oamenilor de culoare. Veți crea condiții favorabile în vederea alimentării prejudecăților lor rasiale, le veți da posibilitatea de a-i domina pe negri și în felul acesta îi veți supune și pe unii și pe ceilalți.

§ 31. Dacă veți reuși să ajungeți în rada Cap-ului francez fără întârziere, adică în februarie, și să ancorați fără să se afle la San Domingo de sosirea voastră în acel port nordic, veți

căuta să ne expediați treptat pe generalii negri, astfel încât până la finele lui septembrie să nu mai rămână acolo niciunul. Fără aceasta nu putem întreprinde nimic. Îmi dau seama că măsura luată ar putea cauza tulburări, dar veți avea înainte un sezon întreg ca să le puneți capăt.

§ 32. Veți acorda, cel puțin în aparență, încredere deplină mulatrilor, creolilor și tuturor oamenilor de culoare. Îi veți trata, de formă, la fel ca pe albi, veți încuraja căsătoriile între oamenii de culoare și femeile albe sau mulatre, dar veți proceda într-un mod diametral opus față de căpeteniile negrilor.

§ 35. Veți urma cu strictețe instrucțiunile și, îndată ce vă veți debarasa de Toussaint, de Christophe, Dessalines și de ceilalți capi ai bandelor negre, îndată ce populația neagră va fi dezarmată în masă, veți expedia pe continent pe toți negrii și mulatrii care au jucat vreun rol în timpul războiului civil.

Ș 40. Când veți avea dovezi concrete că toată colonia a fost supusă, veți transmite, în decurs de o săptămână, tuturor generalilor, general-adjutanților, coloneilor și comandanților de batalioane negre ordinul de a trece în diviziile continentale ale Franței, fiindu-le garantată păstrarea gradelor. Cea mai mică nesupunere va fi tratată la fel cu încălcarea pe front a regulamentului militar.

§ 41. Ofițerii negri care urmează să fie trimiși în interiorul Franței vor fi îmbarcați pe opt sau zece nave, pe cât posibil din diferite porturi ale coloniei. Îi veți expedia spre Brest, Rochefort și Toulon. După aceea veți dezarma toate trupele negrilor, păstrând numai nouă batalioane a câte șase sute de oameni. O treime din efectivul Corpului de comandă al acestor batalioane se va compune din ofițeri superiori albi, iar restul din oameni de culoare și ofițeri aleși dintre negrii care au dat dovadă de o totală supunere, numărul acestora neputând depăși o treime din totalul cadrelor de comandă.”[1]

De trei ori bătuse la ușa cabinei viceamiralul Louis Villaret

[1] Paris. Arhiva marinei. Instrucțiunile secrete din 5 frimaire, anul 2. (26.XI.1802), (N. aut.)

de Joyeuse, de trei ori refuzase Leclerc să-l primească. Până la urmă, adjutantul îi spuse prin ușă:

— Diseară acostăm, domnule guvernator general.

Leclerc bombăni ceva, pe un ton răstit, apoi sigilă mapa de piele care conținea instrucțiunile Primului consul; o vârî în fundul cufărului și ieși pe punte.

Toussaint Louverture avea acum îndeletniciri pașnice. Cutreiera factoriile comunelor și plantațiile fermierilor negri. Poposea pe malurile pâraielor de munte, dar neîngăduindu-și un prea îndelung răgaz, străbătea și noaptea, când era lună, văile și dealurile, călare pe un căluț negru, spaniol. Îl însoțeau numai doi oameni. Mic la trup, uscățiv, cu ochi mari și strălucitori de un albastru-închis, atenți, calmi și meditativi, Toussaint trecea de-a lungul câmpurilor pe care creșteau plante aromate, de-a lungul uriașelor întinderi acoperite cu trestie de zahăr. Controla el însuși dacă vanilia era gata de cules, cerca în dinți bobii de cafea pentru a le stabili calitatea și a evalua recolta. Primea cereri de la sinistrați sau de la locuitorii care avuseseră de suferit din alte cauze, judeca pe loc pricinile dintre ei, aplana conflictele, reîmpărțea pământurile greșit hotărnicite, potolea lăcomiile.

Când aflau de sosirea lui, o droaie de negrese, bătrâne și tinere, cu nenumărați plozi după ele, îi ieșeau în cale. Femeile își ridicau în brațe copiii să-l vadă și ei pe Toussaint și inimile mamelor se ogoiau atunci în credința că simpla lui ivire le va alunga necazurile și va curma bolile copiilor. Nu era nici duios, nici aspru. O simplitate desăvârșită – aceasta era însușirea lui cea mai uimitoare și, poate, cea mai complexă. Nu ridica niciodată glasul, dar îl auzeai de peste tot. Nu se agita, nu zorea pe nimeni, dar în jurul lui era clocot de muncă, o muncă voioasă, dătătoare de bucurii. Viersul cântecelor pe care le îngână cu atâta drag negrii și negresele, seara la ușa colibei, și ziua, trudind sub soarele dogoritor pe plantații și în factoriile de tutun, nu amuțea la apropierea lui. Dimpotrivă, prindea parcă mai mult foc, i se întețea ritmul, o dată cu munca.

După cumplitul jug îndurat, veșnic amenințați cu biciul – fără bici nu ieșea pe câmp niciun plantator, așa cum un ostaș nu se duce la luptă fără armă – după ororile „Codului negru”, după pârjolurile războiului de eliberare, după stârpirea zăvozilor hrăniți cu carne de negru, pe câmpiile Haiti-ului răsărise un alt soi de oameni. Voioșia care dormita în ei, înnăbușită, dragostea de o viață simplă și fericită după care tânjiseră atâta vreme, dorul după o muncă fizică, oricât de grea, dar care să le aducă bucurii – iată ce se trezise în inimile acestor oameni veseli din fire, cu plămâni și mușchi de invidiat și pe care nici anii groaznici ai robiei nu-i dezvățaseră să cânte.

Pe mai-marii satelor – fie că erau albi, negri sau mulatri – îi ținea uniți voința aspră, fermă și cumpănită a conducătorului. Coloniștii albi cei mai recalcitranți, care n-au consimțit să se despartă de averile lor, trebuiseră să plece în Cuba sau pe continent. În fruntea cantoanelor se aflau comitete de supraveghere compuse din șapte oameni și care semănau leit cu organizațiile masonice ale abatelui Raynal. O dată pe lună șefii se întruneau în congrese ce aminteau de conferințele lojilor masonice. Cei care veneau la aceste conferințe erau Paul Louverture, Clairvaux, Laplume, Vernet, Bélair, Maurepas, Dessalines, Henri Christophe.

În momentul când escadra guvernatorului general Leclerc se apropie de Cap-ul francez, în turnul de observație al fortului se afla negrul Henri Christophe, primul aghiotant și locțiitor al lui Toussaint Louverture. El își dădu seama numaidecât cum stau lucrurile. Erau vase militare cele apărute la orizont și semnalizau numai ca să-i inducă în eroare. Așadar, salvele de salut nu-și aveau rostul. În turn, alături de Henri Christophe, se aflau mai mulți ofițeri de marină, negri și ei. Fețele lor deveniseră pământii, ochii le ardeau ca în friguri. Henri Christophe coborî mâna în care ținea ocheanul, și, arătând celorlalți un cerc uriaș compus din blocuri de granit înșirate pe clina unui munte, în așa fel încât închipuiau un șarpe care se mușcă singur de coadă, spuse:

— Iată un simbol veșnic! Șarpele încearcă din nou să se

muște singur. Viața ne pregătește o cruntă lovitură, frații mei! Cristofor Columb a debarcat cu trei secole în urmă pe această insulă, iar acum Henri Christophe va muri ca și acel european, adică în închisoare, pentru că a luptat pentru o cauză dreaptă. O, dacă aș putea să mă urc acum pe vasul comandantului și să-l conving să nu pornească război! Dar nu pot face asta.

Câțiva marinari tineri, scunzi dar bine ziditi, în pantaloni și bonete albe, recepționau semnalele. Leclerc îi informa că are intenții pașnice și le cerea să ajute la debarcarea soldaților francezi aduși aici ca să lupte împotriva englezilor și spaniolilor.

Christophe își mușca nervos buzele. Întrerupându-l pe ofițerul care striga niște comenzi din turn, răspunse:

— Nu suntem în război cu nimeni. Dar văd limpede pe steagul francez două cuvinte: „Robie negrilor”.

Spre seară, patru călăreți plecară în patru direcții să-l caute pe Toussaint. Trecu o zi, mai trecu una, Toussaint nu era de găsit. În sfârșit, veni și ziua de 4 februarie. Forturile așezate la nord de Cap erau gata de luptă. Tunarii negri își țineau mereu făcliile aprinse. Toți așteptau semnalele oglinzilor de pe turn. Drept răspuns la ultima somație a lui Leclerc – să capituleze necondiționat – Christophe puse în funcțiune oglinzile semaforului inventat de Chappe, care încântase Convenția din Paris: într-adevăr, în cele mai furtunoase zile pe care le trăise Convenția, un mesaj era transmis de pe ocean la Brest și de acolo la Paris, în numai șapte minute, cu aceste semnale luminoase.

Îndată ce prinseră a scânteia oglinzile în turnul principal, de pe țărmul Cap-ului bubuiră din diferite locuri cele patruzeci și opt de tunuri, iar pe bordurile navelor țâșniră ghemotoace de fum alb. Începuse duelul de artilerie dintre fortul negrilor și flota franceză. Canonada ținu toată ziua. Spre seara zilei de 4, escadra se îndepărtă. Una din nave se scufunda încet, cu bompresul în vânt. Deodată răpăi un zgomot asurzitor: explodase magazia de pulbere din cală și numaidecât vasul se mistui în adâncurile oceanului.

Șase sute de care urcau scârțâind și huruind pe dealurile din jurul Cap-ului. Drumul pietros era înțesat de localnici care se refugiau în munți. Nu rămaseră locului decât trupele negre. Ostașii îndesau vreascuri și felurite materiale uleioase sub pereții subțiri ai caselor, aduceau, rostogolindu-le, butoaie de silitră în clădirile de piatră. Pe data de 5, orașul părăsit ardea ca o torță. În aceeași seară, adică la 5 februarie 1802, vasele

franceze, câte mai rămăseseră, ancorară în radă și Leclerc puse stăpânire pe ruinele fumegânde.

Nu departe de oraș, pe insulița ce odihnea între două pâraie de munte, care, ceva mai încolo, își îngemănau apele, francezii au găsit mormântul lui Santhonax. Au dezgropat rămășițele pământești ale comisarului Convenției și le-au pus într-un sac îngust și subțire pe care l-au vârât pe țeava unui tun. O detunătură le-a risipit în cele patru vânturi. Apoi l-au executat pe acea insulă pe marinarul Dartigoyte, pentru că încercase să provoace o răscoală pe vasul-amiral. L-au împușcat chiar acolo unde fusese înmormântat cu mari onoruri comisarul Convenției naționale și locul acestuia în groapa răscolită l-a luat marinarul ucis. Între timp, pe întreaga insulă populația neagră se pregătea să-i înfrunte pe albii veniți pentru a-i înrobi din nou.

În noaptea care a urmat execuției lui Dartigoyte, doi marinari de pe fregata „Hermione” și locotenentul Second de pe vasul „Pilote Indien” s-au strecurat printre posturile de pază și au fugit în munți.

Cine erau acești fugari? Marinarii erau frații lui Dartigoyte, iar sub masca locotenentului Second, fost comandant al navei „Tyrannicide”, se ascundea marchizul Champfleury, nepotul prințesei Lamballe. Crescut în Martinica, cunoscuse mulți revoluționari francezi surghiuniți în colonii, ale căror idei și le însușise. Întors în capitala Franței în primele zile ale revoluției, s-a aruncat cu toată înflăcărarea și entuziasmul tinereții în vârtejul evenimentelor revoluționare. N-a fost niciodată la curte. Educația pe care o primise pe insulă, simplă, firească, îl împiedica să devină un adept al castei căreia îi aparținea. Ideile lui Rousseau și nobilele idealuri ale lui Raynal îi formaseră și oțeliseră spiritul. Trăgându-se dintr-o familie fără avere, a putut să vină în contact cu tot felul de oameni. Robustețea sa sufletească l-a făcut foarte apreciat în secția „Muzeului francez” – așa se numea districtul în care s-a stabilit după ce și-a schimbat numele. Sub acest nume nou de cetățean Second, devenise membru al Comunei din Paris în zilele Convenției și fu trimis comisar pe navele din Havre.

Leclerc către ministrul marinei, Decrès

„Statul major din Cap.
20 pluviôse, anul 10.
Strict confidențial.

Cetățene ministru, din clipă în clipă situația noastră se înrăutățește tot mai mult. Nu avem provizii. Nava scufundată era singurul nostru vas rapid, construit științific, după planurile matematicianului Euler. Mă întreb, de ce proiectilele artileriei negrilor au ales tocmai acest vas? Să fie pentru că avea pe bord și în cală provizii pentru aproape întreaga escadră? Ieri au intrat în radă nave americane și spaniole cu provizii. Dar și americanii și spaniolii au cerut prețuri exorbitante și nu vor în schimb decât aur. În ultimele trei zile ne-am evaluat resursele. Aș fi fericit dacă aș izbuti să rezist două luni și jumătate. Statele Unite au adus aici arme, praf de pușcă și în general mult echipament militar. Tot americanii l-au îndemnat pe Toussaint la rezistență. Sunt încredințat că Statele Unite vor să ridice toată populația Antilelor la luptă pentru independență, sperând să-și asigure astfel monopolul în comerțul cu aceste insule, cum s-a și întâmplat cu republica lui Toussaint. Mi-ar conveni în toate privințele dacă Anglia și Franța și-ar uni forțele ca să sperie puțin pe americani.

Guvernator general, *Leclerc*.”

Scrisoarea a fost expediată la 20 pluviôse, anul 10, adică la 9 februarie 1802. Mare a fost furia lui Leclerc când la 30 martie s-a pomenit cu o scrisoare de la cetățeanul Pichon, ambasadorul Franței la Washington.

Așadar, cu toate că misiva lui purta mențiunea „strict confidențial”, primul care i-a răspuns a fost ambasadorul Franței la Washington! Aceasta era metoda Primului consul. Până și pe cumnatul său, bărbatul surorii sale, căruia îi încredințase o misiune atât de importantă, îl înconjurase de

spioni. Pichon scria:

„Germinal, anul 10.
Vă conjur, generale, să-mi îngăduiți a repeta toate argumentele pe care i le-am expus ministrului când am încercat să-i explic conduita Statelor Unite. Am impresia că purtați pică Americii pentru unele acțiuni militare din trecut. De asemenea mă tem că scrisorile expediate din colonia dumneavoastră, care toate îmi parvin, sunt în dezacord cu interesele națiunii franceze. Dacă veți ține seama numai de interesul dumneavoastră, s-ar putea ca Statele Unite, în loc să vă fie aliate împotriva negrilor, să încerce, dimpotrivă, a vă înfometa armata. E adevărat că această țară are o parte de vină în răscoala din colonii, dar acum, numai cu ajutorul ei o vom putea înnăbuși. Iată de ce se impune buna înțelegere cu Statele Unite. La ora actuală, toate mințile sunt înfierbântate: au loc tratativele pentru cumpărarea Louisianei. Plângerile dumneavoastră n-ar putea decât să ne strice. Sper că-mi veți aprecia sinceritatea. Vă scriu simplu, deschis, așa cum scriu și guvernului meu."

Turbat de furie, Leclerc scrise pe marginea misivei că Pichon e un pungaș, un ticălos, un indiscret care deschide scrisorile adresate altora și trebuie rechemat. După ce mai adăugă și alte epitete, tot atât de măgulitoare, la adresa ambasadorului Franței la Washington, sigilă scrisoarea și o expedie la Paris.

După trei săptămâni, frații Dartigoyte și locotenentul Second izbutiră în sfârșit să dea de Toussaint. Undeva, într-o zănoagă scobită în creierii munților, le ieși în întâmpinare o călăuză. În drum, desișurile de barbadin, gaiave și magnolia alternau cu vegetația văilor tropicale. Ici-colo dădeai de ferme izolate. În această pustietate moșnegii mai dănțuiau la sărbători mascați în vârcolaci. Localnicii se închinau șerpilor cărora le spuneau „vodu" și credeau în vrăjitori numiți aici „obi". Din loc în loc dădeai de așezările mulatrilor – pe

jumătate sate, pe jumătate tabere militare, cu case împrejmuite de galerii lungi, acoperite, inundate de lumină. Aici adăstau zi și noapte, priponiți lângă iesle înalte ce semănau cu ghizduri de fântâni, cai înșeuați și cu tot harnașamentul pe ei, putând fi scoși în orice clipă pe cele douăzeci de porți rotitoare și înhămați la afeturile tunurilor ușoare de munte. Toussaint îi primi în pragul unei case de lemn, atât de bine ascunsă de bananieri uriași, palmieri și stuf, încât puteai să treci la doi pași de ea fără s-o observi.

Cu un gest simplu, Toussaint îi pofti să stea jos lângă el și să spună tot ce au de spus. Second vorbi curgător, limpede, o oră și jumătate. Îi explică șefului negru pentru ce a venit escadra, îi povesti tot ce reușise să afle pe drum, de când plecaseră din Brest și până au ajuns la Haiti. Îl puse de asemenea în curent cu cele întâmplate la Cap. Toussaint îl asculta cu atenție, fără să-l întrerupă. Soția și fiica lui Toussaint, Clérot, bărbatul fiicei, se mișcau prin casă fără zgomot și fără să-i stinghereacă. Când, în sfârșit, Second se opri, Toussaint întrebă:

— Colonelul Vincent e cu voi?

— Nu, răspunse Second, însă pe vasul-amiral se află doi negri care n-au fost încă debarcați. Sunt fiii dumneavoastră, generale.

Toussaint nici nu clipi. Bătrânei negrese îi scăpă din mâini o ceașcă făcută din jumătatea unei nuci de cocos. Se așternu o tăcere grea. Cei doi marinari, care până atunci nu scoseseră o vorbă, atraseră prin semne atenția lui Second asupra fuioarelor subțiri de fum ce se ridicau în zare de după creasta unui deal. Ți se părea că tot vârful dealului era acoperit cu omăt.

— Rămâneți aici peste noapte, spuse Toussaint. Îndată o să stăm la masă, iar mâine veți hotărî ce aveți de făcut. Vreți să vă întoarceți la Leclerc?

Cei trei francezi îl priviră cu o groază sinceră. Gustaseră din plin amarul vieții de marinar și se întrebau dacă Toussaint vorbește serios sau făcuse o glumă proastă.

Toussaint zâmbi. Second observă cu o tresărire că îi

zâmbeau numai ochii, în timp ce gura își păstra expresia de amărăciune. Dar și în ochi, în privirile care scăpărau de inteligență, zâmbetul nu luci decât o fărâmă de secundă.

— Care e numele dumneavoastră? îl întrebă Toussaint pe Second.

Tânărul se pomeni rostindu-și titlul întreg. Când își dădu seama, era prea târziu. Frații Dartigoyte se holbară la el de parcă ar fi văzut un strigoi. Toussaint însă rămase netulburat. O clipă doar privirile îi alergară de la cei doi marinari la ofițer.

— Căi diferite duc la revoluție, spuse el adresându-se marinarilor. Știți prea bine că omul nu-și alege părintele. Așa, rămâneți câteși trei la mine.

Marchizul Champfleury și marinarii încuviințară din cap.

După masă fură conduși într-un cort de campanie unde adormiră curând. La câțiva pași de cortul lor se postară santinele: negri înarmați cu puști englezești.

Trezindu-se în zori, francezii ieșiră din cort. Ceva mai încolo, pe povârniș, văzură stând la marginea unei văgăune o santinelă. Capul gol al ostașului semăna cu un bolovan de granit negru. Pe poteca ce șerpuia printre stânci se scurgea un mic detașament: nouăsprezece călăreți cu carabinele în bandulieră, cu ranițe și traiste prinse de șeile cu scări mexicane; acestea păreau niște coșulețe unde se putea odihni piciorul. Caii, mărunți, aveau deasupra ochilor apărători de soare, cu găuri prin care urechile le ieșeau afară ca niște vârfuri de suliți. Consulul negru, în fruntea a optsprezece călăreți, urca spre culmea unde era cocoțată Coliba din vârf.

Acolo, în creierii munților, se întrunea în ziua aceea un consiliu de război. Nimeni nu se lăsă așteptat. Toți veniră la timp. Ar fi greu de definit ce anume reprezenta această adunare. Prin problemele discutate era fără îndoială un consiliu de război, dar ca formă aducea mult cu o tainică întrunire a masonilor, prezidată de bătrânul Toussaint în calitate de „Părinte preavenerat”, sau de mare maestru al

lojii. La dreapta și la stânga sa luară loc alți frați cu ranguri superioare – Jacques Dessalines, Henri Christophe, Alexis Clairvaux, Jean Maurepas, Charles Bélair, Jean Coupé, Paul Louverture, cu totul șapte inși în afară de Toussaint, așa cum cerea statutul mason. De data aceasta mai erau de față și doi reprezentanți ai agricultorilor din Haiti, un refugiat din Guadelupa și un negru ciung din Martinica.

Ploua cu găleata, iar vântul năprasnic smucea jaluzelele de trestie și le trântea cu zgomot de ferestre. Consiliul încă nu începuse. În colibă nu se auzea decât glasul lui Jacques Dessalines. Vorbea ținând pumnii încleștați și ochii îi scăpărau de mânie.

— Am spus întotdeauna și o spun din nou – francezii sunt cei mai mari ticăloși din lume. Din partea mea i-aș descăpățâna pe toți, n-aș cruța nici pruncii lor din leagăn...

...Își amintea o anumită zi de sărbătoare. Mare, cer albastru și nicio adiere. Gândurile oamenilor albi unduiau molatec ca penele păsărilor albe pe valuri. Începeau jocurile. Pe cheiul Port-au-Prince- ului – cârduri de fete cu rochii albe. Bogătașii Capului veneau în trăsuri aurite. Erau și câteva frumuseți negre, erau și mulatre – fiice sau surori de bogătași, viitoare moștenitoare. Se așezaseră toate în splendidele verande de pe țărm, înconjurate de roabe care le făceau vânt cu evantaie din pene.

O boare lină umfla ușor pânzele corăbiilor „Alceste”, „Cleopâtre” și „Louis”. Ca răspuns la semnalele fortului, pe farul îndepărtat flutura alene un steag alb cu crini. Domnii ofițeri francezi care roiau în jurul cuconetului afirmau, râzând, că nimeni nu s-ar încumeta să străbată înot distanța de la fort până la far – aproape patru kilometri.

— Și atunci, continuă cu glas tare Dessalines, am coborât în fugă panta malului, m-am dezbrăcat, am zvârlit unui marinar hainele și m-am aruncat în apă. Și iată că locotenentul Malouet, fiul comandantului, se dezbrăcase și el, pe vas, și zor-nevoie să mă ajungă din urmă. Un aristocrat francez să se măsoare cu Dessalines la înot! Curând începu să gâfâie. Îl auzeam cum abia lovea apa cu palmele sale

neputincioase. De pe mal cineva îmi strigă prin portvoce: „Cufundă-te, Dessalines! Întoarce capul, Dessalines!” Nu m-am cufundat. N-am întors capul. Deodată am început să scuip sânge: un glonte îmi străpunsese obrazul, un altul mi s-a implântat în piciorul stâng. Cei din fort erau furioși că nu mă înec și trăgeau ca la tir, glonte după glonte. Când am ajuns totuși la far – tot eu am ajuns primul – mi-am pierdut nu numai cunoștința, dar și dreptul la viață. Au trecut de atunci șase săptămâni. Acei care mă urmăresc au răscolit smârcurile și lupanarele. Petice de stofă, rupte din hainele mele, au fost agățate de zgărzile câinilor uriași ai lui Massiac. O haită întreagă de dulăi cu balele curgând de pe limbile roșii au năvălit în coliba mea și mi-au sfâșiat copilul. Aristocrații dumitale, maestre, sunt niște mișei. Eu am luptat cinstit, iar ei m-au învins prin înșelăciune, nu prin forță. Aristocrații dumitale țipă că noi nu suntem buni decât pentru a fi sclavi. Dar iată că un sclav a învins prăpădita de odraslă a comandantului, care n-a putut să ajungă înaintea mea la far. Puțin îmi pasă că în hrisovul lui sunt înscrise nouă secole de noblețe. Eu, cu un picior rănit și falca zdrelită de gloanțe, am fost dat dispărut. Iar mucosul de Malouet, fiul comandantului, a primit în seara aceea cupa de mare înotător. Cuconașul care s-a făcut de râs în fața unui sclav negru n-a șovăit să săvârșească un fals, o ticăloșie! Nemernicul!

Deodată, ca mușcat de șarpe, se dădu în lături pentru a lăsa trecerea liberă și încremeni în poziție de drepți. Intrase un negru mărunt la trup, cu părul alb și îmbrăcat simplu. Se duse în fundul încăperii, luă un ciocan din lemn de trestie și lovi de trei ori în tăblia mesei. Obiectele ce se aflau deasupra – două cranii, un triunghi de aramă, o linie și o sabie de care se legase o bonetă roșie, frigiană – săltară în ritmul loviturilor de ciocan.

Toussaint cuvântă:

— Prieteni și frați, în ianuarie s-au ivit în portul Samana primele iscoade ale francezilor. Prietenii agricultori din Guadelupa și Martinica, aici de față, vă pot spune că la ei a și fost reintrodusă sclavia. Nu avem scăpare. Toată Franța –

Franța de astăzi – s-a ridicat să răpună San Domingo. Poporul francez a fost amăgit și guvernul Franței se pregătește să săvârșească o faptă de o cruzime cumplită, să-i înrobească din nou pe negri. Sfârșitul e aproape. Tu ce ai de spus, Henri?

— Păi ce să spun? Eu am dat foc Cap-ului, am prefăcut orașul în scrum și ruine, întocmai precum mi-ai poruncit, răspunse Henri Christophe. Nu văd însă că prin asta situația să fi devenit mai bună.

Un murmur de indignare străbătu grupul generalilor negri. Acești oameni simplu îmbrăcați, care nu mai respectau eticheta, nici ierarhia, fuseseră neplăcut impresionați de tonul obraznic cu care Christophe se adresase comandantului lor preaiubit. Dar Christophe nu se sinchisi și urmă:

— M-am retras pe urmă. Nu mi-am închipuit că ai să lași pe fiii tăi expuși primejdiei. Și apoi, nu știam ce ne aduc navele franceze.

— Ce ne aduc? îl întrerupse Dessalines. Clar ca bună ziua; robie și Codul negru. Dar așa cum am mai spus, repet și acum: odată și odată albii vor pieri și pământul va fi întreg al negrilor!

Agricultorul din Guadelupa, frate de un rang inferior, încuviință din cap, se ridică în picioare și declară:

— Și eu zic tot așa.

Toussaint scoase din geanta sa de piele un caiet cu scoarțe albastre și-l puse pe masă netezindu-l.

— Să vedem care este raportul de forțe, vorbi el. Noi avem douăzeci și șapte de corăbii destul de mici, construite exclusiv pentru transportul mărfurilor. Forța noastră stă în unitatea noastră. Să vedem acum ce au francezii. Potrivit ultimelor date ale amiralității, ei posedă două sute paisprezece vase de război, din care șaizeci și patru – de linie. Până nu de mult flota lor era cea mai mare din lume. Englezii le-au scufundat mai multe vase, totuși flota de război a metropolei franceze numără și astăzi treisprezece mii șapte sute patruzeci de tunuri, șaptezeci și șase mii cinci sute marinari, o mie opt sute șaptezeci și șase ofițeri, dintre care cei mai mulți regaliști, marinari excelenți, dar aleși dintre aceia care urăsc

orice revoluție, nu numai pe a negrilor. Ei nu se compară cu anumiți generali ca Simkoe sau Maitland, veniți aici ca în plimbare. Nu se vor da bătuți cu una cu două.

Atunci vorbi Clairvaux:

— Părinte și maestre, nu ne mai speria, că și așa suntem îngroziți. Ce-i de făcut în aceste împrejurări desperate? N-ai prevăzut ce se va întâmpla?

— Nu sunt profet și nici prezicător, răspunse Toussaint. M-ați ales șef al organizației voastre. Am primit, dar asta nu înseamnă că sunt mai clarvăzător ca oricare altul dintre aleșii populației din San Domingo. Cum aș fi putut să prevăd că spionul acela, Roch Marcandier, îl va împușca pe comisarul Santhonax? Cum aș fi putut să prevăd moartea lui Robespierre, membru în Comitetul salvării publice și prietenul nostru cel mai bun? În Franța continentală situația se poate schimba cu totul de la o zi la alta, încât n-ar fi exclus ca, mâine chiar, toată armata generalului Leclerc să fie retrasă.

Christophe luă din nou cuvântul. Vorbi înfocat, răstit:

— Dacă nu mi-ai fi dat ordinele acelea secrete, l-aș fi lăsat pe generalul Leclerc să intre în radă. Aș fi aflat de la el ce are de gând Franța. Se spune că ți-ar fi adus o scrisoare de la Primul consul. Se prea poate că ceea ce facem acum e o crimă, o crimă împotriva patriei, pe care nimic n-o va mai putea șterge.

— Patrie, zici? Atunci unde îți sunt părinții, familia? întrebă Toussaint.

Christophe puse ochii în pământ, coatele îi căzură pe masă, își întinse rugător mâinile cu degetele răsfirate spre șeful său și amuți.

Toussaint urmă:

— Sunt pentru un război de asediu. Știu precis că francezii ne aduc robie, că va fi reintrodus în întregime Codul negru, că veselii căpitani olandezi, îmbibați de gin, precum și americanii aceia cu păr la ceafă și bărbia rasă, abia așteaptă să se apuce din nou de negoțul cu sclavi. De aceea nu-i pot da dreptate lui Christophe. Propun să pornim un război de asediu, să evacuăm toată populația în munți, să inundăm plantațiile, să

dăm foc orașelor de pe litoral, să transportăm tot praful de pușcă în ascunzișurile din munți și după asta să lichidăm detașamentele de pe coastă, să desfundăm drumurile și să-i atragem pe francezi în regiunea mlăștinoasă, unde îi vor secera frigurile galbene, câte o mie pe zi.

Jacques Dessalines încuviință din cap.

— Nu vă spuneam eu? exclamă el. Francezul este cel mai mare ticălos de pe fața pământului, dar rasa albă va dispare și negrii vor rămâne singuri pe tot globul; ei vor instaura adevărata dreptate, menținând-o printr-o severă dictatură militară.

— Te înșeli, Jacques, îl opri Toussaint, te înșeli. Adu-ți aminte ce spunea bătrânul Raynal și cum înțelegea el lucrurile. Nu culoarea pielii contează. Tu vrei să proclami superioritatea rasei negre. E la fel de nedrept ca a proclama superioritatea rasei albe.

— Iată unde a dus politica ta, se înfurie Dessalines. Iată roadele umanismului tău. Te asigur că eu am dreptate. Am studiat la Universitatea din Paris, am fost prieten cu Ogé. Pretinzi că naționalitatea e o prejudecată. Dar negrii au fost întotdeauna sclavi și sclavi vor rămâne, dacă nu vor deveni ei stăpâni. Te înșeli când susții că rasele și națiunile sunt egale între ele.

Toussaint luă ciocanul și lovi de patru ori în tăblia mesei. Atunci Dessalines se ridică și spuse:

— N-am de gând să-ți stau împotrivă. Te-am contrazis și am discutat cu tine ca între camarazi.

Toussaint reluă, mai aspru:

— Cer supunere și ascultare. Sunteți sau nu de acord cu mine că Franța intenționează să reintroducă la noi robia?

— Încă nu și-au spus toți părerea, răspunse Christophe. Dar ai bătut în masă de patru ori și mă supun, așa cum cere regulamentul.

Toussaint rămase o clipă tăcut. Răspunsul lui Christophe nu-i plăcuse. Iar acesta, profitând de tăcerea lăsată, preciză:

— N-am auzit încă glasul Franței.

Toussaint răspunse calm:

— L-am auzit eu.

Celălalt se mulțumi să ridice din umeri.

— Să vedem de ce forțe dispunem, urmă Toussaint. Avem sub arme douăzeci și patru mii de soldați negri; forturile de lângă Acul sunt neatinse. Avem apoi șase baterii la Saint-Nicaise și alte optsprezece tunuri la Dennery. Să nu înlăturați fașinele de camuflaj fără ordin special purtând semnul Celor șapte. Așadar, pornim un război de asediu. Camarazi și frați, se adresă Toussaint agricultorilor care ședeau la un capăt al mesei, fără să se amestece în vorbă, trimiteți oameni prin sate și ferme ca să vestească tuturor că am pornit războiul. Puteți pleca.

Patru negri se ridicară și părăsiră încăperea. Toussaint îi privi pe fereastră cum își înșeuau afară caii, discutând între ei. Încercă să le citească gândurile după expresia fețelor. Când se întoarse de la geam, fața îi devenise pământie. Vorbi mai departe:

— Tu, Christophe, vei comanda avangarda și-l vei împiedica pe Leclerc să înainteze. Trimite iscoade la francezi. Să-i întrebe pe marinari dacă mai țin minte Codul marinei, dacă știu ce a făcut cetățeanul Robespierre pentru a-i apăra de cruzimea ofițerilor din rândurile aristocrației. Așadar, Christophe cu cei patru mii opt sute de oameni ai săi va stăvili ofensiva lui Leclerc și va executa acțiuni de recunoaștere. Tu, Dessalines, ai unsprezece mii șase sute cincizeci de soldați. Statul tău major va fi la Saint-Marc. Clairvaux și Paul Louverture vor păzi granițele fostelor posesiuni spaniole. Nu uitați că aveți împotriva voastră trei mii de francezi sub comanda generalului Rochambeau. Iar din fortul Dauphin au plecat spre Port-au-Prince alți trei mii de oameni sub comanda lui Boudet. Toussaint își consultă caietul și continuă: Pe Christophe îl va ataca dinspre Cap generalul Hardy, cu un efectiv de patruzeci și cinci de mii de oameni.

Scoase apoi din caiet câteva foițe cenușii pe care era tipărit un apel cu litere de-o șchioapă: „Curaj, cetățeni francezi care ați avut nenorocul să ajungeți sub jugul negrilor! Dacă ei ne învinș, vor distruge totul pe insulă. Formați batalioane, ajutați

trupele noastre.”

Toussaint întinse unul din micile manifeste lui Christophe. Acesta îl citi mirat.

— Le văd pentru prima oară. I-am semnalizat doar lui Leclerc că nu dau voie să debarce nimeni fără aprobarea guvernatorului.

— Manifestele mi-au fost aduse tocmai de cineva din escadra lui Leclerc, preciză Toussaint.

Christophe își trecu palma peste frunte:

— Și totuși generalul Agé a declarat, sub presiunea populației albe din Port-au-Prince și impresionat de proclamația lui Leclerc, că de-ar fi fost vorba de englezi sau spanioli, ar fi știut el cum să-i alunge din rada insulei. Nefiind însă convins că dreptatea e de partea comandamentului suprem al negrilor, deoarece nu știe dacă într-adevăr francezii au venit aici cu intenții dușmănoase, are de gând să-i dea voie generalului Boudet să intre în Port-au-Prince, ca să discute cu el personal.

Toussaint ridică ochii, îi privi pe fiecare în parte și nu răspunse nimic. Se așternu o tăcere apăsătoare. Afară se dezlănțuise furtuna. Un nor negru învălui tot cerul. Se făcu întuneric. Numai fulgerele brăzdau bezna. Trăsnetele, asemenea unor bubuituri de tun, sfâșiau norii. Aveai impresia că toate războaiele din lume, toate vijeliile răzmeriților interne își revărsau furia asupra acestui pașnic refugiu al lui Toussaint. Dessalines și alți generali încercară în câteva rânduri să vorbească, dar cuvintele lor se pierdeau în vuietul furtunii.

Profilul prelung și colțuros al lui Dessalines, cu barba neagră, ascuțită, evoca pe eroul satanic de pe Broken[1] din noaptea Valpurgiei, sau pe demonicul personaj din „Mefistofel”, renăscut în 1791, la Petersburg, sub condeiul lui Klinger[2]. Rânjind fioros, Dessalines striga ceva la urechea

[1] *Broken* – munte în Germania unde, potrivit unei vechi legende, s-ar aduna, în noaptea Valpurgiei, vrăjitoarele. (N. ed.)

[2] *Klinger, Friedrich* (1752-1831), poet german, stabilit din 1780 în Rusia, unde a publicat, printre altele, „Viața și faptele lui Faust”. (N. ed.)

vecinului său. Buzele oamenilor se mișcau, dar nu li se auzea glasul. Trecu astfel o bucată bună de vreme. Apoi Clairvaux scoase din buzunar niște frunze de tutun, le făcu cocoloș între palme, își umplu pipa și scăpără din amnar.

În sfârșit, când ultimele bubuituri de tunet se stinseră în norii ce goneau jos de tot, atingând vârfurile copacilor, Toussaint rupse tăcerea:

— Numai din vina mea v-ați păstrat încrederea în francezi. Știți că Vincent e arestat? Știți că Bonaparte, același Bonaparte care mi-a salvat pe vremuri viața, vrea acum să mă răpună? Dar toate astea mă privesc numai pe mine. Cât despre generalul negru Agé, iată primele vești ce le-am primit de la el: patru nave de-ale noastre, ancorate în radă la Port-au-Prince, au fost arse, orașul e în flăcări și probabil că mâine va fi ocupat de trupele generalului Leclerc. În orice caz, nu putem schimba nimic din tot ce s-a hotărât, până nu vom primi dispoziții precise și clare de la Marea ligă franceză. Altfel cuvântul „Kviskveia” își va pierde înțelesul, iar viața noastră – rostul.

S-au împrăștiat în tăcere. Au hotărât deci să pornească un război de asediu. Ultimul plecă un negru mic de stat, ducând cu el o misivă pentru Domaget, comandantul unei divizii negre.

Iată ce-i scria Toussaint:

„Să n-ai încredere în albii care te înconjoară. Ei ne vor trăda pe toți, îndată ce se va ivi prilejul. Să nu te încrezi în jurămintele și asigurările lor. Francezii vor să reintroducă la noi sclavia. Nu te îndoi deloc de spusele mele. Oricât ar încerca să te ademenească, ține-te tare, ridică-i la luptă pe toți agricultorii și fă-i să înțeleagă, o dată pentru totdeauna, că nu trebuie să aibă niciun dram de încredere în acești fățarnici care trimit manifeste când negrilor, când călăilor albi. Ceea ce ne făgăduiesc ei nouă se bate cap în cap cu ceea ce promite coloniștilor albi comandamentul francez. Și culmea nenorocirii este că încearcă să formeze pe insulă unități din oameni de culoare, independente de

comandamentul nostru.
Kviskveia și frăție!
Toussaint Louverture.”

Lăsându-l pe Dessalines să-i țină locul, Toussaint dispăru. Iată-l peste patru zile în piața catedralei din San Domingo. Era atât de bine deghizat că nimeni nu l-ar fi putut recunoaște. Soarele ardea ca focul. Mai mulți creoli, mulatri și albi bătrâni ședeau sub un umbrar și consumau fără măsură băuturi răcoritoare de fructe. Toussaint, care-și lipise o barbă mare albă, intră în frizeria de lângă cafenea. Manevrând cu abilitate briciul, frizerul îi șopti la ureche:

— N-au mai putut să tipărească manifeste. Am avut noi grijă să stricăm toate presele, toate mașinile de imprimat. Dar în radă a acostat un mic vas sub pavilion francez și acesta a adus câțiva saci plini cu manifeste. Cică ar fi apeluri ale poporului francez semnate de Primul consul. Manifestele vorbesc de pace și fraternitate. Anunță că Spania ne-a cedat complet Louisiana. Primul consul îndeamnă întreaga populație din San Domingo să fie unită, o felicită pentru reforme și confirmă toate decretele privind desființarea robiei.

Lui Toussaint începu să-i tremure capul. Nu se așteptase la așa ceva. Poate într-adevăr a greșit declarând război Franței? Dar atunci ce rost au aici trupele lui Leclerc?

— Bine, Mourcos, spuse el frizerului. Dar cum explică ei sosirea trupelor? Și pentru ce i-au adus pe Isaac și pe Placide, copiii mei, de care se slujesc ca de ostateci?

— Copiii dumneavoastră sunt colo, sus, în casa guvernatorului. Au fost primiți cu toate onorurile. Ieri s-au tras clopotele la toate bisericile.

Fără să mai scoată o vorbă, Toussaint ieși din dugheana frizerului și o luă pe drumul ce ducea afară din oraș. Era prăfuit până și pe gene. Arșița cumplită nu se domolea deloc nici în aleea umbroasă prin care trecea.

Întâlni în drum o procesiune religioasă a spaniolilor. În fruntea ei mergea Almas Santos; veneau apoi niște oameni cu măști; câțiva din ei purtau un fel de pălării conice, vopsite în

culori țipătoare și înalte cât un stat de om. În vârful acestor coifuri, trei panglici lungi fluturau în bătaia vântului. După primii opt mascați, trecu un preot îmbrăcat cu pelerină cu horbote, lungă până la genunchi. Doi băieței purtau lumânări implântate în mânere de spade. Urma un alt preot ținând o cruce enormă dar subțire și ușoară. Era precedat de patru oameni ce purtau pe umeri un coșciug în care fusese țintuit un schelet de lemn. După coșciug, cineva ducea, tăiat în același lemn, imaginea unui înger îngenuncheat în fața unei cruci. Veneau apoi alți patru mascați, și ei cu pălării conice în cap. Urmau cincizeci și șase de preoți și diaconi, fiecare purtând diferite obiecte simbolizând patimile mântuitorului: spadă, năframa sfintei Veronica, lumânări, o cunună de spini, o ramură de palmier, o lance, o scară, un ciocan și niște piroane; un burete înfipt în vârful unei prăjini din care picura mereu oțet, apoi o cruce imensă, cernită, goală în interior, meșterită din scânduri foarte subțiri și învăluită în veșmânt alb, purtată de doi oameni îmbrăcați în negru și cu fețele ascunse sub măști negre. Veneau apoi muzicanții, cădelnițarii și alți purtători ducând, unii, statuia de lemn a lui Ioan Botezătorul, cu o cunună de aur pe cap, alții, imaginea Mariei Magdalena precedată de felinare aprinse, cu toate că soarele strălucea orbitor. Și din nou un preot cu o cruce mare, iarăși doi acoliți cu lumânări, apoi șaisprezece oameni purtând o statuie mare, acoperită cu un baldachin, care-l înfățișa pe Hristos îngenuncheat sub greutatea crucii. Capătul crucii îl ținea Simon din Cirena.

Cu tot zbuciumul din inima sa sfâșiată de simțiri contradictorii, Toussaint, așteptând să treacă mai repede procesiunea, zâmbi recunoscându-l pe fratele defunctului general Mauduit, funcționar superior la factoria de tutun, în personajul care interpreta pe Simon din Cirena. În urma baldachinului venea primul judecător al cartierului spaniol din San Domingo și opt negri spanioli purtând coifuri împodobite cu pene de struț.

Luptând cu leșinul, Toussaint începu să-i numere pe oamenii ce i se perindau prin față. Se bucura că-și va revedea

copiii, dar în acelalși timp îl chinuia presimțirea unei groaznice urgii. Muncit de gânduri nici nu simțea cum i se taie genunchii și trebuia să se sprijine de trunchiurile cenușii ale palmierilor ca să nu cadă. Trecură o sută cincizeci de oameni – reprezentanți ai mănăstirilor spaniole închise în ultimul timp; după ei urmară elevii școlilor spaniole care se întorceau de la San Domingo la Hincha. Trecu apoi al doilea judecător al cartierului spaniol, iar în urma lui, un coșciug cu niște moaște, purtat de reprezentanți ai tuturor popoarelor de pe pământul Spaniei. Apoi veneau „trădătorii și călăii”, pe cap cu turbane sau fesuri și înarmați cu iatagane și halebarde.

Reprezentanții spaniolilor din San Domingo regizaseră ceremonia religioasă înfățișând patimile lui Hristos cu fastul cu care se montează un balet la un teatru francez. Deodată lui Toussaint i se tăie răsuflarea: în alai defila o marionetă închipuind un negru îmbrăcat într-o tunică cu ceaprazuri aurite și purtând pe cap un tricorn împodobit cu pene de struț. Pocitania ducea în spinare un sac pe care sta scris: „Treizeci de arginți”. Bălăbănindu-și mâinile și arătând mulțimii sacul, momâia făcea plecăciuni caraghioase în dreapta, în stânga, înainte și înapoi; pe o panglică ce flutura în urma ei ca un steag scria „Iuda”.

Cine meșterise oare acea momâie care imita atât de bine pe guvernatorul San Domingo-ului, Toussaint Louverture, redându-i și trăsăturile feței, și uniforma?! Asemănarea era fără îndoială voită.

„A început sezonul frigurilor, își spuse Toussaint. Poate aiurez? Unde îmi sunt copiii? Unde mă aflu, cine sunt eu acum?”

Procesiunea se scurgea încet, stârnind nori de praf. Felinarele de aur, prapurii și bogatele veșminte ale clerului spaniol străluceau în soare. Defilară și câțiva ofițeri albi și paisprezece marinari mulatri, mai evlavioși. Pe toți îi numără Toussaint. Apoi, după orchestra cu trâmbițe și goarne, apăru silueta neagră a unui personaj înfășurat din cap până-n picioare într-o mantie de mătase; de sub mantie ieșea o trenă lungă de tot, roșie, care odihnea în mâinile purtătorilor pe o

distanță de șaptezeci de pași; trecea cel mai mare canonic al bisericii spaniole. În urma lui veneau doi acoliți cu cădelnițele, apoi, sub un baldachin, episcopul înconjurat de fastuoasa gardă catolică. Înaltul cleric era bondoc, iar cei șase vicari, locțiitorii lui, care nădușeau de zor, păreau niște poloboace pline cu osânză. Trecu apoi un alt episcop, cu o tiară înaltă pe cap, ferit de soare sub baldachinul împodobit cu pene de păsări tropicale. După el, cu o acoperitoare de brocart și adăpostită sub o umbrelă mare, roșie, era purtată statuia madonei. O urmau patru sute de fete creole și spaniole, toate în alb și cu lumânări în mâini. Apoi trecu într-o trăsură cu ornamente aurite un spaniol bătrân, fost proprietar al unor terenuri imense din împrejurimile Hinchei. Ținea între genunchi un sac și scotea mereu din el teancuri de foi pe care le arunca în dreapta și în stânga drumului fără să scoată o vorbă.

Am văzut cum, folosind vechea lui metodă de a apare acolo unde nu era așteptat, Toussaint reușise să afle că amândoi fiii săi mai mari, născuți și crescuți pe plantația contelui Noé, la vest de Cap, fuseseră aduși de la Paris pe aceleași corăbii care aduceau în San Domingo robie, umilință și moarte, și se aflau acum în palatul guvernatorului. Nu întâmplător ochiul ager al lui Toussaint descoperi în radă „Rândunica”, legănată grațios de valuri. Era cel mai mic vas din toate cele ancorate acolo, dar privindu-l, cel mai mare om de pe insulă simțea cum i se frânge inima de durere.

„Prin urmare, gândi Toussaint, se îndeplinește teoria lui Cardano[1], că ceea ce urmează poate deveni o simplă parodie a ceea ce a fost. Nu este exclus ca Bonaparte să devină o parodie a lui Robespierre. Se prea poate ca acest Cezar al trivialității să fie vestitorul unei noi epoci de robie. Nu cumva are dreptate tinerelul de Champfleury când se năpustește furios împotriva tuturor ideilor lui, socotindu-le demente?”

Drumul începu să urce, apoi se îngustă pentru a se curma brusc în fața unui podeț ridicat sus de tot – să nu-l ia apele

[1] *Cardano, Gerronimo* (1501-1576), matematician, filozof și medic italian. (N. ed.)

care se revărsau de patru ori pe an. Toussaint se dezmetici. Parcă trecuse un secol de când întâlnise procesiunea catolică. Părăsi drumul mare și o luă de-a lungul albiei râului. Se opri, sleit, lângă o râpă în care se auzeau bâzâind roiuri de viespi. Scoase din buzunar un fluier din lemn de palmier și suflă ușurel de trei ori. Îi răspunse un fluierat asemănător, apoi în fundul râpei se ivi un om alb ducând doi cai de căpăstru. Razele soarelui, strecurate printre ramuri și frunze verzi, zvârleau pete de aur peste cele trei făpturi. Omul alb, învăluit în sute de lumini dănțuitoare, se apropie de Toussaint, îl salută cu mâna la chipiu și-i întinse frâul unuia din cei doi cai.

Omul cu care se întâlnise Toussaint era Vernet, prim-aghiotant al generalului, al guvernatorului, al Consulului negru al republicii Haiti. Îi înmână lui Toussaint un plic care conținea următorul răvaș:

„Dragă tată, mai sunt două zile până la revederea noastră. Peste o oră «Rândunica» va acosta la țărm. Căpitanul Bossuet ne-a arătat casa ta și ne-a spus: peste două zile părintele vostru se va întoarce în acest castel, acoperit de glorie și onoruri. Când ne vom vedea, o să-ți povestim totul. Franța ne-a părut încântătoare până în clipa când am fost arestați. Dar bătrânul Leclerc, care e atât de bun cu noi, ne-a spus că n-a fost decât o simplă neînțelegere. Să nădăjduim într-un viitor mai bun.

Isaac Louverture, Placide Breda.”

„Ciudat! gândi Toussaint. Și-au luat nume diferite.”

Vernet mângâia caii, aruncând din când în când câte o privire înspre general.

— Mai e cineva la castel în afară de fiii mei? îl întrebă Toussaint.

— Nu-i nimeni, generale; cei care au venit o dată cu ei au rămas pe bordul „Rândunicii”.

— Foarte bine. Intrăm și ieșim, atâta tot.

— Nu poți face asta, generale. Mâine la amiază, lângă fântâna cea mare din fața palatului Sans Souci, te vor aștepta

optzeci de călăreți. Vor să-ți facă o primire frumoasă. Așa a ordonat generalul Leclerc.

Brazdele de pe fruntea lui Toussaint se săpară mai adânc. Își șfichiui căluțul și, neavând pinteni, îi strânse coastele între călcâie.

Când ajunseră la Dennery, se înserа. Aici, primul care-l recunoscu pe Toussaint fu un bărbat mărunțel ce venea într-o trăsură ușoară. Chipul îi era ars de soare, plin de pete roșii și vinețiі și împodobit cu barbișon și cu o pereche de mustăți pleoștite. Purta o pălărie cu boruri largi. Văzându-l pe Toussaint, își rânji dinții zdraveni, gălbui și scoase din gură pipa, cu un gest leneș, slujindu-se de două degete ale mâinii stângi. Toussaint îl recunoscu de asemeni și rămase uluit. Omul din trăsură era căpitanul Navarrez, cel care se lăuda că el singur a adus din Africa peste șaptezeci de mii de negri. Căpitanul fugise din Haiti. Mai demult, scos din fire de atitudinea lui neobrăzată la o adunare colonială, Toussaint îl lovise cu bastonul peste față. Când negrul deveni guvernator, Navarrez socoti mai prudent s-o șteargă de pe insulă.

„Ce-o fi căutând aici? Cum de a îndrăznit să se întoarcă?” se întreba Toussaint.

Vedea bine că în cele patru săptămâni cât lipsise se schimbaseră multe. Va trebui să ia oarecare măsuri. Până de curând, acest lup de mare, acest negustor de sclavi n-ar fi îndrăznit să apară la Haiti. Obrăznicie? Întoarcerea lui însemna mai mult, era un avertisment, o dovadă că cineva îi protejează pe indivizii de teapa lui.

„Nici nu-i pasă că l-am recunoscut”. Acestea erau gândurile lui Toussaint când se opri în fața casei sale. Bătu în poartă de mai multe ori, dar nu veni nimeni să-i deschidă. Tulburat și îngrijorat, se cățără pe acoperișul unui șopron și de acolo sări în curte. Un dulău mare, negru, se repezi hămăind, dar recunoscându-și stăpânul începu să scheaune și să dea din coadă. Toussaint deschise ușa unei camere unde o bătrână negresă legăna un copil culcat într-un coș și îngâna un vechi cântec negru, unul de pe vremea robiei. Era sora lui. O strigă încetișor.

Bătrâna întoarse capul și, recunoscându-și fratele, îi dădu bineț cu oarecare solemnitate. Nu era de felul ei limbută, acum însă începu să vorbească pe nerăsuflate:

— Ce bine că ai venit mai devreme! Ei te așteptau abia poimâine.. Vor să te cumpere, iar prețul – copiii tăi. Of, ce încercări grele te așteaptă! Am presimțit însă că ai să vii mai devreme. Și foarte bine ai făcut. Fiindcă...

Bătrâna ar fi fost în stare să dondăne la nesfârșit aceleași cuvinte. Dar Toussaint o întrerupse:

— Repede-te până la Bovet și spune-i că mâine vom intra în San Domingo, cu toată pompa.

Bătrâna dădu să plece, dar în clipa aceea nepoțelul din leagăn începu să scâncească. Auzind plânsetul copilului, veni din camera vecină o mulatră tânără, nepoata lui Toussaint. Când îl văzu i se luminară ochii de bucurie. Ce bine a făcut unchiul că a venit mai devreme! Dar nu-i spuse nimic.

— De mult timp s-a întors Navarrez? întrebă Toussaint.

Tânără tresări. Bătrâna fu aceea care răspunse:

— Navarrez nu poate să se întoarcă.

— Dar uite că s-a întors. L-am văzut cu ochii mei.

Soră-sa îl privi mirată și ieși din cameră.

— O fi venit cu Roch Marcandier, francezul care l-a ucis pe Santhonax, fu de părere mulatra cea tânără.

Gândurile nu-i dădeau pace lui Toussaint. Nu era momentul să se odihnească. Ieși să-l întâmpine pe Bovet.

Îl văzu îndată ce trecu pragul. Tânărul ofițer grăbea spre el prinzându-și din mers sabia. Se opri în poziție de drepți, salutându-și superiorul după toate regulile.

— Nu pot să mă laud că-ți aduc vești bune, generale, spuse tânărul.

— Vorbește!

— Patru curieri au fost trimiși să te caute, dar niciunul nu s-a mai întors. Așadar, mesajele extrem de importante pe care ți le aduceau au încăput pe mâini străine. Prin asta, cauza noastră suferă o grea lovitură.

Toussaint se încruntă și, luându-l de braț pe Bovet, se depărtă cu el pe drumul ce ducea spre țărm.

Dimineața, clopotul cel mare al catedralei catolice, unde până nu demult fusese adăpostit sicriul cu rămășițele pământești ale lui Cristofor Columb, vestea populația că se apropie un detașament condus de cârmuitorul insulei. Toussaint Louverture călărea în frunte alături de unsprezece generali. Erau urmați de câteva escadroane de dragoni negri cu chivere cu panașe pe cap, cu centiroane din piele albă la brâu și înarmați cu pistoale mari și săbii încovoiate. Toussaint își făcea vânt cu o rămurică și părea foarte calm. La intrarea în oraș, acolo unde soarele începea să aștearnă pe caldarâm umbre negre, zimțate, scăldând într-o lumină vie casele galbene cu ornamente de ghirlande și diferite desene pe cornișe și acoperișuri, ieși în întâmpinarea Consulului negru o delegație din partea urbei. Veniseră și numeroase femei, toate în rochii albe, șezând în volante și carete, apoi o droaie de copilași negri și mulți reprezentanți ai comunității mulatrilor și negrilor. Într-o trăsurică de model englezesc ședeau, sub o umbrelă, doi tineri îmbrăcați civil. Pe aceștia, Toussaint îi recunoscu de departe. Amândoi se ridicară în picioare în trăsurică și se descoperiră. În aclamațiile și uralele a două sute de oameni, Toussaint, jucându-și calul în frâu, se îndreptă spre trăsură. Isaac și Placide se aruncară de gâtul tatălui lor. Apoi se așezară toți trei într-o caretă care îi duse la palat.

— Bietul Santhonax, spuse Placide. Dacă nu-mi scria mama, nici n-aș fi aflat.

Toussaint nici nu-l auzea. Se uita întrebător la fiul său mai mare, îmbiindu-l parcă să vorbească. Dar Isaac tăcea mereu și-și privea tatăl cu un zâmbet leneș. Tânărul părea plin de el. Placide însă nu mai contenea să-l întrebe despre surori, despre mama, până în clipa când ajunseră în fața palatului unde garda de onoare aștepta, aliniată, sosirea comandantului armatei negrilor și guvernator al San Domingo-ului.

Toussaint urcă în fugă scările – nu mai simțea oboseala. Se părea că nimic nu se schimbase la palat. Răspunse cu răceală la salutul amiralului Sidon, ascultă distrat raportul asupra

situației din oraș, luă textul acestuia și se închise cu fiii săi într-o încăpere din spatele clădirii. Ar fi vrut ca băieții să-i vorbească singuri, fără să le pună întrebări, despre expediția lui Leclerc.

— Știi, tată, rupse tăcerea Placide, când ne-au arestat și ne-au trimis la Brest...

Toussaint tresări:

— Arestat? Cine v-a arestat?

— Pe urmă s-a lămurit. A fost o simplă neînțelegere. Închipuiește-ți că până s-a aflat cine suntem, alți doi băieți negri au fost conduși cu onoruri pe vas.

Văzându-l pe Toussaint posomorât, Isaac își dojeni fratele:

— Nu trebuia să-i povestești. Generalul Leclerc este cumnatul Primului consul. E cel mai simpatic om din lume. Ne-am simțit foarte bine pe vasul-amiral, deși nu ne dădeau voie să stăm de vorbă cu soldații. În schimb Henri Christophe s-a purtat groaznic. El, primul, a deschis focul asupra corăbiilor noastre și, întrucât „Rândunica” era a treia din prima coloană, află, tată, că era cât p-aci să-ți înece copiii. Dorea să provoace un război. Leclerc a venit aici cu cele mai bune intenții. Vrea să ne ajute împotriva Angliei și Spaniei. El știe că armata negrilor e slabă.

— Crezi într-adevăr că e slabă? îl întrebă Toussaint pe Isaac și așteptă răspunsul cu sufletul la gură.

— Nu cred, știu precis, răspunse acesta cu îngâmfare.

Abia atunci începu și Toussaint să vorbească. Nu uita însă nicio clipă interesele cauzei căreia i se consacrase și lua bine aminte să nu rostească vreo vorbă care ar putea trăda un secret militar.

Placide îi sorbea de pe buze cuvintele; întrebările pe care mereu le punea făcură să-i scape lui Toussaint și unele lucruri pe care n-ar fi dorit să le spună. Când auzi de „război de asediu”, Isaac strâmbă din nas:

— E o nebunie să lupți împotriva Franței. Credeam că numai Christophe e atât de belicos. Mărturisesc că încep să regret că am venit.

Atunci Toussaint se ridică în picioare și, rezemându-se cu

palmele de masă, le vorbi:

— Ascultați, copii! Va trebui să hotărâți fără zăbavă, chiar astăzi, chiar în clipa asta, dacă rămâneți cu mine sau vă întoarceți la franțuji. Să știți că a rămâne cu mine înseamnă a rămâne alături de poporul vostru, alături de cauza lui; a rămâne aici, în Țara munților, înseamnă a avea credința, așa cum o avem noi toți, că ea este Muma pământurilor. Înseamnă a rămâne într-o lume unde luptăm să statornicim alte raporturi între oameni, o altă rânduială a vieții, într-o lume de unde va purcede libertatea întregii omeniri.

Placide se ridică în picioare și spuse ferm:

— În ce mă privește n-am niciun fel de îndoieli – rămân!

Isaac însă tăcea; sub pleoapele dintr-o dată umflate, ochii i se întunecară.

— Ei? Trebuie să răspunzi numaidecât. Ne așteaptă dineul. Pe urmă voi fi nevoit să primesc o groază de lume. Am lipsit o lună întreagă și o să am de lucru toată ziua. Unde-i căpitanul „Rândunicii”?

— A rămas în cabina noastră, unde se află și caseta.

— Știu, știu, răspunse Toussaint. Punctul unu al programului – părintele își revede copiii. Punctul doi – solii Primului consul se întâlnesc – în aclamațiile mulțimii – cu guvernatorul San Domingo-ului.

În sfârșit, Isaac rosti, abia mișcându-și buzele:

— Eu mă întorc.

Toussaint dădu din cap și, fără să-i mai arunce vreo privire, părăsi camera, la braț cu Placide. Ochii acestuia scânteiau. Nu se uită nici el la fratele său și-și șterse pe furiș cu mâneca o lacrimă de amară durere.

În sala de recepții, căpitanul Ségnier, Placide și Isaac îi înmânară lui Toussaint o casetă de aur.

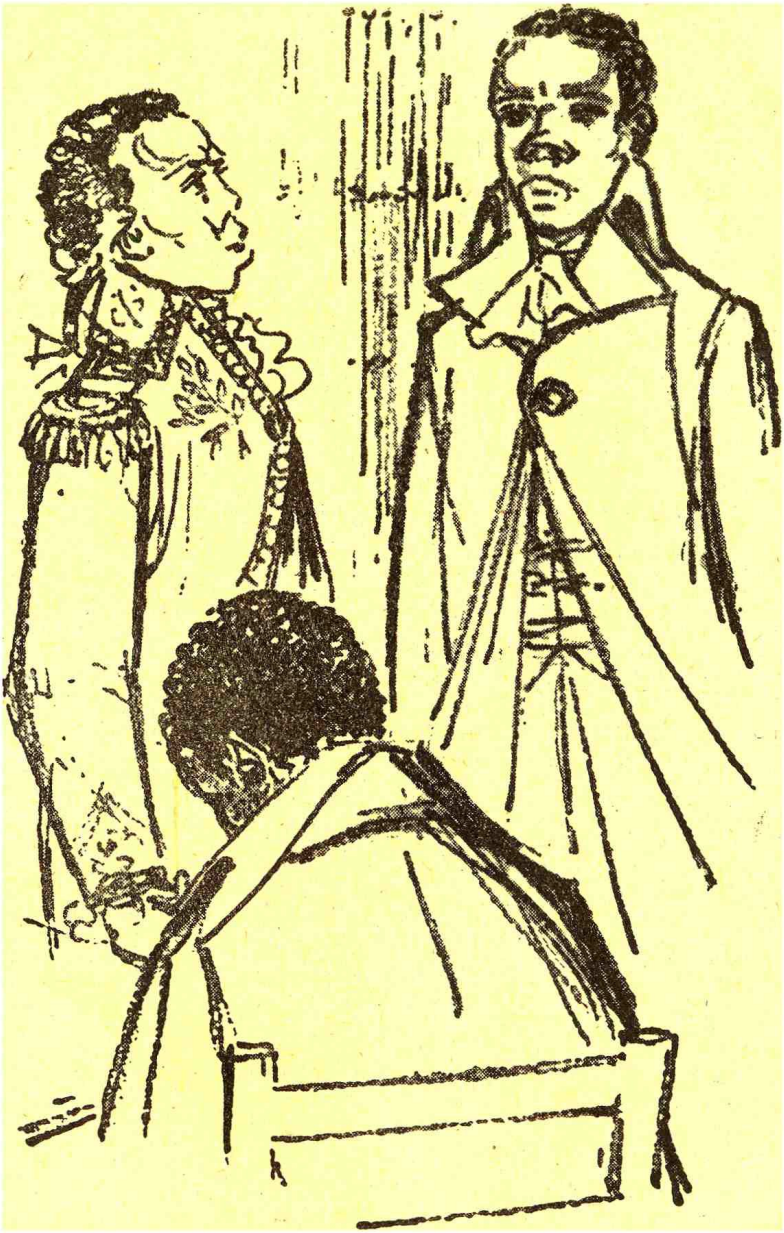

Toussaint o așează pe o măsuță de marmură și o deschise cu cheia adusă pe o tavă. În casetă era un plic pecetluit cu cinci sigilii verzi, mari: scrisoarea Primului consul Bonaparte. Pauline Bonaparte, soția generalului Leclerc, adăugase și ea câteva amabilități. Era fericită, scria ea, că „scumpul nostru general” își va revedea în sfârșit copiii.

Până seara, Toussaint se lămurise: Leclerc voia să compromită constituția insulei Haiti, să zădărnicească lupta pentru libertate a republicii. Scrisoarea lui Bonaparte îl izbise, după înseși vorbele lui, prin foarte semnificativa ei superficialitate. Dispariția lui Vincent, pățania băieților, cu înscenarea arestării lor urmată de scuze – toate acestea îi păreau Consului negru cât se poate de suspecte. Îl frământa o neliniște nelămurită. Își dădu seama că, în luna cât lipsise din San Domingo, cineva se îndeletnicise cu răspândirea unor zvonuri vădit aț̦âț̦ătoare. Nu era om să nu-l condamne pe Christophe pentru că a dat foc Cap-ului, nimeni nu-și închipuia măcar că Franța, care a proclamat desființarea robiei, ar avea de gând s-o reintroducă. În unele momente, lui Toussaint i se părea că visează urât. El unul nu se îndoia o clipă că Franța pregătește o lovitură cumplită și a doua zi dimineața, când străbătu piața însoțit de mai mulți ofițeri negri, cercetă privirile curioase și totodată de nepăstruns ale albilor stabiliți în capitala republicii.

Se opri pe chei, unde „Rândunica” tocmai se pregătea să ridice ancora. Nicio adiere de vânt nu încrețea suprafața golfuleț̦ului, oglinda apei de un verde strălucitor. În depărtare se zăreau, albe, farurile forturilor; o hulă lenește legăna corăbiile; la intervale egale, valuri verzi, aproape neobservate de pe țărm, năvăleau în golfuleț̦ săltând navele care continuau să se frământe și când apele se ogoiau. Undeva, departe, bântuise furtuna, trăgând pe cer brazde de foc și stârnind pe mare talazuri cât munții; undeva, corăbiile s-au luptat cu moartea și crestele valurilor au purtat cadavre. Dar furtuna trecuse și tihna golfului abia mai era tulburată, când și când, de valuri largi, lenețe, fără putere.

Toussaint discuta liniștit cu ofițerii pe debarcader. Fiul său Isaac se întorcea în mare grabă la statul major al lui Leclerc, fără măcar să-și fi văzut mama. Un pod ținut de otgoane atârna deasupra mării. O scară de frânghie cobora drept într-o mică șalupă. La vâslele acesteia așteptau câțiva marinari olandezi, cu chipurile bronzate, iar la pupă fâlfâia alene tricolorul francez cu dungi albe în diagonală. Căpitanul navei stătea de vorbă cu Toussaint. Era o scenă pașnică. Nimic nu trăda furtuna care sfâșia inima și învălmășea gândurile Consulului negru.

„E mai bine așa, își spunea el. Las' să plece Isaac. Tot trebuia să ducă cineva răspunsul. De acum însă frații vor deveni dușmani. Ce o să spună bătrâna Anita când va afla că i-a plecat băiatul?"

Îl privi lung pe Placide, apoi, întorcându-se repede spre Isaac, îl întrebă:

— Spune-mi, ce vei face dacă îți vei da seama că te-ai înșelat, dacă nu va fi pace? Și dacă se adeverește, după cum mi s-a spus, că trupele generalului Leclerc au pornit spre Crête-à-Pierot?

— Am să plec la Paris.

Toussaint nu mai spuse nimic. Își trase sabia din teacă și făcu un semn. Tunul de pe coastă bubui. Pe puntea „Rândunicii" începu un du-te-vino grăbit. Isaac coborî în șalupă însoțit de un ofițer de marină. Matrozii trebăluiau de zor pe vergi, o boare lină făcea să fâlfâie ușor pavilionul. Îndată ce Isaac se urcă pe punte, șalupa fu ridicată. Vasul salută și el cu un bubuit de tun. Apoi se auzi zăngănind lanțul ancorei, corabia se smuci din loc și după câteva minute, grăbindu-și mereu goana, părea o pasăre albă săgetând văzduhul între faruri.

În oraș, viața își urma cursul obișnuit. Negustorii făceau vânzare bună. Cafenelele erau ticsite. Pe străzi, forfota și larma nu mai conteneau. Prin fața tarabelor și în piața catedralei foiau englezi, francezi, spanioli, mulatri, negri, femei îmbrăcate țipător, bărbați purtând pălării cu boruri mari, ofițeri negri cu tricornuri, negrese bătrâne cu părul nins

și o mulțime de copilași aproape despuiați.

Toussaint și Placide călăreau alături, scară lângă scară.

— Ai să stai trei zile la mama, spuse Toussaint. Să nu-i vorbești nimic de tine și nici de Isaac. Vei porni apoi la Crête-à-Pierrot. Acolo te vei ocupa cu un detașament Morne-du-Chaos. N-ai fost de mult în munții noștri. Fii cu multă băgare de seamă la povârnișurile prăvălatice, la cotiturile primejdioase. Uneori, chiar atunci când în vale e liniște, pe munți bate atât de tare vântul, încât te-ar putea arunca în prăpastie. Se întâmplă de asemenea ca stoluri de vulturi să-l atace pe om. Ca poziție însă e tot ce poate fi mai bun. Acolo am zdrobit noi cele șaisprezece batalioane ale generalului englez Whitelocke. Îl vei găsi, sus, pe Dessalines. Ai să fii aghiotantul lui. Caută să-l înfrânezi. E sângeros din fire și îi urăște pe toți albii, fără a ține seama de convingerile lor. Tu, însă, nu uita învățătura noastră: când mintea cuiva e descătușată și spiritul liber, culoarea pielii nu are nicio însemnătate. În schimb, Dessalines e un ostaș bun. Englezii aveau patruzeci și cinci de mii de oameni, dar după ce au pierdut două batalioane, le-a trecut pofta să se mai măsoare cu noi și s-au grăbit s-o șteargă de pe insulă. Da, Crête-à-Pierrot e o poziție admirabilă. Nu uita! Francezii n-au cum s-o ocolească. Mă întreb însă cum să explic oamenilor mei acest război? Dacă ar trebui să-i înfrunt pe englezi sau pe spanioli, situația ar fi cu totul alta. Din parte-mi, sunt convins că nu mă înșel: francezii au venit să reintroducă robia. Dar va trebui să așteptăm ca evenimentele să arate tuturor că am avut dreptate.

— Pot să te întreb ceva, tată?

— Întreabă cât mai e timp.

— Aș dori să știu ce răspuns i-ai trimis lui Leclerc prin Isaac?

— Numai trei cuvinte și un articol tăiat din „Moniteur”-ul parizian; cel care l-a scris spune acolo lucrurilor pe nume, fără ocoluri. Iată: „Urmărind salvarea comerțului european și instaurarea păcii, Primul consul a hotărât să înnăbușe cu o mână tare răscoala negrilor din Martinica. În această colonie s-a reintrodus vechiul sistem de muncă pe plantații și în

factorii.”

— De unde ai ziarul? Să fie adevărat?

Fața tânărului devenise cenușie. Era atât de tulburat, încât tremurul său nervos se transmise și calului, care începu să se frământe în zăbală.

— Ține-ți firea. Frații Dartigoyte și marchizul Champfleury își făceau din acest ziar fuituială pentru puști. Provine deci de pe corăbiile lui Leclerc. I-am trimis generalului pagina cu articolul și pe margine am scris doar trei cuvinte: „Nu am încredere”. Repet însă, Placide, că va fi un război groaznic de greu, pentru că este vorba de Franța. Nu e Franța lui Santhonax, Polverel și Elcho, Franța lui Robespierre și Marat, care nu i-ar fi înșelat niciodată pe negri. V-am încredințat pe voi doi lui Santhonax, iar după asasinarea acestuia, Elcho v-a dus în Franța. Știți ce inimi nobile bat în piepturile republicanilor simpli. Dar oricare ar fi convingerile de azi ale Primului consul, oricât de mare este nepotrivirea dintre vorbele sale despre pace și faptele sale care urmăresc reintroducerea comerțului cu sclavi, el a reușit totuși să-mi amăgească oamenii, să semene îndoiala în inimile lor. Preoții spanioli triumfă, indivizi pe care i-am izgonit de pe insulă s-au întors și unele semne mă fac să prevăd un conflict fratricid. Războiul i-a obosit pe toți, oamenii vor pace, ca și mine de altfel. Mă tem însă că va trebui să încerc a-i ridica din nou la luptă și până la urmă s-ar putea să mă scoată pe mine vinovat de izbucnirea războiului. De aceea, vom aștepta.

Un grăjdar luă calul lui Toussaint, apoi pe al lui Placide și pe ai celorlalți ofițeri care descălecau pe rând. Sălile de trecere ale palatului, înalte și încăpătoare, erau arhipline. Pentru Toussaint începea o zi de muncă încordată.

Seara târziu, își luă rămas bun de la fiul său. Placide se ducea să stea câteva zile cu maică-sa, apoi avea să participe la luptele împotriva batalionului 48 din regimentul dragonilor orleanezi. Comandat de generalul Galbeau, batalionul cobora de pe înălțimile Cap-ului și se îndrepta spre Crête-à-Pierrot. La despărțire, Placide voi să aducă din nou vorba de Isaac. Dar Toussaint îl opri cu asprime:

— Nu te lăsa stăpânit de prejudecata sângelui, fiul meu. Să nu uiți ce a spus în această privință abatele Raynal. Află că și eu am trecut prin ce treci tu acum. Mama mea a avut cinci copii. Eu și cu mătușa ta din Dennery am fost cei mai mari. Îl mai ții minte pe bunicul tău, pe care l-au sfâșiat câinii când a împlinit optzeci și patru de ani? Pe mama mea a luat-o atunci un alt stăpân, un spaniol. Era încă tânără, chipeșă, cu ochii ei albaștri. Așa s-a născut Adonis Breda, care a fost ucis la Paris; iar cel ce se consideră fratele meu și poartă numele meu cel nou – Paul Louverture – este fiul mulatrului Zubal și al mamei mele. Ei, Placide, nu i-aș dori lui Isaac să te întâlnească. Mă tem că n-ai să te poți stăpâni.

— Da, tată, am să-i crăp țeasta.

Toussaint clătină din cap și-l strânse de braț în tăcere. La poarta grădinii aștepta o trăsură. Vizitiul, un negru bătrân cu înfățișare gravă, încărcă puținele bagaje ale lui Placide, îl îmbrățișă pe Toussaint, apoi, bătându-l pe umăr protector pe tânărul său pasager, trânti portiera. Cei doi cai se așternură la drum. Praful înnăbușea tropotul copitelor.

Opt zile mai târziu, Toussaint află că Placide a fost ucis. Căzuse la porțile cetății Artibonite. Niciun cuvânt nu-i scăpă tatălui de pe buze. Își văzu mai departe de lucru. Iată scrisoarea lui Dessalines prin care acesta îi vestea lui Toussaint moartea fiului:

„Trupele franceze s-au apropiat noaptea, fără să aprindă vreo lumină. Tabăra noastră era într-o vale. Dincolo, în cetate, rămăseseră numai o mie și două sute de oameni. Și toți dormeau. Până și santinelele moțăiau rezemate în pușți. Noi, însă, i-am observat pe francezi. Am așteptat până s-au apropiat ca la o bătaie de pușcă, apoi am dat alarma. La cel dintâi semnal, toți din tabără au părăsit-o fugind spre cetate. În urma noastră, francezii au ocupat valea fără să tragă un foc de armă. Auzeam glasurile lor triumfătoare, îi ascultam cum strigau: «Trăiască generalul Debelle!» Deodată, dinspre porțile Artibonitului i-a atacat pe la spate detașamentul lui

Placide. Francezii l-au pierdut pe generalul Boudet, dar și Placide a căzut lovit de șaptesprezece gloanțe. I-am îmbălsămat corpul. Doctorul Mokaya spune că nu se va descompune până ce vei veni tu. Am dat ordin ca în fața casei unde se află corpul neînsuflețit să fie căsăpiți o mie șapte sute de francezi. Leclerc a turbat de furie. A trimis împotriva noastră o divize comandată de generalul Dugua și regimentul 19 de cavalerie ușoară.

Iscoadele ne-au raportat că Leclerc jură să ocupe cu orice preț Crête-à-Pierrot, chiar de-ar trebui să-și bage în foc întreaga armată. N-are decât! Francezii au făgăduit și o răsplată pentru capul meu. I-am scris lui Leclerc că-l voi scuti de cheltuială și într-o zi am năvălit călare în rândurile lor, cu sabia scoasă din teacă, le-am spus cine sunt și am strigat: «Trăiască republica liberă!» Era un regiment de veterani francezi; ei au încetat să tragă, au aruncat cât colo puștile, m-au înconjurat și s-au pornit să aplaude. În noaptea trecută regimentul acesta a fost nimicit. Francezii i-au împușcat pe ai lor. Auzind salvele am înțeles ce se petrece. Ne-am furișat din cetate, am ajuns, târâș, la locul unde se afla statul major, am făcut ferfeniță cortul generalului Dugua, iar pe el l-am snopit în bătaie, de o să ne țină minte. Am adus de acolo un maldăr de documente. Este absolut sigur că francezii vor să reintroducă robia pe insula noastră. Îți trimit adresele și scrisorile cele mai importante. Maurepas e pe drum și îi va ataca pe francezi pe la spate. O să le arătăm noi!

Soldații mei nu se îndoiesc că dreptatea e de partea noastră. Mă neliniștește însă tot ce aud despre cei din detașamentul lui Christophe. Ei iau de bune manifestele francezilor care susțin că sclavia a fost desființată și anunță că Franța ratifică acum constituția din Haiti.”

La intrarea reședinței guvernatorului se lipise un cogeamite afiș cu următorul text:

„V-ați câștigat dreptul la considerația noastră, recunoaștem și relevăm cu plăcere serviciile importante ce le-ați adus

națiunii franceze. Datorită dumneavoastră, general Toussaint, și vitejilor voștri negri, steagul național al Franței fâlfâie astăzi la San Domingo. Luați aminte, general Toussaint, că dacă sunteți primul reprezentant al oamenilor de culoare care s-a învrednicit să dețină o demnitate atât de înaltă, distingându-se prin vitejie și însușiri deosebite, sunteți totodată răspunzător în fața cerului și a oamenilor pentru faptele supușilor dumneavoastră."

Începutul afișului era rupt, iar sub textul rămas se putea citi semnătura: *Napoleon Bonaparte, Prim-consul*.

Capitolul XII

CONSULUL NEGRU

Pregătiți-i o pânză de păianjen.
Napoleon
(Dintr-un bilet adresat lui Fouché)

„Ce să însemne asta? se întreba Toussaint. În loc să apară buletinul guvernatorului, amintind că Franța a atacat Cap-ul și Crête-à-Pierrot, că trupele franceze au debarcat în insulă, orașul e plin de afișele cu scrisoarea lui Bonaparte adresată lui Toussaint Louverture! Francezii se poartă de parcă nici n-ar ști de război. Primul consul trimite scrisori cordiale, prietenești, și, în același timp, fiul Consulului negru, cade răpus de gloanțele unui general francez."

În Martinica, în Guadelupa, robia fusese reintrodusă. Iscoadele trimise la spanioli constatau o simțitoare înviorare pe piețele de sclavi. Fioroșii căpitani care făceau negoț cu „fildeș negru" își frecau mulțumiți mâinile în așteptarea unor câștiguri grase. Iar aici, manifestul lui Napoleon Bonaparte, tipărit clandestin, făgăduia pace și frăție negrilor și îl ridica în slăvi pe conducătorul lor. O sută șaptezeci de ofițeri negri, oameni pricepuți, cu experiență și devotați până la sacrificiul de sine libertății Haiti-ului, fură trimiși în toate colțurile

insulei. După câteva săptămâni i se aduceau lui Toussaint, de peste tot, nenumărate manifeste, unele tipărite la tipografia amenajată pe un vas din escadra lui Leclerc, altele la Cap, în parte reconstruit, altele, în sfârșit, în Luisiana, anunțând că Spania a cedat-o pentru totdeauna Franței[1]. Unele manifeste adresau îndemnuri pașnice populației din Haiti; comandamentul francez, menționau ele, nu crede că generalii negri ar nutri intenții dușmănoase. Alte manifeste anunțau că mulatrul Rigaud a fost arestat pentru acțiuni ostile lui Toussaint Louverture și expulzat. În același timp, generalul Leclerc trimitea la Crête-à-Pierrot noi și noi divizii. Îl zdrobise pe Christophe, impiedicându-l să facă joncțiunea cu Dessalines, trimisese apoi divizia 18 la Saint-Marc, împotriva generalilor negri Maurepas și Laplume. Saint-Marc fu împresurat într-o noapte de unitățile generalului Ganta și ale colonelului Linda. Dimineața, tunurile francezilor au deschis focul, dar orașul nu răspundea. Către amiază, cercetașii le-au adus vestea că orașul e pustiu și toate casele construite din lemn au fost arse. La intrarea generalilor francezi, un vas ancorat în radă a sărit în aer. Ultimele mormane de cenușă arătau că focul mistuise și depozitele cu provizii. Nu s-a dat de urma generalilor Maurepas și Laplume.

— E un eșec grav, recunoscu Leclerc.

Iată raportul său adresat ministrului marinei:

„Șase sute de oameni din efectivul meu au fost uciși și două mii zac bolnavi. Strategic, situația nu e chiar atât de rea, după cum vă puteți convinge și dumneavoastră, cetățene ministru, dar ea se va înrăutăți dacă nu mă veți ajuta cât de repede.”

Armatele lui Maurepas și Laplume dispăruseră. Zadarnic băteau drumurile cavaleriștii francezi. Nu izbuteau să le dea de urmă. Dispariția unei armate de opt mii de negri admirabil

[1] Partea apuseană a Luisianei, cedată de Franța Spaniei în urma Războiului de șapte ani (1756-1763) și reintrată în posesia Franței în 1800, a fost vândută de Napoleon Statelor Unite în 1803. (N. ed.)

echipați îl alarma pe Leclerc. Se temea de o lovitură pe la spate, mai ales că nu putea să prevadă cum și când se va termina bătălia la Crête-à-Pierrot. Acest punct afurisit, aproape inabordabil, ca și celelalte fortărețe din munți ale negrilor, îi scotea peri albi. Frigurile galbene secerau pe ostașii francezi. Unii își pierdeau mințile și, în delir, își ucideau camarazii. Leclerc scria:

„Cetățene ministru, corabia «Vérité», care trebuia să ne slujească de spital, este atât de prost amenajată, încât nu pot fi îngrijiți pe ea nici șase sute de bolnavi. Iar în orașe nu ne putem aproviziona cu nimic; unde calcă picior de francez, incendiile mistuie îndată totul.”

Port-de-Paix era ocupat de Clairvaux. Toate încercările francezilor de a controla drumurile din această regiune și de a slăbi pozițiile generalului Clairvaux rămâneau zadarnice. Leclerc ajunsese la disperare. Nervii lui nu mai puteau suporta încordarea prelungită. Îi părea rău că n-a atacat de la început San Domingo. Ce-i drept, ar fi fost păcat să sacrifice un oraș atât de frumos, atât de bogat. Dădu ordin să fie luați cât mai mulți prizonieri, dar purtarea față de ei să fie cât mai blândă; să fie aleși negri care știu carte, să li se dea acte de identitate franceze, daruri și să fie eliberați, iar dacă făgăduiesc că nu vor mai lupta, să li se dea și permise de trecere peste liniile de demarcație. Ordinul mai glăsuia să se restabilească și comerțul cu populația pașnică.

A luat ființă un batalion special, „pașnic”. El ocupa satele locuite de negri, împărțea acestora bani, le spunea că de acum încolo va fi pace și se retrăgea. Dar iată că într-o bună zi acest batalion „pașnic” a dat de urmele detașamentului generalului negru Maurepas, nu departe de târgușorul Plaisance.

Cei patru sute de negri din batalionul „pașnic”, recrutați din rândurile prizonierilor, veniră, fără arme și purtând steaguri albe, în detașamentul lui Maurepas. Strigau că nu mai vor să lupte, arătau ostașilor actele de identitate eliberate de

comandamentul francez. Maurepas porunci să fie arestați, dar noii veniții se amestecară repede cu oamenii generalului și asta dezorganiză detașamentul. Maurepas, care primise ordin de la Toussaint să vină cât mai repede în ajutorul lui Christophe, nu știa ce să facă. Tabăra răzvrătită, corturile înșirate la marginea savanei, după care se desfășura, cât vedeai cu ochii, pustiul de nisip cu abia câțiva palmieri profilați negri în zare – toate păreau vrăjmașe generalului. Până și ofițerii se depărtau de el. Când le adresa cuvântul, se refugiau într-o tăcere politicoasă. Negrii discutau în grupuri, dar se împrăștiau îndată ce se apropia Maurepas. Într-o zi, un negru tânăr îi spuse fără ocoliș:

— Noi nu știm pentru ce luptăm, generale. Doar sunt aceeași francezi care l-au trimis aici pe Santhonax.

Până la urmă, îl legară pe Maurepas de mâini și de picioare, îl urcară pe un cal și porniră cu el spre statul major al generalului Defourneau. Au mers astfel, în dezordine, până aproape de aripa stângă a trupelor franceze, când, la o cotitură, văzură patru tunuri de munte cocoțate pe un dâmb și un escadron de husari negri care se apropia în trapul cailor. În fruntea escadronului călărea un om mic la trup pe care îl recunoscură îndată: era comandantul.

Pe cele două stindarde verzi fluturând în vârful unor suliți scria: „Toussaint Louverture”. Goarnele sunară atacul. Negrii lui Maurepas, rușinați că au căzut prizonieri chiar la foștii lor camarazi, se opriră și începură să se încoloneze. Tocmai atunci coborau povârnișul unitățile generalului Defourneau de la flancul stâng. Ciocnirea nu se putea ocoli. Toussaint se afla prins între negrii care se predaseră de bunăvoie și trupele franceze care veneau în întâmpinare. Nu-i trebui decât o clipă ca să se orienteze. Se săltă puțin în scări. La spatele lui auzi țăcănit de oțele și câteva gloanțe îi șuierară pe la urechi, smulgându-i pălăria pe care și-o prinse însă din zbor, cu mâna stângă. Strigă:

— Obișnuiați să-mi spuneți *Tată* și acum vreți să deveniți paricizi! Cui îi este dragă libertatea, după mine!

Atunci cei patru sute de negri se lăsară într-un genunchi, ca

un singur om, și ridicară mâna dreaptă. Când francezii au deschis focul, negrii au răspuns. Au fost uciși patru ofițeri din jurul lui Toussaint și cincisprezece cavaleriști.

Atacul francezilor fu respins. Toussaint restabili repede ordinea în detașamentul lui Maurepas și-l conduse el însuși la luptă. După două ore, Plaisance cădea în mâinile negrilor; Defourneau, zdrobit, dăduse bir cu fugiții.

Două zile și două nopți, luptând din greu, Toussaint și Maurepas și-au croit drum spre miazănoapte, ca să-l scape din încercuire pe Christophe. Nu departe de Cap, acolo unde fuseseră odată factoriile și plantațiile seniorului Breda, al cărui nume îl purtase mai înainte Toussaint, chiar în casa unde Anita îi născuse copiii, îl așteptau parlamentarii francezi.

Încercarea a fost prea grea. Sleit de puteri, Toussaint zăcea pe podea. Îi turnau apă rece în cap. La un moment dat, sângele îi răbufni pe nas. În această stare citi scrisoarea care purta două semnături: a generalului Leclerc, guvernatorul general al San Domingo-ului, și a generalului negru Henri Christophe, rezidentul din San Domingo. Îl informau pe Toussaint că între trupele negrilor și armata franceză s-a încheiat pacea. Dessalines rămânea izolat. Clairvaux era înfrânt, Laplume – asasinat de un ticălos rămas neidentificat. Îi sângera inima bătrânului citind aceste vești.

Iată ce scria Christophe:

„Trebuie să așteptăm până ce vom ști precis dacă generalul Leclerc spune sau nu adevărul. Să nădăjduim că libertatea republicii noastre îi va fi la fel de dragă în fapte ca și în asigurările ce ni le dă și în jurămintele rostite față dfe noi. Am rămas singur. Oamenii mei au fugit. Nu mai aveau, toți, decât o dorință – să se întoarcă mai repede acasă, la nevastă și copii. A început recoltarea vaniliei și a cafelei. Nu va trece mult și vor prinde a fumega coșurile zăhărăriilor. Noi am ars prea multe mori, războiul a adus mari pagube economiei noastre.”

În trei zile, Toussaint formă un batalion nou; era compus

numai din ofițeri aparținând aceleiași confrerii negre, șase sute de oameni unul și unul, credincioși și devotați cu trup și suflet. Dizolvă detașamentul lui Maurepas și formă o altă unitate din muncitorii de pământ pe care-i recrutase, unul câte unul, colindând plantațiile și ogoarele. În fruntea micii sale armate se urcă în munți și dispăru în coclaurile unde cu greu putea să pătrundă un alb. Muma pământurilor îl ținu ascuns la sânul ei mult timp.

Pe neașteptate, Leclerc ridică asediul și își retrase trupele de la Crête-à-Pierrot, anunțându-l pe Dessalines că, întrucât Christophe și Toussaint s-au predat, războiul s-a sfârșit. Nu punea niciun fel de condiții, cerea numai să se curme ostilitățile, neexistând niciun motiv de dușmănie între el, care reprezenta armata franceză, și conducătorii negrilor liberi.

Cercetașii lui Dessalines raportară că drumurile erau într-adevăr libere și nicăieri nu se vedea picior de ostaș francez. Douăzeci de mii de negri munceau cu platâ la reconstruirea Cap-ului. Nici nu se pomenea de robie. Pământul, așa cum fusese împărțit după plecarea englezilor și spaniolilor, așa a rămas în stăpânirea negrilor. Pe de altă parte, însă, circulau zeci de zvonuri, unul mai mincinos ca altul, despre orgoliosul Toussaint care, însetat de putere, se ridicase împotriva Franței.

— Asta înseamnă că Leclerc n-a pus încă mâna pe Toussaint, își spuse Dessalines. Așadar, generalii francezi mint.

Dessalines îi chemă pe frații Dartigoyte și pe locotenentul Second – marchizul Champfleury – și-i trimise la Toussaint. Cei trei francezi făcuseră minuni de vitejie, dovedind cu prisosință că erau aliați credincioși ai negrilor. Asediul fiind ridicat, drumurile erau libere.

Dessalines încărcă sicriul cu trupul neînsuflețit al lui Placide într-un car la care trăgeau în jug o pereche de boi capturați de la inamic și-l trimise la Dennery, însoțit de un negru și de cei trei francezi. Sperau că o să-l găsească acolo pe Toussaint, căci la Dennery se afla toată familia lui – bătrâna

Anita, soră-sa, nepoții și nepoatele care tot mai locuiau în vechile colibe albe ale negrilor.

E a treia noapte de când se târăște pe drumul de munte carul cu sicriul. Frații Dartigoyte țin sfat lung cu negrul, Second pufăie tăcut din pipă gândindu-se la soarta lui atât de nestatornică. În schimb negrului nu-i mai tace gura. Albii află că acest negru a construit principalele defibratoare de trestie de zahăr, cu un anume sistem de valțuri pentru a stoarce și zdrobi tulpinile trestiei. Era inginerul-șef a două sute de fabrici de zahăr și numai războiul l-a silit să-și părăsească munca.

Frații Dartigoyte îșI spun și ei povestea. Au fost primiți în flotă datorită intervenției răposatului lor frate, cel mai mare dintre copii, care își făcea serviciul militar în regimentul de la Châteauvieux. El fusese unul din capii răscoalei acestui regiment[1]. Când a început revoluția, comandantul și ofițerii din rândurile aristocraților au încetat să le mai plătească solda. Batalioanele din Châteauvieux au fost închise în cazărmi și ostașilor nu li se dădea nici de mâncare, căci prea era limpede că simpatizează cu revoluția. Apoi le-au dat drumul, dar bani tot n-au primit și mureau de foame. Atunci au ales un comitet și, pentru ca totul să se petreacă în ordine, nouăsprezece dintre ei au venit la comandant în calitate de deputați ai regimentului.

Deputați ai soldățimii! Un act de răzvrătire fără precedent în istorie. Vestea a ajuns repede la urechile marchizului de La Fayette, comandantul Gărzii naționale pariziene.

Pretențiile soldaților erau îndreptățite, căci orice s-ar întâmpla, solda trebuie plătită. S-a constatat că, într-adevăr, ofițerii aristocrați săvârșiseră o „greșeală” golind vistieria regimentului, dar cetățenii deputați ai soldățimii au făptuit o crimă înlocuind riguroasa ierarhie militară cu un sistem de alegeri și încălcind prin aceasta regulamentul. Ofițerii s-au ales cu o mustrare, soldații nu s-au ales cu nimic. Ba deputații lor au fost condamnați la spânzurătoare. Ei doi, care făceau parte dintre aceștia, au izbutit totuși să fugă la Brest. Acolo

[1] Celebra răscoală a garnizoanei Nancy, din care făcea parte și regimentul de la Châteauvieux, a avut loc în 1790. (N. ed.)

tocmai se recrutau marinari. Fratele lor mai mare i-a ajutat, declarând că s-au îndeletnicit toată viața cu comerțul de tutun acolo la Brest, și astfel au putut fi primiți pe vas. Apoi, toți trei s-au războit cu englezii, cărora Gironda și burghezia le oferiseră plocon portul francez Toulon. Sub comanda lui Bonaparte au bombardat cu tunuri de coastă și vasele engleze, și orașul unde clocotea rebeliunea contrarevoluționară și răsunau zbierete isterice, unde aristocrații francezi înnebuniți de furie arboraseră drapelul regal englez pe clădirile instituțiilor guvernamentale revoluționare.

— A fost groaznic la Toulon, povestea unul din frați, și de n-am fi avut pe generalul Bonaparte, englezii debarcați ar fi pornit de acolo spre inima Franței.

— Dar cu regimentul vostru ce s-a întâmpîat? întrebă locotenentul Second, interesat deodată.

Frații s-au pornit cu o și mai mare însuflețire, întrerupându-se unul pe altul:

— Regimentul! L-au desființat, iar din ce a mai rămas au format un batalion disciplinar. Le-au pus în cap oamenilor bonete roșii de ocnași și i-au trimis la Toulon, unde urma să-i urce pe galere, dar ei au șters-o, au răzbit până la Paris și acolo au mărșăluit pe străzile capitalei lumii așa cum erau îmbrăcați, cu carmaniole și bonete roșii[1]. Nu există alt oraș ca Parisul. A primit ca un părinte întregul regiment, l-a înfiat. Secțiile i-au cazat pe soldații revoluționari, iar sanchiloții au hotărât ca boneta roșie frigiană să facă parte, de acum încolo, din uniforma Gărzii naționale revoluționare. Culoarea albastră a Parisului, cea albă a regelui și cea roșie a bonetelor purtate de soldații din Châteauvieux au alcătuit tricolorul francez.

— Acum însă, nouă ne-a devenit mai drag drapelul negru arborat de Dessalines în porturile din Crête-à-Pierrot, spuse Second.

Fură întrerupți de o somație răstită. O patrulă călare oprise micul grup.

[1] Deportații au fost puși în libertate în 1792, în urma unei hotărâri a Legislativei, și s-au bucurat la Paris de o primire sărbătorească. (N. ed.)

Niște albi însoțind un sicriu cu cadavrul unui negru! Acest lucru li se păruse foarte suspect ofițerilor francezi. Mai-marele patrulei descălecă și le luă un interogatoriu în toată regula. Frații Dartigoyte respingeau orice acuzație li se aducea, negrul nu răspundea deloc. Apoi veni rândul marchizului Champfleury. S-a găsit la el scrisoarea lui Dessalines către Toussaint Louverture. O parte din scrisoare era atât de ruptă că nu se mai putea descifra nimic. Partea rămasă se încheia cu următoarele cuvinte: „Și eu sunt de părere că trebuie să depunem armele și să așteptăm ca Franța să-și îndeplinească făgăduielile. Dacă trupele noastre regulate vor pieri, cu cine o să pornim la luptă mai târziu? Dar dacă armata ne va rămâne intactă, oricând o vom putea ridica împotriva francezilor. Până una alta, am reușit să reduc la jumătate efectivul armatei lui Leclerc. Spune-i Anitei să nu-l jelească prea mult pe Placide.”

În timp ce ofițerul citea scrisoarea, Champfleury îi smulse cu o mișcare fulgerătoare pistolul de la brâu și-și zbură creierii. Frații Dartigoyte mai fură interogați o dată, cu „mai multă stăruință”.

— Ce mai soldați și-a găsit Leclerc! Sunteți *chauffeurs*[1], nu marinari! Dracu să vă ia, blestemaților!

Nu-și pierdură vremea cu ei. O patrulă din unitatea colonelului Brunet, anume alcătuită din cei mai abjecți pleșcași, îi execută cu o singură salvă pe amândoi frații. Îndemnând apoi la drum boii înjugați la carul cu coșciugul, patrula se îndreptă spre statul major al unității. Din ordinul colonelului Brunet, cadavrul lui Placide a fost aruncat pe câmp, departe de tabără. Toată noaptea s-au auzit urletele câinilor sălbăticiți care sfâșiau cadavrul. Colonelul asculta și-și rânjea gura până la urechi.

A doua zi dimineața, Brunet trimise familiei lui Toussaint, la

[1] *Chauffeurs* (de la cuvântul francez *chauffer* – a încălzi) se numeau dezertorii, alcătuiți în bande, care cutreierau drumurile Franței în epoca Directoratului. Bandiții opreau pe călătorii bogați și nu-i eliberau decât în schimbul unei recompense. De obicei, ca să stoarcă o sumă cât mai mare, torturau victimele, arzându-le călcâiele și tălpile cu jăratic, de unde și denumirea de *chauffeurs*. (N. aut.)

Dennery, scrisoarea găsită asupra lui Second. Brunet părea foarte sigur că Toussaint a sosit acolo. Îl informa pe Louverture că Champfleury a murit pe drum – și-a făcut singur seama – și astfel se credea dator să facă să-i parvină ceea ce rămăsese din scrisoarea generalului Dessalines. Adăuga că Leclerc îi trimite salutări și-l felicită cu ocazia instaurării păcii.

Toussaint primi scrisoarea. Nu se îndoi de autenticitatea ei. Era scrisul lui Dessalines. Iar felul în care îi scria, deschis, fără ocoluri, arăta limpede că solul căruia generalul îi încredințase acest mesaj era un om de nădejde. Toussaint se simți deodată groaznic de singur, părăsit de toți. Nu se dumirea, avea oare vreo vină? Îl năpădi presimțirea chinuitoare a sfârșitului. Simți un frig în suflet. Știa de la Anita că Paul Louverture se afla de câtva timp la statul major al lui Leclerc, unde fusese primit cu mari onoruri, că Henri Christophe era acum general francez și avea sub comanda sa o mie cinci sute de soldați, trupe mixte.

Bătrâna negresă bodogănea mereu cu vocea ei groasă, înșirând domol cuvintele și trăgând cu coada ochiului la bărbatul ei, când acesta se cufunda în gânduri.

— Sunt femeie, și încă o femeie bătrână, spunea Anita. N-am încredere în niciunul din acești oameni. Tu ce-ai de gând? Să iei pușca și să te bați de unul singur cu generalii francezi? Of, iar ai să-ți părăsești insula și familia. Of, n-o să mai avem tihnă, neliniștea își face culcuș în satele noastre, iar tu n-ai să fii aici să ne ajuți.

Toussaint și cei nouă credincioși ai lui se adăpostiră într-un cotlon pe care nu l-ar fi putut dibui nici dracul. Era un cuib de șoimi cocoțat pe un pisc. Acolo, sus, se căsca în stâncă o văgăună, deschisă și în partea cealaltă, spre mare. Mai demult duseseră acolo provizii și arme și le ascunseseră în bezna scorburii. Din înălțimea aceea se vedeau focurile de semnalizare de la posturile de pază ale negrilor, iar cu ocheanul se putea ține sub observație marea, pe o distanță de aproape doi kilometri. Erau feriți și de ploaie și de vânt. Ca să ajungi însă până la ascunzătoare, trebuia să potrivești bine

pe drum săritura calului, altfel cădeai în prăpastie. Printr-un singur loc, de puțini știut, calul putea sări peste genune fără să-i lunece în gol copitele din spate. Iar spre locul de unde se vedea marea, puteai ajunge prin văgăună numai târâș, și numai dacă erai subțirel de tot, și nici așa nu înaintai fără să-ți zdrelești umerii.

Pe când erau copii, Placide și Isaac crescuseră în această peșteră niște pui de șoim de Azore – o pasăre a Atlantidei, foarte rară și care mai trăia doar pe o singură stâncă a arhipelagului din Atlantic. Puii aduși se deprinseseră în acea văgăună, de parcă din nou s-ar fi unit capetele continentului, despărțite de oceanul în veșnică ofensivă împotriva uscatului. Mai cunoșteau drumul Anita și un mic negru numit Maika.

Leclerc își, dădea seama cât de rău se înșelase. Convins că va avea de înfruntat o gloată de negri lipsiți de judecată, sclavi aduși pe vremuri de negustorii europeni în această colonie franceză, își închipuise că toată campania din Haiti va fi un fel de călătorie de plăcere. Soția lui, Pauline Leclerc, se urcase pe corabie însoțită de o adevărată suită. Când adresa cuvântul copiilor lui Toussaint, glasul îi suna plin de ironie. Era sigură că acești băieți sunt o excepție și că numai datorită influenței binefăcătoare a Parisului Placide își exprima atât de fermecător, atât de elegant gândurile-i nobile.

Dar în locul gloatei de robi, în locul unei adunături pestrițe, echipate ca vai de lume, Leclerc întâlnise o adevărată armată, puternică, oțelită în războaiele cu englezii și spaniolii. Ofițeri negri, ingineri negri, medici negri, o cavalerie neagră de invidiat; excelente piese de artilerie pe care negustorii englezi i le vânduseră lui Toussaint, ca acesta să lupte împotriva Spaniei; vechi tunuri spaniole vândute lui Toussaint de negustorii spanioli pentru ca acesta să lupte împotriva Angliei; forturi bine întărite care, din timpul lui Ludovic al XV-lea până acum, își dublaseră armamentul datorită vredniciei generalului de artilerie Dessalines. Privirile cutezătoare ale soldaților negri, mersul elastic al marinarilor de pe fregata neagră, cântecele lor închinate libertății Haiti-ului, cântecele despre Muma pământurilor, cântările ostășești despre

generalul negru pe care-l iubeau și-l respectau, așa cum copiii își iubesc și își respectă tatăl. Toate acestea îl speriaseră pe Leclerc și acum el tuna și fulgera împotriva comandamentului francez. Tot astfel și trupele sale, după ce o bună parte din soldați și-au găsit moartea la Crête-à-Pierrot, începuseră să privească războiul cu alți ochi.

Un spectru înfiorător apăru pe insulă: frigurile galbene; molima îi ocolea pe negri și decima batalioanele albe. Groaznica înfățișare a bolnavilor îi demoraliza și pe cei care mai erau sănătoși. Leclerc îi scrise din nou ministrului Decrès:

„Ca să câștigăm timp, căutăm să istovim armata negrilor, dar în același timp ne vlăguim și noi. Cu toate că împrejurările mă silesc uneori, cetățene ministru, să mă abat în aparență de la țelul prevăzut în instrucțiunile ce mi-au fost înmânate, vă asigur că nu l-am dat uitării; fac, e drept, unele concesii, câteodată chiar foarte mari, dar numai ca să rămân stăpân pe situație și să pot folosi împrejurările create pentru a-mi duce planul la îndeplinire. Întrucât rapoartele mele, pe care dumneavoastră, cetățene ministru, ați făcut imprudența să le dați publicității, au fost tipărite ieri de Toussaint în ziarele locale ale negrilor, *vă rog ca pe viitor să interziceți publicarea lor. Este greșit din punct de vedere politic să facem cunoscut Parisului lucruri care atestă tendința noastră de a înnăbuși idealul de libertate, egalitate și fraternitate, ideal care aici dăinuie în inimile și pe buzele tuturor.”*

La Dennery îl aștepta pe Toussaint o scrisoare de la Leclerc, datata 1 mai 1802, care spunea:

„Primul consul mi-a încredințat, în numele Republicii, guvernarea acestei insule până în momentul când constituția Haiti-ului va fi ratificată de organele legislative ale metropolei. Să dăm uitării trecutul. Nu mă îndoiesc că sunteți devotat cârmuirii și că doriți binele coloniei. Dacă veți consimți să mă ajutați zilnic cu sfatul, laolaltă cu fratele dumneavoastră Paul Louverture și cu generalii

dumneavoastră, vă veți arăta demn de încrederea Primului consul. Noi am acceptat următoarele condiții care ne-au fost propuse în numele dumneavoastră...”

Toussaint sări în picioare și bătu cu pumnul în masă:

— Cine a propus?

— Ce s-a întâmplat? se sperie Anita și, suflând în lampă, închise repede ușa.

Toussaint oftă și spuse ea s-o liniștească:

— Nu te speria, nevastă, nu s-a întâmplat nimic.

Bătrâna aprinse din nou lampa și Toussaint citi mai departe:

„Libertate deplină și inviolabilitate pentru toți concetățenii dumneavoastră, inviolabilitate și menținerea în grade și funcții a tuturor civililor și militarilor numiți de dumnevoastră.

Și mai este o condiție pe care o adaug eu însumi, întărind-o cu cuvântul de onoare de general francez: atât dumneavoastră cât și prietenii dumneavoastră veți putea circula nestingheriți prin insulă, împreună cu întreg statul major și cu trupele ce le aveți. Nu doresc decât pace. Dați-mi voie să vă exprim toată admirația. Al dumneavoastră devotat,

General-căpitan *Leclerc*.”

General-căpitanul Leclerc către Decrès, ministrul marinei

„18 floréal anul 10 (8 mai 1802)

Cetățene ministru, generalul Toussaint se află în puterea noastră. Chiar adineauri a plecat de aici pe de-a-ntregul mulțumit și gata să-mi execute ordinele. Cred că le va îndeplini întocmai, știind bine că în caz contrar se va căi. Pare-se că îi inspir multă încredere. A dormit noaptea trecută, neînarmat, în cantonamentul unuia dintre generalii mei, nefiind însoțit decât de nouă tineri negri. Mă străduiesc fără răgaz să restabilesc aici liniștea și ordinea.”

În răstimp, colonelul Brunet îi scria lui Fouché, ministrul poliției:

„Lăsând laoparte trecutul, cetățene ministru, țin totuși să vă spun că datorită cetățeanului Santhonax tot mai dăinuie în această colonie și Vandéea, și amețeala iacobină care zăpăcește mințile. Mă tem că vor trebui să se perinde două-trei generații până se va drege tot ce a stricat el.

Agentul secret Roch Marcandier (agentul «A»), dându-se drept mulatru venit din Jamaica, se îndeletnicește cu negoțul și a recrutat un numeros personal de «comis-voiajori». Aceștia colindă fără răgaz prin insulă trecându-i la război pe toți șefii negrilor; acum, ei cunosc perfect ordinea de bătaie a artileriei negre. Toate informațiile le-au obținut de la spanioli, mai ales prin mijlocirea preoților catolici. Astfel mă aflu în posesia listei nominale cuprinzând 4087 ofițeri de toate gradele, cunosc numele celor mai de seamă conducători ai negrilor – 296 la număr. Acești fanatici strâns uniți reprezintă un pericol nu numai pentru Franța, dar și pentru întreaga lume civilizată. Cu toții fac parte din organizația Zidarilor liberi, asemănătoare celor înființate de abatele Raynal în Germania și Anglia. Legăturile lor cu unii membri ai Convenției au fost dovedite fără putință de tăgadă. Ei mai pomenesc adesea și de abatele Grégoire, cel care a votat pentru executarea regelui Ludovic. Nu s-a putut stabili însă dacă întrețin legături și cu el.

Ați poruncit ca pânza de păianjen să fie gata până în septembrie; sunt încredințat că se va întâmpla chiar așa, dar ne dă multă bătaie de cap «înțelepciunea» generalului Leclerc. El se teme să-i expedieze de aici pe negri. Două armate – a lui Clairvaux și a lui Dessalines – sunt adevărate viespare de revoluționari, în fața cărora ar păli până și Clubul iacobinilor. Acești negri, adevărați republicani, sunt îndrăzneți, mânuiesc perfect armele și pot deveni teroriști primejdioși. Ei cunosc desăvârșit arta militară. Acești ticăloși ar fi gata să-și dea și viața unul pentru altul. Frigurile galbene seceră armata noastră. Nu trece o zi fără ca vreun soldat,

galben ca ceara, cu privirea rătăcită și lac de nădușeală, să nu se repeadă afară din rânduri și să se năpustească asupra comandantului. Armata a început să murmure. Frigurile galbene îi ocolesc însă pe negri, gloanțele nu-l răpun pe Toussaint. Pe lângă asta, cercetașii ne-au raportat că în munți negrii concentrează armate, detașamente compuse din mii și mii de oameni. Christophe servește la statul major al lui Leclerc. În fiecare zi vin la el adjutanții. Acești ofițeri negri trec semeți prin fața posturilor noastre, fără să-i salute pe superiori, și intră direct în cabinetul lui Christophe. Sunt încredințat că general-căpitanul știe bine ce are de făcut. A primit desigur instrucțiuni direct de la Primul consul. Dar el se joacă cu focul, în timp ce noi depunem toate străduințele ca să-i învrăjbim pe comandanții detașamentelor negre.

Și acum să vă povestesc ce s-a întâmplat. La 5 mai, la marele stat-major instalat lângă Cap, pe plantația cumpărată de contele Noé de la senior Breda, acolo unde contele a remarcat pentru prima oară aptitudinile lui Toussaint, a apărut pe neașteptate faimosul general negru. Era călare, fără arme și părea foarte calm. Îl însoțeau nouă ofițeri. A intrat în curte cu un aer de parcă s-ar fi întors la palatul său din San Domingo. Generalul Leclerc și mai mulți ofițeri de stat-major, printre care și eu firește, i-am ieșit în întâmpinare. El a descălecat și a făcut câțiva pași în direcția general-căpitanului. Fratele său, Paul Louverture, s-a repezit să-l îmbrățișeze. Toussaint s-a încruntat, a ridicat brațul stâng și retrăgându-se cu un pas înapoi a spus: «Nu vreau de la tine niciun semn de prietenie, căci ea nu mai există; nu-mi arăta nici supunere frățească sau ostășească până ce nu mă va lămuri cetățeanul general-căpitan». Și întinzând dreapta arătă, obraznic, spre Leclerc. Iar bunul nostru general, om cu atâtea merite și care nu uită niciodată că e căsătorit cu sora Primului consul, cetățeana Pauline Bonaparte, stătea pe treptele verandei cu mâna la tricorn, de parcă s-ar fi aflat la paradă și ar fi avut înaintea ochilor pe Primul consul al Franței.

Iar acest Consul negru a adăugat către fratele său, cu

aroganță și rostogolindu-și în orbite globurile ochilor de un alb strălucitor: «N-ai voie să întreprinzi nimic ce n-ar corespunde hotărârilor noastre, mai ales acum, când până la apusul soarelui au mai rămas doar câteva minute».

Atâta înfumurare în prezența reprezentanților comandamentului suprem francez ne-a contrariat pe toți – și pe principalul adjutant al generalului Leclerc, locotenent-colonelul Rochambeau, și pe generalul însuși. N-am asistat la întrevederea dintre general-căpitan și Consulul negru. Știu numai că Toussaint nu a stat de vorbă cu niciunul din generalii săi. Când Henri Christophe s-a apropiat de Toussaint Louverture să-l salute, fața acestuia exprima o nespusă mâhnire. Toussaint a ridicat mâna dreaptă, Christophe l-a imitat. Și-au lipit palmele la înălțimea obrazului și s-au despărțit fără o vorbă. Am înțeles că de acum înainte vor fi dușmani pe viață. Voi căuta să aflu această dușmănie.

În cantonul Gonaïves există un târgușor, Dennery. Din ordinul marelui stat-major, dat în numele Primului consul, această localitate se numește acum orașul Louverture, în cinstea Consului negru. S-a hotărât că acolo își va avea el reședința. Generalul Leclerc m-a însărcinat să-l găzduiesc pe Toussaint în acea seară, cu toată cinstea cuvenită. Drumul până la locuința mea l-am făcut împreună, pe jos. A trebuit să străbatem cam un kilometru și jumătate. La apropierea noastră, și negrii și francezii ieșeau fuga din corturi. Negrii se lăsau într-un genunchi și ridicau brațul drept spre cer. Multora li se umpleau ochii de lacrimi. Puteai crede că un nou apostol s-a arătat acestor oameni pentru a le face revelații încă de nimeni știute. Nici în ochii soldaților noștri n-am citit ură împotriva acestui negru. Într-adevăr, Toussaint Louverture este un om foarte primejdios.

În zori, am surprins un foșnet ușor venind din camera lui. Am trimis imediat după sergentul Michelet. Acesta a venit în pas alergător și mi-a raportat că Toussaint și cei nouă ofițeri au dormit duși, că nimeni n-a ieșit din casă și nimeni n-a încercat să se furișeze până la ei. Cordonul și escadronul de dragoni orleanezi au vegheat toată noaptea. Înainte de a-mi

lua rămas bun de la Toussaint, am trimis spre Dennery două escadroane care să patruleze la dreapta și la stânga drumului cât timp va dura călătoria Consului negru spre reședința lui provincială.

Roch Marcandier a trimis la Dennery doi sergenți corsicani travestiți în negustori. Acolo vor lua legătura cu dirigintele poștei care pleacă o dată la două zile, călare pe un catâr, ducând o geantă mare de piele legată de oblânc, din orașul Louverture până la oficiul poștal maritim din Cap.

L-am condus cu toate onorurile pe Consulul negru și pe cei nouă adjutanți ai săi, negri tineri, taciturni și supărător de misterioși.

Ce căutau aici acești nouă ofițeri? N-au schimbat cu nimeni nicio vorbă. Îl însoțeau pe Toussaint cu niște aere de parcă ar fi păzit sfintele moaște. Aproape că nu s-au atins de mâncare, dar gustau pe furiș din bucatele ce-i erau aduse generalului lor. Sunt călăreți desăvârșiți. Își fac vânt și sar în șa din fuga calului fără să pună mâna pe oblânc. Cel mai vârstnic dintre ei are, după câte știu, numai nouăsprezece ani. Ce fel de oameni or fi? Invocând regulamentul statului-major, i-am rugat să-și spună numele. S-au prefăcut că nu înțeleg franțuzește, iar tălmaciului i-au îndrugat niște lucruri fără cap și coadă. Și totuși sergentul Michelet i-a surprins o dată, într-o cameră a statului-major, devorând, pot spune, ziarele franceze, într-o clipă când erau siguri că nu-i vedea nimeni. Am impresia că Toussaint este șeful unei uriașe organizații clandestine de pe această insulă, că el este cel mai primejdios dintre dușmanii Franței. Conformându-mă ordinului primit de la domnul ministru, am relatat aici, amănunțit, nu numai faptele, dar și deducțiile mele. Nava «Maison» e gata. Aș propune să expediem pentru început șase sute de inși.

General-căpitan adjutant, Romouald-Brunet,
șeful poliției secrete.”

Noaptea, la lumina torțelor, au trecut prin dreptul unor coșuri mari de piatră din care răbufnea la suprafață aburul dulce, iscat din măruntaiele zahărăriilor. Dessalines,

Christophe, Clairvaux, Maurepas și Toussaint Louverture își dăduseră întâlnire într-o colibă părăsită. Au schimbat între ei, în tăcere, niște plicuri, apoi au stabilit că vor trece la fapte în septembrie. Au fost de acord cu presupunerea lui Dessalines că Franța are de gând să prelungească tactica ei secretă numai până în septembrie, când vor intra în vigoare instrucțiunile detaliate care prevedeau represalii masive și înrobirea insularilor.

Toussaint trebuia să stea deoparte. Ca membru în statul-major al lui Leclerc, nici n-ar avea putința să lupte alături de cei din neamul lui, iar dacă va lua fățiș atitudine împotriva comandantului sau va ațâța spiritele împotriva francezilor, i-ar compromite pe toți generalii negri care, potrivit înțelegerii încheiate, îl ajută pe Leclerc la guvernarea coloniilor. Așadar, altă soluție nu era: ca să-i inducă în eroare pe francezi, trebuiau să procedeze în așa fel încât aceștia să fie siguri că între capii negrilor intervenise o ruptură. Până în august nu se vor mai întâlni. După ce au hotărât toate acestea, s-au despărțit.

General-căpitanul Leclerc către ministrul de război Decrès
„18 floréal, anul 10 (8 mai 1802)

Cetățene ministru, frigurile galbene decimează trupele aflate sub comanda mea. Veți constata aceasta din raportul anexat adresei privitoare la situația armatei franceze în colonii. Această armată, care număra nu demult un efectiv de 26.000 de soldați, mâine s-ar putea să aibă numai 12.000. 3.600 de oameni zac în spitalele militare și civile. Pierd zilnic între treizeci și cincizeci de soldați. Nu e zi să nu fie internați în spitale două sute-două sute cincizeci de bolnavi. Din ei scapă cu viață cel mult cincizeci. Spitalele sunt ticsite. Îmi dau toată silința ca soldații să fie bine îngrijiți, dar nu uitați că la venirea noastră pe insulă au izbucnit numeroase incendii. Cele mai mari clădiri din orașe au ars. De asemenea au ars și navele-spital, iar din inventarul sanitar cu care am venit aici n-a mai rămas nimic. Garnizoanele din orașe trăiesc într-o

mizerie de nedescris, deoarece nu există cazărmi. Soldații nu au destule hamace – pe toate le-a luat flota. Ravagiile molimei în rândurile ostașilor noștri sunt înspăimântătoare, iar medicii prevăd că acesta este doar începutul. Nici nu-mi închipui ce poate fi mai groaznic decât boala asta cumplită – frigurile galbene. Or, ca să devin *cu adevărat stăpân în San Domingo, îmi trebuie cel puțin 20.000 de soldați, toți neapărat europeni.*

Nu mai e o clipă de pierdut. Trimiteți imediat întăriri, altfel situația mea, care nici așa nu este bună, va deveni critică. Corabia «Maïson» e gata. Ea va acosta în Corsica, debarcând o sută douăzeci de căpetenii negre, indivizi extrem de primejdioși, care vor fi arestați peste câteva zile. Repet – sunt toți extrem de primejdioși. Dați dispoziție să fie închiși în fortărețele cele mai izolate din Corsica."

Zilele treceau una după alta, iar din Europa nu venea niciun fel de ajutor. Leclerc simțea că se apropie furtuna. Căpitanul navei „Maïson" îi raportă că Isaac Louverture „a căzut din nebăgare de seamă în apă și s-a înecat". Această „nebăgare de seamă" îl făcu să bănuiască tot ce putea fi mai rău[1]. Foarte îngrijorat și deprimat, se gândea să-l înștiințeze pe Toussaint, când tocmai intră la el Roch Marcandier, travestit în mulatru, aducându-i o scrisoare a lui Toussaint Louverture pe care o interceptase. Spionul îi atrase atenția asupra următorului pasaj subliniat cu cerneală de aur:

„Am calculat că în germinal Franța a pierdut două sute de oameni răpuși de frigurile galbene, în floreal – o mie opt sute, iar în primele zile ale lui prairial s-au îmbolnăvit alți două sute. Francezii se dau în vânt după nioppa care lucrează mână-n mână cu frigurile galbene. E interesant că tocmai ei, francezii, au adus aici nioppa din Louisiana, anume ca să-i otrăvească pe ostașii noștri. Dar niciun negru nu se atinge de această otravă; frații noștri știu să fie tari în nenorocire. Scrie-

[1] În Franța există însemnări atribuite lui Isaac Louverture. În realitate, nu le-a scris Isaac cel adevărat, ci un altul care îi luase locul. (N. aut.)

mi ca de obicei. Anita va ști să mă găsească.”

Leclerc acoperi scrisoarea cu palma. Întrebă:

— Cui îi este adresată?

Celălalt ridică din umeri:

— Plicul și prima filă au fost distruse. Omul la care s-a găsit scrisoarea s-a sinucis.

Leclerc tresări. Îl concedie pe Roch Marcandier, apoi bătu din palme:

— Să vină colonelul Brunet!

Un curier special goni să-l cheme pe colonel. La căderea nopții acesta sosi. Avură amândoi un lung conciliabul. Fiecare își apăra cu aprindere punctul de vedere. Leclerc stăruia ca Toussaint să fie imediat arestat. Brunet era de părere să fie arestați și Dessalines și Christophe.

— Eu unul nu cred că bandiții ăștia s-au certat într-adevăr cu Toussaint. S-au prefăcut numai, ca să ne inducă în eroare.

— Iar eu, replică Leclerc, sunt convins că dacă-i voi porunci lui Dessalines să-l aresteze pe Toussaint, o să execute ordinul fără să clipească. Gata, nu mai discut. Vă ordon să dați dispoziție ca vasul „Eroul” să fie ancorat în apropiere de capul Dennery și două goelete să aștepte mereu lânga coastă. Veți ocupa Dennery cu un mic detașament, informând respectuos familia lui Toussaint că ați aflat despre urzirea unui atentat la viața Consulului negru. Spuneți-le că mulți dintre foștii săi prieteni negri îl pizmuiesc și probabil că unii dintre aceștia au pus la cale atentatul. După arestare, știți ce aveți de făcut. Cel mult după o jumătate de oră, vreau să fie îmbarcat.

Băiețelul se ridică în scări, se plecă puțin înainte, strânse bine șaua cu genunchii și slăbi frâul. Fugaciul se avântă peste prăpastie, stârnind un foșnet ușor. Copitele din spate veniră lângă cele din față și toate patru se proptiră cu nădejde pe ieșitura scurtă, îngustă a stâncii de pe malul opus. Calul necheză vesel, băiețelul se așeză bine în șa și, numai din întâmplare întoarse capul. Pe urmele lui venea în goana mare, cu panașul chiverei fluturând în vânt, un sergent din garda

franceză. Îl soma să oprească, amenințându-l cu pistolul. Băiatul mână calul la adăpostul unui stei și descălecă. „Doar n-o să pierd un prilej așa de bun”, îi străfulgeră prin minte. Se piti după un bolovan și așteptă să vină urmăritorul său mai aproape. Dar n-a fost nevoie să tragă. Calul francezului, neobișnuit cu acea prăpastie, se prăbuși în gol. Peste o clipă, un plescăit slab în fundul genunii arătă că totul s-a sfârșit.

Maika raportă imediat lui Toussaint:

— Generale, îi spuse el simplu, să știi că pe aici dau târcoale cavaleriști francezi din gardă. Un sergent s-a luat după mine, dar s-a prăbușit în râpă. Se prea poate însă că un altul va reuși să sară. Stăm prost. Dacă am văzut pe unul, trebuie să fie mai mulți.

Toussaint se făcu cenușiu la față, ochii săi își pierdură strălucirea.

Dar Maika nu apucă să plece în recunoaștere, după cum îi poruncise generalul negru, că deodată, pe un pisc îndepărtat se aprinseră două focuri. Acum Toussaint era lămurit.

Două zile făcu scrisoarea până ajunse la Leclerc. Căpătă de la acesta un răspuns scurt:

„N-am cunoștință ca trupele franceze să fi ocupat Dennery. Colonelul Brunet, în fruntea unui mic detașament de cavalerie, inspectează coasta. Se prea poate ca în prezent să se afle la Dennery. Am fost informați că foștii dumneavoastră prieteni vor să vă asasineze. Țin să vă spun cu acest prilej că sunteți un oaspe prea rar la statul nostru major; știți doar că sfatul dumneavoastră îmi este necesar. Dacă aveți nemulțumiri, discutați direct cu colonelul Brunet și transmiteți-i că îi ordon să îndeplinească tot ce-i veți cere.

General-căpitan *Leclerc*.”

„Primului consul
22 prairial anul 10 (11 iunie 1802)

Am adus la îndeplinire, cetățene consul, decizia menită să fericească San Domingo. După cum v-am mai scris, am dat

ordin să fie arestat generalul Toussaint. Și acum îl trimit în Franța împreună cu toată familia.

Operația n-a fost dintre cele ușoare, totuși am scos-o la capăt cum nu se poate mai bine. În câteva zile numai, Toussaint strânsese o adevărată armată, compusă din circa șase-șapte sute de agricultori și câteva cete de dezertori. În două rânduri colonelul Brunet i-a fixat o întrevedere, dar Toussaint n-a voit să vină. Acum câteva zile, mi-a trimis o scrisoare în care mă întreba ce caută soldații francezi la Dennery, localitatea pe care și-a ales-o ca reședință. I-am răspuns că, întrucât țin să nu aibă niciun motiv de nemulțumire, să trateze direct cu colonelul Brunet. Toussaint a venit în sfârșit la Brunet, care l-a arestat și l-a urcat pe vas. Prin împrejurimi au mai fost prinși vreo douăzeci de partizani ai săi. Îi voi expedia pe toți la Cayenne. Am scris o proclamație prin care informez populația asupra purtării lui Toussaint. Se țin în orașe numeroase întruniri și adunări, dar și eu am pornit o adevărată campanie împotriva generalului negru și sper că voi izbuti să restabilesc ordinea. Negrii au rămas fără busolă; rândurile lor se dezbină. Astăzi a fost arestată una din amantele lui Toussaint – venise aici cu gând să mă omoare...

Așadar, Toussaint Louverture nu mai este pe insulă. E o bună ispravă. Totuși, negrii sunt înarmați și am nevoie de forțe pentru a-i face inofensivi. Molima se întinde mereu, catastrofal, și nu poate nimeni să prevadă când se va opri... N-ar fi exclus ca până în octombrie să nu mai rămână în San Domingo nici patru mii de militari francezi. Gândiți-vă în ce situație mă voi afla... Cu sănătatea n-o duc nici eu bine, și dacă n-aș avea a mă teme pentru situația de aici, vă asigur că v-aș fi rugat de mult să trimiteți pe cineva să mă înlocuiască. Voi face însă totul ca să mă feresc de boală pentru a mă putea menține aici șase luni. Până atunci le voi duce pe toate la bun sfârșit, dacă, firește, ministrul marinei n-o să mă uite, cum are obiceiul...

Toussaint nu trebuie lăsat în libertate. Închideți-l undeva în interiorul republicii, ca niciodată să nu se mai poată întoarce

la San Domingo.”

General-căpitanul Leclerc dormea. Golise o cupă de aur plină cu rom de Cap, gros, aromat și cu licăriri jucăușe. Soția sa Pauline îl felicitase pentru succesul obținut în această acțiune atât de însemnată și anevoioasă.

De paisprezece ore spinteca valurile oceanului fregata cu patru catarge, cu toate pânzele umflate și aplecată puțin spre stânga. Pe acest vas se afla apostolul negrilor. La Dennery – patrule întărite dimineața și seara, un scurt schimb de focuri... șaizeci și opt de negri spânzurați pe arborii de cafea. Și apoi o liniște mormântală.

În veranda învăluită în muselină nu mai ardea lampa cu cele paisprezece fitiluri din fibre de cocos, iar în sfeșnicele de bronz, pe care se înmlădiau lujere azurii din porțelan de Sèvres, lumânările de spermanțet se stinseseră una după alta. Pe un pat de campanie sforăia ușor un om îmbrăcat în alb. Suntem în cabinetul generalului.

Doamna Pauline Leclerc Bonaparte se odihnea în vastul ei dormitor, iar în camerele alăturate dormeau iepurește câțiva feciori și două cameriste.

În tăcerea nopții, un zgomot puternic îl trezi deodată pe Leclerc: căzuse sfeșnicul. Se ridică repede și bâjbâi după amnar, dar fu trântit la pământ. Simți la tâmplă răceala metalului și fulgerător apucă mâna omului care încerca să-l omoare – o mână subțire, delicată. Sub strânsoarea lui, oasele pârâiră și cuțitul căzu pe podea. Dar cu cealaltă mână omul îi încleștă beregata. Începu lupta. Leclerc își dădu seama deodată că adversarul său e o femeie; smulse cu o mișcare dibace cureaua patului de campanie și îi imobiliză mâinile la spate. Cu aceeași curea îi legă și picioarele, sub gleznă. Totul se petrecu în tăcere. Când sfârși, o întrebă:

— Ești singură?

— Da, fu răspunsul.

Leclerc aprinse o lumânare. Pe podea zăcea o femeie. Din buza-i despicată se prelingea un firicel de sânge. Leclerc văzu îndată că era o franțuzoaică.

— Ce înseamnă asta? o întrebă Leclerc.

— Înseamnă că ai acoperit Franța de rușine. Înseamnă că ai pătat pentru mulți ani de-acum înainte onoarea Republicii și ai săvârșit o faptă mișelească. Toată insula o să afle de această trădare. Au să se ridice toți ca un singur om. Fapta dumitale nu se va șterge mult timp din amintirea localnicilor; tot ce au făurit cei mai buni oameni ai Republicii dumneata ai distrus cu un singur gest mișelesc, dictat de o politică ticăloasă.

— Așa care va să zică! mormăi Leclerc. Cine ești?

— Nu sunt obligată să răspund.

— Ce-ai vrut să faci?

— Să-l omor pe acela care a trădat Franța, care l-a trădat pe Consulul negru.

— Toussaint e amantul dumitale? o întrebă Leclerc cu o bădărănie de soldățoi.

— Rușine, generale! protestă necunoscuta. Habar n-ai ce om e Toussaint. Află că n-a avut viață personală. Nici măcar nu bănuiești cât e de iubit! Înainte de sosirea escadrei, înainte de incendierea Cap-ului, nimeni n-a făcut atâta bine pe pământ ca acest negru bătrân. Copiii francezi îl adorau. Mamele îi veneau în întâmpinare cu pruncii în brațe, ca să vadă și ei măcar drumul pe care pășea conducătorul.

— Ești franțuzoaică? o întrerupse Leclerc.

— Da.

— Cum te cheamă?

Femeia tăcu. Leclerc se apropie de ea, o dezlegă, apoi spuse:

— Știi ce te așteaptă, nu-i așa? Așază-te la birou și scrie.

Tânăra se ridică și-și întinse mâinile amorțite. Leclerc ascunse repede cuțitul și puse lângă el, ca să-l aibă la îndemână, un pistol lung, marinăresc, cu oțelele trase.

— Dacă ești cu adevărat patriotă, trebuie să mărturisești cine te-a trimis. Căința ta va face impresie bună judecătorilor. Mai mult! Făgăduiesc să-ți redau libertatea.

— Nu m-a trimis nimeni, n-am făcut decât să ascult de imboldul inimii mele indignate. Iar de îndurarea dumitale n-

am nevoie. Căci ce viață va fi aici și în Franța? Aici, ați zădărnicit tot ce a realizat acest om în patru ani. El și cu prietenii lui au izbutit să facă ceva fără seamăn în lume. Îndată ce a dispărut robia, îndată ce munca a devenit liberă, îndată ce a încetat înrobirea omului de către om, rasa pe care o disprețuiți atât a dovedit că este mai bună și mai înțeleaptă decât asupritorii ei. Nu uita, bătrânule, că-ți vorbește un om care nu se mai teme de nimic.

Leclerc tresări. De dimineață îl treceau fiori reci. La ora când zăduful era mai mare, băuse câteva pahare din romul acela care arde pe gât ca focul. Acum tremurul îl cuprindea din nou, mai rău.; simțea că peste o clipă o să înceapă să-i clănțăne dinții. Vorbea aproape în neștire:

— Pe zi ce trece negrii dumitale devin mai obraznici. Ar trebui să-i stârpesc. Dar nu mi-au rămas nici nouă mii de soldați de nădejde. Pe ceilalți nu mă pot bizui. Iată de ce nu pot să-i extermin pe toți negrii și l-am înhățat numai pe Toussaint. Dacă ești franțuzoaică, vocea sângelui ar trebui să te îndemne...

Brusc, se dezmetici: răul trecuse.

„Ce tot îndrug? Și cui îi spun așa?” gândi Leclerc.

Luă pistolul în mâna dreaptă și, îndreptându-l asupra prizonierei, se trase spre ușă, o deschise și-l atinse ușor pe umăr pe ofițerul de ordonanță care sforăia în prag. Acesta sări în picioare și, încă amețit de somn, luă poziția de drepți, clipind întruna pleoapele.

Leclerc îi ordonă:

— Pichaigru, cheamă-l imediat pe colonelul Brunet sau pe șeful statului-major. În afară de ei, să nu trezești pe nimeni.

— Colonelul Brunet nu s-a întors încă, răspunse Pichaigru.

— Atunci cheamă-l pe procurorul militar Halbeau.

Pichaigru ieși.

Halbeau veni aproape îndată: nu se culcase încă. Intră pe terasă zăngănindu-și pintenii și-l salută milităreste pe Leclerc. Acesta, în fraze scurte și repezite, îl puse la curent cu cele întâmplate:

— Femeia asta este amanta lui Toussaint. El a trimis-o. Mi-a

mărturisit că a vrut să mă omoare din ordinul generalului negru. Poftim și corpul delict – cuțitul pe care i l-am smuls din mână; iată și sfeșnicul cu lumânările frânte și ornamentul spart. Ea l-a răsturnat pe întuneric. Probele acestea ajung, cetățene procuror?

Tânăra era calmă de parcă nu era vorba de ea. Între sprâncene i se săpau cute adânci. Nici nu se uita la cei doi bărbați.

Halbeau o măsură cu privirea din cap până în picioare, își potrivi mai bine tricornul pe cap și, împieptoșându-se tantoș, răspunse:

— Îmi ajunge cuvântul dumneavoastră, cetățene general-căpitan. Dacă avem o asemenea mărturie, nu ne mai trebuie niciun fel de probe. Curtea marțială se va întruni îndată.

La un semn al procurorului, un alt ofițer de ordonanță se apropie cu pistolul în mână de tânăra femeie. Aceasta îl urmă ca o umbră și mult timp se mai văzu mișcând o pată albă în bezna grădinii. În sfârșit, pata se topi dincolo de grilaj și, o dată cu ea, se stinse și clinchetul melodios al pintenilor procurorului militar.

Au îngropat-o în zori, pe insuliță. Istoria a păstrat un singur document: la 13 iunie 1802, colonelul Brunet a pedepsit șase dragoni să stea nemișcați o jumătate de oră, cu arma pe umăr, luându-se în considerație și greutățile campaniei la care au luat parte. Cu alte cuvinte, nu i-a pedepsit deloc. La rubrica „Culpa”, s-a scris atât: „Raporturi cu o prostituată executată pentru atentat la viața guvernatorului general”.

Leclerc încercă să-și reia somnul întrerupt, dar nu izbutea să doarmă mai mult de câteva minute: îndată se trezea. În faptul dimineții, umbrele începură să coboare alene din copaci, desenând figuri fantastice în pâcla fumurie. Leclerc se trezi brusc. Ridicându-se în capul oaselor, privea țintă o umbră neagră, tremurătoare. Contururile ei se schimbau prea repede. Înțelese îndată că un om se ascunde printre ramuri. Întunericul nu se risipise încă și nu putea să-și dea seama în ce direcție se îndreaptă umbra. Deodată, pata aceea neagră lunecă din copac atât de repede, încât omul parcă ar fi căzut

cu capul în jos. Leclerc începu să tremure din tot corpul, sări din pat și dădu să strige. Văzu limpede o siluetă neagră desprinzându-se de lângă zid. Generalul, cu capul dat pe spate și mâinile frământând spasmodic salteaua, făcu o sforțare supraomenească și crezu că a țipat sălbatic, sfâșietor, dar nici măcar un horcăit nu-i ieșise din gâtlejul strangulat. Acela care se apropia de el fără zgomot era Consulul negru, Touissaint Louverture.

...Doctorul îl ținea pe general de mână.

— Pulsul e normal, se adresă el Paulinei Leclerc. Ușoara senzație de sufocare se datorește alcoolului. Un purgativ și niște ventuze cu sânge au să-i facă bine.

Leclerc se trezi tocmai când doctorul rostea cuvintele „ventuze cu sânge”. Se simțea bine, sprinten, în putere: tot ce se întâmplase în noaptea trecută îi părea că fusese un coșmar. Dar la amiază veni Brunet și-i prezentă spre confirmare sentința de condamnare la ștreang a femeii care până la urmă nu-și mărturisise numele.

— Vă rog să mă iertați, generale, dar ofițerii mei s-au cam pripit, spuse Brunet. Sentința a și fost executată.

Leclerc se încruntă. Iscăli, apoi se plânse lui Brunet că nu se simte bine în această casă. Urmând sfatul adjutantului, se mută într-o altă clădire. Parterul acesteia fu transformat într-o adevărată fortăreață, iar la etaj Leclerc își instală biroul și dormitorul.

Pauline Bonaparte Leclerc ducea de mult o viață separată de a soțului ei. Antoine Metralle, unul dintre participanții la această expediție, scria în 1825 că, îndrăgostită de chipeșul dragon Umbert, ea se instalase într-o altă casă, pe colina unui deal de pe țărm. Era purtată peste tot în litieră. Petrecea ore în șir pe plajă, înconjurată de muzicanți, cântăreți și de perechi de îndrăgostiți – toți tineri și frumoși; tinere creole, aceste zeițe ale amorului, țineau tovărășie unor ofițeri francezi anume aleși, care, datorită frumuseții ce le dăruise natura, beneficiau de un concediu nelimitat numai pentru a împodobi suita soției lui Leclerc. „Ravagiile frigurilor galbene aveau un efect dezastruos asupra moravurilor din armată”,

scrie Metralle. În schimb, multe femei curajoase veneau în spitale și infirmerii cerând să-i îngrijească pe bolnavi. Epidemia secera mii de vieți. Mureau soldați, medici și ofițeri francezi, în timp ce negrii și mulatrii nici nu se îmbolnăveau. Leclerc vedea cu durere cum se topeau rândurile armatei sale. Între timp, consoarta guvernatorului făcea când pe Venus plutind într-o scoică pe undele mării colorate în roz de lumina crepusculul, când pe Cleopatra care îi poftea pe toți să guste din plăcerile nebunești ale noii variante a „ospățului în timp de ciumă”. Efebi superbi de culoarea abanosului, din care niciunul nu avea mai mult de treisprezece-paisprezece ani, o serveau pe „regina ospățului” la masă, și mai târziu, Pauline obișnuia să spună: „Dacă moartea e atât de aproape, s-o întâmpinăm și noi ca în «Decameronul» lui Boccaccio”. Leclerc era atât de ocupat, încât nu vedea nimic. În cele din urmă, a văzut. Luând ca pretext teama că Pauline s-ar putea îmbolnăvi de friguri, a stăruit ca ea să se întoarcă la Paris.

Și astfel, sora lui Bonaparte s-a îmbarcat pentru capitala Franței.

Trei corăbii părăseau, una după alta, Cap-ul. Cea dintâi ducea la Paris raportul în care Leclerc arăta cum a început să îndeplinească instrucțiunile Primului consul – să nimicească ceea ce forma rațiunea și inima populației negre, să-i înhațe adică pe toți șefii ei și să-i trimită în Franța.

Pe a doua – „Eroul”, o fregată cu patru catarge – zăcea ferecat în lanțuri, într-o cabină strâmtă de la prova, cu pereții căptușiți cu plută, Toussaint Louverture. Într-o altă cabină, la pupă, plângeau, închiși într-un fel de cuști de lemn, bătrâna negresă și copiii ei. Li se dădea să mănânce o singură dată în douăzeci și patru de ore. Fiica lui Toussaint își legăna în brațe pruncul. Micuțul era pe moarte: li se dădea prea puțină apă și pieptul mamei secătuise.

Pe corabia a treia tocmai se servea masa în vastul salon; înconjurat de ofițeri, bătrânul amiral se întreținea galant cu frumoasa Marie-Pauline Bonaparte Leclerc. Conversația era spirituală și frivolă. Tânăra femeie ciripea întruna ca o

păsărică. Abia aștepta să revadă Parisul și ofta de dorul fratelui ei, de parcă nu i-ar fi fost frate. Ananas moale, auriu, tăiat în felii subțiri, treizeci și șapte de feluri de dulceață de Antile și un vin spumos care părea că fierbe în cupe împodobeau masa. Bricul militar cu șaizeci de tunuri spinteca în goană valurile, fără o legănare, fără să se încline nici într-o parte, nici într-alta. Sub bompres apele spumegau, asemenea vinului din cupele pe care le ciocneau ofițerii, însoțitorii soției guvernatorului din San Domingo, purcesă la drum spre Franța, unde va redeveni sora Primului consul.

Amiralul Villaret de Joyeuse, un aristocrat bătrân care trecuse nevătămat prin toate regimurile, ducea un plic sigilat, cu mențiunea „strict confidențial”. Plicul conținea o scrisoare care se păstrează și astăzi la Arhiva marinei Celei de a Treia Republici Franceze. Iată cuprinsul ei:

General-căpitanul Leclerc către ministrul marinei, Decrès.
„22 prairial, anul 10 (11 iunie 1802)
Strict confidențial

În sfârșit, cetățene ministru, l-am expediat azi în Franța pe acest om atât de primejdios pentru insulă.

Ar fi de dorit, cetățene ministru, ca guvernul să-l închidă într-o fortăreață îndepărtată, izolată, undeva în fundul Franței, așa încât să nu se mai poată întoarce niciodată la San Domingo, unde are o putere nemărginită, exercitând asupra localnicilor influența de apostol al unei secte. Dacă acest om ar reapare în insulă, chiar peste trei ani, vă asigur că în numai trei zile el ar putea distruge tot ce va izbuti să realizeze acolo Franța între timp...

Prin urmare, le-am răpit negrilor reazimul lor de căpetenie, dar eu mă simt la capătul puterilor și doar cu un uriaș efort de voință mai pot să mă țin pe picioare.

Vă rog stăruitor, ajutați-mă. Fără ajutor nu pot începe dezarmarea prevăzută în instrucțiunile primite. Fără echipament, fără arme, muniții, nu sunt cu adevărat stăpân în această colonie. Trimiteți-mi bani, armata îndură cea mai

cruntă mizerie.

Vă rog, faceți ceva pentru noi, cetățene ministru. Nu ne lăsați în voia soartei ca până acum. Mărturisesc că nepăsarea dumneavoastră m-a făcut să mă simt adesea dezgustat în cursul îndeplinirii acestei atât de grele misiuni pe care mi-a încredințat-o Franța.”

Noaptea, în plin ocean, undeva pe longitudinea Mării Sargasselor, s-au întâlnit două corăbii. Licăreau luminile lor laterale și semnale luminoase zburau peste unde sub clarul de lună. Pe vasul-amiral un marinar spunea unui camarad:

— Doamna pe care o ducem este soția lui Charles-Vitor-Emmanuel Leclerc. Despre domnul ăsta știu tot. Deși nu are decât treizeci și doi de ani, e cărunt – l-a îmbătrânit campania din Italia. Ce bucurie o fi acum pe el! A reușit să-l expedieze în Franța pe maimarele negrilor.

Pe punte fumau câțiva ofițeri, tot aici se plimbau și cameristele Mariei-Pauline Bonaparte. Ofițerii discutau între ei în șoaptă.

— Bătrânul a făcut un mare serviciu Primului consul la 18 brumar[1]. Iată de ce i s-a acordat mâna Mariei-Pauline. Într-adevăr, este foarte frumoasă, murmură un tânăr locotenent.

— Feri-m-ar dumnezeu de așa frumusețe, replică un altul. Află că Primul consul nu prea ține seama de legăturile de rudenie.

— Cu atât mai bine!

— Ba cu atât mai rău pentru bărbatul surorii sale, se amestecă un al treilea.

Cu toate că nu era ceață, se auzi sunând clopotul. În depărtare licăreau luminile de pe catargele unei corăbii ce venea din direcția opusă, iar peste câteva clipe un semnal în

[1] La 18 brumar (9 noiembrie 1799) a avut loc lovitura de stat a lui Napoleon Bonaparte, care a dus la instaurarea dictaturii militare sub forma Consulatului, iar mai târziu (în 1804) la instaurarea imperiului napoleonian. Organizată de marea burghezie, lovitura de stat de la 18 brumar a încheiat procesul contrarevoluției burgheze început la 9 thermidor. (N. ed.)

formă de stea spintecă întunericul nopții de vară. Franța saluta Franța. Corabia „Hermes” saluta bricul-amiral.

Amiralul dormea dus în cabina căpitanului. Căpitanul dormea în cabina secundului, iar acesta se culcase în cabina ofițerului de navigație. Toți fuseseră „retrogradați” în vederea eliberării apartamentului amiralului – șase cabine luminoase cu clavecin, măsuță cu oglindă, bibliotecă, toaletă și cameră de baie. În acest apartament se instalase Marie-Pauline Leclerc, consoarta guvernatorului, cu întreaga ei suită.

„Hermes” salută vasul-amiral cu șase lovituri de tun. Primind permisiunea să treacă, își urmă calea.

Acest vas transporta două mii de ocnași înarmați. Îi îmbarcaseră la Toulon, Marsilia și Brest pentru a-i duce să lupte în Arhipelagul Antilelor. Fiecare avea să primească acolo un lot de pământ, o fermă a unui negru liber, dacă dovedea cu declarația comandantului companiei că a ucis măcar doisprezece oameni, că nu s-a împotrivit să execute nicio operație și a îndeplinit fără să cârtească toate ordinele. În cabina căpitanului acestui vas se afla un plic cu destinația San Domingo. Iar în plic – următoarea scrisoare:

„Paris.
25 prairial, anul 10 (14 iunie 1802)

Ministerul Marinei și Coloniilor
Ministrul Decrès către

General-căpitanul Leclerc, San Domingo

Cetățene General-Căpitan, textul legii din 30 floreal, din care vă trimit câteva exemplare, conform ordinului primit, nu pomenește și nici nu trebuie să pomenească de colonia San Domingo. Oficial, paragrafele din lege privitoare la reînființarea robiei se aplică numai în cadrul instituțiilor la care vom adera după instaurarea păcii generale, precum și coloniilor răsăritene. Dar dumneavoastră sunteți dator să le interpretați în sensul reînființării necondiționate a comerțului

de sclavi, necesar tuturor posesiunilor noastre coloniale. Iată de ce aceste două aliniate, strâns legate unul de altul, sunt atât de importante și cer atâta luare-aminte. Am a vă comunica intențiile și dispozițiile guvernului. În ceea ce privește readucerea negrilor la vechiul regim, veți proceda bineînțeles cu oarecare diplomație și prudență politică. Să nu uităm lupta sângeroasă în care ați înregistrat o victorie strălucită. Guvernul vă spune: nu vă grăbiți să dărâmați prea repede idolul libertății, în numele căruia a curs și în Franța atâta sânge nevinovat. Orice hotărâre pripită ar putea provoca un război. Vi se recomandă să dovediți o deosebită vigilență militară și să mențineți disciplina în trupele dumneavoastră. N-a mai rămas mult. Aceste condiții, specifice unei campanii și stării de război, sunt menite să înlesnească reintroducerea treptată a sclaviei în colonii. În special, trebuie vegheat ca, luând locul autorităților militare, stăpânii legitimi de sclavi să se poarte bine cu negrii, pentru a le câștiga simpatia. Va trebui ca regulile impuse de stăpânii lor legitimi să le pară mult mai blânde negrilor decât jugul tiranic al legislației militare. Atunci va fi momentul potrivit să-i readucem pe negri și pe ceilalți oameni de culoare la *situația lor firească*, din care au fost eliberați numai datorită unor întâmplări nefericite. Negoțul de sclavi este astăzi mai necesar ca oricând, pentru a putea furniza brațe noi atelierelor și întreprinderilor, după cumplitele pustiiri pricinuite de tulburările din insulă, care au durat zece ani și au lăsat goluri încă neastupate la locurile de muncă.

În rezumat, iată misiunea dumneavoastră la San Domingo: să încurajați comerțul cu negri și să-i asigurați pe cumpărătorii forței de muncă negre că legile Republicii Franceze le apără acum drepturile.

Sunt sigur, cetățene general, că înțelepciunea dumneavoastră vă va sugera soluțiile cele mai bune. De pildă, și în ce privește legea asupra căreia insistă guvernul, veți putea opri publicarea ei dacă veți socoti necesar. Împrejurările vă vor dicta măsurile ce trebuiesc luate de urgență și nimeni nu poate aprecia mai bine ca

dumneavoastră aceste împrejurări.

Neștiind precis ce măsuri veți găsi de cuviință să aplicați imediat, nu scriu nimic cetățeanului șef al poliției coloniale. Nu mă îndoiesc însă că, dată fiind încrederea ce-o aveți în el, îl veți consulta în această problemă atât de importantă”.

La documentul de mai sus era anexată o scrisoare adresată generalului Richepanse[1], aflat la Guadelupa, și căruia i se ordona în termenii cei mai categorici să reintroducă fără întârziere sclavia. La sfârșitul acestei scrisori erau reproduse două paragrafe din legea cea nouă:

„1. Se va introduce în ateliere un regim polițienesc și un regulament de muncă atât de drastice, încât să întreacă disciplina ce era impusă pe timpul sclaviei.

2. Va fi privit cu bunăvoință comerțul cu negri, dându-se cumpărătorilor garanții juridice în privința stării de robie a negrilor pe care-i vor cumpăra de la armatorii francezi și străini...”

Generalul Leclerc se mută, cu tot staul său major, de la Cap la San Domingo. Tinerii ostași devotați cu trup și suflet lui Toussaint – adjutanți, secretari – fură împușcați. Executarea lor nu păru să-i impresioneze prea mult pe Dessalines și Christophe. Iar Maurepas, Clairvaux și Laplume fură incluși în statul-major al lui Leclerc.

În numărul din 23 prairial, „Le Moniteur” publică o scurtă știre prin care anunța că Toussaint Louverture s-a predat și la San Domingo domnește pacea.

Leclerc primi de la Primul consul un răvaș cu următorul conținut:

„Vreau să sper că până la finele lui decembrie ne veți trimite pe toți generalii negri. Altminteri n-am făcut nimic.”

[1] *Richepanse, Antoine* (1770-1802), general francez, în 1802 a fost numit comandantul Guadelupei, unde a murit de friguri galbene. (N. ed.)

Au început deportările. Dessalines îl întrecea pe Leclerc în cruzime. Bestialitatea lui smulgea negrilor gemete de durere. Christophe, însă, dădu general-căpitanului o altfel de dovadă că respectă cu strășnicie decretele Franței consulare. Își manifestă dorința ca unicul său fiu să plece la Paris la învățătură și rugă să fie trimis și el în Franța. Din ordinul lui Leclerc, mii de ofițeri erau mutați în diferite batalioane franceze din metropolă. Corăbiile îi duceau spre Toulon, Marsilia, La Rochelle, Rochefort, Brest, Havre, Saint-Malo, Calais, Dunkerque...

Devotamentul ce-l arătau generalii negri îl speria pe Leclerc mai tare decât dușmănia lor.

DIN SCRISORILE LUI LECLERC

1

Leclerc către Decrès
„17 messidoir, anul 10 (6 iulie 1802)

Cetățene ministru, după ce l-am expediat pe Toussaint, câțiva indivizi au încercat să continue răzmerița. Am poruncit să fie împușcați sau deportați. Am aflat apoi că revolta mocnește în câteva detașamente coloniale. În urma ordinului meu, toate căpeteniile acestora au fost împușcate și de atunci ostașii își ascund nemulțumirile. Continuăm cu desființarea unităților. Generalii negri își dau bine seama că autoritatea lor în țară va fi definitiv compromisă, dar ei nu mai îndrăznesc să ridice steagul răscoalei, și iată de ce:

1) pentru că se urăsc între ei mai mult decât ne urăsc pe noi și au înțeles bine că eu pot nimici pe oricare din ei slujindu-mă de ceilalți;

2) pentru că în general negrii nu sunt prea curajoși, iar acest război i-a îngrozit de-a binelea;

3) pentru că nu îndrăznesc să-l înfrunte pe acela care i-a venit de hac conducătorului lor.

Date fiind aceste împrejurări, propun să înaintăm cu pași

repezi spre țintă. În sud și în vest dezarmarea s-a terminat aproape complet. În nord va începe peste o săptămână. Prin organizarea jandarmeriei voi da lovitura de grație. Dacă planul meu reușește – și nu văd de ce n-ar reuși – vom putea spune că într-adevăr San Domingo a fost redat republicii...

Mortalitatea nu descrește deloc în rândurile armatei și populației din colonii. În prairial am pierdut trei mii de oameni; în messidor voi pierde și mai mult; de pe acum fiecare zi mă costă o sută șaizeci de vieți. Am dat ordin să se facă un control pe corpuri de armată. În prezent, n-am sub arme decât opt mii cinci sute de oameni, fără a-i socoti pe cei două mii proaspăt sosiți. În detașamentele mele, soldații sunt hrăniți pe cât se poate mai bine în condițiile locale și cruțați de oboseală cât mai mult.

De la 21 germinal n-am mai primit de la dumneavoastră nicio scrisoare. Vă scriu foarte regulat, dar nu-mi răspundeți nimic. Nepăsarea ce mi-o arătați poate deveni nefastă. V-am cerut bani, efecte, diferite materiale pentru spitale, echipament de artilerie, muncitori. Nu mi-ați trimis nimic și nu mi-ați scris un rând.”

2

Leclerc către Primul consul
„17 messidor, anul 10 (6 iulie 1802)

...E adevărat că șefii negrilor au de gând să pornească o răscoală, dar voi ști să-i împiedic. Sudul și vestul au fost dezarmate, în curând se va termina dezarmarea și în nord. Cu toată clima vitregă, nu mi-am încetinit operațiile și continui să înaintez cu pași repezi spre țel. Peste două luni voi declara San Domingo întors în sânul Franței. Sper s-o fac la 1 vendémiaire, când vom sărbători triumful general al păcii. Până atunci, la San Domingo nu va mai rămâne nimeni care să mă stinghereasc și veți avea toate motivele să fiți mulțumit.”

3

Leclerc către Decrès
„23 messidor, anul 10 (12 iulie 1802)

N-am dat încă dispoziții în privința dezarmării nordului. E o operație cât se poate de anevoioasă și deocamdată nici nu mă pot gândi să trimit acolo detașamente europene. Un batalion din legiunea din Cap a pierdut, după un marș de trei zile, trei sute de oameni din șase sute. Iar detașamentele mele negre sunt foarte slabe și mereu asmuțite de ofițerii demiși.

Nici garnizoana mea din Cap nu are un efectiv îndestulător, dar nu pot să-l măresc; aș risca să pierd astfel jumătate din soldații pe care i-aș aduce aici. Vreau să învinge și trebuie să fiu extrem de prudent. În ultima săptămână au avut loc la adăpostul nopții numeroase întruniri în văi și chiar în oraș. Nu știu însă cine sunt capii, dar țin ochii în patru asupra tuturor. Scopul complotului este masacrarea europenilor, începând cu generalii. Voi ști să le zădărnicesc planurile. Mă străduiesc să organizez cât mai repede jandarmeria și să termin cu dezarmarea. Nu voi avea liniște până ce aceste două operații nu vor fi duse la bun sfârșit...”

4

„29 messidor, anul 10 (18 iulie 1802)

...Situația din colonii este bună. În nord dezarmarea se desfășoară fără complicații. Câțiva bandiți s-au ascuns în munți, dar au fost izolați și nu îndrăznesc să se apropie de instituții.”

5

„4 thermidor, anul 10 (28 iulie 180.2)

Chiar acum mi s-a raportat un fapt foarte neplăcut: la Tortue, dezarmarea nefiind bine organizată, negrii s-au răsculat și au dat foc la câteva case. Voi trimite acolo armată. La fel s-a întâmplat la Port-de-Paix, dar nu cunosc încă amănuntele. Nu pot trimite peste tot detașamente europene – în drum, oamenii mor ca muștele. Iar detașamente coloniale am prea puține. Am desființat multe din ele din prudență, ca să nu mențin un efectiv de negri prea numeros. Peste câteva zile voi fi în măsură, să vă informez asupra rezultatelor acestor dezordini. Se prea poate că răscoala de la Port-de-Paix sa fie mai serioasă, orișicum, sper s-o pot înnăbuși.”

6

Leclerc către Primul consul
„21 thermidor, anul 10 (9 august 1802)

Cetățene consul, după ultima mea depeșă situația s-a îmbunătățit datorită sosirii a două mii de oameni din Genova și Toulon. Am trimis imediat aceste detașamente la fața locului și prezența lor a pus frâu rebeliunii. În condițiile de acum, și aceasta e foarte mult. Mâine voi trimite simultan în diferite sectoare pe toți acei pe care i-am putut alege din detașamentele europene și coloniale. Voi avea onoarea să vă raportez îndată după terminarea operației. Presupun că până la 1 vendémiaire vom fi mereu hărțuiți de diferite bande. În acest interval de timp voi lichida pe toți cei care refuză să se supună.

Sunt mulțumit de Dessalines, Christophe și Maurepas. Dintre generalii negri, numai ei se bucură de autoritate. Ceilalți, ca și cum n-ar fi. În special Christophe și Maurepas mi-au fost de mare ajutor în ultima vreme. Chistophe și Dessalines m-au rugat să nu-i las aici, când voi pleca în Franța. Din aceasta puteți deduce câtă încredere au în mine. Sper că în primele zile din brumaire voi putea expedia în Franța sau în altă parte pe acei care-mi stau în cale...

Nădăjduiesc să plec în ventôse. Până atunci veți trimite

probabil pe cineva să mă înlocuiască. Vă asigur că merit cu prisosință un concediu. Aici sunt aproape singur și mă simt foarte deprimat. Plecând, voi lăsa colonia pregătită pentru a accepta regimul ce veți binevoi să i-l acordați. Ultimii pași va trebui să-i facă succesorul meu, atunci când veți crede de cuviință. Voi îndeplini întocmai angajamentele pe care mi le asum în această scrisoare.

Generalul Richepanse a arătat că este total lipsit de simț politic și de abilitate. Dacă și eu nu m-aș fi slujit decât de sabie, de mult eram izgonit de pe insulă și n-aș fi putut să vă execut ordinele.”

7

Leclerc către Decrès
„21 thermidor, anul 10 (9 august 1802)

Am strâns tot disponibilul din detașamentele coloniale și europene. Mâine va avea loc un atac general împotriva rebelilor. Coloanele vor fi conduse de generalii negri înconjurați însă de oameni de-ai noștri de nădejde. Le-am poruncit să nu șovăie a lua măsuri drastice, doar și eu recurg întotdeauna la astfel de măsuri când sunt nevoit să fiu aspru. Masacrul va dura cel puțin zece zile; vă voi comunica rezultatele. De altfel le prevăd bune de pe acum. Focarul de nemulțumire nu va dispărea însă cu totul, până în vendémiaire, când întreaga armată va fi pusă în mișcare, și atunci îi voi putea zdrobi pe toți rebelii...

Cel mai mare rău ni l-a pricinuit hotărârea generalului Richepanse, despre care s-a aflat aici numaidecât. Armata și colonia San Domingo vor plăti cu multe vieți reintroducerea sclaviei cu trei luni înainte de termenul stabilit.

Am aflat despre bătălia sângeroasă dată de generalul Bouillé la Gros-Morne[1]. Rebeliunea a fost înnăbușită și toți cei cinci sute de prizonieri negri – spânzurați. Acești fanatici își bat joc de moarte. Atât bărbații cât și femeile.

[1] Localitate în insula Martinica. (N. ed.)

La Moustique, rebelii l-au răpit pe Jean Rabel. Sper că între timp a fost eliberat. Această ură năprasnică se datorește proclamațiilor generalului Richepanse și declarațiilor necugetate ale coloniștilor. “

8

Leclerc către Decrès
„7 fructidor, anul 10 (25 august 1802)

Am impresia că nu v-ați făcut o idee exactă asupra situației în care mă aflu. Deduc aceasta din ordinele ce mi-ați trimis. Îmi cereți să-i expediez în Europa pe toți generalii negri. Nimic mai ușor decât să-i arestez pe toți într-o singură zi, dar v-am spus că mă slujesc de ei ca să-i prind pe rebeli, care nu se mai potolesc și în unele cantoane au săvârșit atrocități înspăimântătoare.

Maurepas e un om de nădejde. Deocamdată e în serviciul meu, dar peste puțin va fi și el arestat. Charles Belair s-a alăturat rebelilor. Am trimis oameni să-l prindă. Nu mă pot plânge nici de Dessalines, nici de Chistophe. Ba dimpotrivă, le datorez foarte mult. Zilele trecute am descoperit un vast complot. Conspiratorii intenționau să organizeze spre sfârșitul lui thermidor o rebeliune generală. Proiectul a fost îndeplinit parțial datorită unui conducător. Nu e destul că l-am înlăturat pe Toussaint. Aici trebuiesc înlăturați două mii de conducători (nu două sute ca înainte).

Fiecare administrator se bucură de destulă autoritate ca să răscoale toată întreprinderea. Dar pe măsură ce le iau armele, le piere și gustul de răzvrătire. Până acum am confiscat vreo douăzeci de mii de puști. Cam tot atâtea au mai rămas în mâinile agricultorilor... Trebuie să le iau și pe acestea...

Aștept cu nerăbdare clipa când voi fi în măsură să-i lichidez pe toți cei care mă stingheresc aici. Numărul lor se urcă la două mii. Deocamdată nu pot întreprinde nimic, neavând destule detașamente nici pentru a porni împotriva rebelilor.”

9

Leclerc către Decres
„26 fructidor, anul 10 (13 septembrie 1802)

Iată situația mea: din cei douăsprezece mii opt sute de oameni care mi-au fost trimiși din diferite locuri, au sosit numai... șase mii șapte sute treizeci și doi. În afară de aceștia, nimic. Îndată ce soseau, eram nevoit să-i trimit împotriva rebelilor despre care v-am raportat în ultimele mele depeșe. Când detașamentele au intrat în acțiune, au înregistrat succese în primele zile, dar boala i-a lovit apoi și pe noii veniți. Cu excepția legiunii, toate întăririle au fost scoase din luptă...

E greu să vă faceți o idee despre situația în care mă aflu. Ea se înrăutățește pe zi ce trece... Dacă până la 15 vendémiaire îmi mai rămân patru mii de europeni în stare să se țină pe picioare, voi putea să mă consider fericit; în acest număr socotesc și pe cei trimiși de dumneavoastră și pe cei aduși de mine...

Ca să vă puteți da seama de grelele pierderi ce le-am suferit, aflați că regimentul de linie a avut la venire o mie trei sute nouăzeci și cinci de oameni; acum însă au rămas aici doar optzeci și trei, și aceștia numai pe jumătate teferi, iar o sută șapte zac prin spitale. Ceilalți au murit toți. Regimentul 11 de infanterie ușoară a avut la debarcare o mie nouă sute de oameni, iar acum numai o sută șaizeci și trei sunt capabili să-și facă datoria; două sute unu bolesc în spitale. Regimentul 71 de linie, care avea sub drapel, la început, aproape o mie de oameni, numără acum doar o sută treizeci și trei, și toți bolnavi, cazați în spitale. La fel stau lucrurile și în restul armatei. Gândiți-vă la situația mea în această țară, în care războiul civil bântuie de zece ani, unde rebelii sunt siguri că noi plănuim să-i reducem la sclavie. De patru luni nu rezist decât datorită abilității mele, deoarece forțe reale nu am. Gândiți-vă și dumneavoastră, dacă în situația în care mă aflu

pot fi în stare să îndeplinesc instrucțiunile guvernului.”

10

Leclerc către Primul consul
„26 fructidor, anul 10 (15 septembrie 1802)

...Îndată ce s-a aflat aici despre reînființarea sclaviei în Guadelupa, rebeliunea, care până atunci bântuise numai în unele regiuni, s-a generalizat. Neavând cum să țin piept tuturor, am fost nevoit să părăsesc unele din localitățile ocupate de rebeli.

Din fericire, tocmai când situația devenise disperată, am primit întăriri. Le-am folosit cu mult succes, dar, după un marș de douăsprezece zile, oamenii au ajuns la capătul puterilor, iar rebeliunea s-a întețit, deoarece nu aveam cum s-o reprim.

Ieri am atacat Grande Rivière, Sainte-Susanne, Don-don și Marmelade; am înregistrat succese în unele puncte, dar n-am putut recuceri pozițiile principale. Am mobilizat toate resursele pentru acest atac, ceea ce face ca situația mea să lase mult de dorit. Așadar, sunt din nou nevoit să mă mențin în defensivă, în valea Cap-ului, în așteptare de noi întăriri.

Clima îi demoralizează pe ostașii mei...

Și acum, despre generalii negri.

Maurepas e un individ nemernic și primejdios. Peste câteva zile voi ordona să fie arestat și-l voi expedia de aici. În momentul de față nu sunt destul de tare pentru aceasta: arestarea lui ar stârni o revoltă în corpul său de armată, iar eu am și așa destule pe cap.

Dorind să dreagă prostia pe care o făcuse pactizând cu negrii, Christophe a început să-i persecute, și acum ei îl urăsc. Pe acesta vi-l pot expedia fără a mă teme că plecarea lui va pricinui nemulțumiri. Nu mi-a plăcut deloc cum s-a purtat ieri.

Dessalines a devenit un fel de casap de negri; de el m-am slujit pentru a pune în aplicare toate măsurile acelea crâncene. Îl mai țin aici cât timp am nevoie de el. I-am atașat

doi adjutanți francezi care nu-l pierd din ochi nicio clipă și-i repetă întruna că e o mare fericire să ai avere în Franța. El m-a și rugat ca la plecarea mea să nu-l las la San Domingo.

Laplume, Clairvaux și Paul Louverture sunt trei cretini de care voi căuta să scap cât mai repede. Vernet e un ticălos; mă voi descotorosi de el îndată ce se va ivi prilejul. Iar Charles Belair va fi judecat și executat...

Ministrul marinei mi-a scris ultima dată la începutul lui prairial. Îl înștiințasem despre pierderile suferite, îi cerusem bani... Nu mi-a răspuns nimic...

Da, cetățene consul! În situația asta mă aflu, și n-am exagerat nimic. Fiecare zi mi-am trecut-o străduindu-mă să repar nenorocirile din ajun. Nicio veste bună nu venea să-mi însenineze cât de cât prezentul crunt, să-mi lumineze perspectivele sumbre de viitor; faptul că am reușit să păstrăm San Domingo după expedierea lui Toussaint îmi pare acum și mai extraordinar decât răpirea lui și decât tot ce am realizat în această insulă.

11

Leclerc către Decrèes
„30 fructidor, anul 10 (17 septembrie 1802)

...Eșecul atacului de la 28 a înrăutățit situația mea în nord.

Mă voi menține în defensivă în valea Cap-ului...

Voi fi în stare să apăr această vale dacă, măcar în primele zece zile ale lui vendémiaire, epidemia va înceta să mai bântuie. Ca să-i potolesc pe cei din munți, va trebui să distrug toate alimentele și să nimicesc majoritatea muncitorilor de pământ; de altfel, în ultimii zece ani, aceștia s-au cam deprins cu tâlhăria și niciodată nu vor mai fi buni de muncă.

Mă văd silit să duc un război de exterminare în care voi pierde mulți oameni. Mai toate detașamentele mele coloniale au dezertat și au trecut la inamic...

În tot timpul cât a bântuit această epidemie cumplită, am făcut mereu apel la forța morală și totodată am căutat să

răspândesc zvonul că sosesc noi detașamente: îndată ce s-a aflat însă că în Guadelupa s-a reintrodus sclavia, influența mea asupra negrilor a scăzut simțitor, iar detașamentele debarcate au fost nimicite ca și celelalte.”

12

Leclerc către Primul consul
„2 vendémiaire, anul 11 (24 septembrie 1802)

Situația mea se înrăutățește pe zi ce trece... Rândurile rebelilor cresc, iar ale mele se împuținează. Albii mor, negrii dezertează. Vă puteți da seama ce mult mi-au scăzut acțiunile, dacă Dessalines, care până nu de mult nici nu se gândea să se alăture rebelilor, acum complotează cu ei; dar cunoscându-i taina, voi veghea să nu-mi scape.

Iată cum am aflat ce pune la cale. Nefiind destul de puternic ca să mă descotorosesc de Dessalines, Maurepas, Christophe și de ceilalți, mă mulțumesc să-i țin din scurt, slujindu-mă pentru asta tot de ei. Câteșitrei sunt destul de capabili pentru a deveni șefi ai partidului, dar niciunul nu se va proclama conducător cât timp se teme de ceilalți doi. Din această cauză, Dessalines, în rapoartele sale, îi acuză de la o vreme pe Christophe și Maurepas de fel de fel de rele, căutând să mă convingă că prezența lor dăunează coloniei. El are sub comanda lui ce mi-a mai rămas din batalionul 4 colonial, oameni care îi sunt devotați cu trup și suflet. Mă roagă să-i permit a mări efectivul până la o mie de oameni. În expedițiile pe care le-a condus, avea, printre altele, și misiunea de a distruge armele. Acum, el nu le mai distruge și se poartă mai bine cu negrii. E un ticălos. Știu la ce mă pot aștepta de la el. Dar deocamdată nu-l arestez; i-aș sperja cu asta pe toți negrii din juru-mi.

În Christophe am oarecum mai multă încredere. La cererea lui, voi trimite în Franța pe fiul său mai mare. Aș fi putut să-l expediez în primul rând pe Maurepas, dar țin să trimit de aici în aceeași zi pe Christophe și pe Dessalines.

N-am auzit să se fi aflat cândva un general de armată într-o situație atât de anevoioasă ca a mea. Din detașamentele sosite acum o lună, n-a mai rămas niciunul. Nu e zi ca rebelii să nu atace valea; împușcăturile se aud până la Cap. Iar eu n-am cum să mă apăr: detașamentele mele au fost zdrobite, n-am nicio posibilitate să organizez ofensiva și să profit astfel de avantajele pe care le-ar oferi. V-am comunicat părerea mea despre măsurile luate de generalul Richepanse în Guadelupa. Din nefericire, evenimentele mi-au dat dreptate. Potrivit ultimelor știri, colonia aceea e în flăcări.”

13

Leclerc către Decrès
„4 vendémiaire, anul 11 (26 septembrie 1802)

...Toată armata mea a fost distrusă, chiar și întăririle ce mi-ați trimis... Ostașii negri dezertează pe capete. Iar cauza tuturor relelor este nenorocita aceea de decizie a generalului Richepanse prin care s-a reintrodus sclavia în Guadelupa.”

În scrisoarea următoare, a paisprezecea, Leclerc răspundea Primului consul, care îi cerea să ticluiască de urgență și să-i trimită la Paris documente pe baza cărora să poată fi deferit justiției Toussaint Louverture. Bonaparte dorea să creeze impresia că generalul săvârșise o crimă împotriva Franței. Cerea acte, ca să nu poată fi el învinuit vreodată de ticăloșie și trădare.

Nesocotința acestui om, de obicei atât de calculat, îl ului și pe Leclerc. Generalul, care avusese tot timpul să-și dea seama de adâncimea prăpastiei în care-l împinsese această aventură a lui Bonaparte, a scris pe marginea scrisorii lui următoarea însemnare: „Calculele privind restabilirea vărsămintelor de bani din colonii sunt exacte, s-a ținut seama de veniturile ce vor rezulta de pe urma zahărului și cafelei produse, dar au fost cu totul nesocotiți oamenii, toți acești oameni pe care noi înșine i-am învățat să adore idolii

libertății, egalității și fraternității”.

Leclerc nu se mai îndoia de eșecul întregii expediții. Se simțea părăsit de toți. Știa că Franța nu-i va mai trimite nicio navă, și chiar de-ar fi trimis oricâte, tot nu mai putea fi reintrodusă sclavia în Haiti. Prima parte a expediției reușise. Prin perfidie și trădare au putut fi nimiciți cei mai buni reprezentanți ai poporului negru, dar și Leclerc era pe cale să-și piardă ultima brigadă.

Exasperat, îi răspunse lui Bonaparte:

„Singurul material care ar putea îndreptăți un proces public l-ar putea furniza numai revizuirea cunoscutei activități desfășurate de Toussaint până la venirea mea, activitate pe care Primul consul a amnistiat-o. Dar pentru perioada scursă din ziua când am venit pe această insulă și după toate asigurările solemne ce le-am dat, este exclus să găsim material acuzator. În condițiile actuale, un asemenea proces și pronunțarea în public a sentinței n-ar putea decât să înrăutățească situația din colonie, care și așa lasă mult de dorit. Negrii sunt întărâtați.”[1]

În Franța e toamnă târzie. Furtuna smulge corăbii din ancore, rupe otgoane pe debarcadere. O zăpadă grea, putredă, cade fără contenire peste apele plumburii ale golfului Saint-Malo. Ninge pentru întâia oară după cincisprezece ani. Omătul murdar și băltoacele așternă la portițele unor lungi barăci bălți de netrecut. Oamenii din barăci sunt zdrențuiți și flămânzi. Toți tușesc. Sunt ofițerii negri. Și-au înfășurat gâtul cu niște cârpe, iar capul cu un fel de turban din fâșii de lână care au fost odată fulare. Tunicile lor flenduroase poartă urmele drumurilor grele. Așa boțite, sfâșiate de nu se mai ține petic de petic, tot mai păstrează ceaprazurile cu însemne de pe timpul Convenției, în timp ce în Franța nimeni n-ar îndrăzni să mai poarte aceste compromițătoare uniforme robespierrene și saint-justiene.

În toate porturile Franței este afișată ordonanța

[1] „Corespondența lui Napoleon I”, vol. VII. (N. aut.)

ministerului prin care li se interzice negrilor să doarmă pe cheiuri și pe punțile navelor. Buzunarele acestor oameni sunt goale. Fiecare din ei a fost transferat într-un regiment inexistent din metropolă, fiecare din ei comandase o unitate pe insula înverzită sub soarele strălucitor al Sudului. Cu accese de tuse și stropi de sânge răspund acești năpăstuiți la fiecare răbufnire de furtună a toamnei franceze.

Mizeria, foametea și moartea înceată sau grabnică – iată ce li s-a pregătit aici acestor oameni, cei mai buni conducători ai neamului lor, care au comandat batalioane și regimente și care figurează în scriptele navelor ca „domni ofițeri mutați în unitățile din metropolă, cu menținerea gradului, pe baza ordinului general-căpitanului Leclerc”.

...Leclerc se duse el însuși la fața locului. Cele șase milioane de livre parcă intraseră în pământ. Sacii cu aur dispăruseră și cu toate străduințele nu izbutea nimeni să dea de urma trăsurii escortate care-i ducea.

Generalul căzu pradă unei neliniști cumplite. Spre seara zilei următoare se opri, în fruntea a două escadroane de dragoni orleanezi, la hotarul savanelor. Iscodind cu binoclul costișele păduroase ce coborau spre smârcuri verzi, sinistre, văzu de vale o poiană smălțată cu flori unde poposise un regiment de infanterie. Armele erau așezate în piramidă. În fața fiecărei companii se vedea câte o tobă uriașă. Pe una din ele ședea un ofițer rezemându-se de tulpina unui arbust. Dădură un semnal – niciun om nu ieși din corturi. Al doilea semnal avu același rezultat. Atunci general-căpitanul ordonă să se tragă două salve. Regimentul de infanterie nu răspunse. Coborâră la trap în valea aceea înfloritâ. Oamenii păreau că dorm, dar de departe încă Leclerc simți în nări duhoarea groaznică de stârv. Primele corturi erau goale iar în cele din mijloc zăceau morman cadavrele. Soldați cu fețele galbene-vinețiii și gulerele sfâșiate stăteau culcați pe grămezi de arme. Leclerc se aplecă peste unul din aceste trupuri, când deodată soldatul care păruse mort întinse spre el o mână scheletică, galbenă și-l apucă de gât. Trăia încă, ridică pleoapele și ochii

de nebun îi străluciră. Din gâtlej îi scăpă un horcăit stins și o spumă sângerie îi acoperi buzele. Răspândea un miros groaznic de sudoare de cangrenos. Broboane mari căzură pe pieptul și pe mânecile tunicii lui Leclerc. Îngrozit, generalul se trase repede îndărăt și dădu ordin de plecare: dorea să se depărteze cât mai repede de hecatomba aceea. Abandonând cercetările, se întoarse în zori la San Domingo. În tot cursul drumului n-a scos o vorbă. Îl obseda duhoarea groaznică lăsată pe tunică de atingerea muribundului. Își aduse aminte de Defourneau, de Halbeau, Hanoteau, de toți cei treizeci de ofițeri ai statului său major, morți de curând. Îl chinuia simțământul apăsător al singurătății. Vedea parcă un gol în jurul lui. Cum sosi la San Domingo, făcu baie.

După o săptămână uitase de această întâmplare.

...Se lăsă noaptea. I s-a adus un pachet – corespondența din Paris expediată din octombrie. Niciun rând de la Pauline. Mustrări destul de aspre de la Decrès pentru „încetineală”. De necaz generalul bău mai mult ca de obicei, apoi îl felicită pe colonelul Brunet pentru avansarea la gradul de general și se retrase în apartamentele sale. Dădu să se dezbrace dar, fără să-și dea seama, se opri, suflă în lumânare și se culcă așa cum era, cu una din cizme pe jumătate trasă. Pe pereți prinseră a dănțui umbrele aruncate de felinarul din stradă, care de câtva timp lumina până în zori palatul guvernatorului.

„E toamnă. Din nou s-a pornit să bată vântul dinspre mare. Ziua te topești de căldură, iar noaptea șuieră un vânt rece”, gândi Leclerc, și deodată, întocmai așa cum se întâmplase în ziua arestării lui Toussaint, văzu lunecând din tavan o umbră a ceva ce se afla dincolo de ferestre.

Se săltă cu greutate, aprinse lumânarea. Umbra dispăru, dar în aceeași clipă ușa se deschise încet și intră Bessières, un fost coleg din școala de război.

— Nu pot să adorm, i se plânse Leclerc.

— Te cred, răspunse Bessières. Ai fost odată, ca tânăr ofițer, un om cinstit. Acum ai ajuns un trădător, un trădător în numele Franței.

— Cum îndrăznești! zbieră Leclerc.

Propria sa voce i se păru stranie.

Dar cine sporovăiește întruna în cameră, de parcă ar zumzăi șpanul prelins din strungul de la parcul de artilerie? Sunet sfredelitor care îți țiuie în urechi, îți face capul țăndări. O clipă în urmă, parcă-i trecu cineva cu un fier încins de la inelarul mâinii stângi până la umăr. Simți o durere cumplită, un pumnal i se înfipse în inimă și începu să se sufoce. Mâna dreaptă îi era rece ca gheața. De-a lungul șirei spinării simți un frig năprasnic, de parcă i s-ar fi înfipt în măduvă ace de gheață. Pe jumătate îmbrăcat, cu un singur picior încălțat, Leclerc dădu buzna în coridor, țipând:

— Un medic, chemați imediat un medic!

Ofițerii nu plecaseră încă. Se bulucira toți la ușa cabinetului generalului. Veni doctorul. Îi pipăi fruntea, se încruntă, îi luă pulsul.

— Chemați-l pe Bessières, hârâi furios Leclerc.

— Pe Bessières? se mirară ofițerii și se priviră adânc tulburați. Stingherеala ce se citea pe fețele lor îl miră pe bolnav.

— Delirați, spuse doctorul. Culcați-vă.

În dimineața zilei de 1 noiembrie păru că se simte mai bine. Doi felceri îl vegheau cu rândul zi și noapte. Dar Leclerc, cuprins deodată de un acces cumplit de furie, îi dădu afară și începu să ardă o mulțime de hârtii la flacăra lumânării. Limbile de foc îi adunară pe toți. Pe jos se așternuse o moviliță de scrum. Fața de masă ardea. Se aprinseseră și hârtiile din sertarele biroului. Generalul se zbătea în mâinile oamenilor care-l țineau. Striga:

— Au venit negrii și au furat instrucțiunile!

Dinții îi clănțăneau pe marginea paharului pe care i-l întindea doctorul. Bău și adormi numaidecât. Cearșaful, cămașa, perna – toate erau leoarcă de nădușeala aceea nesuferită de cangrenos duhnind a stârv.

În dimineața zilei de 2 noiembrie 1803 statul major al general-căpitanului făcea pregătirile necesare pentru funerariile lui Charles-Victor-Emmanuel Leclerc d’Austin.

La 30 noiembrie 1803, după capitularea totală a trupelor

franceze, o corabie ieșea în larg având pe bord o mână de oameni, toți care mai rămăseseră.

În palatul guvernatorului se instală Dessalines. Insula începu să se numească din nou Haiti. Dessalines proclamă teroarea neagră.

La începutul anului 1804, vesprele siciliene[1], dezlănțuite de noul guvernator, cuprinseră cu repeziciune întreaga colonie.

EPILOG

Captiv al unei ginți străine, blestemate,
Sunt sclav, mă bate vântul ca pe un colț de fald,
O, patrie, – unde ești? Tu, sfânta libertate?
O, piscuri albe-n soare și mare de smarald?

Aievea parcă văd tot ce n-am luat
Covoarele de flori întinse printre căi,
Dogorâtorul cer pe-nmiresmate văi,
Și-aud murmur de val și zumzet de albine[2]*.*
José Maria Heredia

La hotarul Franței, la poalele munților Jura, acolo unde râul Doubs purtându-și apele printre creste înzăpezite ocolește un masiv de o mie de metri, se înalță cu fața spre Mont Blanc un mohorât fort francez de frontieră, Joux. Mai ieri, în cazemata lui fusese închis, la cererea părintelui său și pe baza unui ordin regal, contele Mirabeau, acela care avea să devină primul orator și primul trădător al revoluției franceze. În fiecare seară, lăsând în urmă-i parapetele crenelate și meterezele artileriștilor, acest bărbat neastâmpărat, de o

[1] Sub această denumire este cunoscută răscoala populară care a izbucnit în 1282 în Sicilia împotriva jugului feudalilor francezi, având drept rezultat izgonirea cotropitorilor de pe insulă. Cu acest prilej, populația din Palermo, inițiatoarea răscoalei, a nimicit întreaga garnizoană franceză din oraș. (N. ed.)

[2] În românește de N. Teică.

energie clocotitoare, cobora în vale din cuibul acela de vulturi bătut iarnă și vară de vânturi înghețate. Cu încuviințarea comandantului, contele Mirabeau se ducea în orașul Pontarlier, unde se întâlnea în taină cu amanta lui, Sophie Monnier. Spre sfârșitul prea îngăduitoarei sale recluziuni nu mai era în stare să rămână nici o jumătate de ceas fără această femeie.

Aici îl aduseseră, într-un cheson, pe Consulul negru. Răcise și scuipa sânge. El nu se bucura de favorurile acordate odinioară contelui Mirabeau. A zăcut în celulă un an încheiat, încercând zadarnic să afle ce se întâmplase cu familia sa, pe care o văzuse doar în fugă, de departe, când i-au debarcat pe toți la Brest. Nimeni nu i-a spus ce soartă a avut Țara munților, Muma pământurilor, nu i-au spus că, într-o noapte, soția, copiii și micuții săi nepoți au fost aruncați de pe o stâncă înaltă pe steiurile colțuroase care se ițeau din puhoiul prăvălit prin văgăuni. Asta s-a petrecut în Pirineii de nord, nu departe de Bayonne.

La 5 brumaire, anul 11 (27 octombrie 1802), ministrul marinei, Decrès, scria comandantului fortului Joux:

„Cetățene Baille, Primul consul m-a însărcinat să vă comunic că Toussaint Louverture trebuie păzit cu cea mai mare strășnicie. Răspundeți cu capul. Cred că nu trebuie să adaug nimic la acest ordin atât de clar și precis. Toussaint Louverture nu are dreptul la niciun fel de îngrijiri peste cele prevăzute de regimul obișnuit. Prefăcătoria îi este proprie, așa cum dumneavoastră vă este proprie onoarea de ostaș. Numai sinceritatea deplină ar putea ușura situația acestui prizonier. Întrucât însă prefăcătoria îi este adânc înrădăcinată în fire, cei care vin în contact cu el nu trebuie să se înduioșeze de soarta lui.”

La care comandantul Baille răspunse:

„8 brumaire, anul 11 (30 octombrie 1802)

De la ultima scrisoare pe care am avut onoarea să v-o trimit, nu am nimic nou a vă comunica în privința lui Toussaint Louverture, afară numai dacă nu socotiți o noutate permanenta sa indispoziție fizică. Se simte tot timpul rău, are dureri de cap și accese puternice de friguri. Nu lasă să se stingă focul în cămin și se plânge mereu că-i e frig. Până acum intra la el un ofițer din corpul de pază, care avea consemnul să-i răspundă numai la întrebările privitoare la trebuințele vitale și numai atunci când i se aducea mâncare, lemne de foc și altele. Acum însă nu mă vede decât pe mine, iar când sunt nevoit să intru în camera lui îi spun să treacă în încăperea alăturată, pe care o ocupase mai înainte servitorul său; are voie să se bărbierească numai în prezența mea. Eu îi aduc briciul și tot eu îl iau înapoi după ce s-a ras. Întrucât organismul negrilor nu se aseamănă cu al europenilor, nu-i aduc nici medic, nici chirurg; tot nu l-ar putea ajuta cu nimic.”

COMANDANTUL AMYOT CĂTRE DECRÈS

„Castelul Joux
15 brumaire, anul 11 (6 noiembrie 1802)

...Am onoarea a vă aduce la cunoștință că Toussaint este violent și irascibil din fire. Când îi atrag atenția că degeaba se plânge că i s-a făcut o nedreptate, bate din picior și-și dă cu pumnii în cap.

Într-o stare vecină cu delirul spune lucruri groaznice despre generalul Leclerc; inima îi este plină de venin și, în veșnica singurătate în care trăiește, are putința să-și dezvolte născocirile nerușinate. Nu e prost, dar e total lipsit de logică (cel puțin asta e părerea mea). Își înflorește basmele cu argumente perfide și atât de dibaci ticluite încât ai crede că adevărul adevărat grăiește prin gura lui. Acum trei zile a avut neobrăzarea să-mi spună: «Franța e plină de oameni haini, părtinitori și calomniatori (îi repet cuvintele), de la care nu te poți aștepta să-ți facă dreptate».”

COMANDANTUL BAILLE CĂTRE DECRÈS

„Castelul Joux, Pontarlier, departamentul Doubs 28 ventôse, anul 11 (19 martie 1803)

Cetățene ministru, de la data expedierii scrisorii mele, adică de la 13 ale lunii, Toussaint se află în aceeași stare. Se plânge tot timpul de dureri de stomac, spune că îl chinuiește rău tusea. De câtva timp își bandajează brațul stâng, susținând că-l doare. În ultimele trei zile i s-a schimbat și glasul. Nu m-a rugat însă niciodată să-i aduc un medic..”

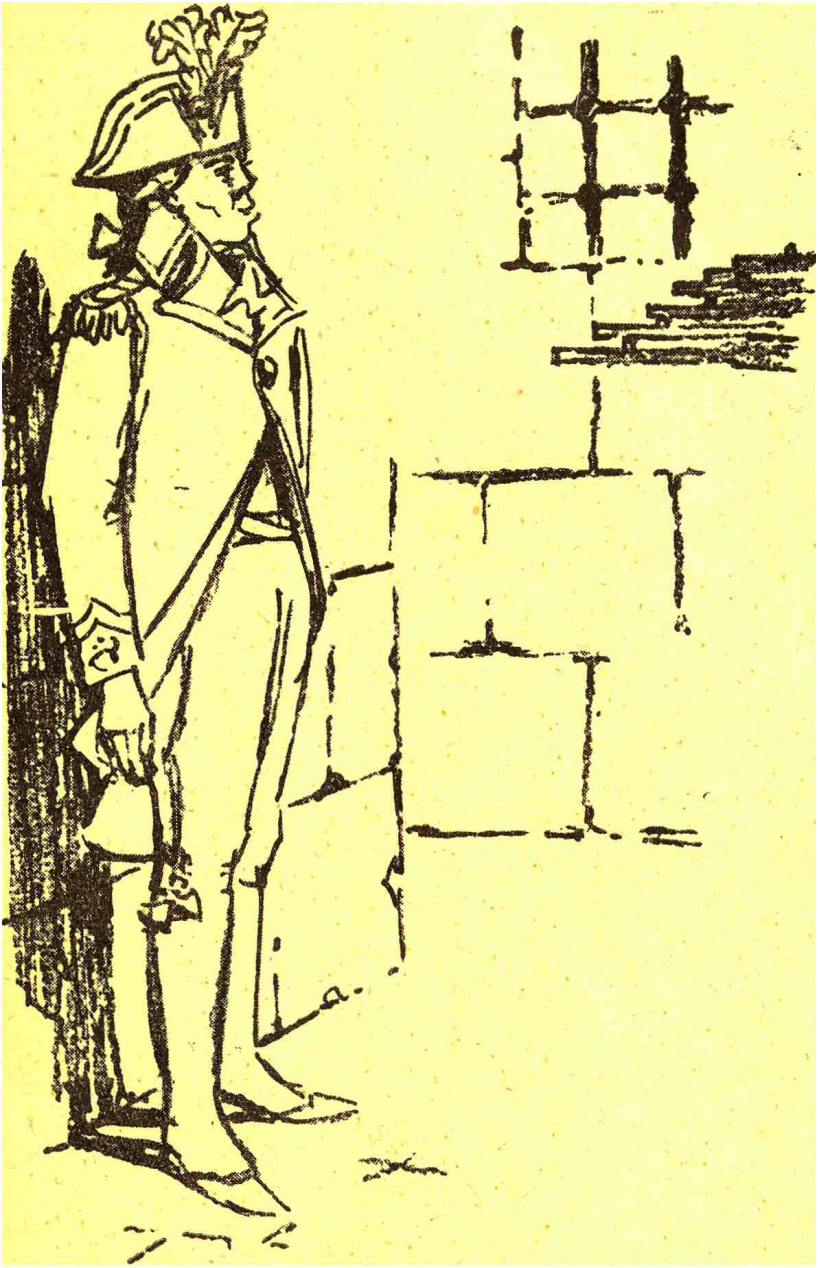

Se desprimăvărase. Munții își lepădau veșmântul de omăt, pâraiele repezi susurau sub zidurile bastioanelor, iar în șuierul vârtejurilor ce se învolburau prin văgăuni se împletea tot mai des chemarea nostalgică, lin melodioasă, a cornului vreunui ciobănaș. Când și când, vântul ce venea dinspre vale aducea, o dată cu răceala zăpezii, parfum de toporași. Umbre albastre, roșii și liliachii învăluiau munții.

Într-una din aceste zile l-au scos pe Toussaint pe acoperișul plat al bastionului, l-au pus cu fața la soare, și un pluton de pușcași alpini s-a aliniat în fața lui. Cocoașele armelor cu baioneta scoasă țăcăniră scurt. Comandantul se apropie de Consulul negru și îi rupse o spadă deasupra capului. Toussaint răsuflă ușurat. De mult aștepta moartea. Depărtă cu politețe brațul ofițerului care voia să-l lege la ochi. Îi luă din mână șervetul aspru, îl făcu mototol și, ridicând brațul, strigă cu glas ferm, adresându-se pușcașilor:

— Eu, generalul Toussaint Louverture, ordon: ascultă comanda la mine! Țintește în inimă. La „trei”, trage!

Dădu comanda fără nicio șovăire. Dar, în loc să tragă, soldații își coborâră arma la picior. N-a răsunat nicio împușcătură. Toussaint rămase fără glas. În fața ochilor săi încețoșați plutea pe cer un soare negru, iar fețele soldaților păreau de plumb. Atunci vorbi comandantul fortului:

— N-a fost decât un avertisment, dar l-am somat pe Dessalines, care l-a asasinat pe Leclerc și a proclamat independența coloniei, să revină asupra hotărârii lui nebunești, altfel veți fi executat.

În ochii lui Toussaint se aprinseră văpăi de foc. Apoi se prăbuși fără simțire, cu fața la pământ.

S-a trezit în celulă. Pe masă îl aștepta cina obișnuită. Văzu la căpătâi un om îmbrăcat într-o sutană violetă. Acesta îl conjură pe generalul negru să se pocăiască, întrucât starea sănătății lui s-a înrăutățit și omul trebuie „să se înfățișeze purificat la judecata tatălui ceresc”.

— Pleacă, îl rugă Toussaint.

După ce ieși preotul, prizonierul bău o înghițitură de vin negru și luă câteva boabe de struguri stafidiți. Își simți însă

esofagul strangulat și vărsă cu sânge. Adunându-și ultimele puteri, sări în picioare, dar își pierdu numaidecât răsuflarea, căzu pe podea și, cu un țipăt sfâșietor, se târî spre ușă. Auzindu-l, veniră în goană câțiva soldați bătrâni. Aproape nu-l recunoscură pe Toussaint. Era plin de sânge, fața i se făcuse cenușie, privirea i se stinsese. Comandantul trimise după medic, dar de la fortul Joux până la orașul Pontarlier erau trei kilometri, în timp ce moartea nu mai avea de mers decât trei minute de la degetele reci ale mâinilor lui Toussaint până la inima lui, care se învălui curând într-un sloi de gheață. Trăsăturile i se destinseră, chipul i se însenină.

— Nu mi-am închipuit că e atât de ușor să mori.

Acestea au fost cuvintele sale din urmă.

La 17 germinal, anul 11, comandantul Amyot îi raporta ministrului marinei:

„Cetățene ministru, în noaptea asta Toussaint a murit. Dimineața la unsprezece și jumătate, când i s-a adus de mâncare, l-au găsit chircit pe un scaun, lângă foc.”

Insula Haiti, „Franța neagră”. Dessalines urmărea ca pe un inamic tot ce amintea de „Franța albă”. Dar uneori, începând prin *a urmări*, termini prin *a urma*. Dessalines îl ura pe Bonaparte, dar faima acestuia îi dădea și lui fiorii măririi.

Citea ziare franțuzești și îl imita pe Napoleon, împăratul francezilor. Nesocotind tot mai mult virtuțile republicane ale vechilor săi generali negri, dădea titluri noi, introducea distracțiile rafinate și elegante ale marchizilor lui Ludovic al XVI-lea. Totodată, ridica cetăți gigantice, punea să se clădească forturi cu zidurile durate din uriașe blocuri de piatră, iar pe mal – niște turnuri, adevărați coloși, prin ale căror metereze se vedeau amândouă țărmurile oceanului. Zeci de mii de brațe negre ridicau cu macarale, cabestanuri și scripeți blocurile de piatră la o înălțime amețitoare. Și când se terminau lucrările, Dessalines, dintr-un crenel de la al șaptesprezecelea cat, cu silueta lui neagră profilată pe cerul de un albastru strălucitor, îmbrățișa cu o privire semeață întreg cuprinsul noului oraș.

Așa a apărut capitala „Franței Negre”, Dessalinesville. Acest oraș misterios, care a dispărut peste numai o jumătate de secol, se înălța în câmpia Artibonitului, la intrarea „Trecătorii haosului”. Urbea era înconjurată de șase forturi fantastice, cu nume stranii, al căror tâlc nu-l cunoșteau decât cei din loja abatelui Raynal. L-ar fi putut dezlega Toussaint Louverture, îl știa și Christophe, negrul care mai de mult atrăsese atenția ofițerilor francezi asupra străvechiului simbol – șarpele care își mușcă singur coada. Nu a înțeles însă acest tâlc Franța din epoca marilor materialiști, n-au izbutit să-l descifreze nici istoricii europeni mai târzii.

Primul fort se numea *„Izvorul luminii albastre”*, al doilea era *„Fortul prăbușirii”*, al treilea – *„Fortul fermității”*, al patrulea – *„Fortul inocentului”*, al cincilea – *„Fortul strivitului”* și, în sfârșit, al șaselea, cel mai puternic, avea un nume de-a dreptul lugubru: *„Sfârșitul lumii”*.

Haiti – Țara munților și Muma pământurilor – a fost pentru francezi zeci de ani simbolul a tot ce poate fi mai înfiorător: „Râul masacrului”, „Puhoiul de sânge”, „Colina celor șaptesprezece spânzurători”, „Fântâna putreziciunii”, „Puțul cu morți”, „Câmpul cu oseminte” și mii de alte denumiri de acest fel se întâlnesc pe hărțile de atunci ale Antilelor. Haitiului a început să i se spună „Țara numelor macabre”. Șapte ani nici o navă franceză n-a îndrăznit să se apropie de această insulă, pe care mai târziu Franța a pierdut-o de tot. Franța nouă învățase între timp să facă negoț nu numai cu sclavi negri, dar și cu sclavi albi.

Optsprezece ani au trecut de la moartea Consulului negru. Pe o insulă micuță, pierdută în imensitatea oceanului, se stingea fără glorie și acela pe care Toussaint îl numise într-o scrisoare Primul consul al oamenilor albi.

SFÂRȘIT